

AZ „ALFÖLDI IPARLAP” ÉS A SZEGEDI

KISIPARI MOZGALMAK

/ A kiadásától a századfordulóig /

- Doktori értekezés -

írta

Máriafeldy Márton

SZEGED, 1973.

TARTALOM

Források	2. oldal
I. Az „Alsóközi Iparlap”	4. oldal
II. Iparunk fejlődésének alakulása	10. oldal
III. Az állító vándorulat és a jegybank kérdése	26. oldal
IV. Az ipartörvény revíziója	44. oldal
V. Iparos szervezetek	54. oldal
VI. Ipari szövetségek	69. oldal
VII. Az első szegedi iparidallítás	87. oldal
VIII. Iparoktatásunk fejlődése	98. oldal
IX. Iparos művelődés	110. oldal
X. Iparosok és munkások	114. oldal
XI. Iparosok és a nagyvilág	150. oldal
XII. Gyakorlati iparfejlesztés	154. oldal
Jegyzetek	168. oldal

Források

ALFÖLDI IPARLAP 1874. XII. 20. Hírtudósítás; 1875. I. évfolyam; 1876. II. évfolyam; 1877. III. évf.; 1878. IV. évf.; 1879. V. évf.; 1881. XII. 17. Hírtudósítás; 1882. Uj-I. évf.; 1883. Uj-II. évf.; 1884. Uj III. évf.; 1885. Uj IV. évf.; 1886. Uj V. évf.; 1887. VI. évf.; 1888. VII. évf.; 1889. VIII. évf.; 1890. IX. évf.; 1891. XVII. évf.; 1892. XVIII. évf.
/ Szeged, Szegedi könyvtár J.b. 262. /

As I., II. és III. Internacionálé. Szikra, Budapest, 1954.

Berend T. Iván - Ránki György: Az ipari forradalom kérdéséhez Kelet-Délkelet-Európában. Századok, 1968. évf. 35-76.

Berend T. Iván - Ránki György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1969.

Corpus Juris Hungarici 1867., 1872., és 1884. évfolyamai

Gadl Endre: A szegedi ipari munkásság 1905 előtt szakmai szervezkedésének néhány kérdése. Acta Historica. Tomus XIX. Szeged, 1965.

Gadl Endre: Adatok Szeged 1859-60. évi történetéhez. Acta Historica. Tomus XX. Szeged, 1968.

Gadl Endre: Válogatott dokumentumok a szegedi ipari munkások szocialista szakmai szervezkedésének történetéből 1890 - 1900. Acta Historica. Tomus XXII. Szeged, 1972.

Gelléri Már: Az 1876. évi magyar országos ipar-, termény- és állatkiállítás emlékhíve. Szeged, 1877.

Gelléri Már: A magyar ipar uttörői /Élet és jellemrajzok/ Dobrowsky és Franko kiadása. Budapest, 1887.

Gelléri Már: Ötven év a magyar ipar történetéből. 1842 - 1892. Az Országos Ipartestület félévesüldős működése. Budapest, 1892.

Gelléri Már: Szociális napi kérdések. Singer és Wolfner. Budapest, 1909.

Gelléri Már: Az újabb ipari mozgalmak köréből. Budapest, 1910.

Gelléri Már: Hetven év a magyar ipar történetéből. Az Országos Ipartestület működése 1842 - 1912. Az Országos Ipartestület kiadása. Budapest, 1912.

Hilf László: A szegedi iparoság története. Szeged, 1929.

Keleti Károly: Hazánk és népe. Athenaeum. Pest, 1871.

Koncz Sándor: Az ausztriai - magyar monarchia statisztikai kézikönyve. Heckenast Gusztáv. Budapest, 1868.

Lenin művei 33. kötet. Budapest. Szikra, 1953.

Molnár Zsigmond: Szeged új kora. Szeged, 1904.

Dr Lippay István: A kisipari hitelügy története és reformjának módja. Ipartestületek Országos Szövetségének kiadása. Budapest, 1928.

Dr Lippay István: Az ipartestületekről és az Ipartestületek Országos Központjáról. /A céhszabályok jogtörténeti fejlődése, valamint az 1932. évi VIII. t.c. magyarázata./ Budapest, 1932.

Merei Gyula: Magyar iparfejlődés 1790 - 1848. Oktatásiügyi Kiadó. Budapest, 1951.

- Nórai Gyula: Magyar politikai pártprogramok. Budapest, 1934.
- Nórai Gyula: A magyar polgári pártok programjai /1867 - 1818/
Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971.
- L. Horton: Az angol nép története I - II.k. Hungaria Kiadása.
Budapest, 1947.
- Óltvai Ferenc: Szeged múltja írott emlékekben /1222 - 1945/ Szeged, 1968.
- Österreichisches Statistisches Taschenbuch. Wien, 1890.
- Papp János: Kossuth levelei Bakay Hándorhoz. /Előtanulmány egy későbbi
Bakay-monográfiához/ Tiszatáj, 1966. 223-231.old.
- Péter László: Bakay Hándor arcképe. Szegedi-könyvtári híradó.
1967. december. 6.évf. 4.sz.
- Dr Radó Rezső - Dr Ricsig Alajos: A kereskedelem és iparkamaraik hazánkban
és a külföldön. Debrecen, 1938.
- Sándor Vilmos: A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867 - 1900.
Szikra. Budapest, 1954.
- Dr Johann Slezak: Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer
Förderung unter Kaiser Franz Josef I. Wien, 1914.
- Reisner János: Szeged története II. kötet, 1899. és III. kötet, 1900. Szeged.
- Dr Szilágyi László: A kisipari szövetkezeti mozgalom Magyarországon a fel-
szabadulás előtt. I. 1867 - 1918. Szövetkezeti kutatás és gazdaságtudományi
iroda kiadása. Tanulmányok. Budapest, 1962. Kézirat.
- Tokody Gyula - Niederhauser Emil: Hónetország története.
Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971.
- Dr Tonelli Sándor: A szegedi kereskedelem és iparkamara ötvenéves törté-
nete. /1890 - 1940/ Szeged, 1940.
- Dr Wolfgang Treue: Deutsche Parteiprogramme 1861 - 1961.
Musterschmidt Verlag, Göttingen, 1961.
- Vig Albert: Magyarországi ipari oktatásnak története az utolsó száz évben.
Budapest, 1932.

I. Az „ALFÖLDI IPARLAP”

„A városunkban legutóbb megindult iparosmunkának előlkon tanushodnak anellett, hogy iparosaink kordenek az ipari fejlődés valódi céljai iránt tisztába jönni és azon háros kihatásu kősenyből kivethetni, mely eddig szomeru állapotaink előidősséson fő szerepet játszott. Folyamatba vettek oly intézkedéseket, melyek a hasai ipar nemzeti fejlődésének hatalmas lendületet adni leszenk hivatra és előkésületeket tettek több korszoru intézmény meghonosítására, melyek viasent a helyi ipar fokozatos fejlődését biztosítják...”

„Most hovaolőbb rá kell lépünk azon utra, amelyen haladva hasainkat egyoldalságából kimenthetjük és lassankint Iparszállomái változtathatjuk át.”

Ezekkel a különös és nagyhorderojú megállapításokkal becsátotta ut - jára Gallósi Mór^{1/} szerkesztő az Alföldi Iparlap 1874. dec. 20-i mutatvány - szánt. Ez a Szegeden megjelensz hetilap rövidesen országoserte is magára irányította a figyelmet, az Alföldön meg egyenesen sokatlan volt egy határozottan ipari irányu saaklan megindítása. A lapnak azonban gyorsan nö - vekedett a tekintélye és egyre bővült a hatósugara. Míg előbb csak a Szegedi Általános Ipartársulat, az iparosok köre és az ipars-íjúság hivata - los kőslőnye volt, a későbbi évfolyamokban az aradi, kőcskenéti és nagy - váradí iparosság, a kőcskenésvásárhelyi iparegylet, a debreceni, majd az ősz - szes vidéki iparos íjúsági egyletok hivatalos kőslőnyővé, az 1876-ban Szegeden megrendesett „országos magyar ipar-, tornány-és állatkidállitás” hi - vatalos lapjává lépett elő.^{2/}

Az új folyóirat bűsükén viselte honalokán jelaszavát: „Munka és tudomány!” Munka és tudomány révén akarták megvalósítani az Alföld iparosítá - sának apostolai merész programjukat: itt, az Alföldön, mely évszázadokon át az egyoldalu mezőgazdaság - még hossz a már korszorúton, elmaradott és a külföldi versenyből egyre szembetűnőbben kismoruló mezőgazdaság anin - helye volt, - itt akartak ipart teremteni. Tiszteletreméltó, kősi, bár az első pillanokban sokak előtt kivihetetlen, vállalkosának látszott.

A kőcskenévi Szeged gazdasági virágzásának delölőjére - jórészt a Bu - nyadiak városttámogató kedveamőnyoi hatására - a XV. század második fe - lőben őrtokik el. A város 8700 lakosából az 1522. évi tizedlajstromban 291 önálló iparos neve szerepel.^{3/} Részint a ősszállító hajók, részint a sokoros fuvarosok már századok óta többeszs kőcs utvonalon jelentős kőcskedelmi forgalmat bonyolítanak le. A marosi - és részben a tiszai -

szerűsítés lendíti föl a hajóépítőipart.

A török megállás meglehetősen visszaveti ezt a szépen ívelő gazdasági fejlődést. Néhány iparág teljesen megsemmisül, viszont ugyanakkor éppen török hatásra újak is keletkeznek /pl. passománt, gombkötő, paplanos/. A régiak közül különösen a bőripar vett új lendületet török hatásra /csattyán, kordován, karmassza-csizmakészítés/.^{4/}

A török kiűzése után a cseh újításvesztése, illetve cseh szabályok megerősítése a XVIII. században, illetve a XIX. század első felében történik. Vedraň Intyán, „városi hites földmérő” adatai szerint 1830-ban 29 csehben összesen /mesterek, legények, inasok/ 2728 dolgozott.^{5/} A hajóépítés - és az ezt kiszolgáló ponyvakészítés és kötélverés mellett - egy évszázad leforgása alatt a szegedi kézműipar már néhány olyan országos-hírvé termékkel is dicsekedhet, mint a tarhonya, a szegedi papucs és - szegedi újságíró körében Mikszáthtól is megcsodált és leírt - halas bicseka. A múlt század közepén a népszámlálás 756 önálló iparost mutat ki. 20 évvel később - 1870-ben - az iparral foglalkozók száma 4767, majdnem kétszerese a 40 évvel korábbinak. Ebből önálló iparos 995 fő, jóval kétszázaléknál több a 20 évvel előbbinél. Ez a város összehasonlításának 6,7 %-át jelenti.^{6/}

De a múlt század 40-es éveiben, egyidőben asszál a lendületes iparpártoló politikával, melynek kezdeményezői Széchenyi és Kossuth voltak, a kézműipar mellett találkoztunk Szegeden a kapitalista iparosítás első jeleivel is. 1840-ben keményítő- és szeszgyár létesült. A gyáralapításhoz pénzügyi támogatásra 1845-ben - vidéken elsőnek! - alakult meg Klausál Gábor kezdeményezésére 500 db /à 50 Ft/ részvényt a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár.^{7/} Bár ezt a sokat ígérő ipari fejlődést a szabadságharc bukása városunkban is lefékente, de a gyáralapításhoz az önkényuralom alatt is folytatódott. 1852-ben indul meg a később világhírnevet szerzett szalágygyártás. 1857-ben és 1859-ben egy-egy gőzmalom létesül.^{8/} 1858-ban anyaggyártó üzemet alapítanak. A kovácsműhelyből vasöntőddé fejlődik Pálffy-féle üzemben 1861-től vasakat gyártanak. A város világítását látja el az 1865 óta működő Szegedi Légész-sz/ágaz/gyár. 1868-ban újabb keményítőgyárral bővül a szegedi ipar. Megkezdődik a nagyüzemi téglagyártás. 1869-ben Gyártelep Részvénytársaság keletkezik szesz- és fafeldolgozásra, valamint jószágnevelésre.^{9/}

Amikor a szegedi polgárságnak a város iparosításáért folytatott hosszú küzdelmét vizsgáljuk, nem téveszthetjük szem elől a következő megállapításokat:

1./ Szeged, történelmének nagyobb részén át, mint megőrzendő és megerősítendő város, vett részt az ország gazdasági életében.

2./ Inára, a gazdasági élet előbbi két ágának jóval előbbi fejlődése mellett,

csak harmadsorban, jöhetett számításba, az sem haladta meg a korabeli né-
hazsági színvonalát.

3./ A tőkés ipar kibontakozása a városban épügy, mint országoserte,
a kiegyezés utáni értékesedése osik. Végül:

4./ Értékes létrehozása az Alföld déli felében, Szegeden, sokkal na-
gyobb feladatot jelentett, mint más vidéki központokban, ahol az iparfej-
lesztő tényezők sokkal kedvezőbb mennyiségben és arányban voltak jelen,
mint itt az Alföldön. A természetföldrajzi tényezők hatására a területen
sallal elsősorban a mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparágak, vala-
mint az élelmiszeripar jön számításba.

As ipari szakajtó jóformán egyidős az ipari forradalommal, illetve
a kibontakozó kapitalizmussal. A XIX. században nyugatról kelet felé ha-
ladva térben és időben állandóan nő az országos, illetve helyi érdektű köz-
gazdasági, ipari, kereskedelmi, pénzügyi stb. szaklapok, folyóiratok tar-
kása és példányszáma. Németország nyugati és déli tartományaiiban már a
40-es években, majd a német egység megvalósulása után az északkeletben is,
tovább Ausztriában, Csehországban főként a század második felében ismered-
nek meg az iparral foglalkozó szaklapok.

A kiegyezés idején nálunk is létezett már olyan szakajtó, amely a
hazai ipar kérdéseit elemelte. Főbbségűt a fővárosban adták ki, de csak-
hamar jelentkezett a vidék is. ^{10/} 1874-től 1892-ig Szegeden jelent meg
az "Alföldi Iparlap". ^{11/}

Jelen tanulmányunkban arra törekedtünk, hogy az Alföldi Iparlapot,
mint első forrást felhasználva, bemutassuk, hogy a lap hasábjain keresztül
hogyan látták a kor gyakorló iparosai és elméleti szakemberei az iparfej-
lesztés gondjait; hogyan keresték a világból hívezetű utat; hogyan kép-
selték városunk ipari árculatának megformálását; Minthogy nem lecsűrt és
megállapodott ítéletekről van szó, hanem forrásban lévő folyamatról, hely-
telen lenne őket az utólag esetleges téves nézeteikért felelősségre von-
ni. Vizsgálatunk éppen azért igényelhet figyelmet, mert magasabb körben,
egy nagy társadalmi átalakulás során - a hazai kapitalizmus kibontako-
zása idején! - olvashatjuk megnyilatkozásait.

As Alföldi Iparlap cikkei azt az első harcot tükrözték, amelyet a
szegedi környezet és kiegyezés azért vívott, hogy fölszámoljuk többévsz-
zados ipari elmaradottságunkat, és hasáink a fejlettebb országokkal egy
színvonalon álló ipari állam lehessen. Nem volt egyértelmű az a harc,
mert egyrészt védte a cőhkeretekből kibontakozó hazsági önállóságot a
részesező és fojtogató tőkés vállalatok versenyével szemben, másrészt
ugyanakkor helyesléssel fogadta és támogatja a helyi és országos gyár-

ipar erősödését is. A lap határozottan kisipari jelleggel indul, és a megindulást követő években majdnem kizárólagosan csak kisipari kérdésekkel foglalkozik. A 60-as évek közepétől azonban a lap hasábjain egyre nagyobb teret kapnak a többé fejlődés, - részben a kőszípar, részben a gyáripar-sajátos kérdései is.

Tarka képet mutat a kiegyezés utáni város polgársága, amely még sok vonást őriz a mesésvárosi és óchos világból, mégis ez a polgárság az, amely leküzdés nélkül és türelmetlenül kutatja a hazai - egyben a szegedi! - iparfejlesztés akadályait, keresi a lehetőségeket és módosításokat Szeged sajátságos viszonyai között a modern ipar megszervezéséhez, állandóan napirenden tartja a hazai ipar problémáit, és széleskörű népszerűsítő és felvilágosító tevékenységet fejt ki Ausztriától függő gazdasági helyzetünk felszámolásáért; és ugyanakkor ez a polgárság az, amely a reformkor kezdeti lépései után, majd az önkényuralom idején, a kiegyezés után pedig egyre tudatosabban és tervszerűbben fog hozzá a modern ipar kiépítéséhez, melyet még a várost hullámsírbá borító 1879-i árvízi katasztrófa is csak ideiglenesen tud felfertőztetni, az új alapokon épülő városnak pedig majd egyre határozottabb ipari képet ad.

Az Alföldi Ipari Lap alcímében, mint „közgazdasági hothatalony”^{12/} jelölte irányvonalát. A hetenként megjelenő ipari folyóiratot három éven át a Szegeden tanult a később az országos iparosmunkálatban vezérszerepet játszó Sallósi Márk - aki Budapesten is több ipari folyóiratot indított el a millénium évében már az Országos Ipari egyesület igazgatója - szerkesztette. Szerkesztői között foglal helyet Kulinvi Zsigmond, Bakos Mándor, Szalóczy Mándor polgári iskolai tanár, Palotás Faustina és Róth Béla, míg munkatársai és cikkírói között olyan lelkes iparbarátokat találunk, mint Reizner János, Szeged város főjegyzője, majd a Somogyi-könyvtár első igazgatója, a városi múzeum egyik alapítója, aki már akkor dolgozott négytöttes várostörténeti monográfiáján; a polihistor Herman Ottó, a történetíró Horváth Mihály / a 70-es években mindketten Szeged város országgyűlési képviselői/, sőt a szerkesztőbizottság tagjai Kossuth Lajossal is levelezésben állottak.^{13/}

Számos a lap munkatársai köre. Ahogy egyre ismertebbé és népszerűbbé vált, úgy gyarapodtak levelezői, alkalmi és állandó cikkírói, sokszor távol Szegedtől, az ország legkülönbözőbb helyeiről. A hivatásos tollforgatók, az ipar jelentőségét felismerő és támogató értelmezők, ipari szakemberek mellett - amelynek: Iványi János országgyűlési képviselő, a szegedi szövetségi munkálat legfőbb szervezője, Gárdonyi Géza, a Szegedi Napló munkatársa, Rudolf Mándor építész, Solvási Gusztáv műszaki szerkesztő - önkéntes alapon gyakorló iparosoktól is számos cikk látott

napvilágot a lap hasábjain. Bortsey György, a nagyváradai ipartestület elnöke, Budak Ádám, a loconai ipartestület elnöke, Pirtuss Mihály, a lóvai iparkamara tagja, Miller Károly aranyos-mester, Budányi Berenc, a sógrádi megyei Szarvas-féle építőmestere, gyakran ragadott tollat az Alföldi Ipar lapban az iparfejlesztés érdekében. Az írógárda tehát, a szellemi élcsapat, sémrel a község- és kisipari polgárság soraiból toborozódott.^{14/}

A lap első évfolyamai egy iv terjedelemben jelentek meg, de a 80-as évek második felére es lassan a kétszeresére nő. Így volt ez az első szegedi iparkivallás napjaiban is, amikor a lap hetenként háromszor is megjelent.

A lap adiktitulárait több ízben igen világosan fejti ki: a magyar ipar érdekeinek megvédése és a magyar iparosoktól művelődésnek előmozdítása. Ipartörvény módosítása, versenyképesség fokozása, társulati élet fellendítése, hitelrendszer megjavítása, érdekvérviselet /s ennek a törvényhozásban is hangot adni!/, és az országos kivallás propagálása.^{15/} A Szegedi Híradó-val vitatva a lap jellegét így határozza meg: „Szaklap, olyan szaklap kell nekünk, amely - mellőzve minden egyébét - kizárólag iparérdekeinket képviselje, szakirodalmi foglalkozások.”^{16/}

Amikor a vármegyei tárgyalások az érdeklődés homlokterébe kerülnek, szükségesnek tartja a lap „a külön vámtarület érdekében dolgozni.”^{17/} Egy évtized múltán, az árvis rombolásából kiemelkedő, új város fellendülő és szertelgése ipari erjedésében „...lapunk utbaigazítást fog adni úgy egyeseknek, mint testületeknek, vagy egyleteknek, külső bajait, panaszait, sérelmeiket, esetleg orvoslást keres ezekre, felöllel minden iparügyi megallást, irányt ad azoknak, de ostorossa egyszerűen a félsegegeket, külső hivatalos szabályokat, olvi határozatokat, rendelkezéseket, s összeköttetésénél fogva az ország minden iparügyéről, testületek megallásairól, belölletéről há képet nyújt, egyszerűen a legnagyobb változatosságra törekszik a iparkodik tisztelt olvasóit kiolégíteni.”^{18/}

As Alföldi Ipar lap szellemi vezető és összetartó erő kíván lenni az iparosok között. Egy táborba akarja gyűjteni az iparosokat és tekintélyt adni a kövélomány előtt. De már programjába vesse az iparos tanoncoktatás színvonalának emelését, az iparossegédek helyzetének fölkarolását, érdekeik támogatását, Szegeden iparmúzeum és árucsernek fölállítást, az ipartestületek jogainak és hatáskörének bővítését.^{19/} Mikor a lap XVIII. évfolyamába lép, az iparosok érdeklődésének körülhatárolásán és a közszelem érentartásán túl úgy látja, hogy szükséges „új erőt önteni a ostiggedőbe s új alkothatóságokra hívni föl a kitartókat!”^{20/}

Főntebb már jelleztük a lapnak a 70-es években világosan megnyilvánuló kisipari jellegét. Mikor Bakay átvette a lap szerkesztését, egyik cikkében - a kővállalkozó szövetségekről írva -, noha ekkor már maga egyáltalán nem tekinthető egyszerűen „iparos”-nak, így fogalmazza meg szerkesztői hitvallását: „...én a kisiparosok ügyét, a sokaság ügyét szolgálom.”^{21/} A lap célkitűzéseiről pedig azt tartja, hogy az „mindent a kőmunkás iparos érdekeiért tegyen.”^{22/}

Évek során így sokasodva a feladatok, gyarapodnak a folyóirat rovatai is. Az elvi állásfoglalást tartalmazó és időszori ipari kérdésekkel foglalkozó vesércikkek mellett olvashatunk közleményeket a konzulátusok jelentéseiből, missziói leírásokról, szabványosított találdányokról, pályázatokról, cégjegyzésekről, árjegyzésekről, sőt - az immensodó kapitalizmus velejárójaként - esőderől is. Külön rovatban kapnak helyet a közgazdaság, az országos és külpolitika nevezetesebb eseményei, rendeletek, elvi határozatok, és döntvények, iparügyi kérdések és a rájuk adott válaszok, országos és helyi ipari hírek, munkavállalók és munkást keresők hirdetései. Bő teret kapnak a hasábkben a különböző kiállítások ismertetései, az ipartestületek, kamarák és iparos ifjúsági egyesületek jelentősebb ülésének jegyzőkönyvei, beszámolók az iparos ifjúsági egyesületek kétvétenként rendezett vándorgyűléseiről, jelentések az iparosok külföldi tanulmányutjairól, kivonatok ipariskolai értesítőiből, tudósítások külföldi ipariskolák működéséről, alapszabályminták az ipartestületek, a betegsegélyező pénztárak és ipari szövetségek számára, szakirodalom ismertetése, a társulati élet hírei és hivatalos közleményei. Igen színesek és sokirányúak a - szakirodalmi, ipartörténeti és általában az iparos élettel foglalkozó - tárcák. Néhány évfolyamban a lap közöl folytatásos regényeket is.

A lap 17 évfolyamának bő anyagából ki kell választanunk néhány olyan kulcshárdsát, amely körül az iparfejlesztés érdekében Szegeden is, és országoserte is a kőszép- és kisipari polgárság körében mélyreható viták folytak.

II. Iparunk fejlődésének akadályai

„Miért sokkal hátrébb a hazai ipar?” – teszi fel a kérdést Kulinyi Zoltán, a lap társszerkesztője, mindjárt az I. évfolyam I. számában.¹⁷

Ha már részletesen ismerjük azokat az alapvető gazdasági és politikai okokat, amelyek miatt hazánk ipara több évszázadon át elmaradt a nyugat-európai fejlődés mögött. Ezeknek az okoknak nagy részét természetesen a ki-egyesítés korában is sokan ismerték – néhányan eljutottak annak fölismerésé-hez, hogy elmaradottságunkon csak a dualizmus fölszámolásával lehetne vál-tkoztatni! –, de a monarchia megcsúszta keretek közt nem sok remény maradt iparunk fölszárkására.

Mintegy a fenti kérdés kisipari köréből hangzott el, és a válasz is ennek a társadalmi rétegnek az álláspontját tükrözi, szélsőségesnek tart-juk mindenekelőtt a kisiparosság fogalmának tisztázását.

Az ipari forradalom, illetve a kapitalizmus kibontakozása teljesen átalakítja a társadalmat. Uralomra juttatja a burzsoáziát és kitermeli an-nak sűrűségi, a proletárvilágot; de nem hagyja érintetlenül a kicsérte-zeget, a parasztságot és a cőhszervezet kötöttségei alól fölszabaduló kisiparosságot sem.

A kisiparos olyan ipari dolgozó, akinek tulajdonában vannak a termelő eszközök. A kisipari üzem alapvető jellemzője: a tulajdonos személyes és állandó részvétele a termelő munkában. Emellett azonban a kisipari ü-zennek még a következő sajátosságai is vannak: a kézi munka túlsúlya a gépi munkával szemben, a munkamegosztás hiánya, csekély tőke, elsősorban kicsi termékek előállítására törekszik, és végül a szűk piac, korlátozott vevőkör. A kisipari üzem jövedelmének szűrttevé része a tulajdonos saját fizikai munkájából származik. Mintegy személyesen vesz részt a termelő-
ben, dolgozóként minősül, de mintegy ugyanakkor egyben tulajdonosa a ter-melő eszközöknek is, és az előállított termékeknek is, munkaadóját – a bér munkától eltérően – nem a munkaerőpiacon, hanem a termékpiacon értéke-síti. Terméske áruvá lesz s az átalakulás szempontjából a kapitalizmus gas-dasági törvényeivel, mindenekelőtt a verseny /konkurrencia/ törvényével, neki is szembe kell néznie.

A kisiparosság középréteg a tőkés osztály és a bér munkás között. Az ipari tőkéstől az különbözteti meg a kisiparost, hogy a termelő munká-ban személyesen vesz részt, még akkor is, ha egy vagy több munkással dol-gozik, a bér munkától pedig az, hogy termelő eszközeivel és a munka termé-kével tulajdonosként rendelkezik.

A céhek megszűnésével a kisiparosság elvesztette azt a belső támaszt, amelyet a céhszervezet és a szakszövetségek során kialakított jogrend számára biztosított. Védtelenné, kiszolgáltatotttá lévén helyetét a kapitalizmus farkastörvényeivel szemben. Az iparúság szabaddá vált a szabadverseny körülményei között érvényesülő érték törvény a mesterek egy részét megfosztva termelőeszközeiktől, segédekkel együtt bérmunkássá tette, vagy az "ingari munkafüggetlenség", azaz a munkanélküliség köze támasztotta.

De a kisiparosság egy másik része még ilyen körülmények között is ragaszkodott önállóságához, saját műhelyéhez, termelési eszközeihez. Ez a rész a régi céhes kézműves iparosság maradványa, de már nem egységes, a szabad verseny itt is érezteti bomlasztó hatását. A kisiparosok felső rétege már félig-addig a tökéletes osztályhoz tartozik, míg a tulajdoni rész az alsó rétegbe esik, helyzete, körülményei és életszíntje a szűkebb kör emlíktet. ^{2/}

A kisipari üzemtulajdonosokat az alkalmazott munkások száma /0 - 5/ alapján 3 kategóriába osztjuk:

a/ Felső: 3 - 5 segéddel vagy bérmunkással dolgozik. Már a termelő munkában maga a tulajdonos is részt vesz, jövedelme általában a bérmunkások által termelt értéktöbbletből ered. Főként a nagyvárosok „jónevű” iparosai, „hitelképes” mesterei tartoznak ide, akik kiváló szakmai ügyességgel, ráteremtettséggel, üzleti érzékkel rendelkeznek és minőségi munkát végeznek, főleg olyan iparágakban, ahol a gyáripar kemény versenyétől nem kell tartaniuk, és termékeikkel a megrendelők egyéni ízlését is ki tudják elégíteni a így állandó vevőkörük van /cipészek, kárpitosok, műbutor asztalosok, szobrok/. Műhelyükben áll asztalaikban kevésbé drága gépeket is beszerezni.

b/ Középső: 1 - 2 bérmunkást alkalmaz. A jövedelem alakulásában az előbbivel szemben jelentős a tulajdonos saját munkája a bérmunkások képest. A kisiparos rétegen belül számukra egyre csökken. 1890-ben a kisiparosság 29-30 %-a tartozott ide.

c/ Alsó: egyedül dolgozik, idegen munkaerőt egyáltalán nem alkalmaz, sőt időnként kénytelen maga is bérmunkát, napszármot vállalni /jobbára iparoshoz „bedolgozni”/. Számukra állandóan nő. A kisiparosság tulajdoni részét, 62 %-át, alkották.

Az alkalmazott munkaerő száma összehasonlítva még nem elegendő annak eldöntésére, hogy kisipari vagy kézműipari üzemből van-e szó? Ennek inkább csak tájékoztató szerepe van az egyes kisipari kategóriák elhatárolásában. A munkaerő számánál biztosabb alapot nyújt annak megállapítása, hogy az üzemben a tulajdonos maga is rendszeres figyelmét - tehát nem csupán irányítói,

pénzügyi, kereskedelmi üzleti - munkát végez-e vagy sem? 3/

Ezek után lássuk, hogyan válasszunk a címben feltett kérdésre maguk a gyáriparosok?

A kapitalizmus motorja a verseny. Több tényező együttesen járul ehhez, hogy egy áru a másikkal szemben sikerrel vegye föl a versenyt. Elmaradásunk egyik okaként jelölik meg a hazai iparokkalnál a technikai hátrál, a tartósság és a tetemesítés hiánya. 4/ Az tekintetében sem versenyeshetünk a külföldivel. Az iparos igyokszak áruját olcsón adni, hogy vásárolják, tehát olcsóbb, azaz rosszabb nyersanyagot dolgoz föl. 5/ Nemcsak minőségben, de mennyiségben is elmaradunk, „mert nincsenek nagy iparosaink, akik egyes iparágak termékeit nagyban előállítani képesek volnának. A kicsinyben való gyártás pedig drága.” 6/ Ezek után nem meglepő kisiparos tollából olvasni olyan megállapítást, amely a hazai ipar versenyképességét éppen a tömeggyártásban, a gyáripar kifejlődésében látja. 7/

Hányanik nálunk az áru- és piacismeret. Ismeretlen a verseny területén a forgalomban levő áruk technikai előállítás, tudományos elemzése. 8/

Már a mi iparosaink drágán termelnek, ugyanakkor az állam - a kereskedőkhez, a kisbirtokosokhoz és más szabad pályán tevékenyséikhez képest - viszonylag magas adókkal terheli őket. A csehszlovák iparosok köre 1875 augusztus 6-án tartott rendkívüli közgyűlésén körvényt terjesztett elő, amelyben a kormánytól az adók arányos megállapítását kéri. 9/ A többesbiri súggetésnek - igaz, csak másfél évtized után! - lett némi fogantaja. Behorle pénzügyminiszter törvényjavaslatot kénitett a progressív adókulcs bevezetésére. Árvitát éppen az adóteher egyenletesebb fölértéktét névete meg. 10/

A dualizmuskori adórendszer között „előkelő helyet” vettek ki maguknak a különbözö indirekt /fogyasztási/ adók. Ezek közül is kiemelkedett a cukorfogyasztási adó, amely nem csupán egyszerűen a vásárlót károsította meg, hanem osztrák részről a gyarmati kiskereskedőkre jól bevált eszköznek is bizonyult. Ezt az adót nem a piacon, hanem mindjárt a termelés helyén kellett megfizetni. Az 1867-es gazdasági kiegyezésben a két állam - az osztrák és a magyar - a fogyasztási adók közöségét is előállalta, még pedig úgy, hogy az exportált cukor után a visszatérítésre kerülő fogyasztási adók terheit a quota arányában viseli. Míg azonban a magyarországi cukorgyárak a kivitelben csak 8 - 12 %-al részesedtek, ugyanakkor a magyar kincstár a visszatérített adók 31,4 %-át fizette ki Ausztriának. Így a magyar állam 9 év alatt /1868-1876/ 9 509 652 Ft, 1876 és 1883 között pedig 35 728 711 Ft jövedelemben juttatta az osztrák államkincstár, tehát bőven túlfizette a quotában megállapított arányokat. 11/

Széchényi fől évanáissal előbb a gazdasági felomelkodás fő akadályát - elsősorban a nemesi birtokra vonatkoztatva ugyan - a hitel, a tőke hiányában látta. Nincs tőkéje az iparosnak sem. Sokan csak megrendelésre dolgoznak, többnyire ideigleneseket, amelyekkel határidőre nem készülnék el. Tőke hiányában megderőzt sem tudnak alkalmazni. Idényunkházi pedig csak az év egyharmada használható ki gazdaságosan.^{12/} Matlakovic Sándor állambíró^{13/} az Magyar Ipar Egyesületben tartott előadásában ipari bajainknak kutforrását a magyar iparosok hitelviszonyaiban találta meg.^{14/} Málunk „mindenre van pénz, akár egy várost egészen újjáépíteni, csak ipartelepekre nem lehet megfelelő hitelt kapni.”^{15/} Akiknek módjában állna kölcsönöket nyújtani, azok „szóval nagy ószegségeit akarnak nyerni s az iparban csak szelvet, nyerskedési lehetőségeket látnak.”^{16/} Kiváló statisztikusunk, Kaloti Károly, az 1870-es népszámlálás adatait elemelve arra a megállapításra jut, hogy iparfejlesztésnek elsőrendű akadálya „a gyér közlekedés, a pénz csekély volta s lassu forgalma, a nagy költségség gyenge fogyasztóképessége s a hitel hiánya.”^{17/}

Sokat panaszkodnak az iparosok a külföldi árak versenye miatt. A vető-költségség - ha csak tehetsé - előszeretettel vádrol külföldi okokat.^{18/} Különbözik tükik, de még az iparosok azonos káráit sem tesznek minként. „Egy asztalos pl. megköveteli és pedig méltán, hogy iparos társai az ő produktivitását vagyék igénybe s mégis az történik, hogy mikor cipőre van szükség, karlbadai cipőt vess, nem pedig saját iparos társával földsteti szükségletét.”^{19/} Ismét Kaloti Károlynak kell hivathoznunk, aki adatok tőnégre hivathozva bizonyítja, hogy „...az idegen árak után való kaskodás nálunk olyan kétségbe, amelyben épen azon vagyenesabb osztály szorod, amely hivatta volna a hazai ipart nagygyá tenni. E hibában kormánykönegeink is benne sanylenek.”^{20/} E jelenség ellen iparosaink saját családjukon belül el - kocsanak Védekeletet s elsősorban őt bizonyítsák be, hogy meg tudnak lenni idegen ipari termékek nélkül!^{21/}

Mint hogy nem voltunk versenyképesek a monarchia fejlettebb országai - val, a monarchián belül pedig nem voltak várhatóak, nem tudtuk megakadályozni a - mindenekelőtt Ausztriából és Csehországból - származó magyarországi behozatalt.^{22/} Miker 1869 elején több hazai iparos társalgott Genovában torinói hajlékában, a nagy szűkösűt így nyilatkozott: „A magyar ipar meg - őléje...az idegen árak borlátlan behozálása.”^{23/}

Nemcsak a külföldi árak, hanem maguk a korcsakók is versenytársai a magyar iparosoknak. Az iparosok azt szeretnék, ha követitők nélkül, megak lehetnék forgalomba kocsitányeiket, mert a követítés megtrágitja az árakat, amiből sem a kocsitőknek, sem a fogyasztóknak nincs hasznuk.^{24/} Később

viszont már bőrkön érezve a gyári tömegtermelést, tehát a gépi nagyipar
tehetségtelen elfáradt a kézműiparral szemben, amiatt panaszkodtak, hogy a
kereskedők: „a kézműiparosok versenyét elnyomó rektáraikat a gyári és nagy-
ipar tömeges termeléséből eszerelik föl.”^{25/}

Még érdekesebb tünet - hiszen az imperializmus korában vagyunk! -,
amikor az iparkamarák egyesítés után / soproni, budapesti, kolosvári, temes-
vári / felterjesztést nyújtottak be a Honvédelmi Minisztériumra a Rozsnyai
szállítási ellen, amely kiscsúszította magának a honvédségi felszerelések
szállítását.^{26/} Az úgyszemint házi Reichswehr főszállítási miniszter elnökleté-
re előtt értekezletet tartottak a minisztériumban, amelyen azonban csak
annyi eredményt tudtak elérni, hogy Rozsnyai fővállalkozóval a már ko-
rábban létrejött megállapodást 1909-ig fűmantartják, de egyúttal adatként
beszámoltak az iparkamarák és ipartevénytársulatok részéről, hogy azok idejében
javaslatokat tesznek a minisztériumnak a szállítási jövőbeni decentrali-
zálásra.^{27/}

A külföldi áruk versenyével szemben egyidejűleg kellett védekezni a
hazai áruk - a megfelelő képzés és iparjogvédelem nélküli iparosok - , és
a házi kereskedők, vándoriparosok ellen. Külföldi, osztrák és fővárosi
ügynökök lopják el a vidéket, és hasonlatlan áruikkal gyakran a helyi ipa-
ros és kereskedő elől vesszük el az életszükségletet.^{28/} Az iparosok tisz-
telességtelen versenynek, „a szegény magyar ipar megfélemlítésének”^{29/} tart-
ják a házalást, amely - különösen a Felvidéken és Erdélyben szaporodott
el - megfosztja őket vevőiktől, piaciuktól.^{30/} Az Aradon megtartott II. Or-
szágos ipartevénytársulati értekezlet ezzel kapcsolatosan olyan értekezési határo-
zatot hozott, amely házalással csak a hazai ipar termékeit engedélyezi,
az illetékes iparkamara véleménye alapján bizonyos városokban eltilthatja
a házalást, csökkentheti a házalás időtartamát, az országos és helyi vásárokat al-
kalmával pedig eltiltja.^{31/}

A vándoripar és házalás korlátozására Budapest Önkormányzat értekezletre hívta
össze az Országos Ipartestületet. Az itt elfogadott javaslatot az ország-
gyűlés előterjesztették. A javaslat mindenekelőtt tisztázta a vándoripar
fogalmát, határait, feltételeit. Gyakorlatilag engedélyhez kötötte. Vándor-
ipar csak 5 000 lakosú körzeten belül kisebb körzetekben folytatható. Vándoriparos
csak annyi árut szállíthat, amennyit segédkez nélkül vihet magával.^{32/} Az
országos vásárokat és az évenként engedélyezett pótvásárokat tulajdonképpen
csak időt von el az iparos termelés munkájától, ezért a kereskedelmi minis-
ter rendeletben szabályozta az országos és heti vásárokat időpontját.^{34/}

Sok sérelmet, vita, értekezlet, felterjesztés folyt Szegeden és másutt
is a szegedi körben. A külföldi büntetőhatározatokban gazdasági és
nevelési szempontból - nagyon helyesen! - többféle munkakörben foglalkoz-

tarták a rabokat. Keresetük nagyobb részét becsúszították oltartásaikba, kisebb részét pedig szabadságukkor kapták készen. Az iparosok mégis tiltakoztak, mikor híre kelt annak, hogy a szegedi fegyház igazgatósága egy nagyobb szabású ruházati ipartelep és áruüzemek felállítását tervezi,^{35/} mert a „szabai iparosokkal” szemben ezt „tisztességtelen versenynek” tartották. A fegyház ul. maga szorai be a nyersanyagot és a munkasszükségletet, és kihasználja az olcsó rabmunkaerőt,^{36/} mindez viszont az iparosoknál külön költségekbe kerül. Török Kálmán, a szegedi kerületi börtön igazgatója, védekezésben tiltakozik a „tisztességtelen verseny” ellen, s kijelenti, hogy a börtön nagyszámú megrendeléseket nem fogad el, csak állami megrendelésre dolgoztat. Csupán az, szabadipar - mint ahogy betanításkorra nincs semmihez -, épüget a könyvkötés, kőfarésztés, gránátfarésztés és székgyártás is, megcsinál a börtönben. Fedruházi felkészítések előállítására törekszik, melyeket a szabad iparosok rendelkezésére bocsát. Úrline annak, ha az iparosok konzorciumba tömörülnek és felhasználják a rabmunkaerőt. Ismerteti azt a minisiteri engedélyt, amelynek alapján asztalos, bédőges és kádár szakmában foglalkoztathatja a rabokat.^{37/} Bakay azt javasolta, hogy az ipar helyett a mezőgazdaságban foglalkoztassák a rabokat.^{38/} Ez részben azért volt viszont megvalósíthatatlan, mert a legtöbb börtön nem rendelkezett akkor még ilyen irányú gondoskodással, részben pedig ugyanakkor a mezőgazdasági munkások számára jelentett volna az előbbivel szemben még rosszabbul esélyt. Viszont senkinek nem támasztott volna versenyt, ha - mint ezt néhányan ajánlották - a rabok az ösztönzés elhangzásától kezdve: munkásságot és szorgalmat nyújtást láthattak volna.^{39/} Az ipartörvény revíziójának tárgyalásakor az országgyűlésen több felvetés is hangzott el a fegyveripar ellen. 1983 januárjában a földművelés-, ipar-, kereskedelem és igazságügyminisztérium meghívottai értekezletet tartottak, melyen az előbbi egyértelmű megállapodás született: a börtönök intézményi felkészítések tömegterelésére szorítkoznak, vagy olyan cikkek készítésére, amelyeket hazánkban egyáltalán nem készítenek, vagy nem előgítik ki a hazai szükségletet, vagy a külföldi piacra terhelnek. Dolgoztathatnak az igazságügyi hatóságok ellátására is. A háziipar köréből csak azokat művelhetik, amelyek a helyi vagy legközelebbi vidék számára versenyt nem képeznek. Az értekezlet részletesen felsorolja a művelhető és tilos iparágakat.^{40/} Ennek ellenére a szegedi ipartelepet, a kereskedelem és iparkamara, évek múlva is feliratokban panaszkodik a minisztériumnak arról, hogy a szegedi kerületi börtönben „nemcsak háziipari cikkek és felkészítések állítanak elő és szállítanak megrendelésre, de disztrakt, ágynak, szekrények, asztalok, állványok, konyha-felszerelések, sőt egész épülethorrendések....Az olcsó rabmunkával szem-

ben a kisiparosok nem képesek versenyezni." 41/

A fegyencipar egyáltalán nem magyar különlegesség. Jóformán minden állam igénybe vette az olcsó rakományokat, amely ellen ugyancsak mindenütt tiltakozások, panaszok áradtak indul meg. Néhány munkás- és polgári párt programjába is iktatta a fegyencipar korlátozását. Németországban a proletár-szakszervezetek már 1875-ben góthai programjában szerepelt a rakomány szabályozása, hasonlóképpen a Centrum német szociálpolitikai programtervezésében /a katonaság iparban való felhasználásával együtt/, a míg ugyanezen évben /1874-ben/ a Szociáldemokrata párt pedig egyenesen a rakomány eltávolítását követeli. 42/

Magyarországon először a II. szociáldemokrata kongresszus /1901. dec. 25-27/ vár törvényes intézkedéseket a kormánytól a fegyencipar ellen, míg pedig tiltakozik a kormány, hogy egyes vállalkozók - felhasználva az olcsó rakományokat - iparcikkeket vigyenek piacra, s így a munkásokat még a fegyenciparban is nehezebb helyzetbe hozzák; továbbá meg kell tiltani, hogy bárhol esetleg a fegyenciparban fegyencmunkásokat becsússzanak a vállalkozók rendelkezésére. Fegyencok alkalmazását nemcsak az iparban, hanem a földművelésben is meg kell tiltani, mert ellenkező esetben a fegyencok a mezőgazdasági munkások kereseti lehetőségét rontják. 43/

A 80-as évek második felében befejeződtek a nagy vasútépítések és folyószabályozási munkák. Hosszú agrárproletár harcok megfolytak a vidéken, megindult a milliárdnyi idők görögöttség elhomályosító szociális történelmi folyamat: a kivándorlás. Amikor az uralkodó osztályok nagy pompával ünneplik a honfoglalás ezredik évfordulóját, sajátságos történelmi paradzsmaként az ezer éve itt lakó magyar családok jelentős része indul el új hazát keresni. Az Alföldi Ipari társaság a kormányzatot, hogy nem tesz semmit a sáskalyföldi kivándorlás megakadályozására. Azt javasolja: ipart kell teremteni a sáskalyföldön, munkások juttatni a sáskalyfokhoz, hogy ne kényszerüljenek sokéves távolra haradjuk elhagyására. 44/ Baross rendeletet adott ki a kivándorlásra csábító hirdetések, pénzben levelek kezelésére. A levelek későbbi elvitelével egyidejűleg értesíteni kell a kivándorlás ellenőrzésével megbízott politikai hatóságokat is. 45/ János Róla kereskedelmi miniszter a kivándorlás megállítására és a sáskalyföldi ipar fejlesztésére várnagyként iparfejlesztő bizottságot létesített, amelynek feladata általában a közgazdasági helyzet tanulmányozása a javaslatoktól a kő-, kő-, és gyáripar, valamint az ezzel kapcsolatos szakszervezetek kialakítására. 46/ Rezső Gáspár az ipart „nemzet védelmi szolgálatának” tekinti és a határonál városokban is szükségnek tartja azt fejleszteni, ezzel együtt a környékbeli nemességnek magyarosítását is szolgálva, ahogy egykor a római provinciák lakóit a városokban romanizálták. 47/

"A magyar ipar szegénységének, a magyarság szegényedésének oka: a ~~szegénység~~"^{48/} A közfelfogásban népszerűek a "magyaros járdatüpusok,"^{49/} a munka nélkül érvényesülők, a mindig mindentől megtagadható uradilók. A magyar ember irónik a kőni, az ipari és kereskedői foglalkozástól, nem tartja "beosztott emberben illő munkának."^{50/} Sokakat csak a kényeztetés visz a pályára, s ha már elnyerték a mesteri képesítést, nem fejlesztik tovább tudásukat.^{51/} El kell oszlatni a társadalmi előítéleteket, melyek megvetették, leértékeltek szegénytelenül teszik a kőzeni munkát.^{52/} "A gentry gyermeke ipari pályára nem lép."^{53/} A fizikai munka becsé elvészett, az ifjúság irónik a bizonytalan keresetmértől, előfordul az ipari pályától. Az iskolák túltöltöttek. Aki néhány osztállyal többet végzett, már dehonasztónak tekintik magára nézve a fizikai munkát. Főiskolák, szakértelen nélküli emberek tömege telepszik rá a társadalomra, amelyből annak semmi gazdasági haszna nincs. Sok kitűnő erő vesz el irodaszelvény, rakodárnoki, kővetítő stb. állásban. Előszorotással alkalmaznak ilyen munkakörben lesozoltakat, akik pedig érvényesülni tudnának fizikai pályán. A cikkíró találomra mutat rá a szocializmus veszélyére. A folytatás végeredménye szerint: "a nemzedék elcsatványlása, a munkátlanság és nemzeti erő megfogyatkozása."^{54/}

"Háztartásban nemcsak vitéséért, ipari vagy gazdasági érdemeért is adtak nemzeti címetet. Miért ne lehetne nálunk is?"^{55/} "Az ipar úgy küzd ma a házáért, mint akárcsak más, hát miért éppen az ipar lenne az, aki a másik által elnyerhető jutalmazásra nem érdemel?"^{56/}

A szakértelen hiányra való utalás nem alaptalan. Maga a kereskedelmi miniszter a kisiparosok nehézségei közt sorolja a "szakképzés majdnem teljes hiányát."^{57/} Már Trefort^{58/} hangtatja, hogy "nincs már egyetlen népbiztosa sem, amelyben a kézügyesség gyakorlására és emélfogva a háziipar fejlesztésére valamely iparág ne gyakoroltassék."^{59/} És sürgeti, hogy a "tanítás központjában a házimunka legyen,"^{60/} kereseti tanterv nélkül nem képzelhető el eredményes fejlődés.^{61/} A háziipart is - a nyugat-európai államok mintájára - külön tantervekben és külön módszerekkel kell elejtettíteni.^{62/} Az Országos Iparosok Egyesülete a háziipar fejlesztésére országos központ megszervezését kívánja. És fölveti, hogy vidékeinként milyen fajta háziiparok lehetnek? Megyánként egy-egy háziipari birtokot kell felállítani. És gondoskodni a helyi háziipar szakmái oktatásáról /tanfolyamok szervezése, vándortanítók alkalmazása, tantervek felismerése, stb./ . Nagy gondot kell fordítani az izléses, művészi kivitelre, megfelelő technika elejtettítésére. Világosan el kell határozni egymástól a kisipart és a háziipart. A kettő nem lehet egymásnak versenytárs! Kedves körülmények között a háziiparral foglalkozók anyagbeszerzés, termelés és értékesítés

szövetkezeteké alakulhatnak. 63/

As iparügyek mostoha kivoltában nagy része volt annak, hogy nemcsak iskolai vonatkozásban, hanem az országos ügyek intézésénél is jelentkezzék az inanzi szakértelen híján. As országgyűlési képviselőválasztások idején jogosan utalnak arra az iparosok, hogy a törvényhozásban az iparosok nincsenek képviselve. 64/ A polgári elem ahol nem foglalkozik el az öt megillető helyet. 65/ Hazánk tulajdonban jogi állam, „a nemzetgazdasági érdekek ez ideig kevés méltatásra találtek, s az államgazdasági dolgok is igen csak fiskális szempontból ápolódnak.” 66/ Moka a képviselőjelöltek választói beszédekben általában igérte az ipar támogatását s annak lelkes barátainak mutatkoznak, valójában azonban semmit nem tesznek annak érdekében, mert a t. Házban már minden figyelmet a külső problémák vonnak el az ipartól. 67/ Földműv., táblabíró, prókator, professor, pap stb. a képviselői padsorokban. 68/ A képviselőháza összetételében 9/10 részben jogász, 1/10 részben orvos, író, ügyvéd, kereskedő, stb. 69/ Jogosan panaszkodta föl a szegedi polgárok - látva az új vámtarifaszabályzat képviselőházi tárgyalásakor a magyar ipar érdekeinek teljes háttérbeesését az centrálké mögött - a törvényhozásnak az egy iránti értetlenségét: „Es az, ami nekünk, magyar iparosoknak, méltán fáj, hogy t.i. Magyarországon a magyar iparos csak adót fizet és választani jó, a magyar iparérdekek csak ilyenkor jönnek szóba s hogy vesztőőrifünk közgazdasági vitáik inkább a bércenyasák felé való törekvés aineit viselik magukon, mint a magyar ipar és közgazdaság vitális érdekei komoly előmozdításának akaratát.” 70/

Buck a nem éppen hivatalos megjegyzések a közgazdasági érdekek képviselőitől a magyar országgyűlésben nem a dualizmus korában hangzanak el először. A debreceni Hírlap - és Vasváradnak Hírlapja egyik feliratában már a 40-es években külföldi példákra hivatkozik /Anglia, Franciaország/, és ezeknek az országoknak nagyarányu gazdasági fellendülését azal magyarázza, hogy ott a parlamentben is, a minisiteri székben is gazdasági szakemberek ülnek. 71/ As 1843-44. évi országgyűlésen Parkos János olyan véleménynek adott kifejezést, hogy a győrokat is képviselőkhöz kell juttatni az országgyűlésben. Egyre növekvő száruk indokolja, hogy a törvényhozó testületen belül szükség van a tapasztalt gazdasági szakemberek véleményére, javaslatára. - Es a nyilatkozat azt bizonyítja, hogy a polgárság már nem elégedett meg egyszerűen a képviselővel, hanem igényeit és érdekeit az országgyűlésben belül is érvényesíteni akarta, s egyben annak is bizonyítja, hogy a kormányzatban való részvételre is törekszik. 72/

A nyugati országok parlamentjében arányos a szakmai képviselő, sőt Ausztriában a testületek is küldenek képviselőket. 73/ Ha nálunk is így volna,

legalább 33 választói körületben kellene képviselővé iparost választani.^{74/}
1887 elején a költségvetés tárgyalásakor a t. Házban elméleti emberek akad-
nak, vitáznak iparról. A gyakorlati embereket lenézik, a bár elképes-
léstük, programjuk nincs, mégis jogot formálnak maguknak az intézkedésre.^{75/}
Ezért nem érdekel a miniszteri székben, akár a parlamentben, másra sokat
értett az ipar érdekeinek.^{76/} „Vesszedelmes jelenséget képez Magyarország
iparügyeire nézve azon körülmény, hogy Magyarország nagy emberei - sőt nem
iparügyi miniszterei is - gyakran félreveszik a magyar iparügyek nagy hangs-
ját és minden egyrésszről tekintén jelszik a bajt, a veszélyt, ugyanezkor még-
sem képesek egy biztosan mentő horgonyt adni a hullámnak hűvő ragadott szegény
hajóknak között.”^{77/}

Az iparügyi törvény költségvetési vitáján a szemléltet teljes készségséget
tapasztalhatott a t. Ház részéről. A miniszterek is legfeljebb technikusok.
Hátrahagyják a parlamentből az iparilag képzett férfiakat.^{78/} „Az ipar kérdései ne
képezzenek politikai pártérdekeket!” - követeli az Alföldi Izrael elnöke.
„Igyekezünk minél több, találatilag ismételt, művelt és szakértő embert kül-
döni az új törvényhozásba.”^{79/} Majd „Kövés az iparos képviselő. Valódi ipar-
szakértők kellene bejuttatni az országgyűlésbe.”^{80/}

A többszöri sürgötésnek lett is némi eredménye. 1878 november végén
három iparost választottak képviselővé: a szegedi I. körületben független-
ségipárti programmal Rácz Miklós, aki az előző választáson még elbukott;
a kecskeméti II. körületben Szilárd Lajos, nyomdász; és a pécsi körület-
ben Dr. Székely János, a kereskedelem és iparügyek titkárát.^{81/} 1887-ben azonban
már csak két férfi képviselte a Házban az ipar érdekeit: Károlyy Sándor, az
Országos Iparügyi Minisztérium igazgatója,^{82/} és Katkovics Sándor, kereskedelmi
minisztériumi államtitkár. Egyik sem gyakorló iparos! Magyarország iparjának
fejlesztése pedig „egyenlő kérdést képez Magyarország nagantársadalmi kérdé-
sével.”^{83/} „Mi, magyarok, belenyagultuk magunkat azon tévhitbe, hogy minél inkább
mezőgazdasági államnak kell lennünk, egyebek nem is lehetünk.”^{84/} Ipar nél-
kül az már mezőgazdaságunk sem lehetne, de kultúránk sem. Pedig erre a kö-
tétre az állam - igen helyesen - elég sokat áldoz, de közben a hazai ipart
teljesen elhanyagolja. „Gyökeres mezőgazdasági rendszerváltozás kell ide. Mi-
nőzt államsegély kell a magyar nemzeti iparnak, például úgy, mint a lényeg-
zés törén.”^{85/}

Ausztria és Magyarország áruforgalmi elemzése az Alföldi Izrael elnö-
ke felhívja a pénzügyi körök figyelmét arra, hogy a szűkebb ipar - mely ár-
forgalmi statisztikánk leggyengébb részét képezi - fejlesztésében milyen jó-
vedelmesség rejlik.^{86/} A háziipar hanyatlásának okai között, emellett, hogy
a háziipari egyesületek munkájában nincs törvényszerűség és nincsnek szakkép-
zett vezetők, ott szerepel az állami támogatás hiánya. Pedig a háziipar fej-

leontóésre már csak azért is nagy szükség van, hogy az a nagyipar számára tartalékenergiát biztosítson, a tanuló kihasználását szervesen beemésztve ipari munkába.

Hintogy felülre vezeték rácsáról az ipar nem részesül kell figyelmen, ezért inkább egy olyan ipari közszolgáltatás kellene a társadalom mind szélesebb körét a hazai ipar pórtolására és felkarolására bevetni. A nemzeti iparunkra jelentősen jogosan panaszkodik a társadalmi szellem teljes hiányáról és az érzéketlenség elhanyagolásáról. A kisiparosoknak sok idejét rabolja el a nyersanyag, a hiteltügyletek utáni szaladgálás, az elvárásainak gondja. „Nagyobb városokban, ahol a tőke túlságosan termel és gyorsan termel, a kisiparos sokszor csak munkás lesz.”

Már említi az időpontnál sokkal korábban, 1859-ben a Magyar Híradásban közzétett cikkemre az a szöveg, hogy „a fejlődés útja a kisipari vállalkozások gyors fejlődésére lehet, mert így kiemelkedhet a külföldi tőke befolyásából. Az Ausztráliától való gazdasági függetlenség előfeltétele és biztosítása a politikai függetlenség.” A szerző Magyar Híradás a Pesti Híradás hasábjain a 40-es években kifejtett iparfejlesztési gondolatokat követi. Megjelenik a kisipar jövőjétől való gondolat. A természet törvénye szerint a nagyobb erő megsemmisíti a kisebbet. A külföldi árak és a nagyipar versenye miatt „állítsunk tehát erő ellenében erőt, alakítsunk érzékeny társulatokká helyi szinten... Készséges vezetők, nagyobb tőke, készséges rektor, munkafelügyelő, termelés-munkások közötti elosztás, árszabással munkák és munkások megtekintése, kevesebb helyi... jobb minőségű áru, kedvezőbb adóztatási lehetőség... tehát az országunkra!”

A kereskedő is kihasználja az iparost. Hátba hadakozunk a külföldi ipar versenyével, az addig nem lesz sikeres, míg mielőtt is meg nem honosodik a túlságosan termelés, amit a kisiparos csak a szakmánkénti szövetség által érhet el. A kézműipar és gyáripar között ott a határvonal, ahol a gép átveszi a munkát. A kézműiparos áruját teljes egészében maga állítja ki, míg a gyárban részvételük egyaránt a tőke és a termelés. A kézműiparos a külföldi társulat és a szakképzett törvény által megkövetelt beiskolázással lehet támogatni. Ez a gyáriparnak is újabb lendületet adna, hiszen gyárunk legjobb munkásai a kézműiparos mihelyből kerültek ki. Van, aki fölismeri, hogy „a kisiparnak gyáriparra kell átalakulnia,” hiszen túlságosan termelésre a kisipar képtelen, már pedig a verseny szempontjából csak a gyáriparnak van jövője. A kisipar élete csak napok kérdése.

A nagyipar betegségei közé tartozik a szakképzés hiánya. Azaz a nagyiparhoz hozzátartozik itthon nem vagyunk képesek versenyezni a külföldi

földi áruval, mit kereshetnénk Keleten? „Hisz ott is csak azon eszközökkel versenyezhetnénk, mikkel itthon sem bírunk.” - „Ne keressünk cikiünknek külföldön piacot, míg a hazai nem a miénk.”^{99/}

Amikor híre kel annak, hogy Szegeden szövőgyár létesül idegen tőkével, már hangot kap a lap hasábjain a jogos aggodalom: „...félő, hogyha 5 szesz gyáraink csak idegen tőke által létesülhetnek, támad egy új és nemzeti szempontból nagyobb baj; mert az idegen tőke, az idegen szellemi gyáripar még elvonja azon tőrt is, melyet csakis a nemzeti fiai kötelesek elfoglalni.”^{100/}

A tünetek fölismerése mellett nem hiányoztak azonban a bajokat orvosolni akaró javaslatok sem. Már igen korán fölismerték a szövőthasábon rejlő lehetőségeket.^{101/} Az Alsóldi Iparlan ezt még az alábbiakkal egészíti ki:

hazai piacunk biztosítása honi termékek részére,
kereskedelmi és iparkamarák korszerűbb megszervezése,
szállításai és vállalkozásai úgy előszerű rendezése, illetve a kisiparosok érdekeinek megfelelő decentralizálása,

iparostanoncoktatás rendezése,

ipari szaktanfolyamok, illetve ipari középiskolák földállítása.^{102/}

Az iparosok adócsúszásának lecsökkentése mellett^{103/} a háziiparnak a kormány részéről történő támogatása a korszerű szakmítétképségekben, másoknál könyvek kiadásában, szakönyvtárak földállításaban és a háziipari termékeket eláruló csarnokok létesítésében jelölhető meg.^{104/} Ivánkovits János, Szeged II. ker. országgyűlési képviselője, a földművelés-, ipar- és kereskedelmi tárcza költségvetési tárgyalásán a már előbb ismertetett javaslatokhoz hozzátette: „Szükség volna jó utak építésére, a szállításai tarifának mérséklésére, a szállítások körül észlelt hiányok megszüntetésére, a köz-igazgatás javítására, a törvénykezésnek olcsóbbá és gyorsabbá tételére, azon kívül a külkereskedelmi piacok megszervezésére és különösen a belföldi piacnak meghódítása a hazai ipar számára.”^{105/}

Az Alsóldi Iparlan hasábjain olvasható észrevételek azt bizonyítják, hogy a kapitalizmus kibontakozásával a Kisipar válságba került. A válság egyik oka az alacsony termelési technika. Az átlag kisiparos termelési költsége magasabb, mint a fejlettebb technikával rendelkező középipari üzemé. Emiatt a legtöbb kisiparostól mínuszértékű vált a termelés, és okonta önállóságuk elvesztését, és kénysszerűltok - most már termeléseszközök hiányában - munkanapjuk druba becsátására, azaz így süllyedtek le a bérmunkások osztályaiba.

De a termelési technika keszdetlegességén kívül más tényezők is növesztették a kisiparosok helyzetét. Tőke /beruházási és forgótőke/ hiányában

nem tudták üzemüket modernizálni, gépekkel felszerelni s ennek következtében termelékenységüket növelni. Bonytalan piaci helyzetük miatt nehezen jutottak hitelhez, hitel hiányában beszerzési nehézségekkel kellett megküdeniük /csak kis mennyiségben és gyengébb minőségben vásárolhattak nyersanyagot/, és pedig kihatott termékeik értékesítésére. Megfelelő üzlet, hirdetés és reklám híján nem tudtak megküdeni a termékeiknek pénzügyileg szilárdabb megalapozott kérés-, nagyiparral és kereskedelemmel, lemaradtak a fogyasztók meghódításáért folytatott versenyben. De a kisiparosnak nemcsak a tömegtermelésre berendezett nagyobb üzemekkel, hanem a többi kisüzemmel versenyével szemben is meg kellett birkóznia. A felssinen maradt ismét ugyanazon tényezők biztosították, amelyek között a kapitalista árutermelés folyt, azaz a megfelelő tőkeerő, a termeléseszközök mennyisége és korszerűsége, az iparos szakmai jártassága, stb.

A kiegyezés megindította a hazai kapitalizmus kibontakozását. A magyar kisiparosnak szemben nemcsak a magyar kérés- és nagyipar versenyével szemben kellett volna helytállnia, hanem - a vámkészségségből eredően - az osztrák ipar egyre növekvő árbevételeivel szemben is, amely nemcsak a hazai tőkés ipar, hanem a kisipar helyzetét is nehezítette. A kisipar válsága következtében ugyanazon gondok jelentek nálunk a 70-es évektől /hitel, nyersanyagbeszerzés, értékesítés/, amelyek a nyugat-európai országokat a XIX. század első felében foglalkoztatták. De ott a válság mielőbbi feloldásában a tőkés állam is hatékonyan beavatkozott, Hőneterországban az iparigazgatási szervezet kiépítésével, a szövetkezeteknek főleg hitellel való ellátásával, Ausztriában az iparfelügyeleti rendszer megszervezésével és az államnak a kisiparosság részére növekvő mértékű pénzügyi segítségével.

A kisipar válsága nem egyforma mértékben hatott az egyes kategóriák helyzetére. A felső kategóriában a kisiparosok azért tudták megállni a helyzetet a tőkés termelésben, mert olyan minőségű árukat termeltek, amelyek előállításával a nagyipar nem foglalkozott. Együttal birtokában voltak mindazon tényezőknek is, amelyek versenyképességüket más kisiparos társaikkal szemben biztosították. Üzemeikben rendszerint barmunkásokat /segédek, tönkement mesterek/ foglalkoztattak, jövedelmük jelentősebb része ezek kisadománylásából származott, s így üzleti gondolkodásuk, magatartásuk nem is annyira a kisiparossághoz, mint inkább a tőkés osztályhoz állt közel. A középső és alsó kategóriákba tartozott a kisiparosok soka. Üzemüket kezdetleges technika, alacsony termelékenység jellemezte. Ezt a hátrányt a munkaidő meghosszabbításával, vagy alkalmazottaik /segédek, tanoncok/ - nár akik ilyeneket egyáltalán tarthattak - fokozott kisadománylásával próbálták ellensúlyozni. Ezeknek kellett a hazai nagyipar mellett főként az osztrák i-

par versenyével is megbirkózniok, ők őresték legsúlyosabban az egyre növekvő adóterhek, a hitelnyújtás és anyagbesszerezés terén leginkább pedig a bank-, illetve kereskedői tőkével kerültek szembe. Elsősorban az utóbbi kategóriákra jellemző az ún. „kispolgári gondolkodás”. Magatartásuk, állásfoglalásuk ingadozó, ami bizonytalan helyzetükkel magyarázható. Sok bennük az elégedetlenség, a lázongás, a kritika a fennálló renddel szemben, amelynek súlyát nemcsak a gazdasági, hanem az élet egész területén tapasztalták. Az alsó kategória életszinvonala már a proletárhoz állt közel, hiszen nem egyszer - főként vidéken - megélhetéséhez bérunkát, napános munkát is kellett vállalnia.^{106/}

A magyarországi kapitalizmus lassu fejlődését az alábbi számok mutatják: 1857-ben iparral foglalkozott az összlakosságunk 3 %-a, 1870-ben 4,2 %-a, 1880-ban 5 %-a, 1890-ben 5,3 %-a.^{107/} De a lassu iparfejlődés ellenére a kisiparnak a dualizmus félszázada alatt - iparunk elmaradottsága és a nagyipar korlátozott fejlődése miatt - jelentős súlya volt. A kisipar számára olyan területeken maradtak lehetőségek, ahol a kézi munkát nem szorították háttérbe a gépek /javító, szerelő munkák, építőipar és az ezzel összefüggő szakipari munkák/ vagy ahol a fogyasztók igényét egyedül munkadarabok előállításával lehetett kielégíteni. De ha a kisipar helyzetét a 11-100 munkást foglalkoztató középiparral együtt vizsgáljuk, akkor csupán a vas- és fémiparban is a század utolsó évtizedében a következő adatokat találjuk: kovácsolóüzemek előállításával foglalkozott 44 üzem, épület- és műlakatossággal 25 üzem, rézműves és bronzöntő 14 üzem, kisebb gépgyárak, gépműhelyek pedig kb. 70 üzemmel szerepeltek a kis- és középiparosság körében. A középipari üzemek száma 67 %-al, munkálótaszámuk pedig 77 %-al nőtt. 1890-ben 2 439 középipari üzemnek 58 187 munkása, 1900-ban 4 120 üzemnek 103 567 munkása van. Tíz év alatt tehát az üzemek és munkásaik száma majdnem kétszeresedett.^{108/}

Az ipari üzemek száma tekintetében 1890-ben a kisipari üzemek voltak döntő többségben, annonyiban az összes ipari üzemek 97 %-át alkották. A századforduló idején az egész iparban dolgozó munkásoknak több, mint a fele a kisiparban dolgozott. A termelés értékét tekintve pedig a kisipar részesedése az egész ipari termelésből 32,7 % volt.^{109/}

A számok, úgy látszik, mintha elloplesznék azt a bomlási folyamatot, amely a kisiparosság soraiban a 70-es évektől kezdődően megindult és a későbbiekben is folytatódott. A 3-5 alkalmazottal dolgozó kisiparosok egy része az 1-2 alkalmazottat tartók közé süllyedt, míg általában az alkalmazottakkal dolgozók jelentős része szabadul dolgozó kisfuttermelővé lett. Ez utóbbiak száma 1890 és 1900 között 49,3 %-al, 1900 és 1910 között pedig újabb 8,4 %-al nőtt.^{110/}

A magyarországi kisipari válság legfőbb oka azonban - a tőke nagyipar kibontakozása és az ország fölgymartati helyzetén kívül - a magyar uralkodó osztályok feudál-kapitalista gazdasági és politikai jellege. Bár a kormány-programokban és a miniszterelnökök parlamenti bemutatkozó beszédeiben gyakran kap helyet a „kisipar helyzetének javítása”, az egymást változtató kormányok nem sokat tettek a válságba jutott kisipar megmentése érdekében. A kisipar-rosszág érdekei védelmét a 48-as Függetlenségi Pártban vélte megtalálni, a Függetlenségi Pártnak pedig szüksége volt a kispolgárságra, mint támogatásra. 111/ Az államhatálon iparfejlesztésen főként a tőke nagyipar kifejlesztését értette, s ebben az iparfejlesztésben a kisipar nagyon szorony tétellel szerepelt. Es az antidemokratikus hatalmi szervezet egyébként is lehetetlenné tette, hogy a dolgozók - tehát a kisiparosok is! - megszervezzék a maguk érdekvédelmét. Ebben a nyomorító légkörben, mikor az uralkodó osztályok minden megmozdulásban rendőri ügyet láttak, a kisiparosok sem tudtak helyzetük megjavítása érdekében hathatósan közreműködni. 112/

A kisiparosok a hazai iparfejlődés gátló tényezőit vizsgálva természetesen nem látták a háttérben meghusodó igazi okokat, inkább a felszínen mutatkozó tüneteket észlelték. Ezek önmagukban is elég súlyosak voltak ugyan, de még földművelésük esetén sem javítottak volna lényegesen sorsukon. Kivétel-ségük fogyatékossága, a gazdasági élet egészéről való áttekintés hiánya, a kapitalizmus törvényeinek nem ismerése nehezítette a bajok fő forrásainak a feltárását. Nyugaton a gazdasági és társadalmi haladás egységes nemzeti piacot hozott létre azonos vázlatok között, nálunk azonban a vánterület köz-sége, Magyarországnak Ausztriától való többévszázados függősége és a kiegyezés után is a monarchián belüli gazdasági és politikai alárendeltsége, tartósította ezeket a tüneteket, elodázta földművelésüket.

A gyenge áramlás - főként a külföldi iparcikkek versenyével szembe-állítva -, a kisiparost szorongató adók, a kőszep- és kisipar hitelszegénysége, tőke hiánya, ugyanakkor nagyobb ipari vállalkozásoknál a külföldi - el-sősorban osztrák tőke beáramlása, - a kereskedelem, mint a kisipar vetélytársa és kiskézmányolója, a monopóliumok és a kormány közötti - nem mindig tisztos-ságos - kapcsolatok busás jövedelmű üzletek lebonyolítására, valószínűsége-n létező kiskorú voltak a kiegyezés utáni évtizedek gazdasági életének.

Az anyagiak mellett figyelemre méltók a társadalom szemléletére, a köz-gondolkodásra és erkölcsi felfogásra utaló olyan megjegyzések, mint a földi-mi munkát lenéző társadalmi előítéletek, a „gentry-gég” - miközben a kőszep-birtokos osztály egy részének lába alól lassan kicsuszik a talaj, de a gas-dasági pályákat nem tartja az „uri” életmóddal összeegyeztethetőnek - a szak-értelen hiánya, az iparos szakképzettség korszerűtlensége, „Magyarország

agrárállam" rögeszméjében való ragaszkodás, - amely egyébként megfelelt a hatalmat kézben tartó nagybirtokos osztály szándékának -, az iparos társulási szellem hiánya, a fogyasztók részéről a külföldi áruk előnyben részesítése a hazaiak mögött -, tudatilag is fékezési voltak iparunk felemelkedésének. Megjelent a kisipar jövőjéért való aggodás, illetve annak felismerése, hogy a tömegtermelést folytató gyáriparral szemben a kisipar pusztulásra van ítélve. Különösen érzékeny a törvényhozás összetételének felvázolása, illetve abban a közép- és kisiparosság képviselőinek - néhány „fehér holló” kivételével - szinte teljes hiánya. Ugyanakkor nyugati viszonyainknál - pl. már Ausztriában is! - a törvényhozók sorában az ipari szervezetek képviselői is helyet foglalnak, sőt Németországban a Szociáldemokrata Pártnak egyre nagyobb száma képviselőt sikerül a birodalmi gyűlésbe juttatni.

A felmerülő javaslatok, mint a házalás, a vándoripar és a fegyveripar - azaz az olcsó rakományok kasszákányolása - korlátozása, a háziipar fejlesztése, csak helyi kezelésnek bizonyult. A keleti piacok megszerzésére való irányvétel beleillett ugyan az imperializmus terveibe, de annak hasznát sem a közép- és kisiparosság, hanem a burzsoázia látta. A kivándorlás megakadályozására készült tervek és erőltet intézkedések hatástalanok maradtak, hiszen a 80-as évek vége felé jelentkező és egyre növekvő munkanélküliséket a bizonytalan foglalkoztatottsági lehetőségek nem tudták tartósan szűföldjükhöz kötni. A határszéli területeken való ipartelepítés nacionalista terve egyezett ugyan az uralkodó osztályok magyarosítási törekvéseivel, de ez is csak terv maradt, hiszen még az ország belsejében fekvő területek munkaerő-feleslegét sem tudták munkába állítani. Már komolyabb jelenségnek bizonyult az iparosságnak a kötelező társulásra /lásd az V. fejezetet!/ és az önszerveződő alapuló szövetségek /lásd VI. fejezetet!/ létrehozására irányuló mozgalmak.

Az Alsóoldali Inzerian - mint fentebb láttuk - a kisipar bajainak orvoslására készít néhány javaslatot. Amíg azonban az alapvető akadályok továbbra is az egészséges gazdasági fejlődés útjában állottak, minden jószándék, igyekezet, becsületos törekvés csak ideiglenes és részleges javulást hozhatott. A szegedi iparosok köre éppen a lényegre tapintott rá, amikor 1875 augusztus 6-i rendkívüli közgyűlésén elfogadott kérvényében kéri a kormánytól:

„2. Mórakelt pénzügyi vámsok földállitását s ennek külön vánterületen való kezelését.

3. Önellátó nemzeti bank létesítése útján olcsóbb hitelek nyújtását.”^{113/}

XII. Az önálló vánterület és a jegybank kérdése

A XIX. század utolsó harmadában Magyarország sajátos, ellentmondásos helyzetével tűnt ki az európai államok sorából. Politikailag önálló, de ugyanakkor egy nagyobb birodalmi egység része, ami rögtön kötségekbe vonja az önállóság valódi értékét. Míg egy jó évszázaddal korábban egyrészt éppen a kettős vámhatár miatt rokkant meg a bontakozó hazai manufaktúraipar fejlődése és ~~maradt~~ ^{sorvadt} el véglegesen, másrészt éppen a vámrendszer kettősége kedvezett az osztrák és cseh ipar megerősödésének, addig a kiegyezés után éppen a vánterület kötsége - minthogy az előbbieknek már nem kellett tartaniuk a magyarok versenytől - vált a hazai ipar fejlődésének legfőbb gátjává. Mint az előbbiekben kiténik, a birodalom két része közötti „paritás” még gazdasági tekintetben sem valósulhatott meg.

Az 1867. évi XII. tc. szerint, amely 69 pontban foglalja össze a kiegyezés nagy mérvű eredményeit, Ausztria hasznát politikai és gazdasági tekintetben önálló államnak ismeri el. Magyarország elvben viassenyori ugyan önálló vánterületét, de az 59.§ és 62.§ szükségessé tartja, hogy Magyarország és a monarchia „többi országai között időnkint vám- és kereskedelmi szerződés kössenek.” ^{1/} A 64.§ pedig mindjárt intézkedik is a vámok rendeltetéséről: „A vámokból befolyó jövedelmek a közös költségek fedezésére fordítandók; e jövedelmi összeg tehát mindenekelőtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.” ^{2/}

Az 1867. évi XII. tc.-et gazdasági vonatkozásában kiegészítették az 1867. évi XIV., XV. és XVI. tc.-ek is. A XIV. tc. 1.§ megállapítja Magyarországnak a közös ügyekhez hozzájáruló arányát /quota/: az 30 %, a monarchia többi országaé: 70 %. A 2.§ szerint ez az arány 10 évig marad érvényben. /1868. I. 1-től 1877. XII. 31-ig./ ^{3/} A XV. tc. 1.§ összességében is intézkedik, mennyiben Magyarország az államadósságok kifizetésének fedezésében évi 29 100 000 Ft hozzájárulást fizet /ebből évenként 11 766 000 Ft-ot/. ⁴

A XVI. tc. rendelkezik a vám- és kereskedelmi szerződésről, s már az 1.§ világosan „az egységes vánterület - közös vámhatár” elvét szögezi le. A 4.§ kijelenti, hogy a fennálló tarifák és vántörvények egész Magyarországra érvényesek. Megváltoztatásukhoz a két törvényhozás - illetve minisztérium - hozzájárulása szükséges. A 22.§ a vám- és kereskedelmi szövetség tartamát is - mint a quotát - 10 évben szabja meg. Felmondása csak a 9. évben történhet, de azonnal meg kell kezdeni a tárgyalást új szerződés megkötésére. Amennyiben a szerződést egyik részről sem mondják fel, tartama további 10 évre automatikusan meghosszabbodik. ^{5/}

A törvényeiknek értelmében tehát Ausztia és Magyarország között a vámterület kérdését tekintve lényegében a már korábban kialakult viszonyok maradtak fenn. És pedig a gyakorlatban vámköszség jelölt, tehát a magyar ipar a monarchia fejlettebb iparos országainak, Ausztriának és Csehországnak, való kiszolgáltatottságát.

A magyar ipar fejlesztésének legfőbb akadályát sokan az egyenlőtlen versenynek tulajdonították. Ennek megszüntetésére a leghelyesebb módszer, ha Magyarországot külön vámhatárral vesszük körül, így valószínűleg meg ui. csak gyakorlatban a törvényben biztosított gazdasági önállóság.

1873-ban a képviselőház határozatban utasította a kormányt, hogy az 1867-es gazdasági kiegyezést csakérték bevonásával vizsgálja felül. Dr. János János földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter egy ügyben meghallgatta az Országos Ipargyűlést véleményét. Egy heti alapos vita után az Ipargyűléslet egyértelműen az önálló vámterület mellett foglalt állást. A kormány azonban még 62 más szakszervelet véleményét is kikérte, s ebből a többség - 46 testület - a vámterület fenntartása mellett nyilatkozott. ^{6/}

A következő év tavaszán az Ipargyűléslet szakszerveletai külön-külön is, és együttes üléseken is vizsgálták a vámköszségből hányszor hátrányokat. Dr. János János, ipargyűlésleti igazgató, a szakszerveletok együttes ülésén különösen azt a tényt emelte ki, hogy a jelenlegi rendszer mellett hányszor mintegy 30 millió Ft-os vámjévedelemtől esik el, amely pénzügyi hiányt csak az adók fölszámolásával tudja kiegyenlíteni. ^{7/}

1874-ben a vám- és kereskedelmi ügyben fennálló állapotot az Ipargyűlésleten kívül majdnem valamennyi főtestület „az ország érdekeire nézve előnyösnek a önállóság nagyban és egészen fenntartandónak” tartja. De még az is a közös vámterület ellen nyilatkoztak, amelyek sem volt világosan kialakított álláspontja. ^{8/} Eszt az Ipargyűléslet Hazafüggetlenségi Szakszervelet az önálló vámterület érdekében nagyarányú felvilágosító munkába kezdett. Kimutatta, hogy súlyos adórendszertünk összefüggésben van a jelenlegi vámköszséggel. 1873-ban Magyarország kereskedelme 156 millió Ft-al többet hozott be, mint amennyit nyeresztérvény és egyéb áru formájában kivitt. Kereskedelmi forgalmunk tehát passzív. A különbözet nekünk kell megfizetnünk adók /egyes és indirekt/ formájában, ehhez járul még a quota és a kamatok; eszt kevés a hazai tőke, eszt kétségbeeszték a hitelviszonyok, s eszt néhet az uszara. A közös vámterület nemcsak a közös ipart fékeli, a kisiparosok is - bár nem mindegyikük látja világosan - eszt veszítik el egyre többen keresetük jó részét. A vasutak az esztrák gyári termékeket olyan helyekre is elszállítják ma már, ahova korábban a külföldi termékek nem tudtak eljutni. Így az esztrák drubehozatal tőnkre teszi a helyi kisiparost, esztkül, hogy munkamejőit a gyáriparban tudni hasznosítani. És a folyamat a magyar polgári elem, a kisiparosság, pusztulásával jár. A külön

vásterület nem jelenti a dualizmus felbontását, hiszen poroszdominanciában álló országok /pl. Svédország - Norvégia, Oroszország - Finnország/ is külön vánterülettel rendelkeznek. 9/

Alig jött létre 1875 tavassza a Dohi-párt és a belkősz pártja, Tisza Kálmán választói beszédében a vám- és kereskedelmi szerződés megváltoztatását ígérte. Kormányprogramja emelte „az ország pénzügyi és nemzetgazdasági érdekeinek Ausztriával szembeni megvédését.” Az ellenzék által támogatott „Önkéntes jegybank” elvett elfogadta, de már a külön vánterület helyett inkább a vántarifák módosítását és az adórendszer olyan reformját ajánlotta, mely a követelt adókkal sajtotl érvényesítésből több bevételt juttat a korbtkind a magyar kincstárnak. Ez egyttal azt is bizonyítja, hogy a kormány - s maguk a magyar uralkodó családok - sem vették komolyan az önkéntes vánterület kérdését.

Lényegében a kormányhoz hasonló álláspontot foglalt el a Jobboldali /konzervatív/ Ellenzék. Vesprémi, báró Szászai Pál, a parlamentben erről a kérdéssel így nyilatkozott: „A bankkérdésben - a párt - az ország nemzeti bankkal való meggyesítését tartja kívánatosnak, a vánterület ügyében pedig hátrányaink megszüntetése után a nagy előnyöket hozó vánterületet sem kell tartani.” 10/ Az Amerikai-venette Baross Ellenzék viszont a kormánnyal szemben követeli az önkéntes vánterület mellett a vánterület megszüntetését. 11/

A szegedi iparosok a vánterület megváltoztatásában gazdasági életünk egységes fejlődésének kérését rendítették megvalósítani: „...az önkéntes vánterületet államkérdésnek kell fölláttani a nemetre néve...” 12/ A kérdés szempontjára tapintottak a követendő megállapításai: „...Önkéntes vánterület nélkül semmiféle állandó javulás állapotainkban nem várható.” 13/

A szegedi és általában a hazai iparos polgárok követeléseit az Alföldi Ismeret 1875. évi február 10-i számában Bakay Róbert tömören így foglalja össze: „Mit akarunk? Önkéntes nemzeti bankot, magyar vánterületet, független kereskedelmi politikát, az ipartörvény módosítását.” 14/ Ezeknek a követeléseknek a megvalósítására „nemzetgazdasági párt” megalakulását tervezik s már márciusban hozzájárultak az előkészületekhez. Az előkészítő bizottság 12 pontból álló programot dolgozott ki, melynek lényegesebb megállapításai között szerepel: az önkéntes magyar bank, külön vánterület, független kereskedelmi politika, az ipar- és kereskedelmi törvények revíziója. 15/

Röviden a pártalakulás tervét elejtik - nemcsak a kormány, de az ellenzék sem látta szívesen egy „iparosokból” álló párt szerveződését -, helyette nemzetgazdasági szövetségek alapítását. Az eredetileg 12 pontból álló programot, - amelyben a progresszív adó, a bankkérdésnek elsőrendű keret-

kongresszusig inkább csak lappangott, tüzetes fejtegetések, beható eszmecsere és napról-napra élesebben kifejlődő „pro et contra” tárgyalás történtek és történek.

Kossuth Lajosnak romantikus nyilatkozata kiderítette az ügyet, szempontot jelölt; azára culyának hangozhat, hogy hasonlóan véltetett az, ami máskülönbben fitymáltatott volna.”^{21/} Majd: „Amidőn a produktív munka emberei, tanoncok oktatása, szaktanodák alapítása, iparmuseum létesítése² jelszavakat hangoztatnak, egészen a kor szellemében akarnak cselekedni.”^{22/} Az utóbbiak ut. szintén szerepeltek a tanácsok napirendjén./

A kérdés lényegét tekintve egészen világos a tanácskozás résztvevőinek állásfoglalása. Az Alföldi Insigna a tanácskozás eredményeit elemelve megállapítja, hogy „az 1867. XIV. t. I. cikkében kimondott vánterületi község helyébe azt kell a jövőre köztársasági alapjúl elfogadni, hogy Szent István korona területéhez tartozó országok önálló vánterületet képezzenek, mely mint ilyen, vánterület-vonallal vonódik körül. É hogy Magyarország, mint önálló állam, más országoktól függetlenül köthet külállomással és Ausztriával is nemzetközi vám- és kereskedelmi szerződéseket.”^{23/}

A május 9-én megalakult 100-as bizottság - minthogy 1876 végén a 10 évre kötött vánterületi szerződés lejárt, és a kormány azt felmondotta, tehát az 1867. évi XVI. tc. szerint azt meg kellett újítani - egy kérvényt terjesztett föl a kormányhoz, amelyben az előbb ismertetett követelések mellett, amelyeket a kormánynak a vánterületi tárgyalásoknál szem előtt kellett volna tartania, még egyéb figyelemre méltó kívánások is felmerültek. Ilyen volt - többek között - az elvesztett keleti piacok visszaszerzése, azokon ~~magyar~~ ^{24/} konzulátus szervezése. És utóbbi már világosan a magyar ipar teremtésének külföldön, a keleti és balkáni országokban való elhelyezését kívánja biztosítani, tehát a kor imperialista hangja szólal meg az árkiviteli követelések mögött.

1875 decemberében a nemzetgazdasági bizottság, a szegedi iparosok és az ipartársulat, feliratot küldött az iparügyi miniszterhez és a helyviselőkhöz, melyben igen találóan mutat rá a vánterületi tárgyalásokra fennálló gyarmati halmozatukra. A felirat kifejti, hogy „a polgárszociális terjedése a gyarmatosításokra vonatkozik.”^{25/} Önálló nemzetgazdaság nélkül még „gyarmati vasalló lesz.” Enélkül a politikai önállóság hiu ábránd! A politikai önállóságnak lényeges kelléke az önálló pénzforgalom és az önálló vánterület. Önálló nemzetgazdaság nélkül még a bevezetett állampolgárság és egyéb /pl. művelődési intézmények/ fűntartása sem képzelhető el.^{26/}

A 100-as bizottság „Az önálló magyar vánterület híveikhez” körlevelet intézett. Ebben a körlevélben az Országos Igazságszolgáltatás hasonlóan jel-

lenzi gazdasági életüket, és mutatja ki azokat a károkat, amelyek a vám-
háborúságtól eredően hazánkat sújtják. „A káros vámterületről az ország min-
den osztálya és foglalkozási ága egyaránt szenved.”^{27/} A káros vámterület o-
kozsa, hogy kereskedelmünk nagyobb mértékű fellendítésére nincs kilitkaunk, hi-
szen kereskedelmünk lényegében a Bécsben központozuló nagykereskedelemmel
„vesszte ügynökei.”^{28/} „...ast tartjuk, hogy az osztrák-magyar kereskedelmi
szerepét fel kell mondani, s a monarchia teljes felével az önálló vámterü-
let alapján egy új kereskedelmi szerepét kell kőtni.”^{29/}

A felhívásban a 100-as bizottság nem kívánja az Ausztria és Magyaror-
szág közötti állanajogi viszonyt megbotlygatni, sőt az önálló vámterületet a ki-
egyezdés szerves és természetesen következményének tekinti, mert a Qualiauna
elvé gazdasági táron is csak ezen keresztül válósulhat meg.^{30/}

Speknek a követeléseknek a szegedi polgárság a városi tanács állapán
is hangot adott. Öblőth lapán 1876 január 20-án Szeged város törvényhatósá-
ga nevében - munká egyetemes állásfoglalása mellett - kérvényt terjesztett
fel a képviselőháznak. Főlsorolja benne a kereskedelmi és vámszerepeltől
hazánkra károsító károkat. /Állami költségvetési deficit, belkereskedel-
münk és iparunk hanyatlása, korábban virágzó mezőgazdasági iparágaink sor-
vadása, az adós polgárság elcségyedése, nyomora./ „Ezen...körülmények
elhárítására...sürgősen követelt önálló vámterület földállitását ismerhet-
jük el előirányoznak; mert a főnebbi bajok gyere és gyökere orvoslása
csak az önálló gazdasági és kereskedelmi politika által válik, meggyő-
ződésünk szerint, lehetséges.”^{31/}

A kérvény az ipar külföldi területein és a kereskedelem árucikkain
keresztül adatokkal bizonyítja a jelenlegi kereskedelmi szerepelt házánk-
ra nézve káros voltát, ugyanezkor bebizonyítja, hogy ez az egyoldalú szer-
ződés csak kizárólag Ausztria szemszögéből nevezhető hasznosnak. Az igaz-
ságtalan vámpolitika következtében Magyarország a cukor és sók kivételével
1 millió 300 ezer Ft kárt szenved, holott ennek az ártalomnak teljes egészé-
ben itt kellene maradnia. /...a földlő vámjövdelemnek csak a 32 %-a foly-
be a mi állampénztárnakba.”^{32/} Főlsorolja Európa államai és hazánk közötti
aránytalanságokat. Elmutatja, hogy hazánk az egy főre eső vámjövdelem te-
kintetében az utolsók között foglal helyet. A kormány pedig ugyanakkor,
hogy az állambiztonságunkban mutatkozó hiányt ellátassa, az indirekt adók
egyre növekvő emelését tervezni. Itt is hangsúlyt kap: a vámsorompók föld-
lítés állathárán a külföldi országok versenyé által elnyomott iparunk ár-
sáékban! És a kérvény is kidomborítja hazánk szegedi jellegét: „...nyers-
termékeink olcsó árért vitetnek ki külföldre és ugyanazon nyersanyagok
feldolgozva, mint iparcikkok, drága pénzben és magas vám mellett hozatnak

viszna. ^{33/} Sajátos, hogy a kőrvény a helyes vámpolitika alkalmazására éppen Grosskreuzot hozza föl példának. Grosskreuz a helyes vámpolitika és kereskedelemin rővön elérte, hogy ipara, mely még egy évtizede is hasznát nem gött állt, most nagyszerűen fejlődik. ^{34/} A kőrvény a meginduló vámggyi tárgyalások előtt azt javasolja az illetékeseknek, hogy a sorakerülő vá- és kereskedelmi szerződést az önálló vánterület alapján kössék meg. Csak így lehet fölismerni gyarmati helyzetünket, gazdasági életünket fellendíteni, s végül: a kővő vámpolitikából eredő szűkösöknek egyszer s mindenkorra elejét venni. ^{35/}

Az újjáalakult budapesti kereskedelmi- és iparkamara 1875 március 6-án üléséről Rehay, aki ott a szegedi ~~=====~~ ^{ipartestület} képviselőtűben jelent meg, azzal a benyomással távozott, hogy az a régi szellem örököse. Már senki sem mondott ellen az önálló vánterületnek, de nem is állt ki következőtösen mellette sen. Ennek, a kormány számára legmagasabb véleményező testületnek, nincs elég tekintélye ahhoz, hogy kellő erővel támogatssa az önálló vánterület és bank kérdést. ^{36/}

A vámggyi tárgyalások megindulásakor a magyar követelések előállítására először az osztrák kormány sajtókampányt indított, majd külföldi pénzügyi körök helyettek kilátásba megterelő intézkedéseket, ha nem fogadjuk el Ausztia követeléseit. Az Alföldi Ipari ^{ly} jellemzi ebből az időből pénzügyi helyzetünket: "...nyomor, szegénység, kereset- és fizetőképzetlenség napirenden vannak." ^{37/} Apad a fogyasztó köntéség száma, csökkent a kereslet, mindenki csaszszusa szűkeglőteit. A munkaadók elboosítják segédoibet, mert meguknak sem akad munkájuk. Volt mesterek segédnek állnak, vagy napasába mennek, ha betevő falatjukat biztosítani akarják. ^{38/}

A vá- és kereskedelmi szerződést megújító tárgyalások 1875-ben kezdődtek és három éven keresztül tartottak. A kőrvéleány a közgazdasági kérdések föl fordult. A vámggyi tárgyalások a t. Híast három üléseseken át foglalkostatták. Talán soha ennyi szónoklat nem hangzott el a dualismus föndülése előtt, mint e három évben, 1875-től 1878-ig, gazdasági problémákról. A nem egyszer élehangsá viták már-már a dualismus felbomlására vezettek. A tárgyalások elő a magyar kormány 3 edít tőstt ki: 1./A fogyasztási edék eddigi elosztási rendszerének megváltoztatása. Az eddigi rendszert azért tartotta szűlnesnek, mert megrövidítette a magyar kővostár bevételeit. Előnyös megváltoztatásától az állami bevételek fokozását remélte. 2./ A szabad kereskedelmi elv föntartása. Az osztrák kormány az 1873-as gazdasági válság hatására a védővámok politikára akart rátőni. Ez viszont a magyar nagyhirtok érdekeibe ütközött, mert külföldi piacainak - mindemelőkűt a német-országinak, ahova nagy tőtelben vitte ki terményeit - elvesztését féltette.

3./ Az Osztrák Nemzeti Bank dualistikus átalakítása. Ily módon rendelt befolyást szerezni a bank pénz- és hitelpolitikájára.

Kis kormány, hogy a kincstár hiányait eltüntesse, államkölcsönt akart felvenni, ezt azonban csak az osztrák-német banktőstől várhatta. Az osztrák banktőke - élén a Rothschildokkal - támogatta az osztrák ipari bunszlást a védővámok kérdésében, és továbbra is fenn akarta tartani az Osztrák Nemzeti Bank addigi szervezeti, hogy megőrizse befolyását a magyar pénz- és hitelviszonyokra. A kereset és alkotmányos alkudozásoknak végül is kelés tényesék esattak új irányt. A balkáni esiláv népek felkelése a török uralom ellen és az ennek nyomán kitört orosz-török háború fokozta Magyarországon a nemzetiesség államállását, megfélemlítette a magyar uralkodó osztályokat. A monarchia balkáni imperialista igényei megneveltek a hadsereg és a védelem költségének jelentőségét. Az osztrák és magyar uralkodó osztályok Oroszország balkáni terjeszkedésével szemben egyetemesnek bizonyultak.^{39/}

A vámsági tárgyalások befejezésekor Pina Kálna miniszterelnök beismolt a Magyarországi Rákban a tárgyalások eredményeiről. Esserint:

1. A vám- és kereskedelmi szerződést - lényegében változatlanul - 10 évre megújították.

2. Vámsági iparokból - különösen a hasai hatalmazás védelmében - felmenték a vámtól, a megengedések bizonyos okokból meztartak a korábbiak, bizonyos fogyasztási okokból /adli gyntiles, kéré, kőolaj/ magasabb vámt vetettek ki.

3. Tárgyalások indultak a cukor- és szeszadótörvényben szükséges reformok foganatosítására, különösen a szeszgyártás emelése érdekében a kormány kedvezményekre is hajlandó.

4. A kőolaj ügyek költségeinek fedezésére az addigi quota továbbra is változatlanul fennáll.^{40/}

A kormányelnök és pártvezér ügykezett beszámolójában a tárgyalások eredményeit szobbi oldalukról bemutatni. A valóságban azonban az eredmények nagyon is soványak voltak. A fogyasztási adók kérdésében jóformán semmit, a bankkölcsönben is csupán formai eredményt sikerült felmutatni. Az Osztrák Nemzeti Bank ugyan átalakult Osztrák-Magyar Bankká, de ebben a magyar kormány csak névleges befolyásba jutott, a pénzügyeket változatlanul és esilárdan az osztrák bankaristokrácia tartotta kezében.^{41/}

A szerződés megújításának legnyilvánabb következménye a magyar birtokos osztályra néve azonban a monarchia kívüli külföldi piacok elvesztése. Míg az 1867-es szerződést a szabad kereskedelmi, addig az 1878-ast a

védővámok politika elvei alapján kötötték meg. A védővámok irányzat követ-
keztében a monarchia felmondta a nyugat-európai országokkal a még szabad
kereskedelmi alapon kötött szerződéseket, a német kivételével. /Ehhez fő-
leg a magyar birtokok ragaszkodtak, mert Németország a magyar gabonakivi-
telnek eddig biztos piaca volt./ Németországot szerették volna rávenni ar-
ra, hogy módosítsa a korábban megkötött szerződést. A német birodalmi gyű-
lésben azonban éppen az 1873-as esztendő a konzervatívok naggaránya előre-
térését hozta magával.^{42/} Segítségükkel a német kormány 1879-ben maga is
átért a védővámok rendszerére, a védővámokat kiterjesztve a mezőgazdasági
eredeti termékekre is.

A 70-es években Nyugat- és Közép-Európába bedramáló amerikai, indiai
és kelet-európai búsza túltermelési válságot idézett elő, amelyet a gabona-
kivételre bedílitott magyar kapitalista nagybirtok tapasztalt hátrányosan.
A válság jellegével azonban nem volt tisztában, minden baj okát a német pi-
ac elvesztésében és a védővámok irányzatban látta. Továbbra is folytatta
eddigi gazdasági politikáját, és órákötlenül haladt el az iparfejlesztés
szükséglete nélkül.

Az 1873-ban kezdődő túltermelési válság 1876-1878-ban jutott el a kul-
csfélékbe. A gazdasági kiegyensúlyozás megajátásával a magyar kormány hozzáju-
tott az áthított kölcsönhöz, ezzel az államháztartás válsága is megszűnt.
Igaz, hogy Bosznia-Hercegovina megszállása után az államkassza néhány é-
vig ismét deficitet, de a megszállás, a balkáni piacok megszerzése, kon-
junktúrát is eredményezett, most már nem csupán a mezőgazdasági termények
számlára, hanem a kedvező elhelyezési lehetőségek füllendítették a magyar
állami szőrpipart, sőt jótékonyan hatottak a gépgyártásra is. A gazdasá-
gi kiegyensúlyozás megajátásával tehát Bizsa Kálmán kormánya - és a magyar nagy-
birtok hatalma - ismét megújult.^{43/}

A válsági egyensúly azonban nem csaltuk el az önálló vánterület
körüli fölkelést hallani. A budapesti iparkamara június 7-én először Csep-
regy János főnöklésében a legnagyobb bajnak azt tartotta, hogy a kor-
mányban sincs többség az önálló vánterület mellett. A kormány osztók rősz-
ről ismeretelen megterheléstől fél az önálló vánterület létrejötté esetén.
Sokan magát a kiegyensúlyozást féltik, vagy az általa létrehozott intézményeket
/előlegzők, közbe hársereg/. Szerinte sokkal inkább attól kellene tartani,
hogy önálló vánterület hiányában nem beszélhetünk igazán magyar ipar-
ról és kereskedelemtől, hanem továbbra is csak mezőgazdasági állam mar-
dunk, amely nem képes modern államservezetet fenntartani, sem az állam-
háztartás örökös deficitjét eltüntetni. Helyette újabb adósságokat veszünk
nyakunkba, amelyeknek egyre növekvő kamatai polipként szorogtatnak a gaz-

„...a hazai ipart oda kell emelni, hogy miként a művészet és tudomány terén, a nyugatról terjedő belértékes polgárosodásnak Kelet felé továbbterjesztői lehessünk.”^{50/} De előbb itthon kell megvédeni iparunkat! „Hogyan tette ezt minden állam? Ezt okos embernek nem kell fejtegetnünk: külön vámterületen!”^{51/}

As új vámtarifassabályzat életbelépése után néhány évre - 1885-ben - a kereskedelmi miniszter véleményezésre szolgáltatta fel az Országos Ipari-egyesületet: nem lenne-e célszerű a külföld védővamos politikájával szemben megfelelő intenzionális vámpolitikát alkalmaznunk, hogy ennalal as idegen termények versenyét saját területünkön megnehezítsük a gazdaságunk minden ágának termékeit ugyanolyan védelemben részesítsük, mint a külföld a saját termékeit? As Ipari-egyesület hazánk sajátos viszonyai között határozottan elítélte as efajta várendszor esetleges alkalmazását. Rámutatott arra, hogy a fennálló vámtarifák helyett, amelyek sem mezőgazdaságunknak, sem iparunknak nem használnak, olyan tarifassabályzatot kell kidolgozni, amely a fogyasztók további megterhelése nélkül a vámokból jelentős jövedelmet juttat as államkincstárnak. A kormány azonban nem vette tekintetbe as Ipari-egyesület emlékiratát, és 1887-ben a külföldi árukra kirótt vámokat tetemesen felemelte. Számítása azonban nem vált be, s már 1891-ben kénytelen volt a Németországgal, Olaszországgal és Svájjal kötött tarifasszerződéseknél mérlegelni.^{52/}

As Ipari-egyesület a fenti emlékirat mellett arra as esetre, ha as önálló magyar vámterület megvalósulna, kidolgozta as önálló magyar vámtarifa tervezetét is. A tervezet alapgondolata: ne drágítsuk meg a termelést és ne sokszuk a fogyasztók költségeit, s ugyanakkor a vámtarifákkal hathatósan járuljunk hozzá a magyar ipar fejlesztéséhez. Ha a tervezet megvalósulna, a vámtarifák a legtöbb iparágra előnyös hatást gyakorolnának, egy részükre későbbiekben lennének, néhányra azonban /keményítő, olaj, hajlított butor, bőr, csongor, rozsogó, malom/ időlegesen, átmenetileg, némi hátrányt jelentenének.^{52/}

A vámgépek a 70-es években hasonló állapottal csak a század utolsó éveiben megadták meg ismét a küsvédelményt. Ekkorra azonban már a magyar gazdasági élet egész szerkezete - benne természetesen as ipar is! - átalakult. A 20 évvel korábbi kapitalista kibontakozás helyett már erős nagyipar, részvénytársaságok, monopolizációs vállalatok szabják meg a termelést, hajtják uralmuk alá a gazdasági életet és határozzák meg arculatát. Ilyen körülmények közt került sorra a századforduló előtt a gazdasági kiegyezés megújítása.

Ismét az Országos Ipari Egyesület lépett sorompóba, és még a tárgyalások megkezdése előtt /1896/ kidolgozott egy irányvonalat, amelyet a tárgyalások során a kormánynak tekintetbe kellett volna vennie. Eszerint a bevezetett adókat fogyasztási adóknak kell tekinteni, tehát a belsőlik származó jövedelmet a fogyasztó területnek kell biztosítani. A kívüli cikkek utáni adóviszonyterítést annak az államnak a javára írják, ahol a cikkek termeltek. A Magyarországi számára életkérdést jelentő mezőgazdasági iparágakat /szesz, cukor, sör/ adóügyi intézkedésekkel fejlesszék, ne akadályozzák. A védővámok által előidézett ártságot - miként: termelési prémium - azt az államot gazdagítsa, amelyen az illető árucikk fogyasztásra kerül. Mindes csak úgy lenne lehetséges, ha a monarchia két államának területét fogyasztási, illetve vámvonalal el lehetne különíteni. A jelentés a végén azonban nem mulasztja el kiemelni, hogy mindes nem bontaná meg a monarchia két fele közötti viszonyt, sőt az egyenlőség megvalósítását még inkább az összetartozást.^{53/}

A tárgyalások előtt csak a debreceni és aradi iparkamara foglalt állást az önálló vánterület mellett, de ehhez az állásfoglaláshoz sok vidéki gazdasági egyesület is csatlakozott.^{54/} E tényben a vidéki kézműipari burzsoázia megerősödését kell látnunk. A század utolsó évtizedében a kézműipari üzemek száma és munkálótársa közel 70 %-al emelkedett. A kézműiparosok álláspontját magukévé tették a kisiparosok, sőt a vidéki kereskedők egy része is. Álláspontjuk ellentétes volt a nagyipari burzsoáziával, amely a gazdasági kiegyezés változatlan meghosszabbítását képviselte. De az osztrák burzsoázia is a gazdasági kiegyezés megújításáért olyan foglalt állást. A 80-as években az Ausztriából hazánkba irányuló behozatal lassabban nőtt, mint Magyarországból Ausztriába. Az osztrák burzsoázia a magyar gyáripar megerősödésében érdekei veszélyeztetését látta.

A vámtügyi kérdések körül kiéleződő hangulatot szemléletesen írja le az aradi kereskedelmi kamara évi jelentésében: „A kereskedelmi politika terén nagy várakozások fűződtek az évhez. /1896-hoz!/ Az egész közvéleményt az Ausztriával kötendő kiegyezés kérdése foglalkoztatta, és midőn a Lajtna túl behívhatók azok az áldatlan állapotok, melyek a lejárt kiegyezés megújítását lehetetlenné tették, mind erősebb lett a meggyőződés, hogy most már a magyar közgazdasági tényezők régi vágya: a gazdasági önállósítás megvalósulása követhetik.”^{55/}

Rövidint engedve a közhangulatnak, rövidint, hogy a kormány a tárgyalásokat a maga részére kedvezően befolyásolja, hogy 1897-ben törvény hozott arról, hogy Magyarországi gazdasági önállósága az 1867. évi kiegyezés alapján is lehetséges. Az 1897-ben egy évvel meghosszabbított vámszüreti

törvény olyan megállapítást is magában foglalt, hogy ha egy éven belül nem sikerül új gazdasági kiigyeztetést kényszeríteni, az esetben a magyar kormány részéről állandó intézkedésekre kerül sor. A kormány, hogy elhatározásának nyomátókat adjon, felkészítette a különböző gazdasági köröket, hogy az állandó vánterületre vonatkozó elképzeléseiket közöljék a kormánnyal. 56/

A budapesti kereskedelmi és iparkamarában is gyarapodtak az állandó vánterület hívei, és egyre követelték, hogy - a debreceni és aradi kamarákhoz hasonlóan - a budapesti is világosan foglaljon állást a vánterület ügyében. Kicsiben múlt, hogy az elnökök is le nem szavasták. De Lányi László, a kamara elnöke - aki egyben a Kereskedelmi Bank igazgatója is volt - szilárdan kitartott a közös vánterület mellett. Mint erről később maga írja, személyében a budapesti kamara „hosszu időn át meg tudta akadályozni, hogy az állandó vánterületet követelő néhány vidéki kamara mellé csatlakozzon.” 57/ A finánsztervezőknek még az iparral kapcsolatos szoros érdekei mellett így is sikerült a közös vánterületen megtámasztania számításait, a német, osztrák finánsztervezőkkel - és a mindenkori magyar kormányokkal - való összehangolt lépéseiből biztos hasznot tudott húzni magának, s ezt nem volt hajlandó az állandó vánterület bizonytalan előnyeiért felcsorélni. 58/

Az állandó vánterületért folyó harcba az ország más városainak polgársága is bekapcsolódott. A legkövetkezetesebb agitáción azonban éppen városunkban folyt a ezeknek a megmozdulásoknak - négygyűlésnek, országos jelentőségű nemzetgazdasági tanácskozásoknak, a 200-as bizottságnak és a városi tanácsnak a minisztériumokban és a képviselőházban intézett felirataival, a védegygyel felújításának gondolata - legfőbb szervezője Bakay volt. Keményen kellett tapasztalnia, hogy nemcsak a kormányban és a képviselőházban, de még az iparkamarában sincs többsége az állandó vánterület híveinek. Nem is lehet ezen csodálkozni, hiszen a nemzetgazdasági törvényeket exportáló- és a politikai hatalmat kézen tartó - magyar nagybirtokos osztálynak előnyös volt a közös vánterület, az iparkamara vezetői pedig nem a kis- és közép-ipar soraiból kerültek ki.

Az állandó vánterület gyakran hangtatott követelésével párhuzamosan mindannyiszor elhangzott az a kívánság is, hogy az osztrák pénzügyi köröktől függetlenül, külön magyar nemzeti bankot létesítsünk gazdasági életünk pénzügyi megalapozására. „Tudjuk, hogy a pénz az üzletben annyi, mint a vér a testben. És egészséges vérkeringés fűrtartásáról gondoskodni minden lélekismeretes, józan gondolkodású és előretörő embernek elvetlenül szükséges.” 59/

Az Országos Iparegyesület nemzetgazdasági Szakosztálya az 1869 évi

pénzügyi válság hatására az önálló bank mellett foglalt állást. A válság okait a megalapozatlan vállalkozásokban, Magyarország függő pénzügyi és hitelviszonyaiban látta. Az Osztrák Nemzeti Bank szerepét hazánk közgazdasági életében úgy találta, hogy az még az ország pillanatnyi hiteligényeit sem képes kielégíteni, nehogy ilyen tevékenységet tőle a jövőben remélni lehetne. Működésében távolabban a bécsi bank magyarországi fiókjai nagyjából változatlan dotációval látták el közgazdaságunkat. A gazdasági fejlődés megköveteli, hogy a bankhitelt közvetítő nélkül lehessen igénybe venni, azaz a hitelleltetés decentralizációját. Az Osztrák Nemzeti Bank a Magyarországon összegyűlt tőkét is kezeli, és egyúttal felhasználja az osztrák gazdasági élet fejlesztésére, s nálunk a bank hitelt csak ritkán, akkor is magas kamat mellett lehet csak igénybe venni. Az Osztrák Nemzeti Bank onkés az osztrák kormány kezén a különböző provinciák - köztük hazánk - gazdasági életének - hátrányos - befolyásolásra. 60/

A magyar pénzintézetek szerepét az iparfejlesztésben vizsgálva, az alábbi észrevételeket teszi: 1. Magyar bankok iparvállalatok alapításában alig vesznek részt /tőkéjük a részvénytőkének csak negyede!/. 2. Iparvállalataink legtöbbje részvénytársasági alapon létesül. 3. Kb. hat osztrák bank van, amely magyarországi iparvállalatok alapításában közreműködik. 4. Ugyanakkor Ausztriában a nagybankok mellett a különféle tartományi bankok tömege is bekapcsolódik ipari vállalkozásokba. 61/

Egy jól szervezett jegybank a hitel csökkentéséből eredő válságot is könnyen át tudja hidalni, mert ereje éppen abban rejlik, hogy a hitelenkövet a szükséges mértékig növeli vagy csökkenti. „Ha jelenlegi pénz- és hitelviszonyaink függetlenségét, ingadozó alapját és azon örökös veszélyeket, melyeknek gazdasági fejlődésünk minden pillanatban ki van téve, komolyan fontolóra vesszük, alig jöhetünk más következményre, mint arra, hogy hazánkban önálló és szilárd alapokra helyezett jegybankra vagy jegybankokra minél rövidebb idő alatt szert kell tennie. Ez oly nemzetgazdasági követelmény, melynek teljesítése elől kitérnünk nem lehet, nem szabad.” 62/

1873 május 20-án Simonyi Ernő, a 48-as Függetlenségi Párt elnöke, a képviselőházban határozati javaslatot terjesztett elő az „önálló magyar jegybank” ügyében. „...hazánk pénz- és hitelügye csak úgy lehet szilárd, ha az országban törvény által szabályozott jegybank létesül.” Ennek föllátásának szükségességét az egész nemzet régen érzí. Hazánk érdeke, hogy pénzügye független legyen az osztrák pénzügyi viszonyoktól. 63/

A szegedi 1875. évi közgazdasági tanácskozás határozatának 2. pontja kimondja: „Létesíttessék egy önálló magyar jegybank!” 64/

Pigyelemreemeltő, hogy ennek felállítását hasai erőkből - tehát a kül-
földi tőke kizárásával - tervezik. A szegedi polgárság az önálló nemzeti
bank létesítéséhez Rakó Barnának a pápi vagyonok eredetére vonatkozó in-
dítványát kívánja végrehajtani: „Külön kell választani a vallási alaptól
a novolás, tanügy és honvédelemre ajándékozott, öröklött vagy adományozott
alapokat, s ezeket, mint a nemzet vagyonát, alapul használni egy önálló ma-
gyar nemzeti bank felállítására.”^{65/}

A már korábban többször említett nemzetgazdasági 100-as bizottság kör-
vényének 1. pontja világosan kimondja: „...nemzetünk és hazánk pénz- és hi-
telviszonyainak javítása, orvoslata, sőt megmentése érdekében, csakis a
teljesen független, önálló magyar nemzeti jegybank felállítását látjuk ok-
és célszerűnek.”^{66/}

Mint már a vámtügyi tárgyalások anyagából ismeretes, az 1878-as gazda-
sági kiegyezés alkalmával az Osztrák Nemzeti Bankot Osztrák-Magyar Bankká
alakították át, amelyben természetesen továbbra is az osztrák pénzügyi kö-
röknek volt döntő szerepük, és rábírták a papírpénz kibocsátásának és for-
galomba hozatalának a jogát. A bank szabadlma 10 évre szűlt, és ezt a váms-
szeszűdéshez hasonlóan 10 évenként megújították.

Az önálló magyar nemzeti bank feladatkörét a szegedi polgárság részé-
ről Hecsedő Sándor az Alföldi Iparlag-ban megjelent cikkében a következő-
képpen látja: „Annak jelentősége, hogy a jegybank egész vagyona az ország
rendelkezésére álljon, kamatlába kizárólag hitelviszonyai szerint szabas-
sák meg és engedélyezéséül magyarországi hitelszükségletek és képességek
szerint, csak mértékben történjenek.”^{67/}

Az Osztrák-Magyar Bank által nyújtott hitelekhez nálunk csak nagyon
kevesen, azok is sok megsejtéssel, juthatnak, ennek előnyét Magyarország
alig tudja élvezni. Ha nekünk 1873-ban önálló jegybankunk lett volna - ön-
álló kamatlábal! -, a gazdasági válság súlyát nem éreztük volna annyira
nehéznek.”^{68/}

Az önálló bank kizárólag jegybank legyen. Tevékenységét így - más an-
nyalattal járó közhatalom nélkül! - a váltóüzletre szoríthatná. Legelőször
teendő a függő adósságok rendezésének lebonyolítása lenne. A jegybanktól
két dolgot várunk: 1. Hitelképes egyének és vállalatok megszorgítását; 2. Be-
ruhások megkönnyítését. - A betétüzleteket takarékpénztárak bonyolíták
le.”^{69/}

Az önálló bank létrehozásának előkészítésére 1876 április 23-án Sze-
geden, az iparosok udvarán, népgyűlést tartottak. A népgyűlés előadója,
Rakó Sándor, az iparosok nevében követelte: „Köndje ki a népgyűlés, hogy

a magyar nemzeti független jegybank felállítását és az önálló vánterület létesítését minden áron akarja és az ország képviselőinek becsületbeli kötelességévé teszi ezen ügyek érdekében határozott, erőfeszítéssel tevékenység kifejtését." 70/

Használó értelmű feliratot küldtek a képviselőkhöz a kolozsvári iparosok is.

Amikor Tisza Kálmán beszédet tartott a pénzügyi tárgyalásokról, a bankkérdésre is kitért. Szerinte a két kormány kölcsönösen elismerte egymás részére az önálló jegybank felállításának a jogát. A bécsi és a budapesti bank egymástól független, de a közös pénzügyek lebonyolítására egy központi közeg létesül. A budapesti banknak a bankjegyek 30 %-át kell adnia a bécsi bankforgalomban való felhasználás céljára. A két kormány a két pénzügyi műveletet együttműködésre, a pénzügyi műveletek technikai lebonyolítására, programot dolgozott ki. A bank központi vezérlő szervezetének jogkörét a legfontosabb dolgokban már meg is állapították, valamint az érdekeslet elhelyezésére és ellenőrzésére vonatkozólag is már meggyezés jött létre. 71/

A hazai iparosok azonban nem látták annyira meggyűztetőnek a bankkérdést, amennyire azt a miniszterelnök jellemezte. A budapesti kereskedelmi és iparkamarának a magyar nemzeti jegybank és az országos magyar kereskedelmi és vámszervezésben véleményező 18-as bizottságának emlékiratához Haraszti Béla és Alföldi Imre hasábjain megjegyzéseket fűzött. Az ésszerűtlenekben kifejtette, hogy a magyar bank tulajdonképpen a bécsinek csupán filidője /leányvállalata/. A központi közeg továbbra is az osztrák érdekeket fogja nézni. Ausztria iparosabb, többben gazdagabb, mint Magyarország, amely tulajdonban mezőgazdasági jellegű. Ipari és mezőgazdasági ország között nemcsak köznevelhető el pénzügyi paritás. Egy országos jegybankhoz ipari és kereskedelmi bankok mindig közelebb fognak állni, mint a földhitelintézetek. „Ezért bankviszonyaink egészséges átalakításra nézve okvetlen oda kell törekednünk, hogy még áldozatok árán is kibontakoztassunk primitív, egyoldalú mezőgazdasági közgazdaságunkból, szervezeti helyzetünk és az iparos államok közti felvételünk." 72/

A közvélemény sürgetéseire 1877 februárjában újból megindultak a bankkérdésben a tárgyalások. Minthogy nem vezettek a kívánt eredményre, Tisza Kálmán benyújtotta lemondását. A magyar kormány a következő követelésekkel állt elő:

1. A magyarországi bankfiókoknak nyújtott juttatások összegét 60 millió forintra emeljék fel. /Az osztrákok csak 50 milliót voltak hajlandók adni./

2. A bankválasztmány ne ellenőrizhesse a kő - a postai és bécsi - igazgatóság által nyújtott hiteleket.

3. A bankválasztmány álljon 5 magyar, 5 osztrák tagból, a többi 4 szabadon választható legyen. /Az osztrákok az utóbbi 4 helyet is saját jelöltjeikkel kívánták betölteni./ ^{73/}

Február közepén a király ismét Erzsébet királyné birta meg kormányalaktóssal. Az újabb tárgyalások kiindulási eredményt hoztak: az osztrák ipar javára nagy mértékben fölemelték a vámokat, ugyanakkor több fogyasztási cikk árát is, amelyet Ausztriából szerestünk be, fölemelték a magyar fogyasztók kárára. Mindennek tetejében a kormány még elvárta Ausztriának 1863-tól szerzett 80 millió Ft, az osztrák bankkal szemben fennálló adósságának, a quótának megfelelő 30 %-os átvételét és törlesztését. Végeredményben tehát az osztrák bank csődjének a monarchia belől megemlékezett, s így a monarchia két félé közötti pozitív továbbra is illuzió maradt. ^{74/}

Az önkéntes jegybank kérdése tehát úgy megbukott, mint az önkéntes vándorlás. A bankügyben lefolytatott tárgyalások leírásával - bár hosszú időre lekerült a napirendről - az iparosok mégsem adták föl minden reményt egy jövőben létesítendő jegybankra. Károlyi országgyűlési képviselő ^{75/} már az év során a parlamentben elmondott beszédében lemondón nyilatkozott ugyan a közel két évig húzódó tárgyalások eredménytelenségéről, de rögtön hozzáfűtte: „Még díszesetek árán sem szabad visszariadnunk egy önkéntes magyar bank felállításától.” ^{76/}

Egy - a bankügy támogatására szervezett - budapesti népgyűlés Bakay javaslatára elítélte a törvényhozás többeségének magatartását, amellyel lemondott a független nemzeti bank megteremtéséről. A népgyűlés elvárja a kormánytól, hogy visszautasítsa az osztrák vándorlási feltételeket és kezdje saját gazdasági érdekeinek megfelelően önkéntes vándorlást szervezni. ^{77/}

A népgyűlés határozatát küldöttség vitte el a főváros valamennyi országgyűlési képviselőjéhez. ^{78/} Hasonló tartalmú határozatot hozott a december elején Szegeden megrendezett népgyűlés is. ^{79/} Ehhez az állásfoglaláshoz hamarosan csatlakoztak és az új vándorlást ellen tiltakoztak a pécsi, széki, toszvári iparkamarák, a fővárosi és egri iparosok tagjai is. ^{80/}

A további 10 évre rögzített osztrák-magyar gazdasági megállapodáson azonban ezek a tiltakozások már természetesen mit sem változtattak.

Amikor az önkéntes bank kérdésében végzett vizsgálódásaink ilyen lehangelő eredménytelenséget mutatnak, nem érdektelen kitöknünk a határokon túlra, s a XIX. század második felében függetlenné váló fiatal kelet-délkelet-európai államok bankrendszerének fejlődését megfigyelni. Ezekben az

országokban kialakuló bankrendszer - mint nálunk is - elsősorban a közlekedésfejlesztés /vasút!/ és agrárérdekek szolgálatában állott. A függetlenné vált Romániában, Szerbiában, Bulgáriában bankjegykibocsátási joggal rendelkező állami bankok működtek.^{81/}

Pedig a magyarországi bankrendszer fejlődése sokkal élénkebb, mint keleti - délkeleti szomszédainké, de nálunk éppen a pénznek a kiegyezésből eredő külsőforrási jelleme, s ennek következtében az állami bankjegykibocsátás hiánya, és végül a pénznek gazdasági érdekek szerinti felhasználása nagy mértékben akadályozta a magyar gazdasági élet - ezen belül különösen az ipari - egészséges fejlődését.

IV. Az ipartörvény revíziója

A fiziológusok a XVIII. század végén még tiltakoztak az állam részéről a gazdasági élet szabályozásba irányuló mindenfajta megnyilvánulás ellen. Az ipari forradalom győzelme, a „laissez faire, laissez passer” elvén kibontakozó kapitalizmus azonban fölfelegetta az eddigi állapotokat, annyira összekuszálta a gazdasági-társadalmi élet szálait, hogy az állam már nem tarthatott ki többé azon feladat elől, hogy jogszabályokkal próbálja meg rendezni a gazdasági élet folyamatát. Így született meg az ipari törvényhozás.

A XVIII-XIX. század fordulóján Nyugat-Európában egész sor törvény szabályozta az iparúsítás feltételeit, próbálta tisztázni a munkavállaló és munkaadó közötti jog-és/válszonyokat, társi napirendre az ipari szakképzés kérdését. Közép-Európában csak a 40-es években, de főleg a század közepén teremtődnek meg azok a körülmények, amelyek az ipari törvényhozást indokolják.

Magyarországon korábban, a kapitalizmusba illeszkedő ipartörvény megalkotására csak a kiegyezés után került sor. Az előbbi fejezetben bemutatott és elemzett állandó válságállapotból és nemzeti banktől elválaszthatatlan kérdés volt az ipartörvény tető alá hozása, illetve - már nagyon hamar - annak módosítása.

Mielőtt a dualizmus korabeli első - 1872. évi - ipartörvény tárgyalásába becsatlakoznánk, nem mellőzhetjük el, hogy annak előzményeit röviden át ne tekintsenek, és a hosszúságos út folyamatoságát ki ne mutatsunk.

A hazai késő feudális idején akadtak olyan mesterek, akik technikai találmányok vagy újítások, újfajta eljárások kidolgozása révén ki tudtak emelkedni a céhkeretek közül. Minthogy az árukereslet miatt szükség volt a többtermelésre, miután a városi tanács fölülviszsgálta vagyoni helyzetüket, legtöbb esetben megkapták a helytartótanácsától a „kiváltságolt územ” működéshez az engedélyt. A céhszabályok - bár némelyikük formális tagja maradt továbbra is a céhnek - rájuk nem vonatkoztak, tetésük szerinti munkasíft /mestereket és segédekot/ alkalmazhattak. A céhokkal szembeni éles harcban ugyan, de sikerült áttörniük a céhkereteket, és működésüket kényelmesen már tényleg územre átalakítani.^{1/}

Németországban először a napóleoni megszállás idején törölték el a céhokat a Rajna-vidéken. 1810-ben Poroszország saját elhatározásából kivette ezt a példát. Az 1848-as forradalom idején a német kisiparosság az iparszabadság ellen foglalt állást és visszakövetelte a céhrendszer védettségét. A forradalom bukása után valóban átmenetileg vissza is állították a céhokat, bár az a reakció lépés természetesen nem lehetett tartós.^{2/}

As iparszabadság felé az első lépést hasárik a reformkorban tette. A Kossuth által készített iparegyesületi javaslat fenttartja ugyan a cöhekot, de megszünteti a remekmunka-kötelesettséget, és cöhen kívüli tagoknak is lehetővé teszi az iparűnést. Mesterek minden megszorítás nélkül nyithatnak műhelyeket, és abban tetassás szerinti munkaerőt alkalmazhatnak. A javaslat egyik pontja elő akarta készíteni a különböző szakmáknak manufaktúrákba való megszervezését.^{3/}

As 1840. évi XVII. tc. kimondja: „Aki törvény szerint kereskedést kezdhet, az gyárat is állíthat fel, azaz oly intézetet, melyben ugyanazon iparkészítmények előállításához szükséges minden részletmunkák egy fővesérlés alatt készíttetnek.”^{4/} As 5.§ szerint a gyárban bármilyen mesterséget és segédokat föl lehet fogadni. A 9.§ pedig megengedi a gyáraknak, hogy készítményeiket akár ott helyben, akár külön - tetassóleges helyen fölállított - boltban árusíthatják. Es a törvény nem szüntette meg ugyan a cöhekot, és a kisiparosok tevékenységét továbbra is csak cöhekerekot között engedélyezi, de a gyárakra nézve a teljes iparszabadságot léptette életbe.^{5/}

Klausev Gábor, az első felelős független kormány. fölszólalás-, ipar- és kereskedelmi minisztere, 1848. június 9-én 1530. sz. a. cöhszabályzat módosító rendelete - csak átmeneti időre tervezte! - szabályozza a munkaidőt, a munkaviszonyokat, a tanoncok oktatását, továbbra is fenttartja a remeklést. A 77.§ megengedi a segédeknek - rendkívüli esetekben -, hogy saját hasznukra dolgozzanak. /Ezek az „engedélyezettettek”./ A kontárokat föl hívja a rendelet, hogy „fölév alatt igyekezzenek mesterre levésüket a föllobbi módon kieszkösölni”,^{6/} addig azonban megmaradnak jelen állapotukban. Magát a cöhszervezetet azonban a rendelet nem szünteti meg, mert sem az árutermelő nemességot képviselő kormánynak, sem a kereskedő tőkének nem érdeke a feudális teljes felaszólása, tehát a cöhsrendszer megszüntetése sem.^{7/}

A Rach-rendszer 1850-ben rendeletileg megszüntette az Austria és Magyarország közötti vámvonalat s ezzel már ténykégesen - még a kiegyezés létrejötté előtt! - megvalósította a Habsburg-monarchiában a közös vámtérséget. Es - mint az előző fejezetben már láttuk - kedvezett a magyar nagybirtokos osztálynak, de a magyar ipart - tehát a kisipart is - teljesen kiszolgáltatta a fejlett, tőkeerős és az államilag is támogatott osztrák ipar versenyének.^{8/}

As 1851 február 6-án kiadott Ideiglenes Utasítás már világosan a szabad verseny alapján áll. Sokkal pontosabban határozza meg a gyár fogalmát „tetenesebb befektetett tőkét kíván”, mint az 1840. XVII. tc. A gyárak segédmunkásokat - bizonyos megszorítással - a cöhes iparból is alkalmazhatnak. A 79.§ a kézműves ipart A/engedélyezett, és B/ szabad iparra osztja.^{9/}

As 1859 december 20-án megjelent nyílt parancs /pátens/ is az iparszabadság elvére épül. Iparos bármiféle kötelezbe tartozás nélkül is folytathat ipart. Megengedi, hogy egy személy több helyen is tshet ipart. Iparúságot nemcsak személyesen, hanem üzletvezető által is lehet gyakorolni, sőt azt bárbe is lehet adni. Az engedélyhez köztött iparosknál azonban megkövetelii a képzettség igazolását.^{10/}

A 60-as évek végén a vessprémi kisiparosok kezdeményezésére Bötvös Károly nagyoi főügyész egy korszerű ipartörvény érdekében nagy gondnal és körültekintéssel emlékiratot dolgozott ki. A benne foglaltak hatására Szegeden, Miskolcon, Aradon és még más vidéki városokban is hasonló kisipari mozgalmak keletkeztek.^{11/}

A kiegyezés után első isben az Országos Iparosvesztület fordult kérvénnyel a képviselőházhoz, amelyben felsorolja, milyen indokok sürgeti egy modern ipartörvény megalkotását.^{12/}

Ilyen előzmények után született meg - máris elkéve és meg lehetőszen hamar elövuiva - az 1872. évi VIII.tc., mely a köztudatba hamarosan egyszerűen csak „ipartörvényként” került bele.

En az ipartörvény hat fejezetben szabályozta a most már nagyobb arányokban kibontakozó tshés iparral összefüggő kérdéseket. Hagykoruak mellett az atya vagy a gyámhatóság beleegyezésével kiskorúaknak is engedélyezni az iparúságot, ha vagyonnal rendelkeznek. /I. fej./ Az ipar gyakorlásáról szóló II. fejezet egy személynek többféle ipar üzését is lehetővé teszi, sőt engedélyt ad köztött iparusók számára köztött üzletek fenntartására is. A segéd-személyekre vonatkozó III. fejezet részletesen intézkedik

A/ tanoncokról /csak 12 éven felüli lehet, felvételtshes írásbeli szerződés kell; az iparos köteles tanoncot iskolába járattai; munkaidő 14 óv alatt 10, ezen felül 12 óra; tanoncoid oltoltóvel bizonyítványt kell kiadni/,

B/ a segédekről / az iparos és segédei köztötti viszony szabad egyenkező tárgya; munkából kilépő segéd bizonyítványt kap; segédek munkavállalásának szabadsága/,

C/ a gyári munkásokról / 10 éven alul nem alkalmazhatók, e fölött csak iparhatósági engedéllyel; munkaidő 12-14 óv köztött 8, 14-16 köztött 10 óra; munkabért hetenkint kőspőnsben kell kiadni; a gyáros munkásainak juttathat kedvezményesen élelmet, tshifát, orvosi segélyt, de ezeket a munkabérből levonhatja; az iparhatóságnak kötelezővé teszi a gyárak időnkinti - később majd az 1884. XVII. tv. 121.§-a szerint legalább negyedévenkinti! - ellenőrzését.

A IV. fejezet engedélyezni - de nem teszi kötelezővé! - ipartársulatsok szervezését. Mohn Sándor már 1833-ban a Stádium-ban követelte a céhek megszüntetését, és bár egy 1859. évi rendelet már measszeménően korlátozta

a céheket a tökéles ipar előmozdítása érdekében, mégis csak az 1872. VIII. tc. 83.§-a törölte el azokat véglegesen. Az V. fejezet 84.§-a kimondja, hogy az iparüzés jogától senki, sem bírői ítélet, sem közigazgatási határozat alapján meg nem fosztható. Figyelemre méltó, hogy komoly pénzhiánnyal sújtja azokat az iparosokat, akik a segédcsenélyes iskolai oktatásra vonatkozó kötelezettségeiket nem teljesítik. A VI. fejezet megállapítja az iparhatóságokat^{13/}, és a peres ügyek lefolytatását az iparhatóságra, vagy - ahol nagyobb számban élnek iparosok - az iparbizottságra bízta.^{14/} Az utóbbi határozatnak megfelelően alakult meg Szegeden is az iparbizottság egyenlő számban egyrészt iparosokból, kereskedőkből és gyárosokból, másrészt segédekkel és munkásokból. Az a bizottság a munkaadó és munkavállalók közötti viták kérdéseket / munkaviszony megkezdése, folytatása és megsemmisítése, kölcsönös kötelezettségek elmulasztása, bérviták, kártérítési igények / rövid úton, ingyen és gyorsan ügyekesett megoldani.^{15/}

Bár a törvény megalkotóit kötségtelenül iparunk fellendítésének érdekében vesette, követelményei azonban már elmaradtak a kor követelményei mögött. A törvény fogyatékossága - a kortársak szerint - onnan származik, hogy alkotói nem ismerik a gyakorlati életet. Bár a törvényjavaslat tárgyalása előtt már hat héttel az ügyben értekezleteket, gyűléseket tartottak, az érdekeltek főként viszont, az iparosoknak, esirányu jogos kérelmeit figyelmen kívül hagyták. Így a jószándékuk csak torzszülött eredményre lehetett. Sok helyen végre sem hajtották, sőt akadt olyan hely is, ahol ki sem hirdették.^{16/}

A törvény életbeléptetése után az Országos Iparegyesület „Ipartársulati Mintaalapszabályokat” dolgozott ki, hogy megkönnyítse a céheknek ipartársulatokká való átalakítását. A megalakuló ipartársulatok nagy többsége valóban a mintaalapszabályokban foglalt elvek alapján jött létre, 12 társulat kivétellel. Az Iparegyesület körlevélben tájékoztatta a céheket az új törvény határozatairól. 1872 március 15 és június 15 között minden céh megszűnik, velük együtt az iparhatóság kapcsolata is, amely eddig az iparosokat szervezetbe foglalta. Az új törvény célja éppen az, hogy „a megszűntetett céhkapcsolat helyébe más korszerűbb, életérő kapcsolat léptetni, mely képesé teszi az iparosokat, hogy a kottal haladjanak s onáltal jólétüket megalapítsák.” A törvény 76. §-a kötelezővé teszi a társulatoknak „az iparosok közös érdekeit előmozdítani”. Mik ezek? Takarékoság, segélyezés, munkaviszony szabályozás, munkahésvetítés, és végül mindenben előnyök megszerzése a kisipar számára, melyekkel a nagyipar bír / hitelgyűlötek, közös anyagbeszerzés, rektározás, közös eladás, gépek beszerzése, vagyis mindaz, ami később lehetővé teszi a kisipari szövetségek megalapítását.^{17/}

Alig lépett életbe a törvény, - már ott t.i., ahol a hatóságok egyáltalán megkezdve voltak végrehajtani - máris panaszok áradata, bírdalok tömege indult meg a módosításra. Sajtóban, értekezleten, gyűléseken foglalkoztak a törvénnyel. Ráth Károly országgyűlési képviselő egy interpellációjában a törvény főbb ^{18/}hibeit ezekben látta: iparos - tanonc viszony szabályozatlansága, a kötelező szakoktatás körüli pontatlanság, munkaadó és munkások közötti nézeteltérések tisztázására csak általános utalások találhatók benne, és az életkoros ipari szerveszet hiánya.

As alig négy éve hozott törvény némely pontja - több vidéki megállapítás szerint - nemcsak értelmetlen az iparúságra, hanem az erőteljesebb iparúságot szinte lehetetlenné is teszi. A törvényt azért nem hajtották végre teljes egészében, mert több pontja végre sem hajtható. A tanulótól semmi nem várható nem követel, csak arra kötelezi a mestert, hogy a tanoncidő végén bizonyítványt adjon neki. Munkakönyv hiányában - amely a nyilvántartás és ellenőrzés eszköze - nagy lehetőség nyílik a visszaélésekre. Ugyasszón minden igazgatási ügyet állami szervekre bíz, amelyeknek legtöbbször nincs is tapasztalatuk, jártasságuk az e fajta ügyek intézésében, ahelyett, hogy először iparos önkormányzat kialakítására nyújtana lehetőséget. /A céhek feloszlatásukig - vagyis éppen az 1872. évi ipartörvény megjelenéséig - rendelkeztek önkormányzattal. Szegeden 1872-ben 23 céh keretbe kötött folyt iparúsás.^{19/}

A szegedi közgazdasági tanácskozásokon az ipartörvény módosítására benyújtott előmunkálat a kézműipar sorvadásáról panaszkodik. Az iparos nincs öreg napjaira biztosítva, máról holnapra él csak, a gyáriparban sem találja meg számításait, a törvényhozás nem gondoskodik róla. A statisztika szerint az önálló iparosok száma fogy, a segédkeproletárokká válnak, a tanulókat nem vesznek föl. Betegség esetén nincs kiút az orvosi segítséghez, a családalapítás előtti gondok is féltelhetesek. A céhszervezet régi védettsége is megszűnt. „Krupp gyárában a többi között a legügyesebb vasöntőgyáros szegedi földműves fia... Itthon nem lehetett assz, amivé ott válni lett, mert itthon nem volt tere.”^{20/} Két kitűnő asztalos, aki Párizsban búzatart tárgya volt, itthon hivatal után jár, mert szakmája után nem tud megélni.

As Alföldi Ipari véleménye szerint az 1872-i ipartörvény ^{nek}két fő célja volt: 1. As iparszabadság elvének kimondása, mely az ipari tevékenységet évszázados bilincseiből felzabadsítja. De ezt már a vám- és kereskedelmi szövetségről szóló 1867. XVI. tc. 14.§ is biztosítja, amikor megállapítja, hogy iparúság és kereskedelmi munkavállalás bármely bírdalomrészen szabadon folytatható.^{21/} Ezt a fő célt a törvény megvalósította.

2. Az lett volna, hogy „az ipartörvény oltalma alatt munkaképes, kép-
zett iparos- és munkásosztály fejlődjék”, ennek megvalósulása viszont el-
maradt. ^{22/}

As előmunkálat javasolja, hogy az 1872. évi ipartörvény módosítására
a minisztérium szakemberekből álló értekezletet hívjon össze. A legközelebbi
képviselőválasztáson a képviselőjelöltek vegyék programjukba az ipartör-
vény módosítást. Javaslatoikat tessék az előmunkálat az iparostanoncok köte-
lessé oktatására, segédek vándorlására, betegápoló intézmények és utasfoga-
dók fenntartására, iparbizottságok, ipari egyesületek létesítésére és ügy-
viteli kérdések rendezésére. ^{23/}

A szegedi közgazdasági tanulmányokon természetesen foglalkoztak az
ipartörvény revíziójával is. Ennek a feladatkörnek a tanulmányozásával meg-
bíztatt szakszemélyi ülés 1875 május 9-én elfogadott határozati javaslatában
- az előtanulmányban foglaltak mellett - követeli a tanoncok oktatásának
megszigorítását és az olvészett tanulmányok igazolását, segédek számára
munkakönyv bevezetését, a kikeruak iparűzésének tiltását, minden lega-
lább 10 ezer lakossal bíró városban iparbizottság szervezését, amely az i-
parosok minden belső életére vonatkozó ügyet /szegődéseket, békéltető el-
járásokat/ maga folytatna le, a végül az ipartörvény következtetés végre-
hajtását. ^{24/}

Az érvényben lévő 1872. évi ipartörvény átvizsgálására az Országos
Iparegyesület már 1875 őszén albizottságot küldött ki. 1876 februárjára
podag az Egyesület teljes egészében elkészült az ipartörvény módosításáról
szóló törvényjavaslattal. Ez az 1872. VIII. tc. III. fej. 39., 41., 42.,
47. és 58.§, továbbá az IV. fej. és a VI. fej. 98.§ hatályán kívül helye-
zőt javasolja. Helyettük az I. fej. mindjárt a segélypénztárral fog-
lalkozik. Apróképpen szabályozza a tanoncok és segédek felfogadását, be-
tegség esetén ellátását, taníttatását, munkaviszonyukat, a vizsgáztatás,
felcsabadítás, munkakönyv kiadásának feltételeit. A III. fej. új intéz-
mények: az iparos segélypénztárak létesítését toldja be az ipartörvénybe.
Céljuk: megbetegedett vagy munkaképtelen munkások segélyezése. A segély-
pénztárak kötelezőek vagy önkéntesek. Minden iparhatóság területén fel kell
állítani egy kötelező segélypénztárt. A járulékok napi 1 kr-nál nem lehet-
nek nagyobbak. Önkéntes segélypénztárak csak abban az esetben működhetnek,
ha alapszabályaikat előbb a miniszter jóváhagyja. ^{25/}

A javaslat indoklásában kiemeli, hogy a törvénynek nemcsak az ipari
vállalkozás szabadságának jogi kinyilvánítása a célja, hanem az is, hogy
iparűzésre alkalmas munkások képezhessenek. E célok érdekében foganatosít-
tandó intézkedések:

1. Ipari szaktanulásra vonatkozó szigorú rendszabályok kidolgozása,
2. A munkaviszonyok szabatos körülírása és szigorú munkarend érvényesítése.

3. A fenti két pont alátámasztására: célszerű iparos szervezet és intézmények felállítása. ^{26/}

A segélypénztárakról szóló fejezet elemezésben megjegyezi, hogy a hozzájárulás ugyan kötelező, de az önkéntes segélypénztárak jótékony hatását meg kell óvni. Munkaváltás esetén az előző munkahelyen segélypénztári kötelezettségeinek eleget tett munkás segélyezési igénye az új munkahelyen folyamatosan fennáll. ^{27/}

As 1872. VIII. tc. 83.§ úgy rendelkezik, hogy azok a céhek, amelyek 1873 közepéig önkéntesen nem alakultak át ipartársulatokká, föl kell oszlatni, vagyonukat pedig iparos közöflokra kell fordítani. De ezt a rendelkezést még 1876-ban sem hajtották végre mindenütt. A céhek régi, patriar-chális szelleme - egyetlen jó oldaluk! - megessint, a testületi szellem ki-halt, a törvény az egyéni szabadságot a társulati szabadság fölé helyezi. „Ha azt akarjuk, hogy társadalunk munkabíró, erős, férfias alakot öltsön: akkor mindenekelőtt a társulási szellemet kell kifejtetnünk.” ^{28/} A társulási kötelező behozatalát az egész jószan iparosság követeli, mert belátja, hogy az ipartársulatok alapszabályaiban foglalt célok nem egyesek magánérdekeit, hanem az iparügy és az egész ország közérdekeit képesik. 1872 előtt több ezer céh volt az országban. Ezek helyén csak 900 ipartársulat létesik. Ha a szám 291 000 önálló kisiparosságnak alig harmincadrésze! ^{29/}

As 1879 május 31. - június 1. között megrendezett II. Országos Iparos Gyűlés, amelyen 579 ipartársulat képviselőiben 817 küldött jelent meg, a kötelező ipartársulati tagság és a szakképesítés igazolása mellett foglalt állást. ^{30/}

Hátszáz évtized során a szegedi iparosok három ízben is - 1866-ban, 1872-ben és 1881-ben - tettek javaslatot az ipartörvény megváltoztatására. Egy Horvath Ottóhoz és Mészáros Andráshoz, Szeged város képviselőihez, in-tésett ipartestületi választmányi feliratban azt kéri, hogy az új ipar-törvényjavaslat országgyűlési vitáján sürgezzék a kötelező társulás és szak-képesség bevezetésének beiktatását a készülő törvény határozataival közö. ^{31/}

Iparjogot csak az nyerjen, aki kellő szakismeretekkel rendelkezik. Legye-nek engedélyhez kötött és szabad iparágak. Nem elég az elméleti ismeretek-ről a bizonyítvány, a tanonc maga által választott próbadarab elkészítésé-vel gyakorlatban is igazolja jártasságát. Tiltakozik azonban a költséges, mesterkélt és nehezen eladható próbadarabok elkészíttetése ellen. Előírja

a segédek vándorlását, továbbképzését. A „mesterei próbatétel” - először magasabbfokú jártasság igazolása után - bárhol megtelepedhet a helybeli ipartársulat köteles öt tagját sorába felvenni. ^{32/} Egy Báth Miklósnak az ipartársulás ügyében készített emlékirata során az Alsóvárosi Ipari és Kereskedelmi Tanács elkészítését is javasolja. ^{33/}

Az 1872. évi VIII. tc. egyike a legenergiatlenebb törvényeknek, amelyet a magyar jogalkotás valaha alkotott. A fentebb felsorolt okok mellett nem tudta megvédeni a kisiparost a gyáripar rohamos előretörésével szemben. A képzést eltorlósította, de ugyanakkor nem rendelkezett semmiféle szakoktatással. Az ipartársulatba lépő tagoktól sem követelte meg a szakképességet. Az iparújságban csak a nagykorúságot kellett igazolni. Így előmozdították a piacot a silány minőségű áruk, a magyar ipar színvonala süllyedt, visszaszórt az osztrák iparcikkek erősen tört hódítottak. A törvény széles kaput nyitott a kontároknek, iparosok nem értelmek. Sokan azt tartották: a kézműves ipar ugyanis halálra van ítélve, nem érdemes és nem is lehet buktatást folytatni. A korlátlan iparszabadság beiktatásával egyenesen előmozdították a kisipar tönkretételét. „A kormányt és a törvényhozást első ipartörvényünknek kéros intézkedései elég gyorsan meggyőzték arról, hogy a kézművesiparban a képzés elvét elejtani, a többszázados miltal bíró ipari szervezetet nem lehet megbontani anélkül, hogy az ország gazdasági és társadalmi renije nagyobb megrázkódtatásnak ki ne tévezzék.” ^{34/}

Az Országos Ipari és Kereskedelmi Tanács a képviselőháshoz fordult, amely 1878. júl. 30-án utaltotta a kormányt az ipartörvény előkészítésének megkezdésére. Az új törvényjavaslatot Nathlekovics Sándor dolgozta ki; miután azt az Ipari és Kereskedelmi Tanács egyetemes gyűlésén egy héten át megvitatta, került a képviselőház közgyűlési bizottsága elé. ^{35/}

Az új ipartörvényjavaslat 1883. december 8-án jelent meg a Magyarországi Ipari és Kereskedelmi Tanács lapában. Már első olvasásra szembetűnő a korábbi kritikák hatása. A gyakorlati iparosok részéről elhangzott észrevételek többsége pozitív formát öltött. Tanoncok felvétele iránti szerszám alapján az I. fokú iparhatóság előtt történik. A tanviszony befejezése utáni bizonyítványban - az iskolai bizonyítvány mellett - a mester személyi adatai is megtalálhatók. Az iparhatóság gondoskodik a tanoncok magaviseletének és tanulmányi előmenetelének ellenőrzéséről, az iskolák látogatásáról. Minden község, ahol legalább 30 tanonc van, de nincs ipariskola, köteles 3 éves tanfolyamot szervezni /évfolyamonként 10 havi szorgalmi idővel/ az iparostanoncok oktatására. Segédek csak munkakönyvvel állhatnak munkába. Ha a segéd megvilágít munkakönyvét, a mester köteles az adatokat lelkiismeretesen kiállítani. Ha a segéd nincs a minősítéssel megelégedve, annak ki-

javitását az I. fokú iparhatóságtól kérheti, amelyet az nem tagadhat meg. ^{36/}

Alig jelent meg nyomtatásban a javaslat, Ráth Károly, mint a II. Országos Iparos Gyűlés elnöke, a vidéki testületek néhány tagját - így Szegedről Rainer Károly elnököt és Prévay Jánost - sütköbbségi ipari értekezletre hívta meg. Az értekezlet egyöntetű megállapítása, hogy az új ipartörvény-javaslat éppen a legfontosabbat: a kötelező társulást és a szekkharosítás beigazolását ejtette el. ^{37/}

Még ugyanabban a hónapban - 1884 februárjában - egy országos ipari értekezleten Gelléri Már határozati javaslatában azt kívánja, hogy 24 éven alul csak indokolt esetben és csak iparhatósági engedély alapján engedje meg a törvény az iparizást. A határozatot a törvényhozás elé terjesztik emlékirat formájában, amely a vásártűz és a fegyencipar végleges rendezését is sürgeti, és megküldik nyomtatásban az ipartestületek számára is, hogy az illetékes országgyűlési képviselőket tájékoztatva, őket a törvényhozásban a határozatoknak megfelelő állásfoglalásra bírják. ^{38/}

Az iparosok és a közelemény bizakodó légkörbe, nagy figyelemmel kísértte a törvényjavaslat tárgyalását. Ugy látszott, hogy a kormány és a képviselőház komolyan veszi az iparfejlesztés ügyét. Az iparosok legfőbb kívánságába, t. i. a kötelező társulás elvének kimondásába és a képesítés kimutatásába, máris beleegyezett a kormány. Nagy vita folyt azonban a községekbe háruló tanoncotanyanok megrendezése körül. A községi pótlak máris oly nagy, hogy aligha lehet újabbakkal terhelni. ^{39/}

Az új, 186 §-ból álló, ipartörvény 1884. évi XVII. tc. néven került bele a Magyar Törvénytarba. A fenti javaslatok mellett előírja az I. fokú iparhatóság részére a területén alkalmazott tanoncok lajstromba vételét. Tanoncskolákat csak azokban a községekben kell létesíteni, ahol legalább 50 tanonc van. E célra igénybe vehetők a polgári és elemi iskolák, tanoncsnalyotulással együtt. Munkakönyvet csak az a segéd kap, aki tanoncsidejét letöltötte, ipariskolát végzett és legalább 15. életévét betöltötte. A gyári munkásokról a törvény meglehetősen kurtán intézkedik. /A gyáros köteles munkásairól jegyzéket vezetni, a munkarendet gyárában jól látható helyen kifüggesztetni./ Viszont annál figyelemreemlőbb a 144. § :

„Beszebeszélés folytán bekövetkezett munkabeszüntetés esetén a segélypénztár a munkasünetelés tartama alatt az Beszebeszélésben régeztvevő segédeknek - igazolt betegség esetén kívül - segélyt nem adhat.” ^{40/} Rése-
letesen intézkedik viszont az ipartestületekről, illetve társulatokról.

A törvény számos §-ában egészen, a többinél részben érvényesült az Iparegyesület elgondolása. A törvény életbelépése után az Iparegyesület

fő feladatát abban látta, hogy támogatassa - főként vidéken - az ipartestületek létesítését. Javaslatoz dolgozott ki a kereskedelmi minisztériumnak a képzésben kötött iparágak megállapítására. Ezenkívül az iparhatósági megbízottak választásában, megállapította a békéltetési eljárások egyetemesét, lapjában pedig a területi szellem megerősítésére törekedett.^{41/}

Az új ipartörvény meg akarta sorozni a korlátlan iparúdat, azt az új pedig, ami a céhszervezet fölszámolásával keletkezett, az ipartestületi intézmény létesítésével kívánta betölteni. E tekintetben messze följárulja az 1872. évi első ipartörvényt. Biztosította a kisipar újbóli megszervezését. Intézkedései nagyrészt még földszád múltán is érvényben voltak.^{42/}

Az 1884. évi XVII. tc. mégsem elégitette ki a kisiparosokat. Csakhamar újabb revisiót sürgették. A kereskedelmi miniszter azonban kitért az ilyen követelés elől, és rámutatott arra, hogy a kisiparosok tévednek, ha minden bajukra a törvényhozásban keresnek orvoslást. A kisipar nehézségeit nem a törvények jó vagy rossz voltában kell keresni, hanem korunk nagy gazdasági átalakulásában. A gyáripar versenyével szemben csak gyakorlati intézkedésekkel lehet fölvenni a versenyt /pl. szövetségek alakításával, közszállítással a kisipar igénybe vételével, stb./. Ilyenekben hajlandó a kisipart támogatni. Sokat vár az ipartestületi intézmény megerősítésétől. Ebben a sajátosan kisipari szervezetben a tagok maguk keresnek problémáik megoldásának lehetőségeit.^{43/}

Ilyen értelemben az Blad Magyar Ipartestületi Értekezlet / 1887. március 25-27. Budapesten / már határozott intézkedésekre tett javaslatot: sürgette a képzésben kötött iparágak kiterjesztését; követelte, hogy országosra az ipartestületek fennhatósága alatt iparos ifjúsági egyleteket szervezzenek; kérte az ipariskolai mulasztásoknál a bírságdíj csökkentését, javaslatot tett a tanoncok tanítási idejére vonatkozóan, a ^{követelte} közszállítások decentralizációját és ebben a kisipar arányos részesedését.^{44/}

Az új ipartörvény, bár lényeges előrelépést jelentett a korábbival szemben, egyáltalán nem volt tökéletes. Már 1885-től kezdve hangzottak el panaszok vele szemben. 1888-ban egy Szegeden tartott ipari értekezleten Zay Adolf országgyűlési képviselő szájából hangzott el: „Az 1884. XVII. tc. sem jelenlegi szövegében, sem végrehajtásában az ipar érdekeinek nem felel meg.”^{45/} A század végén és a századforduló után újabb és újabb törvények /1891., 1893., 1907. és 1911./ próbálkoznak a kor igényeivel lépést tartani.

V. Iparos szervezetek

A későbbiekben a céhszervezet sok más éven át az iparosoknak nemcsak anyagi és érdekvédelmi, hanem társadalmi egyesülése is volt. A kapitalizmus kibontakozásával a céhek a maguk sánt szerveszervezővel, újítások előli elvárásokkal már nem felelték meg a megváltozott gazdasági keretek között hivatásuknak, fel kellett szüntetni őket, egyúttal pedig kutatni azokat a formákat, amelyek a gyáripar gyors térhódításával képesek továbbra is a kisiparosokat összefogni, érdekeiket megvédeni.

A Habsburg-birodalomban a XVIII. század második felében ilyen gazdasági jellegű társulással előbb Csehországban találkozunk, bár ez nem az ipar, hanem a mezőgazdaság terén működik. Legismertebb az 1767-ben alapított „Prágai Keresztény Társaság.”^{1/}

Az osztrák tartományok közül elsőnek Alsó-Ausztriában alakul - még mindig nem ipari szervezet! - a Bécsi Kereskedők Egyesülete. A 20-as években még szűrványosan, de a 30-as években egyre nagyobb tömbben születtek meg a kereskedők mellett a legkülönbözőbb szakmákban a kisiparosok és gyárak egyesülései.^{2/}

Ausztria területén az ipari egyesületeket tartományonként - ideértve Prágát is! - szervezték. Az egyesületek céljai az iparosok anyagi, szellemi szükségleteiről való gondoskodás, szakiskolák alapítása, népszertű előadások, tanfolyamok, kiállítások rendezése. 1864-ben Ausztria területén 2697 ipari egyesület létezett, bár akadnak olyan tartományok is, ahol egy sem működött /Pl. Galícia, Bukovina, Tirol, Dalmácia, Szilézia /1/, Horvátország/.^{3/}

A német egység megvalósulása után a különböző pártok foglalkoznak az iparosok megszervezésével. A Központi-Értekezlet ^{4/}mainzi programtervezetében /1871/ a kisiparosság testületi újjászervezését követeli.^{5/} A szabad konzervatívok 1882. évi választási felhívásukban a céhszervezet olyan újjáépítését kívánják, amely megfelel a területi szervezkedésnek.^{6/} A Német Konzervatív Párt az 1892. évi - ún. Fivoli-programjában - az ipartestületek erősítésére törekszik.^{7/}

Hazánkban - miha a kiegyezés után hozott ipari törvények szerint megindult a kisiparosság szervezkedése - csak a 90-es évek elején találkozunk először a szabadonlevő kormányprogramban „az ipari közigazgatás javításával”, azaz olyan törekvéssel, amely a kisiparosok egyesüléseit a kormány - és az uralkodó osztályok - számára hajlékony és engedelmessé alakítja át.^{8/}

Már a kiegyezés előtt az abszolút kormányzat részéről megindult a kez-

deményesés tökése korotok között működő kisipari szövetség kialakítására. Az 1851-ben kiadott Indicaciones Utasítás megtiltja új céhek alakítását. Megengedi azonban, hogy a nem céhségi kisiparosok közös céljaik előmozdítására egyesületeket alakíthassanak, de ebbe belépésre senkit nem kényszeríthetnek. Az ilyen egyesületekre is viszont általában a céhekre vonatkozó szabályok voltak érvényesek. Mithogy az egész utasításban észlelt, hogy nem magyar viszonyokra alkalmazták, nem hazai talajtól nőtt ki, hanem az önkényuralmi berendezkedéssel van összehangban, nem volt nálunk maradandó hatása. Arra azonban alkalmas volt, hogy a céhek erejét, hatáskörét tovább szűkítsen.^{9/}

Az 1859. dec. 20-i patensári pátenz szintén önkényuralmi szellemben fogant és az esztrák viszonyokat akarja ráerőltetni a nem németnyelvű tartományokra is. Ez a pátenz a kisiparosok szövetségeként az ipartestületet /Genossenschaft/ jelöli meg. A 106.§ elrendeli, hogy akik használó vagy rokon iparágakat üzemek, közös kötelekbe vonandók benne. A 107.§ ahogyan intézkedik, hogyha egy iparos olyan helységben akar megtelepedni, ahol már van ipartestület, ipara megkezdése előtt köteles ebbe belépni és teljesíteni a tagsággal járó kötelezettségeket. Vannak az utasításnak figyelemreemlítő pozitív intézkedései is, pl. nemcsak a mesterek, hanem a segédok és a tanoncok is tagjai az ipartestületnek. Világosan jelöli meg az ipartestület céljait: közös ipari érdekek előmozdítása, a tagok tanulási és szolgálati viszonyainak előmozdítása, illetve szabályozása, szakiskolák létesítése /ezekre felügyeleti/, és a hatóságok számára véleményezés.

A pátenz ugyan még megengedi a „céh” név használatát, de ezen kívül már jóformán semmit nem hagy meg a régi intézményből. Az eredeti céhszervezetet részben kiforgatva, részben megreformálva, lényegében a nálunk is később megvalósuló - és használatos - ipartestületi intézménynek veti meg az alapját.^{10/}

A kiegyezést követő első években megszülető első ipartörvényünk - az 1872. VIII. tc. - most már alkotmányos törvénnyel - megszünteti a céheket, és helyettük - természetesen egészen más tartalommal - a kisipari érdekvédelmi szervezetként a IV. fejezet engedélyezi az ipari társulatok létesítését. „76.§ Ugyanezen vagy különböző ipart egy vagy több közösségben szolidárisan gyakorlóiparosok közös érdekeik előmozdítása végett ipartársulatokba egyesülhetnek.”^{11/} Az alapszabályokba bele kell foglalni: a be- és kilépés feltételeit, a tagok jogait és kötelezettségeit, a járulékok mérvét, a közös vagyon kezelésének módjait. A társulat esetleges feloszlatásakor a társulati vagyon a tagok között föl nem osztható, hanem közhatalom ipari célokra kell fordítani. A társulatok az illetékes közigazgatási hatóság felügyelete alatt állnak.^{12/} A 79.§ hangsúlyozza, hogy a társulatba belépés nem kényszeríthető

A szegedi Általános Ipartársulat 1873 június 29-én alakult meg a városban kégyülési tornában 200 taggal. Elsőként az iparosok között népszerű Rainer Ferenc kézfűzőstört választotta. Főbb iparág - főleg a korábban feloszlaltott céhek közül - külön ipartársulatot alakított.

A szegedi ipartársulat alapszabályai, amelyeket a minisztérium csak háromszori átdelegálás után hagyott jóvá, több vidéki szervezet részére is mintául szolgáltak. Az iparosok a társulaton belül szakosztályokba szerveződtek. Az aszanos vagy rokonságukban dolgozók alkottak egy szakosztályt. A szakosztály felügyelt a tanoncok oktatására, betegségekre, elaggottságra, szűkös körülmények segélyezésére - tehát lényegében átvette a korábban feloszlalt céhek jóléti, szociális tevékenységét! - , javaslatokat tett a szakmai képzettség emelésére, szabályozta a pénzügyi életet, a tisztviselők betöltésének módjait és csak munkakörét.^{13/}

Az 1876. évi iparkiváltság anyagi sikere lehetővé tette, hogy más vidéki városokat megelőzve - még a fővárosban is gyakran csak középiskolákban lehetett iparos gyűléseket lefolytatni! - a szegedi ipartársulat pályázatot hirdessen „szegedi iparosok háza” építésére. A 200 Ft-os első díjat egy fiatal szegedi építész nyerte el - 11 más pályázó körül - előszerű és hibátlan beosztású pályatervével.^{14/} Az iparosok háza a Szent Domotus templom közelében - a mai Bón-téren - épült föl. Ennek helyették el az ipartársulat helyiségeit, az iparos- és garabonciák, a szegedi iparosok ifjak képző és segélygyűlést, az Általános Ipari Szervezetét. Itt, illetve a hozzácsatolt épületben akartak iparmúzeumot, később drueszernókat szervezni, sőt a leendő kereskedelmi és iparkamrának is helyiséget biztosítani, - de esetet a szegedi alkópótlásokhoz három évvel később a városra szülő dravis keresztség.^{15/}

Ráth Károly, egy az 1872. évi ipartörvény vizsgálója érdekében tett - már korábban ismertető - interpellációjában panaszolja, hogy a feloszlalt céhek nyomán alakított ipartársulatok nem felelnek meg a koroszerű iparos szervezetek követelményeinek. Eddig is csak 900 ipartársulat alakult, de az csak kis töredéke a régi céhek számának. Jelentős nagy városokban egyáltalán nincs ipartársulat!^{16/}

Az Általános Ipari Szervezetnek az ipartörvény módosításáról készült törvényjavaslata az iparos szervezet háza mellett foglal állást:

I. fejelet: az ipartársulat. Feladata: szerveződések kötése, tanoncok nyilvántartása, iskolai felügyelet, adatszolgáltatás a hatóságok számára, egyes iparágak fejlődésének előmozdítása; „12. § Minden iparos társulatba állni, illetőleg, mint tag, valamely társulat költségeinek fedezéséhez járulni köteles.”

II. fokú szerv: az iparkamara. Ellátja az ipartársulatok felülső felügyeletét, ellenőrzi a törvények végrehajtását, a munkaadók és munkások közötti szerződéseket elintézi, ipari kérdésekben véleményt, tájékoztatást nyújt a hatóságoknak;

III. fokú szerv: a központi iparhatóság, amely összefoglalja és a minisztérium elé terjeszti a kamarak jelentéseit, országosan ellenőrzi az ipari rendelkezések végrehajtását és a kormánynak javaslatokat tehet iparügyi kérdésekben.^{17/}

A javaslatokhoz fűzött indoklás kifogásolja, hogy az 1872. ipartörvény alapján öntevékenyen csak kevés ipartársulat jött létre, azok is kevés kivétellel hanyatlának, sőt több, mint a fele, már fel is bomlott közülük.^{18/} Egy későbbi követelés szerint nemcsak az iparosok /azaz: a mesterek/, hanem a segédek számára is kellene - kötelező jelleggel - szaktestületet létrehozni.^{19/}

Az országos iparértékesítő társulatok helyett ipartestületek alakítását indítványozza, melyek segélypénztárakat is kötelesek fenntartani. A testületek mellett szabad társulások is létrejöhetnek, melyekbe segédek és gyári munkások egyaránt fölvehetők.^{20/}

Az 1872. VIII. tc. annyira szűkre szabta az ipartársulatok jogkörét, hogy azok nem tudtak eredményes munkát kifejtani. A törvény az iparszabadság hangsúlyozásával lehetővé tette, hogy bárki - képviselet nélkül is - bármiféle ipart üssessen, néha egyszerre többet is. Ennek következményeként az iparszabadsággal számos visszaélés történt. Viszont a 84.§ értelmében senkit sem bírál ítélettel, sem közigazgatási eljárás során az iparügyi jogtól megfosztani nem lehetett. Ilyen körülmények között az ipartársulatoknak, mint érdekképviseleti szerveknek, a működése lehetetlenné vált.^{21/}

Az újjáalakított ipartörvény - az 1884. évi XVII. tc. - számos §-ban foglalkozik az ipartestületekkel. „126.§ Az ipartestület célja: az iparosok között a rendet és az egyetértést fenntartani; az iparhatóságoknak az iparosok közt fenntartandó rendre irányuló működését előmozdítani, az iparosok érdekeit támogatni, s őket haladásra serkenteni.”

A törvény előírja, hogy minden városban, ahol legalább 100 önálló, képviselettel rendelkező iparos van, és ezek kétharmada kívánja, ipartestületet kell alakítani. /100-nál kevesebb iparos esetén, ezek kérelmére, csak az ipar- és kereskedelmi kamara javaslatára engedélyezhető./ A korábbi ipartársulatok beolvadnak az ipartestületekbe. A törvény IV. fejezete utasítást ad alapszabályok készítésére, az előljáróság és a közgyűlés hatáskörének megállapítására, jogszabályok felfüggettésére, az iparhatósági bírók személyére és munkakörére, valamint a békéltető bizottságok szerve-

sásra. Az V. Fejezet közösségekben továbbra is engedélyezi az ipartársula-
tok működését, amelyek szintén iparhatósági felügyelet alatt állnak, de e-
sokbe a belépés nem kötelező.^{22/}

A szegedi általános ipartársulat 1884. augusztus 15-én tartott közgyű-
lésén egyhangúlag kimondta, hogy az új törvény alapján, amelyet a király
május 19-én szentesített, ipartestületet fog szervezni,^{23/} a szervezési
előmunkálatok vezetésére gróf Zichy Jenő, az Országos Ipargyűlés elnö-
két, kérte föl.^{24/}

A Szegedi Ipartestület 1885 április 16-án - az országban elsőként! -
alakult meg. A korábbi általános ipartársulat 500 taggal és 13 092 Ft 97 kr
vagyonnal beolvadt az ipartestületbe. Több tekintélyes iparos közül a tes-
tület közfelkiáltással elnökvé ismét Rainer Ferenc, a korábbi ipartár-
sulat elnökét, választotta meg. Megalakulásakor a testület nyolc szakos-
tályt hozott létre: 1. fémipari, 2. faipar, 3. ruházati ipari, 4. élelmi-
szeripari, 5. építőipari, 6. ércipari, 7. festőipari és 8. bőripari szak-
osztályt.^{25/} Néhány szakma képviselői nem léptek be az ipartestületbe, ha-
nem - még a szándékforduló körül is - szakszervezetekbe tömörültek, mint pl. a
nyomdászok, cipészek, szabók, szobafestők, asztalossegédek és könyvkötők.
/Lásd részletesebben a X. fejezetben!/^{26/}

A testület alapszabályai - a törvényben megállapított feladatok mel-
lett - a testületet I. fokú iparhatóságnak nyilvánítják. A tagok jogai és
kötelességei között szerepel: a testület gyűlésein való részvétel, szava-
zati jog, vitás ügyekben a testület segítségül hívása, statisztikai adatok-
ba betekintés, részvétel közös vállalkozásokban, határozatok, meghívások
végrehajtása és a tagdíj fizetése. A testület ügyeit a közgyűlés, melyet é-
vente legalább egyszer össze kell hívni, és az előjáróság, melyet egy év-
re választanak, intézi.^{27/}

Az ipartestület az alapszabályokban lefektetett elveknek megfelelően
tevékenysége során tagjai számára munkahelyteremtést végzett,^{28/} utasfogadót
tartott fűm - amelyben pl. az 1891. évi ipartestületi jelentés szerint
3077 segéd, illetve iparos 5317 napot töltött átmeneti szállásként,^{29/} -
könyvtárat és társalgót rendezett be a ezek révén a testületet az iparosok
társadalmi központjává kívánta tenni,^{30/} segélyeket folyósított, többnapos
kirándulásokat szervezett az ország különböző tájaira,^{31/} iparosstanoncok
munkadarabjaiból kiállításokat rendezett,^{32/} s végül a testület olhamyt
tagjait kedvezményes tanteremben részesítette.^{33/}

Az ipartestület már szélesebb jogkörrel rendelkezett, mint elődje, az
ipartársulat. A 127.§ szerint az ipartestület a hozzá tartozó iparosokra és
segédcsomáfolyósítókra nézve, mint elsőfokú iparhatóság, jár el. Az ipartes-

tület szabályrendeletet alkothat s azt végrehajthatja, a 141.§ alapján az iparosok és segédmenedzserük közötti vitás ügyekben békéltető bizottságot hívhat életre, az iparigazolványok kiadását a képesítés bemutatása után s adja ki. Aki iparigazolvánnyal rendelkezik, köteles az ipartestületbe belépni.

Új vonás az ipartestület céljai között a hatóságok tájékoztatása ipari ügyekben. Az ipartestület a kisiparosok érdekében felszólalhat, felterjesztést intézhet, közbeléphet, tehát minden tekintetben eljárhat. Így az ipartestület egyúttal hatásosan betölthette érdekvédelmi feladatát is.^{34/}

Az ipartestületi törvénynek azonban voltak súlyos fogyatékosságai is. A testületi fegyelmet sértő taggal az ipartestületnek nem volt jogában eljárni. Nem tudta megakadályozni, hogy szakképzettséggel nem rendelkező iparosok tanoncokat ne tarthassanak s így kontinokokat ne neveljenek. Legfőbb hibája, hogy a kötelező tárgyalást sem tudta következtetesen keresztülvinni. /Ipartestületi tagság csak akkor kötelező, ha az illető helységben már ipartestület működik; ehhez viszont az szükséges, hogy a képesített iparosok száma elérje a 100-at; de ez esetben is csak akkor alakulhat ipartestület, ha ezeknek legalább kétharmada kívánja az ipartestület megalakulását./ Igen hatásos akkor lett volna az ipartestületi intézmény, ha az egész ország kisiparossága ipartestületekbe szerveződik, mert a szervezethez bejáró csak akkor érvényesült volna a maga valójában. Minthogy hiányzott tovább egy olyan központi szerv, amely egységes vezetés és irányítás alá rendelte volna az országban szétszórtan, egymástól elkülönülten működő testületeket, a közös cél érdekében, így az ipartestületek, mint érdekképviselői szervek sem tudtak hivatásuknak teljesen megfelelni, mert a sokkal jobban megszervezett nagyiparral szemben nem volt elég erejük a kisiparos érdekeinek megvédésére. Ezek a fogyatékosságok elég hamar felszínre kerültek, és megkezdtek indulni az ipartestületek megreformálása és egy olyan központi összefogó szervezet felállítására, amilyen Németországban a közműves kamara volt.^{35/}

A II. Országos Ipartestületi Értekezlet Aradon /1890/ határozatilag kimondotta, hogy minden helységben, ahol legalább 100 iparos van, kötelező az ipartestület megalakítása. Kisebb települések iparosai a legközelebbi helység ipartestületének lehetnek tagjai.^{36/}

A századforduló táján néhány város ipartestületében /Szigetvár, Pannónia, Budapesti körzet/ olyan mozgalmak indultak meg, hogy német mintára külön közműves kamarákat alakítsanak. Assal indokolták törekvéseiket, hogy a kereskedelmi és iparkamarákban a gyárosok és kereskedők vannak túlsúlyban, akik nem tudják kellőképpen a kisiparosok érdekeit megvédeni és képviselni.

As Országos Iparvesztület minden alkalommal visszatartotta ezeket a törekvéseket, mert azok - szerinte - az erők elforgatására vezetnének, fönttartásuk újabb terhet róna a kisiparosokra, a kereskedelmi és iparkamara kollégéin el tudja látni a kisipari érdekek védelmét, a most már hatósági jelleggel felruhásott ipartestületek pedig elsőrendűen a kisipar érdekeit képviselik.^{37/}

Németországban és Ausztriában a segédnek szélesebb jogkörük van az ipartestületekben, mint nálunk. Az ipartestületen belül külön segédválasztmány alakul, amely minden - a segédre vonatkozó ügyben - eljár. Az ipartestület elnökségének a segédválasztmány egy kiküldötte is tagja. Minden segédre vonatkozó ipartestületi gyűlésen a segédok teljes számban részt vehetnek, és szavazati joggal rendelkeznek. A segédok részére földhizsánok intézmények igazgatásában fele arányban vesznek részt.

Németországban önkéntes és kötelező jellegű ipartestületek vannak, bár az előbbiek száma állandóan csökken az utóbbiak javára. Az ipartestületek a szövetségek különféle fajtait hozhatják létre, s azokat a testületi vagyontól támogatathatják. Befolyással rendelkeznek - a magyar testületek hasonló feladatain túl - a munkahelyteremtésre, az ipari szabványozásra, iskolákra. Sokkal kiterjedtebb fegyelmi jogkörrel is rendelkeznek. Az alapszabályok olyan vétő tagokra 1000 márkáig terjedhető pénzbírságot is kímélhetnek. Ellenőrizhetik a műhelyeket, az alkalmazottak szálláshelyeit. Több ipartestület ipartestületi választmányot hozhat létre a résztvevő ipartestületek érdekeinek a védelmére. Az ipartestületi választmányok alá vannak rendelve a Központi Kamárnak, mely egyúttal felügyeleti hatóságuk is.

Ausztriában nem sikerült - bár kísérletezések folytak - a némethez hasonló központi szervezetet kiépíteni az ipartestületek számára. Nagyon hatásosnak bizonyult viszont az ipartestületi instruktori intézmény megszervezése. És a feladatkör később az ipartestületek hatáskörébe ment át, s így az eredetileg állami hivatalban szervezetesül felügyeleti jog átruházása az ipartestületi önkormányzatot erősítette.^{38/}

A Szászai Híradó-ban Voss Pál Sneged és vidéke számára ipari és kereskedelmi kamara felállítását javasolja.^{39/}

A Kamari intézmény a francia abszolutizmus idején keletkezett. 1607-ben a kormány tagjaiból és hivatalnokokból alakult meg egy kereskedelmi tanács /Conseil de Commerce/. Ezt a tanácsot XIII. Lajos „Chambre de commerce general” néven szervezte újra, 1616-ban. Golbert ismét módosította ezt a szervezetet, amelybe kereskedőket is meghívott. /1664/ XIV. Lajos 1700-ban újból szabályozta a testület összetételét, amelybe 6 kormánytisztviselőt nevezett ki, 12 kereskedőt pedig a jómódú párizsi polgárság

választott be a kamrába. A király meg is határozta világosan a kamara rendeltetését: részint érdekképviselői szerv, részint tanácsadó szerv a kormány számára.

A kamrai hálósat a XVIII. század elején rövid idő alatt ^{képzült} egész Franciaországban, a napoleoni háborúk alatt pedig meghonosodik Közép-Európában is. Németországban 1802-ben francia rendelet hozza létre a „Kommersal-deputation“-t s ugyancsak a francia megszállás alatti országokban is /olasz-, Itália, Németalföld, Belgium/ gyorsan meghonosodnak.^{40/}

Magyarországon ugyancsak francia rendeletre alakul meg 1811-ben a fiinai kamara. Igaz, ez a franciák tévesztésével már 3 év múlva megszűnik, de 1829-ben „deputations mercantile“ néven új életre kél és működik egészen 1852-ig, amikor a fiinai kereskedelmi és iparkamarát véglegesen megszervezik.^{41/}

Külön iparkamarák /Gewerbekammer/, mint érdekképviselői szervek, a múlt század második felében alakulnak az egyes német államok területén.

Ausztriában 1848 december 15-én kiadott rendelet alapján csak egy kamara jön létre, Bécsben. A rendelet feladatát abban jelöli meg, hogy minden kereskedelmi és ipari érdekeket érintő törvények és rendeletek kibocsátása előtt a kamara véleményét meg kell hallgatni.

Az 1850 március 26-i „ideiglenes törvény“ - 18 éven át volt érvényben! - elrendeli, hogy az egész monarchia területén ki kell építeni a kamrai intézményt, mint a kereskedelem, ipar, hitelintézetek és a közlekedés egységes és törvényes érdekképviselői intézményét. Ezt az 1868 jun. 29-i törvény asszal egészíti ki, hogy a kamarák képviselőket küldhetnek a Reichsrath-ba. /A törvény vonatkozott Cseh- és Morvaországra is./

Kelet- és Dél-Európában a magyarországinál később honosodik meg ez az intézmény. Romániában francia mintára szervezik a kereskedelmi és iparkamarákat /1886/. Szerbiában csak 1910-ben kerül sor erre. Belgrád székhellyel 4 külön kamara /kereskedelmi, nagyipari, kisipari, munkás/ jön létre. Bulgáriában 1894 óta eleinte csak a kereskedelem és a nagyipar, és csak 1910 óta tartozik a kisipar is a kamarákhoz. Olaszországban /Lombardia, Venetia/ a XIX. század elején a franciák alapítják az első kamarákat. Az olasz királyság és a nemzeti egység megvalósulása után kiépítik az egész országban. Szervezetük ekkor is a francia mintákat követi.^{42/}

Hazánkban 1848 május-juniusi folyamán foglalkozik Klauer György a kamarák szervezésének gondolatával. Felajánlotta a kereskedelmi testületeknek, hogy létesítsenek egy bizottságot az alapítás előkészítésére. A bizottság összehívta a kamarák létesítésére, a kereskedelem és az ipar fejlesztésére vonatkozó adatokat, és ezeket emlékirat formájában a kormány

elő terjesztette. A szabadságharc kitörése azonban levette a napirendről a kamarák ügyét.^{43/}

Az osztrák kereskedelmi miniszter 1860 március 18-i rendelete alapján - az osztrák kamarai törvény szellemében - 11 kamara létesül Magyarországon.^{44/} A magyar körvélemény azonban bizalmatlan a kamarákkal szemben. Sokan úgy látják, hogy a kamarák az összehívórendelvények elnökeire vannak hivatva. A körvélemény nyomására a helytartótanács 1861-ben felszólítja a kamarákat, hogy tegyenek javaslatot az átnevezéseikre. A postai kamara azt javasolja, hogy a kamarai intézményt szét kell választani külön ipari és külön kereskedelmi kamarára. Az előbbbe tartozna a kézműipar, az utóbbiba a kereskedelem és a gyáripar. Azt kívánja továbbá, hogy a kamara országos ügyekben is mondhaszon véleményt, tehessen javaslatot. Szabályozni kell a kamara és a hatóságok viszonyát, az eddigi választási rendszert pedig meg kell reformálni.

1867-ben Gorove István hajtja végre a kamarák reformját, de a kisiparosok támadja az intézményt, mert nem látja benne érdekeinek a képviselést. Az 1868. VI. tc. lényegében megtartja az 1850-es alapokat, a kamarát köztársasági érdekképviselői szervnek nyilvánítja, két osztályra tagolja - kereskedelmi és ipari -, melynek tagjait egyenlő arányban 5 évre választják. A kamara feladata az érdekképviselői tanácsok felügyelete, különféle bizottságok kiállításai, évi jelentések elkészítése a kamarai körlet községi viszonyairól, véleménynyilvánítás, szakképesítés előmozdítása kereskedelmi és ipari ügyekben, ipartestületek támogatása, javaslattevés.^{45/}

Az olyan elképzelésekkel szemben, amelyek külön kereskedelmi, és külön ipari kamarákat szeretnének létrehozni, az Országos Iparügyi Tanács határozottan szembeállt. A kamarák hatáskörébe ut. éppen azok az ügyek tartoznak, amelyek az ipart és a kereskedelmet közösen érintik. Az egyoldalúan ipari kérdések az ipartestületek, mint érdekvédelmi szerv és mint elsőfokú iparhatóság, elő tartomak.^{46/}

Szegeden 1867-ben alakul meg a Lloyd-Társulat. Még az évben - és később többször is - javasolja, hogy Szeged székhellyel Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara létesüljön. 1875 óta a szegedi polgármesteri jelentések évente követelik a szegedi kamara megszervezését - eredménytelenül.

Az 1876. évi szegedi iparkiallítás sikerét felhasználva a Lloyd-Társulat ismét emlékiratot terjeszt föl a minisztériumhoz. Erősen igazán attól teszi függővé támogatását, ha a város is hajlandó a kamara megalapítása érdekében anyagi áldozatot hozni. A miniszterhez küldött válaszlevélben a szegedi városi tanács 600 Ft, a Lloyd-Társulat 300 Ft, és a szegedi ipartársulat szintén 300 Ft hozzájárulását ajánl föl a cél érdekében. De a Tisza

érvise - mint annyi más országok induló ipari törekvést - a kamara hírdését - legalábbis átmenetileg - elmossa. A keresztrészek azonban biztató követ-
kezménye az, hogy az ország - a Európa! - figyelembe véve felfordul.

1880 szept. 11-18. között a kereskedelmi és iparkamarák Komlós Gábor
és Miklósvári Sándor elnöklése alatt együttes gyűlést tartanak. Az ujon-
nan felállított kamarai központok között Szeged neve is szóba kerül. /Ek-
kor már Aradnak és Miskolcnak van kamarája! De az új kamarai központ még-
sem Szeged lesz, hanem Pécs /1884-ban/.

1885-ben a Szegedi Ipartestület a kézművesipar érdekeire hivatkozá-
sal támogatja a kamara megszervezését, 1500 Ft hozzájárulást ígérve a léte-
sítéshez. 47/

1889 októberében a kamarák helyzetével foglalkozó tanulmányok részve-
vői egyetemesen megállapítottak abban, hogy számukra gyűjtési kell, és rész-
ükre nagyobb tevékenységi kört kell biztosítani. 48/ A kereskedelmi minisz-
ternek az 1889. évről szóló jelentésben, a számok emelése mellett, a ka-
marák területének arányosabb beosztása és a véleményadás tekintetében na-
gyobb hatáskör domborodik ki. 49/

1889 végén 15 kamara működött az ország területén. Boross Gábor minis-
ter 1890 február 14-én leiratban értesítette a törvényhatóságokat, hogy az
1868. VI. tc. alapján 5 új kereskedelmi és iparkamarát szervezt Szegeden,
Győrött, Nagyváradon, Besztercebányán és Munkácsváralján. Így számuk 1891-
ben 20-ra emelkedett. A szegedi kamarahoz tartoznak: Főmezőváralja, Sas-
badka, Zombor, Újvidék, Baja, Bécs-Bodrog és Csenger vármegyék - azaz sze-
rint 23 - ipartestületei. 50/ Így az Országos Iparegyesület javaslata, a-
melyben II. fokú szervként az iparkamarákat nevezi meg és az ipartestülete-
ket ezek alá rendeli, márfél évtized múltán mégis megvalósult.

Az első kamarai választáson az ipari osztály alelnökévé Reiner János-
nak, a kamara vezető titkárává Kulcsár Sándornak, másodtitkárává Bakay Sándor
választották. 51/

A szegedi kamara első - 1891. évi - jelentése egy év alatt jelentős va-
gyoni gyarapodásról számol be. De hangsúlyozza, hogy nem célja a tömeggyűjtés,
hanem a rendelkezésre álló összeget az iparosságok továbbképzésére, tan-
műhelyek és egy technológiai iparmuseum létesítésére kívánja fordítani.
„Mely jegyzetfői központja lenne a terület ipari szakoktatási központjának.” 52/
A kamara területén 29 000 iparos - többségük bőrápári, szabó, bőrdísz, bog-
nár, asztalos kisiparos - és 5 000 kereskedő él. A szegedi háziiparosok közül
virágzik a paprikafeldolgozás, tarhonyakészítés és gyémántmunka. A kamara
területén működő, gésszerűen berendezett gyárak több, mint negyede - a 220-ból
60 - Szegeden található. Nagyobb vállalatok közül a szegedi kenderfonó,

az újoncgedi lenipari /szövő és fonó/ gyár és a kötélgyár jár az élen. A szegedi Béni Bernát és Fiai malommal Berdecsurba és Roucuba is exportál. Viszont a szappangyártás, mely nemrég városunkban még jelentős volt, hanyatlott. Gátlóak a gőzfűrésztelpek, a bútort-, agyag- és kőipar, fonó-, szövő-, ruházati-, élelmiszer- és építőipar, de visszafejlődésben van az érc- és fémipari /késes, lakatos, rézműves/ és ötvösipar.^{52/}

A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara tevékenységét a századfordulótól az előbbiek jellemző szorgalmazása újabb ipartestületek alakítását, előmozdítja az ipari szakoktatást, több tanmihelyet, szakiskolát létesít. /A szegedi fa- és fémipari szakiskola megalapításához 2500 Ft-al, fenntartásához további évi 2000 Ft-al járul hozzá./ Támogatja a távbeszélőhálózat kiépítését, javaslatokat tesz a közúti és hírállításra, tervezetet készít a Duna-Tisza csatornához, kísérleteket végeztet a hőszaki hordótermesztés növelésére, közgazdasági előadások és tanfolyamokat rendez.^{53/}

A kiegyezés mégsem tudta megkezelni a kamara intézményt. A vele szemben támasztott ellenállás még a keletkezésére vezethető vissza, amennyiben a szabadságharcot követő abszolútizmus hívta életre. Nem tudta megélni benne a kisipari érdekvédelmet. Az intézmény az iparszabadság elvére épült, olyan időben, amikor a céhek, mint márt testületek, még léteztek. A kormányban nincs külön társadalmi iparnak, a földművelés- ipar- és kereskedelmi minisztériumban - nem alapítván! - inkább a mezőgazdaság és kereskedelem - azaz a nagybirtokos osztály és a burzsoázia - legfelsőbb szintű intéző szervét látta, a középfokon ugyanilyeneknek látta a kamarákat is.^{54/}

Nemzetországban a munkáskamarának sikerült összerögznie az ipartestületeket. Málunk a védőkőipar-szervezeteket az Országos Magyar Iparosok Egyesületének kellene összerögzetnie. Még az 1872. évi ipartörvény revíziójával foglalkozva az Alföldi Iparosok hasábjain olvasható az a kívánság, hogy "...az egyesület oly központtá tétessék, mely körül a hazai ipar emelésére irányított összes magántörvények csoportosulhassanak; végül feladata az organisationnak az is, hogy az ipar emelésére előlévő társaságok általánosan elterjesztessenek, s általában az iparügyben meginduló társaságok megalakulását segítsék elő." ^{55/}

Az Iparosok Egyesület eszméje még Kossuth fogása idején keletkezett. "Fegyvermagányban az anyagi közjót kell élni a e téren a társadalmi tevékenység hivatása felől is gondolkodtam. Már akkor meg voltam győződve, hogy a nemzet, mely csupán földművelést és, amelyen földművelés teremtés...Már-már oldalról is tekintettem a dolgot, mindig azon eredményre jutottam, hogy az ipar fejlesztése haddának legelőször, legelőször az önkéntes köz-ter-

tonik, még pedig nemcsak általában a közjólét, hanem különösen még magának a mezőgazdaságnak érdekében is." ^{56/} Az iparegyesületi tevékenységéről pedig egy 1885-ben költ levelében így nyilatkozik: „Az Iparegyesület viszontagságos életben kevés kedves emiatt a legüdvösebbek közé tartozik.” ^{57/}

Az Országos Ipari Egyesület születésének közvetlen előzménye almási Balogh Pálnak 1841 elején a Budai Hírlap-ban megjelent egyik cikke volt. Ebben az írásban egy az ipar érdekében hasznos ismereteket terjesztő társaság alapítására tett javaslatot. Az egyesület működési tervét Balogh Pál on kívül Kossuth Lajos, Szentkirályi Miksa és Kövyös József dolgozta ki. Kossuth azt az 5000 Ft-ot, amelyet Kossuth Miksa és barátjai gyűjtöttek családja számára, nem fogadta el, hanem följárólta az alapítandó iparegyesület céljaira. Az egyesület, elnökvé gróf Batthyány Lajost, igazgatójává Kossuth Lajost választotta. ^{58/}

Az Iparegyesület ismeretterjesztő kiadványokat tett közzé, ipari statisztikát fektetett föl, ipari évkönyveket adott ki, kiállításokat rendezett. Azon fáradozott, hogy a korszerű műhelyoktatást kifejllessze és elterjessze, bizonyos iparágak kialakítását elősegítse, illetve olyan iparágakat honosítsa meg, amelyekre hasáinkban lehetőség van, és amelyek életképesséknak bizonyulnak. ^{59/} Az Iparegyesület hivatalos közlányt is adott ki „Hetilap” címen. /1867 után: „Javazati Értekeink”/ ^{60/}

Az Iparegyesület kezdeményezésére alakult meg 1844 okt. 6-án a Védegylet a hazai ipar támogatására. /Elnöke: gróf Batthyány Miksa, alelnöke: gróf Tolaki László, igazgatója: Kossuth Lajos lett./ A Védegylet eredeti célját - az osztrák ipartemékek visszaszerzését a hazai piacon - ugyan nem tudta elérni, s emiatt a kezdeti lendület elég hamar lelehetett. Már 1846-ban 146 vidéki osztálya volt, még az évben a Védegylet megszűnt. ^{61/} A védegyleti megszűnés azonban alapul szolgált - most már politikai programmal - az Ellenzéki Párt megalakulásához.

A Védegylettől párhuzamosan a magyar külkereskedelem fellendítése érdekében kezdeményezte az Iparegyesület a Magyar Kereskedelmi Társaság, majd hamarosan a tengerentúli forgalom lebonyolítására, hajók építésére a Magyar Tengerhajózási Társaság megalapítását, mindkettőt részvényes alapon. ^{62/}

A következő évben - 1845- ben - Roth és Kossuth javaslatára 300 000 Ft részvénnyel Magyarországi Kereskedelmi Társaság keletkezett. Az Iparegyesület a 40-es évek közepén a tőkés ipar és kereskedelem érdekében fejtegette ki előszörben tevékenységét. Ezek a vállalkozások azonban a hozad nem érte, Ausztria féltékenysége, a hazai konzervatívok ellenállása - mindannyik megsemmisítésükre és a szervezést vezetője Kossuth volt-, gúnyoskodása miatt néhány év alatt megszűntek. ^{63/}

A szabadságharc bukása után voltak kísérletek az Ipari egyesület életrehozására, az azonban csak 1867-ben sikerült. Ekkor elnökvé Révay János-t választották. 1882-ben újjászervezték. /Ekkor vette föl ismét reformkori nevét./ Az egyesület igazgatója Hyáry Sándor lett, ennek halála után Körmöczy barátja, Kelléri Márk, az Alföldi Ipari alapító elnöke - aki ekkor már meghalt - kapott erre, hogy az Országos Ipari egyesület történetét az 50 éves jubileum alkalmából /1892/ írja meg - került az igazgatói székbe. ^{64/}

Az Ipari egyesület 1867 után, de főként az 1882. évi újjászervezés után, valóban az az intézmény volt, amelyet főleg az iparosok országsszerte elvártak, a kisipari érdekek védelmezője. Tevékenysége a kisiparosok összefogására, szakképzésre bizonyos kedvezmények - elsősorban hitel-pénzügyi vonatkozásban - kihelyezésekre, a nagyipar versenyével szembeni védelem biztosítására irányult. De már a 90-es évek második felében és a századfordulón a vezetőségben egyre nagyobb számban kerülnek be a kőbányászati polgárok, sőt nem egy esetben a bányászati, kőművelői is. Az egyesület egyre többet foglalkozik a nagyipar kérdéseivel, a kisipari érdekek fokozatosan háttérbe esznek.

Németországban Reinhold Adolf - a cipészegészségtől lett pap - kezdeményezésére ezekben körben terjedtek el és nagy népszerűségnek örvendtek az egyházi vezetés alatt álló leányegyletek. A Habsburg-hárodalomban 1852-ben alakultak először ilyen szervezetek, amelyek 1857-ben már 55 volt. Az egyesület elnöke, hogy az iparos segédeket vallásoskölcsi nevelés révén a felelős társadalmi rend érdekében megnevelhesse, és bizonyos anyagi tevékenységet fejtsen ki /segélyezés, betegápolás/. 1867 után ipari munkások részére is alapítottak ilyen egyleteket. /Adatok ekkor: 36/ ^{65/}

A Szegedi Királyi 1860 nyarán arra szólítja fel a helybeli mestereket, hogy más városok mintájára nálunk is alakítsanak ilyen egyletet. Az ilyen egyletek működéséhez már a Bach-rendszer is engedélyt adott, Bach bukása után már nem volt akadály hasonló kezdeményezéseknek. Augusztus végén 41 önkéntes mester kérte a megnevezést az engedély megadásához. Kérelmüket beadványukban így indokolták: „nemcsak társadalmilag nemesebb eszmákra ébredtek a még sok kívánnivaló iparos elméjén, hanem olvasáshoz és rendben szoktatják a fiatal nemzedéket, egyszerűen hasznos és bölcs polgárokká teszik őket.” - a leányegyletek. ^{66/} 1860 nov. 4-én Reinhold Adolf kúrendelvényével létrejött a Szegedi Ipari Segédiskola, amely a „vallás és erény, munkásság és szorgalom, egyenlőség és szeretet” jelzaváival a „vallási és polgári érdekeket” igyekezett tagjaiban kialakítani a rajtuk koraszűlő őket az iskolai osztályok oldalán, a mesterek befolyása alatt tartani. Ettől az Egylettől nőtt ki 1861-ben a Szegedi Ipari Munkások Munkahelyi Rendje, amely felügyeletet, osztálytanácsokat, választmányokat és munkahelyi feladatokat rend-

zett.^{67/} Hasonló céllal felnőttek részére 1874-től kezdve, az ipartársulat mellett működött a Szegedi Iparosok Köre is, - elnöke szintén Rainer Ferenc volt, - nem kétséges jelleggel. Ebbe a szervezetbe olvadt bele kilencévi önállóság után 1876-ban a Szegedi Polgári Kör. A Kör az iparosok közötti társas érintkezést, összejárásokat, viták, előadásokat és fölölvadásokat révén az iparosok közneveltségének emelését szolgálta.^{68/}

A korábbi legfőbbegylet átnevezésével 1877-ben jött létre a Szegedi Iparos Ifjak Köre és Segély Egylete. Az egyület vezetőségben Ivankovits János plébános, Rainer Ferenc ipartársulati elnök és Galléi Már tevékenykedtek. Az egyület célkitűzései hasonlóak voltak a korábbi legfőbbegyletével. Az alapszabályok az iparos segédek műveltségi szintjének emelésére helyezik a súlyt. /Készletterjesztő előadások, fölölvadások, pályázatok kitűzése, viták rendezése/ sok jóléti törekvés található bennük /segélyezés, ingyenes orvosi kezelés, kedvezményes tanítás/. Az egyesület könyvtárat tartott fenn - 1892-ben 1280 kötet -^{69/}, hírlapokat, folyóiratokat járatott. Az egyesület tagjai részt vehettek a közgyűléseken, szavazati joggal rendelkeztek, ingyen látogathatták a könyvtárat és az egyesület rendezvényeit.^{70/} Az egyesület tagjai részére munkahelyteremtést látott el, az iparos ifjak munkadarabjaiból időről-idegre kiállításokat rendezett.^{71/}

Az iparos ifjak egyesületének tevékenységében fontos helyet kaptak az ország különböző városában évente rendezett vándorgyűlések. Ezekben olyan fontos programok kerültek napirendre, mint újabb kézmű- és segélyegyletek alapítása, iparosok szakképzésének emelése, betegség esetén biztosítás és angol mintára kis takarékpénztárak /u.n. „penny bankok”/ létesítése.^{72/} Az 1876 augusztus 21-én - az iparkiállítás idején - Szegeden megtartott vándorgyűlésen több vidéki városból érkeztek ifjusági küldöttek. A vándorgyűlés a szegedi „országos értekezlet”-nek nyilvánította, a szegedi együletet pedig „mintegyület”-nek. Itt határozták el, hogy a szegedi és vidéki együletek kedvezményeiket egymásra is kiterjesztik, hogy ugyanazon néven működjenek /Iparos Ifjak Köre és Segély Egylete/ és a jelvényük is közös /két keresztbe fektetett malapác és két egymást fogó kéz/, mint a munka és a testvéri összetartozás jelképe.^{73/} Egy év múlva a veszprémi vándorgyűlés minden ifjusági egyület számára utasfogadó földiállítást határozta el 10 kr szállásdíj mellett. Tehetség és szakképesített iparos segédek számára a kormánytól külföldi ösztöndíjat kérnek. Az összes ifjusági egyület számára hivatalos lapjuknak az Alföldi Ipari Lap-ot ismerik el. A határozatok végrehajtásával a szegedi együletet, most már, mint „vándor-egylet”-et bírták meg. Már ez a vándorgyűlés az iparos ifjak munkadarabjaiból - öt tárgykörön belüli - kiállítást nyitott.^{74/}

Míg a vasszéki vándorgyűlésen a szegedi „vasszéki-egylet” köré 8 ifjúsági egylet tömörült, melyhez 15 újabb és 18 alakulóban lévő egylet jelentette be csatlakozását, addig egy év múlva a békéscsabai vándorgyűlésen már 35 testület nevében 150 kiküldött hangolta össze működését a szegedi ifjúsági egylet programjával, és tevékenységével.^{75/}

As 1891. évi XIV. tc. megszűntette az egyletek segélyező tevékenységét. A szegedi egylet 1891. augusztus 9-én tartott közgyűlésén a módosított alapszabályok értelmében a Szegedi Iparos Ifjak Közművelődési Egylete nevet vette föl.^{76/}

As iparos ifjúsági egyesületeknek vezetőik - a kőszep- és kisipari polgárság - nagy szerepet szánt az egyre terjedő szocialista eszmék visszaszorítására érdekében. A szegedi ipariállítási alkalmával megindult bendenévesítés hatására 1892-ig körében 100 iparos ifjúsági egylet alakult. „Köszegesen alapelve az volt, hogy az iparos ifjúságot egyrészt öve intse a szocializmus magának vaken követésétől...mármost fennem hirdette a jelszót, hogy a segédek érvényesítők ugyan méltányos jogait, de nem háborúznak ellenük a mestereknek, hanem ezeket karöltve haladva lehetőleg a legjobb békés együttérzésben.”^{77/} Továbbá a vezetők olyan irányvonalat akartak megmutatni az ifjúsági egyletek tevékenységüknek, „mely az iparos segédet nem helyezi ellentétbe az üdülő iparosnal, hanem mint ennek munkatársát és kiegészítő és fontos részét a modern kor színvonalára igyekeznek emelni.”^{78/} As egyletek tehát a mesterek, segédek és tanoncok érdekazonosságát hirdették, az osztályharcon megmondulócokat előre le akarták szerezni, valóságos és polgári érdekek kialakításával pedig az ifjúságot munkaadók - azaz a kizsákmányolók - befolyása alatt tartani. As egyletek befolyása a fiatalok körében évtizedekig jelentős volt, és nagy mértékben kielégítette a helyi szocialista mozgalmak kibontakozását.^{79/}

VI Ipari szövetségek

Iparunk fejlődésének akadályai között /II. fejezet/ említettük több iparkamara megszűnését a Reinhold-Kommunikation ellen. Reichswehr honvédelmi miniszter állta és az ígretét és 1974 október 31-én pályázatot hirdetett hőszorítványoknak magyar iparosok általi szállítására. A szállítás lebonyolítására több vidéki városban - így Szegeden is - szövetkezet alakult, de a Reinhold-Kommunikation olcsóbb ajánlatával szemben ez a vállalkozás megbukott. Ez volt az első szövetkezeti megrendelés közöttben, amelyben kisiparosok 20 ezer pár bakancs és csizma szállítással vállalták. A vállalkozás sikertelenül volt nem a szövetségben belüli tárgyalás okozta. A kisiparosok a pályázati meghirdetésben afféle „népesszű”-ot láttak, amely mégül hiányzott az ősszinte jóakarattal. A szövetségben belülről látták, hogy 1. a versenytársakkal szemben a hazai ajánlatok nagyon drágák jelöltek meg; 2. össze-
hasonlítva a részben a kormányhoz közeli álló csoportok kaptak megrendeléseket. ^{1/}

Az Országos Ipari Szövetség, amelynek helyiségeiben alakult meg az első magyar szövetség, javaslatot terjesztett az országgyűlés és a delegációk elé: „Törvényhatóságilag ki kellene mondani, hogy a közös hadsereg Magyarországot illető részének, valamint a magyar királyi honvédségnek fűlcsere-
lőse egyenesen és kizárólag a hazai ipar részére tartatik fenn.” ^{2/} Majd ha-
marosan követte ezt egy újabb előterjesztés a kereskedelmi miniszternek és az országgyűlésnek intéve, amelyben az Ipari Szövetség azt kéri, hogy a szállításiakra vonatkozó ajánlatokat ne az egész ország területén, hanem - porosszinte szerint - csak a hadkiegészítő területen hirdassák meg. És egyúttal megjelölne az ipari decentralizáció elvének is. ^{3/}

A szegedi iparkamarától 1975 november 18-án tartott választmányi ülésnek határozata erre kérte a kereskedelmi és iparkamarát, hogy 1. ajánlati hirdetményeiket 2-3 hónnal a határidő lejártá előtt közzéadják meg; 2. a kamara tagoknak, akik illetményeiket pontosan fizetik, közzéadják meg a szállítandó cikkek jegyzékét és a szállítás feltételeit. ^{4/} „A nagy erővel egyenlő-
lőse látnak mindenképp, melynek hasonlóképp a gézgép kereskedelméhez, elitig-
ják mindent, ami előjük kerül. A szövetségek a nagy természet példáját követik, mely apró patakokból folyókat teremt... megkezdik egy új, a ré-
giből szebb világot teremteni.” ^{5/}

Az első szövetségi közlések Angliában, a kapitalizmus fellegvárá-
ban, még az XVIII-XIX. század fordulóján közelebbiek. Különböző munkáscso-
portok meg akarták tölteni a munkások monopóliumát és olcsón akartak lisztet
szolgáltatni tagjaiknak. ^{6/} A brightoni szövetség célkitűzéseit a kortársak így
írják le 1829-ben: „

talában fogyasztani szoktak... a különbséget vagy hasznát hozzáadják a költségekhez." ^{7/} Robert Owen a munkásosztály nyomorának okát a szabad versenyben és a kapitalista kihasználásban látta, ezért olyan rendszer megalkotására törekedett, amelyben nincs kihasználás és a munkás a munkát megillető teljes értéket kapja osztályrésül. Előbb u.n. „harmónia-telöpek” szervezett, amelyekben nemcsak a termelést és a fogyasztást szabályozta, hanem az egész életet kollektív alapokra kívánta helyezni. Előrelátói a XIX. század első felében a kapitalizmus kezdeti, felfelé ívelő szakaszára esnek, amikor a munkásosztály még szervezetlen, és sem Owen, sem a munkások nem ismerték fel a tőke rend megdöntéséhez vezető eszközöket és utakat. ^{8/} Már tartósabb eredményt ért el Owen a skóciai Orbistonban létrehozott ipari szövetkezettel.

A hazai szövetkezeti mozgalom elindítására nagy hatással volt a rochdalei társaság példája. Robert Owen eszméinek hatására 1844-ben 28 munkás megalapította az első, saját erőre támaszkodó, szövetkezetet „Rochdale society of equitable Pioneers” néven. ^{9/} A szövetkezeti mozgalom fokozatosan levegőztette utopiasztikus burkát. A szövetkezetek tagjaiknak napi áron adták el áruikat, és a hasznát, mint osztalékot, szétosztották közöttük, tehát tisztán üzleti szempontból is sikeres vállalkozásoknak bizonyultak. 1868-ban Glasgow-ban megalakult Nagyszövetkezet - azaz árubeszerező központ - asszal a céllal, hogy a kisebb szövetkezeteket áruval lássa el. Az eddigi fogyasztói tevékenység mellett néhány év múlva rátértek a termelés közösségi alapon való megszervezésére. Ezekben a termelőszövetkezetekben kisiparosok és - munkanélküli - munkások oszrol találtak munkalehetőséget, és bebizonyították, hogy termelő vállalatok szervezése, műszaki és üzleti irányítás nem kizárólag a tőke osztály kiváltsága. ^{10/}

A „rochdalei uttorók” kendenyvesése nyomán Angliában nem egészen fél század alatt 16 ezerre emelkedett a szövetkezetek száma, másfélmillió taggal / családtagokkal 6 és fél millió/. Rochdale után a közeli nagyvárosban, Manchesterben, majd Liverpoolban, Londonban, Glasgowban és külföldön is elszaporodtak a szövetkezetek. 1891-ben 28 millió font forgalmat bonyolítottak le, több, mint 4 millió font tiszta nyereséggel! A rochdalei társaság a nyereségből fizetik a vezetők költségeit, a befektetett tőke kamatait, kölcsönöket folyósítanak tagjaiknak és a fönnmaradó részt negyedévenként kiosztják. Rochdaleban egész utcákat, városrészeket építettek fél szövetkezeti alapon. Könnyvára egy év alatt többet költöttek, mint nálunk a Nemzeti Kaszinó! Tanfolyamokat szerveznek, iskolákat tartanak fönn, alapítványokat tesznek színházak, kórházak építésére. ^{11/}

De a rochdalei uttörőknél is nagyobb hatással volt hazánkra - és Ausztriára - a németországi példa. ^{Kormann} Ernst Schulze 1849-ben szülővárosában, amelynek egyúttal polgármestere is volt, Politsch-ben / innen vezetéknevénél másik fele: Schulze-Politsch / 13 asztalossal és 200 tallér tőkével a gyáripar versenyével szembenálló, a kisiparosok önszerveződésén alapuló szövetséget. A sikeren felbuzdulva még ugyanebben az évben egy 57 tagú cipész-szövetséget is létrehívott. Egy év múlva Poroszországban már 41 szövetséget működött, egy évtized múlva 800, Schulze halálakor /1883/ Németország területén 4500, másfélmillió taggal, 300 millió M saját, és 500 millió M idegen tőkével. Tevékenységük elsősorban nyersanyag és félgyártmányok beszerzésére, fogyasztásra, hitelek és előlegek folyósítására irányult. Schulze szigorúan az önsegély alapján állt, az államtól nem akart semmi támogatást elfogadni, egyrészt azért, mert nem akarta, hogy a kisiparosság a kormánytól függő helyzetbe kerüljön, másrészt, mert az állami támogatás kiölné a kisiparosoktól az önállóságot, a kezdeményező képességet és a haladásra való törekvést. Gyakorlati szervező munkája mellett nagyarányú irodalmi, népszerűsítő tevékenységet is kifejtett, és az önszervező kérdésben csakhamar ellentétbe került Lessellle Ferdinand állami támogatásra helyeskedő termelőszövetségeivel szemben. Közöttük később hosszantartó, elkeseredett vita bontakozott ki, mindketten meggyőződéssel védtek álláspontjuk - volt - helyességét.^{12/}

A szövetségi mozgalom Angliában a fogyasztás olcsóbbá tételére irányuló jelleggel indult, de - e jelleg további önállósága mellett - egyre nagyobb számmal terjedtek a termelő szövetségek. A válsággal küzdő kisiparosok ui. ezekben a szervezetekben látták az önkéntes társulásnak azt a formáját, amelyben védelemre találtak a tőkés nagyipar versenyével szemben. Franciáországban - ahol különben a kisiparnak mindig jelentős szerepe volt a gazdasági életben - elsősorban az utóbbi formák, a termelőszövetségek terjedtek el. Itt az állam pénzügyi segítséggel is támogatta a szövetségeket, ennek ellenére a század utolsó évtizedében a szövetségek száma a felére olvadt le. /Ebben része van annak is, hogy a szövetségekben nemcsak kisiparosok tömörültek, hanem bér munkásokat is alkalmaztak.^{13/}

Ausztriában a Schulze-féle szövetségek terjedtek el. Csehországban E. Chlobovský „Kaptár” néven szervezett önszervezőn alapuló fogyasztási szövetséget. A hazánktól keletre és délre fekvő balkáni országokban a kapitalizmus fejletlensége miatt az időben szövetségek még nem keletkeztek. A század második felében Németországban a szövetségi mozgalom sikere arra késztette a pártokat, hogy célkitűzéseik közé fűlvegyék a szövetségi szervezést. Legkorábban a Szociáldemokrata Munkásműködés vette programjába. Mind az 1869. évi cisenachi, mind az 1875. évi götthai program állami segítséggel támogatott szocialista termelőszövetségek szervezését követeli

„a dolgozók demokratikus ellenőrzése alatt. Ipari és földműves termelősszövetkezeteket olyan mértékben kell életre hívni, hogy azáltal az összes dolgozó szocialista szervezete megerősödjék.”^{14/} A polgári pártok közül leg hamarabb a Centrum, a kismemberek pártja, majd utána a Házi Konservatív Párt Tivoli-programjában, végül a 90-es években a Szabadalmi Néppárt elcsúszási előkészítései között a szövetkezetek szervezésének, támogatásának, fejlesztésének törekvéseivel.^{15/}

Maga „A tőke” I. kötetében világosan kimutatja, hogy a kapitalizmus két pólusát a tőkés és a bérmunkások képezik. Közöttük azonban ott találjuk a kisipartermelőket, akik személyesen vesznek részt a termelésben, de ugyanakkor egyúttal tulajdonosai maradnak a termelőeszközöknek is.^{16/}

A kapitalizmus korai szakaszában a munkamegosztáson alapuló és kisipar erővel dolgozó manufaktúrákkal azonban a években tömegült iparosok még tudják ugyan tartani egyre gyöngyöző pozíciójukat, mikor azonban az ipari forradalom a kisipar helyzeti előtérbe, a hátré vonva végérvényesen eldönt a nagyipar javára. A kisipar a maga kezdetleges technikájával, alacsony termelékenységével, tömegszegénységével és gyenge műszaki felszereltségével végképpen lemaradt a diadalmasan előretörő gyáripar mögött.

Már a éhrendszert korábban előfordult, hogy iparosok közös műhelyeket állítottak fel, ahol a nyersanyagot félgyártmányokká dolgozták fel, de a teljes termék elkészítése még ekkor is a éhmeister egyéni műhelyében történt. Olyanról is tudunk, hogy nagyobb városokban - főleg vásároknál alkalmával - éhisközös áruszarnokot létesítettek, amelyben - természetesen a éh által megállapított áron - termékeiket árusíthatták. Ezek a kivételes jelek és a későbbi szövetkezetek között azonban semmiféle, még szomszédos, összefüggés sem mutatható ki.^{17/}

Hazánkban a szövetkezeti eszmé korai csirgáját találjuk az 1843-44. évi országgyűlés kereskedelmi választmányának javaslatában. Ez a közszállítókban biztosítani kívánja a magyar iparosoknak előnyben való részesítést. Az 1764. évi XXIV. törvénnyel kivétel, amely előírja, hogy a hatóságok ruházati felszerelését hazai iparosoktól kell beszerezni. Ezt azonban nem csupán a hadsereg, hanem minden hatóság /állami, törvényhatósági, közhivatali/ számára ki akarja terjeszteni.^{18/}

A szövetkezeti első gondolata a Védelmi bukkan 1845-ben, amikor is felhívja az Ipari egyesületet ipari földállításhoz. Ez közpénstől megvásárolja, vagy előlegeztől ad rá, a gyáripar termékeit és hiteltbe adja el a kereskedőknek. 1846 áprilisában meg is valósult, 31 650 Ft értékű részjegyekkel. Az első év még szép nyereséget mutatott ki, de már a következő veszteséggel zárult. /Hivatalosan 1851-ben csuklottak fel./^{19/}

Kossuth, minden reformkori gazdasági megmozdulás lelkes támogatója és részesen, pénzügyminiszter korában a radványi postásoknak kedvező feltételek mellett több ezer Ft kölcsönt ajánlott föl gépek beszerzésére. /A szabadságharc azonban megakadályozta a törv. keresztülvitelét./

Évek múltán Gallórinak torinói látogatása alkalmával /1884. jun. 26./ lelkiesen nyilatkozott az angliai szövetségetekről szerzett benyomásairól: „Mikor Birminghamben voltam, láttam a lelket az ottani u.n. kismesterek láttára. Ezek - például pukszövősek - többen összedőlnek, kölcsön szerezik be az anyagot és kölcsön bízzák a drágább gépeket. Tartanak közbe agynőkhöz, kik beházasítják Európát és visszatérve, a kapott megrendeléseket felosztják iparosaik között, ezek vállalkozási tehetségében képest. És az igazi ipari esztét lelkesülten Angliában tartott beszédekben és ilyen szeretnék látni Magyarországon is. Talán az új ipartestületek útján lehet is.”^{20/}

As 1872 márciusában megtartott külgazdasági kongresszuson először szerepel a szövetségetek ügye. Kallikovich Sándor felhívja a kisiparosok figyelmét, hogy az iparszabadság, a nagyipar versenyének háros következményei ellen csak úgy védekezhetnek, ha erőiket gazdasági társulás, azaz szövetség útján erősítik.^{21/} As 1872. VIII. tc. ugyan még nem említi a szövetségeteket, de a megalakuló ipartársulatok számára a törvény végrehajtási utasításában - a kongresszus határára - enket olvashatjuk: „As ipartársulat célja a társulati tagok közbe érdekeit előmozdítani, nevesítesen: odaműködni, hogy a társulati tagok a termelésben és készítményeik értékesítésében a nagy üzlet előnyeiben részesüljenek. E célra: a/ kölcsönpénztárt, hitel-egyletet létesít, vagy ennek létesítéséhez hozzájárul, amelyből a tagok olcsó kölcsönt nyerhetnek a amelyre néve a társulati vagyon alapul szolgálhat; b/ raktárversenyegyletet létesít, amelynek közvetítésével a tagok az üzletükhez szükséges nyersanyagokat jó minőségben a beszerzési áron átvethetik; c/ áruversenyt, közbe raktározási egyletet létesít, amelyben a tagok készítményeiket együttesen áruba bocsáthatják; d/ odaműködik, hogy tagjai összműködő termelőtársulatokba lépjenek, illetőleg ily társulatokat alakítsanak, iparuk közbe műhelyben való ütésére, vagy nagyobbasorú gépek közbe használatára. Ezen intésetek, amelyben csak társulati tagok lehetnek részesek, külön alapszabályok szerint igazgattatnak, amelyek annak idején a földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztériumnak bemutatandók.”^{21/}

As a mintaalapszabályzat nagy vonalakban lényegében tartalmazza is a szövetségeti megalom feladatait. As ipartársulatok fennállása idején azonban ebből semmi sem valósult meg, amennyiben 1884-ig egyetlen kisipari szövetséget sem létesült.

A mintaalapsabályzat tartalmazza egyúttal a lehetséges - és később részben még is valószínű - szövethesetek fajtáit. A nyersanyagbeszeresek nemcsak a nyersanyagokat, hanem szerszámokat, munkaeszközöket, esetleg gépeket is vásároltak tagjaiknak. Jutalékként a szövetheset a beszeresek áron felül 5-10 %-ot számított fel. A beszeresett anyagot a szövetheset raktárában tárolták, és a tagok későbban ellenében vehették át. A szövetheseti sószínhelyek főleg az asztalos szakmában létesültek. A gépeket a legtöbb esetben a kereskedelmi minisztérium adományozta. Az értékesítő /misként: árucsernek vagy raktárszövethezetek/ a megrendelő hiányában dolgozó és tárolási nehézségekkel küzdő kisiparosokon akartak segíteni. A raktár használatáért mérsékelt díjat fizettek, a szövetheset a beraktározott áru után a beszereseknek 50-60 %-át előlegben kifizette a tagoknak. ^{22/}

Az 1873. évi XXVII. tc. - kereskedelmi törvény-a XI. fejezetében szabályozta a szövethesetek jogviszonyait. A három évvel korábban tartott közgazdasági kongresszuson Matlakovich már sürgette a szövethesetek jogainak törvénybe foglalását. Így a kereskedelmi törvény lett az első magyar szövetheseti jogalkotás, amelyet sok hirdetés ért ugyan, mert az 1873. évi osztrák szövetheseti törvénynek rövidített és homonyított fordítása volt csupán, de azaz, hogy a szövetheseteket kiemelte az szövetkezési jog köréből és emelődén a gazdasági élet alapjára helyezte, lehetőséget adott később szövethesetek alapításához. ^{23/}

Az 1879 május végén megrendezett Házi Gazdasági Inasok Gyűlése határozatai között - sok más hasznos mellett - szerepel az önszerveződő szövethesetek terjesztése, kölcsönössegítések /= előleg-hitelegyletek/, közraktár- és termelőszövethezetek alakítása. Közvetlen hatása ugyan nem lett ennek a határozatnak, de az ipartörvény revíziójában már bizonyos mértékig figyelembe vették a kisiparosság kívánságait, és ezzel sikerült a szövetheseti ügyet a holtpontról előmozdítani. ^{24/}

A ipartörvény revíziója ügyében Ráth Miklós interpellációjában megjegyezi, hogy a szövetheseti intézmény elterjedésére nálunk csak akkor lehet számítani, ha életörös ipartársulatok alakulnak. ^{25/} A módosításhoz készült javaslatnak a "Hemset"-ben megjelent tájékoztatása már sürgeti a szövetheseteket. ^{26/} Az 1884. évi XVII. tc. 126. § az ipartestületek előlái közt iktatja: ^{27/} "az iparosok anyagi érdekeit szövethesetek alapítása által előmozdítani." És a hitezel az újonnan alakult segedi ipartestület 2. §-ában azé szerint bele is került. ^{28/} A törvény adómentességet biztosított az ipartestületek által létesítendő szövethesetek részére; hitelszövethezeteknek, ha jövedelmük nem haladta meg az évi 6 %-ot; szakipari szövetheseteknek, ha tagjaik közt csak ipartestületi tagokat vesznek fel. ^{29/}

A szövethesetek alakítására az első lökést - mint fentebb már láttuk -

a katonai szükségletek szállítása adta. A soproni kereskedelmi és iparkamara 1876 elején körlevélben szólította fel az ipartestületeket arra, hogy a honvédségi és egyéb hatósági /bíróági, megyei szolgálati személyzet/ felszerelés és ruházat szállítására szövetségek alakuljanak.^{30/} Ráth Károly kimutatja, hogy míg Magyarországon a kősze ügyek fenntartásához 30 %-al járul hozzá, a kősze hadsereg szükségleteinek ellátásához csak 1/10 aránya megrendelést kapott. A honvédségi felszerelés évente 350 000 Ft-ra rug. Ennek minden karjadrának hazai iparosok között kellene körülnie, és bár az 1874 október 31-i pályázati felhívás világosan kimondja, hogy „a bűrszerelvények kizárólag Magyarországon gyártott anyagokból és hazai iparosok által készítenők”, éppen a bűrszerelvények szállítására nagyobb részt a csak és morva iparosok kaptak megbízást, pedig e téren a magyar ipar teljesen versenyképes.^{31/} Ez 200 - 250 000 Ft veszteséget jelent hazai iparosainknak.

1877 dec. 10-án Sándor Béla honvédelmi miniszter az Ipargyógyintézet feltevése alapján értekezletet hívott össze „a honvédség bűrszerelvény szükségleteinek a magyar ipar által való szállítása tárgyában.” Az értekezlet megállapodott a szállítás időtartamában; kikötötte, hogy a felszerelést hazai anyagból kell előállítani; előnyben részesíti a kisipari feldolgozást; a szállítás lebonyolítására előnyben részesíti tovább a szövetségeket, amelyek - ha legalább 50 kisiparos tagja van - megalakulhatnak.^{32/} Egy év múlva a szegedi csapó-testület - Ráth Károly javaslatára - megbízást kapott a honvédelmi minisztériumtól eszer az nyári takarékos elkészítésére.^{33/}

Az ország első kisipari szövetségét a szolnoki ipartestület csiszárdi szakosztálya honta létre talpbár kősze beszerzésre. A kősze beszerzés előnyei: 1. nem kell fizetni a közvetítőnek; 2. a bűrszerelvényeknél ed nagyobb tételben gyorsanyagot egy testületnek, meg mintsem, hogy készletét a kisiparosok között elaprósza.^{34/} 1890 óta a szövetség már egy bűrszerelvény anyagát is fenn tudott tartani.^{35/} Szolnoki példa nyomán a nagy-kőrösi csiszárdi és szerventek gyorsanyagbeszerző szövetségét. Alapszabályait az ekkor Szegeden tevékenykedő iparbarát, Galléi Már - az időben az Alföldi Iparlap szerkesztője - állította össze.^{36/} Hasonló megalom indult meg a szabolcs között is.^{37/}

Az ipartestületek országos értekezlete 1887 április elején, Budapesten, határozatot hozott a szövetségek támogatásáról: 1. gyorsanyagok előad, készpénzért vagy hitelben történő beszerzéséről; 2. kősze árusításra rak-tárak felállításáról; 3. csak olyan ipartestület szervezhet szövetséget, amelyten kellő szaképséggel munkaadó a biztosítása az eredményes tevékenységnek; 4. a szövetség vezetősége az illetékes szakosztály képviselőiből alakuljon, de az ipartestületet felügyeleti jog illeti meg.^{38/}

A szövetségek létrehozásának okai között az iparosok leginkább azt

enlegetik, hogy „a tőkének, a gyáraknak mindinkább fenyegető versenyével szemben”^{39/} „a becsületes megállásnak más módja nincs, mint az egyesülés, a szövetség.”^{40/}

Az első valódi termelősszövetkezetek Erdélyben keletkeztek. 1866-ban a besztercei tímárok és a nagysebeni szíjgyártók tömörültek termelősszövetkezetbe, 1885-ben a besztercei kalaposok és szíjgyártók alakítottak szövetkezetet. Különösen a besztercei tímárok értek el szép eredményeket. Mikor Lukács Béla kereskedelmi miniszter erdélyi körútján meglátogatta a szövetkezet bányáját, körlevélben sürgette a kamarákat, hogy a kisipar válságának megszüntetésére szorgalmazzák a termelősszövetkezetek alapítását.^{41/}

Raktársszövetkezet alapítására a kereskedelmi miniszter a szegedi kisiparosoknak - 15 évi törlesztésre - 5250 Ft kölcsönt nyújtott az országos közgazdasági alaptól.^{42/} Szegeden kívül ekkor raktársszövetkezetek álltak már főn Budapesten, Szombathelyen, Zomborban, Aradon, Kassán és Kolozsvárott. Szövetkezetek alapításához az Alföldi Iparlap figyelemre-méltó észrevételeket fűz: a szövetkezetek önkéntes alapon alakuljanak, a kisiparosok előbb a vállalkozás realitására legyenek tekintettel; csak akkor szólítsák ki tevékenységüket, ha az kisebb keretben már élethé-yeznek bizonyult, és végül: ne a pénzhasznáslásra törekedjenek.^{43/}

A kösvállalkozó szövetkezetek tárgyában Rakay és a szegedi ipar-testület kezdeményezésére 1888 szeptember 8-9-én országos iparértelkez-letet hívtak össze Szegedre. Előmenyként hívhatunk asokra a sörrelmekre, amelyek a kisiparosokat a nagyvállalkozók és szállítók részéről érték a kinestári megrendeléseknél. Egy kösvállalkozó szövetkezet, amely erős központi vezetéssel rendelkezik és a vállalt kötelezettségek teljesítésében tagjait szigorúan ellenőrzi, és amelyben a jobbná és szegényebb iparos egyaránt megtalálja számításait, vagyona arányában tőkájával és munkájával hozzájárulva a szövetkezet ügyéhez, méltán bízhat állami megrendelésekben. Az Országos Iparsszövetség elé terjesztendő szövetkezeti tervet hanguliyossa, hogy a kösvállalkozó szövetkezet, mint fővállalkozó, köteles a megrendelést az alvállalkozók - iparosok - között méltá-nyosan kiosztani, óvadékot letenni, nyersanyagról gondoskodni, azt piacon a kisiparosoknak átadni és a végzett munka arányában fizetni. Az alvállalkozók az átvett nyersanyagért, a munka minőségéért felelősséget vállalnak és a megfizetést lelkiismeretesen teljesítik.^{44/}

Még a szegedi értekezlet előtt, 1888 januárjában Rakay a kösvállalkozó szövetkezet elnökeként 23 vidéki város ipartestületétől kapott meghívást kösvállalkozó és szállító szövetkezetek szervezésére. Tíznapos dunántúli szervező útjának legsikeresebb állomása Szombathely volt, ahol

egy 200 000 Ft vagyonnal rendelkező szövetséget jött létre.^{45/}

A szegedi értekezlet határidőre az Magyar Ipari Szövetség alapszabályai kénf iktatta: „2. §... az ország ipartestületei, társulatai, kamái és egyesü-
telei köztükben szövetségeket és küsvállalkozó egyesületeket létesít.” Az
alapszabályok III. része behatárolja a küsvállalkozó egyesületek ál-
talános tevékenységét.^{46/}

Szövetségek szervezésére városunkban leginkább a 30-as évek végén
került sor. 1937 márciusa óta már működött egy bőrészeti szövetség, amely
mintegy 60-70 iparosal, segédekkel és családtagjaikkal együtt egy 3000
pár bakkeszes megrendeléssel kezdte el az év végéig. Nemcsak a varrás,
hanem a bőrkiállítás munkáját is maguk végezték.^{47/}

A szegedi ipartestület bőrészeti szövetségének szervezéséről és
tevékenységéről - ebben a formájában - 1931 augusztus 27-én alakult meg, és az
ország egyik legrégibb és legfőbb elöttartam szövetségének bizonyult.
/Még a két világháború közötti időszakban is tevékenykedett! / Egyik jubi-
leumi emlékiratában a megalakulás okaira visszatérve azt írják, hogy
a kőiparosok a nyersanyagvádlás terén ki voltak szolgáltatva a kereske-
delnek, nélkül eladósodtak, szerült helyzetüket arra használták föl, hogy
csak nélkül vádlójának a kereskedők által megvásárolt áron és minőségben.
Az az áruszállás jellegzetes formája volt, amely ellen a törvény nem nyuj-
tott védelmet. Ezért célul tűnték ki: a tagok részére a nyersanyag közös
beszerzését és elárúztatását, hitelnyújtást; a kereskedésnek árak után 2/3
részben előleget biztosítani a nyersanyagban. Szállításiakat vállaltak a kö-
zös hadsereg, a honvédség, a csendőrség és a kőhatalmuk számára. Támoga-
tásukra a kereskedelmi miniszter 10 000 Ft hitelt biztosított.^{48/} A szö-
vetségnek 1932-ben 456 tagja volt, 580 üzletessel, ami 14 500 Ft-ank
felelt meg.^{49/}

Az évben a közös hadügyminiszter - Ivánovics János közbe-
járására - 10 000 Ft értékű bőrmunka - csizma, bakkesz, táskák, derék-,
táska-, kengyel- és fogyszerűk - leállításával birta meg a szövetsé-
get.^{50/} A szövetséget az év május 25-én nyitotta meg elárúztató baktárat,
amely csupán ebben az évben 68 757 Ft-ot forgalmazott.^{51/} A bőrészeti szö-
vetségnek támogatására Magyar Állam felállította a kamrát, hogy munka-
erőmegtakarítás céljából szövetségeiteket talpvarrógépek beszerzésére ad-
lított föl. A szükséges gépeket a budapesti technológiai múzeumban gyűj-
tendő kiállítás között létre, ahol a szakemberek a beszerzés feltéte-
lei, árai fölül tájékozódhatnak.^{52/} A szegedi bőrészeti szövetséget őlt is
a lehetőséggel. Bőrmunkák gépek és talpvarrógépek vásárlására kölcsönt
vett föl, amelyet Magyar Állam részletekben, negyedévente törlesztett.^{53/}

A szövetséget azonban a 90-es évek végén viládba került. Ebben főleg a vezetőben megmutatható járatlanság /tapasztalatlanság a kereskedelmi ügyvitel, könyvelés, ellenőrzés terén/ és az a körülmény játszott közre, hogy alkalmazottak - többnyire bukott békéskereskedők - kijátszották a szövetséget éberséget, és a saját szobákra költöttek üzleteiket. Ekkor azonban az Országos Magyar Hitelösszetartozás felvette kölcsönkébe és sikerült megbízható üzletvezetőkre szert tenniük, elég hamar kilábaltak a világból és felmondult üzletmenetük is. Az első világháború idején kapott katonai megrendelések még nagyobb mértékben felvirágoztatták a szövetséget, a nyersanyagbeszerzés és értékesítés terén elért tiszta fölöslegetől tagjaiknak a befejezett üzletkezés után osztalékot is tudott juttatni.^{54/}

Homokos mesterek - önálló iparosok -, hanem cipészsegédek is alapítottak szövetséget 1892-ben Hagyverővárosi Gárdának Országos Termelői Szövetkezeté néven. Tagjaik közté műhelyben raktkára és megrendelésre dolgoztak. A termelés, az anyagbeszerzés és értékesítés teljesen kollektív alapon történt. Gépeket, állami megrendeléseket kapott. 1905-ben azonban ugyanazon okok miatt, amelyek évenkéntileg a szegedi szövetséget viládgát is előidézték, megszűnt.^{55/}

A szegedi szövetséget sikeres működésének hatására és szegedi bűriparosok közreműködésével Hódmezővásárhelyen is alakult hasonló szövetség.^{56/}

A szegedi bútorigarosok 1891 nyarán termékeikből kiállítást rendeztek, hogy a piacot visszaszerezve a bútorkereskedőktől. A kiállítás fényesen sikerült és szép anyagi sikert hozott. Ezen felbuzdulva alapították meg a szegedi fa-/bútár-/raktárszövetkezetet 54 taggal, 180 db - 4 50 Ft - üzletkezesével. Augusztus 5-én nyitották meg raktáraikat, mely nem egészen fél év alatt már 6000 Ft forgalmat bonyolított le. Sikerült a kereskedelmi minisztériumtól 5250 Ft-os kedvezményen kölcsönt kiemelkedniük. A szövetséget a be-
raktározott készletanyagok után a tagoknak 2/3 előleget fizetett.^{57/}

A szegedi fa- és bútár-/raktárszövetkezet 1894-ben jött létre 20 taggal, 212 db 50 Ft részesjeggel. Meginduláshoz 10 000 Ft állami kölcsönt kapott. Motorral és segédgépekkel felszerelt műhelyben tüzshely és székrek készítésére vállalkozott. A szövetségben 1 munkavezető irányításával 23 segéd és 13 tanonc dolgozott. Ez év végéig 6000 Ft értékű árut állított elő, 1895-ben 15 000 Ft értéket, az előző két és fél évesre. A gyenge üzletmenet és a drága üzemeltetési díjak azonban hamarosan felmondították a részesjegy-két és az állami kölcsönt, és így a szövetséget 4 év múlva feloldották.^{58/}

Amikor a király 1893-ban az érvényesítette város újjáépítését megkezdte, a helybeli iparosok a város nevesebb termékeiből rögtönzött kiállítást szerveztek. Ez adta a gondolatot egy községi állami gyűjtemény lé-

tesítésére. Ez főlegesen az, hogy az iparosok működük mellett még külön üzletet is fenntartsanak, vagy, akiknek erre egyáltalán nincs módjuk, az árucserében keresztül hozzáférjék forgalomba termékeiket. Az áruváltás szervezését gondolkodik az üzletről, a termelő iparosok vállalaról levonni az értékesítés terheit. ^{59/}

Milyen viszonylatot érdenek a szövetségeknek létrehozásában a kisiparnak hitellel való ellátása.

Németországban a Schmeitzler-éle szövetségek nem foglaltak el állami támogatást, üzletrésztörvényeket saját erőből gyűjtöttek össze. Hitellel az egyik legnagyobb magánbank, a Dresdner Bank látta el. A kisiparosok másik része nem támaszkodott el az állami támogatásra. Ezek a Szövetségek a „Hauptverband der deutschen gewerblicher Genossenschaften” központba tömörültek, míg az előbbiek az „Allgemeine Verband”-ot alkották. Nagy jelentőségre tett szert a szövetségek hitellellátásában a Porosz Németi Szövetkezési Pénztár /Preussencasse/ létrehozása. Megalakulásakor 5 millió márkát kapott az államtól, de ezt az állami hozzájárulást fokozatosan csökkenték a a számszerűsítés táján - amikor Németországban kb. 2000 hitelszövetkezet áll fenn - az az összeg 120 millió M-ra csökkent. A Preussencasse nem közvetlenül a szövetségeknek nyújt hitelt, hanem a területileg megszervezett hitelszövetkezeti központoknak a azok felosztják tovább az igényelt szövetségeknek, illetve kezelik azok befizetett pénzeit. A két Verband később „Deutscher Genossenschaftsverband”-ban egyesült.

A német kisipari szövetségeknek erős támaszuk támadt a Német Német Német /Handwerkerverband/. Ez tanácsokkal, utbaigazítással szolgált üzleti kérdésekben, adóügyekben, ^{te}technikai fejlesztésben, nyereségviszonylat, értékesítés és általában minden, kisipari érintő ügyben. ^{60/}

Ausztriában a szövetségek központosítása két intézményben történt. 1. Alapítvány pénzügyi, hitel, kereskedelmi /esetleg áruellátási/ tekintetben nyújtott segítséget, 2. a Hitelbank /Verband, Union/ - általában tartományenként szervezve - szervezési, eszméi irányítási, nevelési, oktatási, sajtó és szakirodalmi kérdésekkel foglalkoztak. ^{te}Hitellellátás tekintetében nagy segítséget nyújtott a rengeteg alapítvány, amelyből kormányzatok kölcsönöket kaphattak újonnan berendezésre, átalakításra. Ezek és az osztrák kormány nagyarányú iparfejlesztési politikája /Gewerbesörderungsdienst/ évről-évre több százszor M - a számszerűsítés idején több mint 10 millió M értékű pénzügyi segítséget juttatott a szövetségeknek. ^{61/}

Magyarországon a Pénz Alapítvány alapította első pénzügyi, a Pesti Magyar Hitel Takarékpénztár /1840/, majd a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank /1841/ elsőként a nagyiparnak és a kereskedelemnek juttattak kölcsönö-

ket. Kiszármaznak kistől a kölcsönösével nem szivesen bajlódtek, különben is a kölcsönösöt olyan feltételekhez kötötték, amelyeknek a kispárosok jó része egyszerűen tudott eleget tenni. 62/

1826-ban alapítják meg a bécsi Rotaschild-bankot, az európai Rotaschild-bankoknak egyik ágát. Emellett nagy szerep jut neki az osztrák pénzügyigazgatási életben. Mint Franciaországban és Németországban, úgy Auszriában is a század közepére épül ki az a pénzügyi hálózat, amely pénssal, hitellel, kölcsönökkel erőlteti a kibontakozó kapitalizmust. A századfordulón az osztrák-cseh területek pénzügyi hálózatában 63 részvénytársasági alapon szervezett nagybank, 559 takarékpénztár és 5000 hitelszövetkezet működik. Alapítókjuk: 510 millió Kr, a tartaléktőkeállomány 500 millió Kr. /A betétek összege négyszer nagyobb volt a saját tőkénél! /63/ Mindebből azonban - legalábbis a kiegyezésig - nem sok jut a magyar ipari vállalkozásoknak, a kispárba pedig egy krajcár sem.

A tőkék keletrre-édesre sokféle országokban a pénzügyi fellendülés csak a század utolsó évtizedben tapasztalható. /Lásd III. Fejezet 61. jegyzetét! / 1848-ig 36 pénzügyi intézet alakul, 1860-ig 80. A kiegyezés pénzügyi vonalon is fellendülést hoz. 1873-ban 637, a századfordulón pedig 2000 főlé ugrik a pénzügyi intézetek száma. Már 1848-ban viszonyítva 50 év alatt a pénzügyi intézetek tőke- és betétállománya 11,4 %-ra nőtt, a pénzügyi állomány nagyobb részét még ekkor is jelzálogintézetekbe /- azaz a mezőgazdaságba, a nagybirtokokba / fektetik, és csak a kisebb rész jut a váltóintézetekbe / ipari, kereskedelmi / hitelszövetkezetekbe. 64/

Az 1872. VIII. tc. ugyan a hitelügyre nézve nem tartalmaz intézkedéseket, de a megkülönböztetett mintalapozóhatályokban ajánlja, hogy az ipartársulatok az iparosoknak olcsó hitellel való ellátása végett alakítsanak kölcsön-pénztárakat. Ezek lettek volna a kispárosok első hitelszövetkezetei. Ezekből vagyunkból a célra felhasználhatók volna a felszámoltott céhek vagyonát. 65/

Az 1873-ban megrendezett első magyar kongresszus határozata alapján került sor 1 millió Kr alapítókival a Károlyi István Bank megalakítására. Célja: az egész ország iparosainak hitellel való ellátása. De ilyen nagyszabású feladathoz magának sem volt elég hitelle. Székhelytelen hiánya, viaszállások, de főként az 1873 évi pénzügyi összeomlás - sok más hazai pénzügyi problémával együtt - ezt az intézkedést is nagyon későre hozta. 66/

Sokkal sikeresebbnek bizonyult a mezőgazdasági hitelszövetkezetek kiépítése. Dr. Károlyi István 1886-ban megalakítja a Post-Pilis-Gölk-Kisbuda hitelszövetkezetet, részint a saját anyagi, részint a város-
gye, később ismételtén állami hozzájárulással. Miután a megyében már 60

tagszövetkezet tartozott hozzá, csak akkor kezdett szerveződni. Ebből az intézményből alakult meg 1894-ben a Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete, amely újabb kormányhatározattal megteremtve a kezdetektől mintegy 200 szövetkezetnek már 10 millió Kr.-n felüli hitelt tudott nyújtani. 1898-ban állta helyét az Országos Központi Hitelszövetkezetnek.

Sajnos, a kisiparosoknak nem akart hárulni nagyjai között olyan kiváló támogatója, mint Károlyi, aki tisztviselőit saját szobából fizette, faluról-falura járva végezte a felvilágosítás, meggyőzés, szervezés nehéz munkáját és szaktárgyaival olyan alaposan át tarta fogat az egész szövetkezeti vállalkozást. ^{67/}

A millenniumi kiállítás idején rendezett ipartestületi kongresszuson Samuel Ágost szegedi kereskedelmi iskolai tanár, a kisipari hitelügy előadója, a következő határozatot emelte javaslatná: a/ Mondja ki a kongresszus, hogy a kisiparosok hitelügyeinek rendezésére iparos szövetkezetek létesítését szükségesnek tartja; b/ első sorban hitel, másodikban pedig nyereségbeosztás és előruktató raktárszövetkezetek állítandók fel; c/ a kisiparosok szövetkezeinek szervezése a következőkkel illetőleg ipartestület feladata és kötelessége; d/ a szövetkezeteknek első tőkére lévőnek szüksége, ilyen az Országos Kereskedelmi Alapból vagy más alapból, kormányhatósági uton engedélyezendő. A kölcsön bizonyos ideig kamatmentes, később azonban legfeljebb 4 %-os kamatu legyen; e/ az ipari szövetkezetek szervezésére és kölcsönök előállítására a kormány felügyelete alatt álló Központi Hitelintézet szervezendő; f/ Az ipari szövetkezetek részére /hitel, nyereségbeosztás, előruktató raktárszövetkezet/ biztosítandó az állammentesség, feltéve, hogy a szövetkezetnek csak iparos tagjai vannak. - Ezt a határozatot a kereskedelmi miniszter előterjesztették. És a határozat világosan tartalmazza az iparosoknak azt a régi kívánságát, hogy számukra a mezőgazdaságtól elkülönítve olyan pénzügyi intézményt alakuljon, amely csak a kisipart látja el hitellel. ^{68/}

Csak két év múlva - a Prussencsere határára - az 1898. évi XLIII. tc. alapján alakult meg a Károlyi-féle központi hitelintézetből az Országos Központi Hitelszövetkezet / rövidítve: OKH /. Az állam 1 millió Kr alapítványi kölcsönt adott, majd 3 millió Kr értékesítési kölcsön átengedésével járult a pénzügyi alaphoz. Az államon kívül különféle más pénzügyi intézetek, hatóságok is jegyezték 3 millió Kr kölcsönt. ^{69/}

Az iparosok nagyon örültek sajátjuknak az OKH-nak. A törvény a garanciát és az iparosokat egy központba vonta össze, hiába kizárta őket a mezőgazdaságtól. A törvényjavaslat vitájában elhangzott az a nézet, hogy a kormány az OKH-t hortofogának szánta. A 81. §-ba utólag került be az az engedély, hogy az OKH-ba ipari szövetkezetek is

Zölvehető. Az OEH már szervezeti felépítéséről fogva sem volt alkalmas kisipari szövetségek szervezésére és irányítására. Jelentős állami támogatás ellenére sem rendelkezett olyan tőkével, amellyel a kisipar igényeit ki tudta volna elégíteni. Legfontosabb munkaterületének vi. a gazdasági hitellelőltét tekintette. /10 éven át mindössze két tisztviselő foglalkozott kisipari hitellelőltéssel/ Az OEH hitellelőltébe tartozó hitelintézetek 90 %-a a gazdaságtól került ki. Az 1898. LXIII. to. megalakításának világos politikai célja volt: az ipar és gazdaság egy kézben egyesítésével a feudális kapitalista kormány a maga befolyása alá akarta vonni a parasztságot és a kisiparosságot, illetve a hitelnyújtás révén függő helyzetbe akarta hozni a kisiparosságot az állami hatalmat megtestesítő uralkodó osztályoktól.^{70/}

A szegedi „szegedi szövetség” 1884 augusztus 1-én alakult 50 kr-os betétekkel, de 5 év múlva „szegedi hitelbank”-ká szerveződött, hogy kisiparosoknak, gazdáknak, kiskereskedőknek olcsó hitelt nyújtson.^{71/}

A 90-es évek elején a szövetségi mozgalom országosan eddig fejlődött, hogy felmerült a helyi iparos szövetségeknek egy „ipari szövetsége”-be tömörítésének a gondolata. 1892 február 28-án Ivánovics János elnöksége alatt Szegeden szövetségi tanácskozás kezdődött, amelyre mintegy 30 ipartestület, társulat, kamara képviselői jöttek észe, főleg Délvidékről, Miskolcraól és a fővárosból.^{72/} A tanácskozáson szóba került a kisipar jelenlegi helyzete és a szövetségi intézmény kapcsolata, az eddig megalakult szövetségek működésének ismertetése, szervezési nehézségek, a szövetségek alapításának feltételei, azokon kívülálló iparosok feltételezésének a legyűjtése, állami megrendelések biztosítása, fogyasztók megnyerése a szövetségi termékek számára, a vásárlásukhoz szükséges kölcsönös szolgálat, időszerű kérdések szervezése, vállalkozások közötti kapcsolat megteremtése, drágaságok letétele, kamarák támogatása, állami hitelek elnyerése. A tanácskozás kilátóli megrendelések számára központi vállalkozást alapítását vette tárgyba, és az előzményeket kidolgozásra Ivánovics irányítása mellett két szegedi szövetséget bízott meg.^{73/}

Es a tanácskozás jelentőségét tekintve csak az 1875. évi szegedi gazdasági tanácskozással volték észe. A „szövetség” című sajtókiadványt így méltatja: „Mintha egy darab Angliát láttunk volna magunk előtt!”, amelyre megkapta a szemlélet az a komolyan, szaktalan, az úgy írási hangja és az a feladása, amely áthatotta a tanácskozás résztvevőit: miként menthetük meg a kisipart saját erejükből? Az „szegedi” kiadványának a hátszavának a fontosságát, amely a szövetségbe időben tőlt - amely csak osztályok keres - szegedi és tiltakozik az ellen, hogy a szövetségeket részvénytársaságokba hasonlítsák vagy vele észevésessék.^{74/}

A „Magyar Hírlap” külföldben azt olvashatjuk, hogy az iparosok most már nem a törvényhozástól, a kormánytól és a hatóságoktól várják helyzetük javítását, hanem saját szakának teamek lépéseket főlemlkedésükre.^{75/} Elhangzott porosa olyan aggódó hang is, hogy a nagy versenyben az erősebb szövetséget ne nyomonhassa el a gyengébbet. Viszont éppen ez lenne a feladata egy „ipari szövetségnek” vagy egy „központi szövetségnek”, amely a megrendeléseket előtérben és erősen osztja szét a vidéki szövetségek között.^{76/}

Az I. Internacionális 1866 szeptember 3 - 8-ig rendezett kongresszusán Magyar foglalkozott a szövetségek kérdésével. Hanagulyonta a szövetségek nevelő jelentőségét, mert meggyőzik a munkásokat a munka szocialista meg-
szervezésének lehetőségéről, és egyúttal arra is rámutatott, hogyha a pro-
letariátus nem szorí meg a politikai hatalmat, a szövetségek nem lesz-
nek képesek a tömeges rend átalakítására.^{77/}

A II. Internacionális koppenhágai kongresszusán /1910/ vita kerekedett a politikai pártok és a szövetségek helyzetéről. Svéd és a belga kül-
döttek az osztályharc álláspontjáról indultak ki, elismerve, hogy a szövetségek az osztályharc egyik segédcsaként alakítják. Velük szemben francia
javaslata kispolgári, reformista jellegű volt. A két elképzelést azonban
nem sikerült világosan és élesen egymással szembeállítani. Csak a latin-
venette orosz szocialdemokrata küldöttség határozta meg világosan az szövetségek szerepét az osztályharcban. Legszögezte, hogy „...a fogyasztási
szövetségek segítségével elérhető javulás mindaddig csak egészen jelent-
ősköten lehet, amíg a termelőcsakások annak az osztálynak a kezében van-
nak, amelynek kizárása nélkül nem lehet megvalósítani a szocializmust.”^{78/}
Az orosz küldöttség azt is javasolta, hogy a fogyasztási szövetségekben
kifejtett propaganda révén segítsék elő az osztályharc és a szocializmus
eszméinek elterjedését a munkások körében. A revisionista és a forradal-
mi irányzat hívei közötti vita során végeredményben a II. Internacionális
helyesen határozta meg a proletárszövetségek feladatait.^{79/}

Hig Németországban és Ausztriában, amely országoknak a legnagyobb a
hatás a hazánk gazdasági életére, a kisipari szövetségek jelentős ere-
ményeket értek el, addig a hazai szövetségi mozgalom számánál, tevékeny-
ségénél és eszköz gazdasági eredményeinél fogva nem tudott a magyar gazdasági
életben számottevő eredményt felmutatni. A kisiparról két felfogás
uralmódott a köztudatban: a/ a fejlődés elavulttá, időseztőlenné tette,
éppoly el kell tánnie, mint korábban a cölheknek; b/ erőteljes állami támo-
gatással nagyiparrá lehet szervezni. Mindkét elképzelés hibás volt. A kis-
ipar számára olyan területeken maradt lehetőség, amellyel a gépi nagyipar
nem foglalkozott. Másrészt még erőteljes állami támogatás sem oldja meg a

kisipar minden problémáját. Az 1872-ben készített mintaalapozványokkal a kormány úgy gondolta, hogy elegendő lett a kisipar ügyének. A kisiparosok előtt pedig akkor még teljesen ismeretlen volt a szövetségi eszme, még kevésbé ismerték a szövetségek vezetését, és nálunk nem voltak olyan vezetők, mint Németországban Schlegel, akik fáradhatatlanul végezték állandóan járván az országot a felvilágosító és szervező munkát.

A kisiparosok tudási elmaradottsága is akadályozta a szövetségek megszervezését. Készségekkel belföldi szinten, nem akartak a „a szövetségi gyárak munkásai” lenni. A szépen fejlődő beszállítói szövetségi mozgás is minőségi hiányok miatt nem sikerült, elsősorban a kisipari tagok foglalkozatlansága és tudatlansága miatt. Hiányzott a szövetségekből az üzleti szellem. Hibás kalkuláció alapján magas termelési költségek mellett viszonylagos alacsony eladási áron akartak értékesíteni. Gyakran felcserélték a költségeket a bevételekre. Általában hiányzott a kellő mérlegelés, gondosság. Nem egyszer a vezetők nyersanyagbeszerzésnél tiltott jutalmakat fogadtak el. Szekken az érvényesítésnél már a kisiparosok 60-80 %-a egyedül dolgozott. Az a kisiparos, aki személyi hitelben akart jutni, de nem kért költséget vagy jelzálogot nem tudott felajánlani, sem kezett nem tudott magas melletti állítani - ezek voltak a hitel feltételei - soha nem jutottak költségekhez. Tehát éppen az a réteg, amely leginkább rá volt számíthatva a hitelre, tulajdonképpen kirekesztődött abból. Mindezt viszont az OGH-nak kisipari hitel előlét csak nagyon csekély töltetű rendelkezéseire. Mivel az egész kisiparosok csak alig 10 %-a tudott bekapcsolódni. Szervezeti szempontból is hibás volt az OGH, mert az országban szétszórva működő 100-nál több ipari szövetséget műszaki és kereskedelmi szempontból egy helyről, a budapesti központból irányítani, lehetetlen volt. Pénzügyi szempontból nem lehetett megkérni, hogy a 2400. megfigyelési hitelszövetkezet mellett még a kisipart is ellássa hitellel. Így az OGH alapításának évében /1898/ megalakult 45 kisipari szövetség van, de ebből csak 10 a hitelszövetkezet. Nagy hiba volt, hogy a kisipari szövetségek megszervezése nem magából a kisiparosokból indult ki, hanem gazdasági-ipari kongresszusok kezdeményezték, a végrehajtásukat pedig ipari szakemberekre /Hatalovich, Ráth Miklós, Madányi Soma, Gál Jenő, Galléri Már/ bízta. A későbbi érdeklődő kisiparosok néha ebben nem vett túlságosan részt, tehát a mozgalmak ipari népi gyökerei, tömegbázisai nem voltak. A szövetségekben stimmel a kisiparosok alsó kategóriája társult. Nem voltak tájékozottak a szövetségi lényegről, a tagok jogairól és kötelezettségeiről, a költségségről és az üzletiéről. Hazánkban nemcsak az általános műveltségi színvonal volt alacsony, a szövetségi mozgalomról is elhanyagolták. Így a szövetségekben legnagyobb részt azok a kisipari elemek töltöttek, akik a

szabad versenyben érvényesülni nem tudtak, akik az üzleti élet terén folyó harc rokkantjai voltak, s így vesztőnivalójuk nem volt.^{80/}

A szövetkezetek a kapitalizmusban a kisiparnak azon szervezeti formái, amelyek a nagy tőkével, a monopóliumokkal szemben - legalábbis egy időre - sikeresen fennmaradhatnak, tevékenykedhetnek. Amikor öncsúbb nyersanyagbeszerzésre, nagyszámú megrendelések lebonyolítására, szállításra, rak-tárak fenntartására, hitelnyújtásra, áruszármazékok létesítésére vállalko-znak, kölcsöntőlentül haladó szerepet töltenek be. Hi vannak azonban töve - Lenin szerint - a tőkés gazdaság hullámzásának és annak a két veszélynek, hogy kedvesé üzletmenet mellett vagy maguk is tőkés vállalkozásokká alakul-nak át s így másokat is kiszorítanak, vagy amennyiben túl sok jóléti ked-veszényt adnak tagjaiknak /hitelnek, kölcsöntök, segélyek, osztalékok/, vesztősegesen termelnek s előbb-utóbb fölöslegesnek. Mindezek a megállapítások a szegedi szövetkezetekre is vonatkoznak.^{80 a/}

Jellemzően a magyar polgári pártok megleshetően későn, csak a 90-es évek elején, ismerték föl a szövetkezetek jelentőségét. Gróf Szendrői Gyula miniszterelnök bemutatkozó beszédében olcsó hitelt ígért a kisiparnak, de már hivatali elődje, Sándor Kálmán is a szövetkezeti eszme ápolására és terjesztésére vállalkozott. Az Árvai Ellenszék követeli, hogy „a hazai ipar által fedettesse az állami szükségletek és hadi felszerelések.”^{81/} Az ebből később ugyancsak Árvai vezetésével megalakuló Hannói Párt terve volt a szövetkezeti eszme propagálását.^{82/} A Katholikus Néppárt nemcsak hirdette, hanem gyakorlati lépéseket is tett. Gönczölszék Sándor a „Győr- és győrvidéki keresztény munkás egyesület” megalakulásakor rögtön egy fog-yasztási szövetkezetet alapított /1898/. - Mindezek a programok azonban csak a kis- és középbirtokos osztály védelmét szolgálták, a munkáskérdést viszont elhanyagolták.^{83/}

Amikor a szegedi kisiparosok a szövetkezeti intézmény elterjesztésén fáradoztak, az érveik között egy sajátos, jövőbelátó aggály is megjelent: „Ha a gazdasági öröket magukra hagyjuk, és az ellentétek kiélesülését, a társadalom földorgatására irányuló törekvések elterjedését fogja maga után vonni.”^{84/}

A szegedi és országszerte szövetkezeti mozgalomban komoly és nehéz feladatot vállalt magára Ivánkovits János, szegedi iparos szülők gyermeke. Pappá szentelése után hosszú évekig a szegedi iparos ifjúsági egyesület elnöke. A szegedi vasárnapos köré igyekszik tömöríteni a vidéki iparos ifjúsági egyesületeket is. Szervezi évenként az iparos ifjak vándorgyűléseit, amelyeken munkakiállításokat rendeznek az iparos ifjak alkotásából

Az űrhajós- és segélyegyletben sűrűn tart előadásokat, főlolvadásokat ipa-
 ros ügyekről, és úgy szivesen hallgatják az ipartársulat, majd az ipar-
 testület felnőtt tagjai is. Erős szociális érdeke van, hátsón már számos-
 nica révén is a kisiparosokhoz köthetik. Könyvtárat állít föl, közreműködik
 az utasfogadó felállításában. Elkészíti az egyesület alapszabályait, úgy,
 mint ahogy néhány év múlva a szövetségi megalan legfőbb erősségévé válik.
 Nem a látványos, hanem az un. „apró munkák” embere. 1907-ben a szegedi II.
 körletben országgyűlési képviselővé választják.^{85/} Már első parlamenti be-
 széde az iparosok érdekében hangzik el. Iparfejlesztő programját 9 pontban
 foglalja össze, amelyből 1892-re 6 teljesült. Ekkoriban már az iparosok hi-
 telviszonyai és a szövetségi eszme foglalkoztatja erőteljesen.^{86/} É az,
 aki több szegedi és néhány vidéki szövetséget szervezésében, alapszabályai-
 nak kidolgozásában részt vesz. Alapszabálytervezeteit az országban több
 szövetséget is mintának tekintik. A szegedi bérripari szövetségetnek alapí-
 tója és első elnöke volt. Mikor es év ősszén a vallás- és közoktatásügyi
 minisztériumba osztálytanácsosnak kinevezik, a bérripari szövetséget megha-
 tottan bucsúzik elnökétől, és emelkül egy díszes bérkötési oklevelet nyújt
 át Ivánkovitsnak. Az Alsódi Ipari az iparosok önszertlen jóakarójának, az
 iparügyek fáradhatatlan apostolának és igazi iparügyi szakembernek tartja.^{87/}
 Mint képviselő, több előnyös megrendelést jött ki a szegedi és más szövetsé-
 geknek. Az iparos ifjakhoz egyik beszédben írta őket „attól a legolcsóbb
 használattól, mely frázisokban és hangzatos szavakban nyilvánul meg, mely
 ellenőrzélenyét nem tűr a minden létezőt szidalmaz és gyalás, de hol tenni
 kell, góvával elvonul és félreáll.”^{88/}

VII. Az első szegedi iparkiállítás

A szegedi kisipar történetében nagyjelentőségű esemény volt az 1876-ban megrendezett országos ipar-, termény- és állatkiaállítás.

A kiállítások eseménye Franciaországból indult ki. 1797-ben rendezték a párizsi Mars-mezőn az első iparkiállítást. Sikere újabb kiállítások rendezésére ösztönözte a kormányokat. 1802-ben 200, 1839-ben már 4361 a kiállítóinak száma. A francia példa hamarosan követésre talált Belgiumban, Németországban, Oroszországban, de a német államok közül legnagyobb mértékben Bajorországban.^{1/}

A Habsburg-birodalomban már a párizsit megelőzően, - de nem kizárólagosan ipari jellegű - kiállítást 1791-ben Prágában rendezték II. Lipót koronázása alkalmából. A következő eseménye 1828-ban szintén Prága volt, gróf Ghika Károly kezdeményezésére. A nagyobbbanabban kiállítások még a következő években is Csehországban találhatók. Az osztrák tartományok közül Stájerországban, Gránban, rendszerint tartományi szintű kiállítást 1832-ben és 1833-ban, de az első általános /országos jellegű/ kiállítást már Bécsben rendezik meg 1835-ben. Az 504 kiállító között mindössze 8 magyar iparos található. Ugyanakkor Bécsben 1839-ben 722 kiállító közül 14 a magyar, 1845-ben pedig 45 magyar voss részt vettével a kiállításban.^{2/}

Hazánkban az első iparkiállítás megszervezésében elsősorban Kossuth Lajosnak, mint az Országos Ipari Egyesület igazgatójának, volt nagy érdeme. Az 1842-ben a fővárosban megrendezett első nagyszabású iparkiállítás célja: „A hazai műipar előmozdítására szükséges mindenekelőtt a jelen állapot ismerete”. Már az első országos iparkiállításra egy szegedi iparos díszúrral érdemelte ki a bíráló bizottság elismerését. Csanády Ferenc, az első magyar iparkiállítás jegyzője - akit különben Kossuth az iparegyesületben kifejtett munkájáért nagyra becsült - Szeged város tiszteletét átírattal értesítette Follmayer Antalt kőfestő-mester kitüntetéséről: „Follmayer ur készségével pedig a legnagyobb pártolásra találunk, nemcsak helyben, hanem messze vidéken is, nevezetesen Pesten, s csinos karin-kelméit nemcsak a köznép viseli, hanem a vagyonosabb község-osztályok is kedvelik. Érdemét az elismerés is növeli, miután oly nemű kelmét, melynek rőfét a cseh festőgyárak 50 krajcárjával árulják, 6 38 krajcárjával adja. - A műbíráló választmány öt emlékérmével, műiparos érdemei elismerésének ünnepélyes bizonyításával kívánta díszretek pályájának előmozdítása folytatására buzdítani.”^{3/}

A következő évben megrendezett második iparkiállításra 244 közül 3 szegedi iparos is kiállított. Ezzel jelentősebb volt a harmadik, 1846-ban rendezett kiállítás, amelyen 516 iparos munkáját 22 136 látogató tekintette meg s a kiállítás 800 Ft tiszta haszonnal zárult.^{4/}

As országos kiállítások mellett még néhány szakmai /raja, mester-énekes/ kiállításokat tartottak.

A 40-es évek kiállításai után csak a kiegyezés, illetve az Iparegyesület újjászervezése késztetést adott újabb kiállításokra. Ezek közül legnagyobb sikert az 1872-ben megrendezett kereskedelmi országos kiállítás volt. Ilyen előzmények után került sor 1876-ban először a helyi ipar termékeinek nagyszabású bemutatására.

As első felhívást „a szegedi országos ipar- és terménykiállítás” megrendezésére 1875-ben tette közzé Béni Ferenc főispán, Reisner János főjegyző és Bakayándor. A felhívás többek között ilyen foglalkozást tartalmaz: „Hasznunk növelése iparviszonyain és gazdasági rendszerünkön javítani, kereskedelmünket erősíteni, nyereségünket, gyári és kézműveseinknek piacokat teremteni, sával ekkorunknak tökéletesebbé tétele által ezek versenyképességét fokozni volt a végső, midőn a szegedi ipartársulat Bortol György főldtulajdonos, ipar- és kereskedelmi miniszter ur önkéntességének 2. évi 438. eln. sz. engedélye alapján a hazai ipar- és gazdasági részvétel mellett Szegeden 1876-iki évi augusztus hónapban megrendezni országos ipar és terménykiállítás eseményét határozatba hozta.”^{5/} Erre a célra a rendező bizottság a kormánytól is, és a városi tanácstól is 2000 - 2000 Ft anyagi támogatást kapott.^{6/}

Bakay országjárása volt a kiállítás megszervezésében. As előkészítő munkálatok során napokig nem járt haza, gyárát is elhagyta, a kiállítás területén rögtönzött heverőn pihent éjszakáinkat néhány órát.

As első szegedi iparkiállítás céljairól as Alföldi Ipari tudósít. Szerinte a kiállításnak mindenképp az a feladata, hogy javítsa hasznunk gazdasági rendszerén és mostoha iparviszonyain.

A kiállítás rendjének, szabályzatának megvitatására 1875 június 6-án a városháza nagytermében, azt teljesen megtöltve küldöttek előtt, előkészítő értekezletet tartottak. Ezen as Ulászló Bakay ismertetette a kiállítás tervezetét. As értekezleten a vidéki iparkamarák és egyesületek képviselői is megjelentek.

A tervezet a kiállítandó tárgyakat 15 szakosztályba sorolta:

1. Erdőtermények, durva és feldolgozottak s a nehezebb faipar tárgyai.
2. Bányatermékek, feldolgozottak, nehezebb ártványok és újított tárgyak, továbbá üveg, gyurma, porcellán, cserep és egyéb égetett agyagművek.
3. Mezőgazdasági termények, gazdasági feldolgozottak s a házi ipar tárgyai.
4. Élelmi cikkek és malomipar.
5. Szeszek, szesz italok, borek.
6. Fonó anyagok, fonatok, szövöttek, ruházati ipar és női kézművesek.

7. Dolépitészeti, háztartási és bútorigar.
8. Vasigar.
9. Hemeségre és fémigar.
10. Bőr, kemesuk, csontigar.
11. Húigar és szénészeti tárgyak.
12. Gazdasági eszközök, iparos szerszámok.
13. Gépigar.
14. Hódészeti ipar.
15. Hajóigar.^{7/}

As előkészületi munkákat fokozta as a körülmény, hogy 1876 tavassza a városnak három hónapi erőfeszítésbe került a Tisza ismétlődő árviszonyával való birkózás. Ez volt e téren egyébként as utolsó ilyenmő sikeres erőfeszítés, mert a három évvel később bekövetkező áradás valóban végzetesé vált Szegedre.

A kiállítás as előkészítő értekezlet arra is föl akarta használni, hogy félkérően néhány ipari szakembert tanácsmányossá, hogy mi módon lehetne nagyobb fejlődést elérni a textiliparban /len-, selyemtermelés, har-
tongyártás/, a bőrgyártás és a dohánytermesztés terén?

A kiállítás megnyitása előtti napon leplezték le Iszák Miklós - ki már előbb elhunyt, és így művét tanítványa: Huszár Adolf, fejezte be - Dugonics András szobrát, amelyet abban as időben a legesebb vidéki köztéri szobornak tartottak. A szoboravatás beszédet a város történetét megíró Reisner János főjegyző mondotta, és as előtt a szobor előtt szavalta el Szász Károly as alkalomra Dugonicséhoz írt költeményét.^{8/}

A kiállítást 1876 augusztus 20-tól szeptember 10-ig rendezték meg a Főudl-tetőre / ma a központi egyetem és könyvtár épülete / új kétemeletes palotájában, as előtte levő ligetben és a busa-piacon / ma a Dugonics-tér/, valamint a Tisza-parton, részben szabadban, részben ideiglenesen emelt épületekben, mintegy 20 000 m² alapterületen. As ipar és terménykiállításal kapcsolatban állatkiállítást is rendeztek és országos vásár tartottak. Ez utóbbi rendezvény mögött as előkészítő bizottságnak as a reménye lappangott, hogy - mihelyt a konvultusok útján a szomszédos keleti tartományokat erről időben tájékoztatják - így majd sikerül a fejletlenebb iparu keleti piacokat a magyar polgárság számára biztosítani.

Bárdi Simonvi Lajos iparügyi miniszter, mint a kiállítás végsőke, 1876 augusztus 20-án, nyitotta meg a szegedi iparkiállítást. Szombathelytől Brassóig, sőt külföldről is - Németországból, Ausztriából - érkeztek látogatók. As akkori magyar kösület több kimagasló személyisége, mint Trefort Áoston vallás- és közoktatásügyi miniszter, Szende Béla Honvédelmi-, Páchy Tibor

köszönettel miniszter, Almády Emil és Sághy Károly költők, Holcsy Imre,
 Kossuth bírságosa, Dr. Szabóczy Adolf, a kiállítások lelkes támogatója, ^{9/} gróf
Károlyi Mihály ~~szász~~ szász szász, a kiváló gáza - egyben maga is kiállító! -, Ráth Ká-
roly képviselő, és Károlyi Sándor, az Országos Ipari Egyesület igazgatója. E-
 nekben a napokban egy nemzetközi statisztikai kongresszus ülésénél Buda-
 pesten, amelynek 170 tagja utazott le a kiállítás megtekintésére. Egy hó-
 napon át az ország szinte fejedelmévé tekintett. ^{10/} A kiállítás bebizonyította,
 hogy Szegednek fejlettebb ipara szervezetei vannak, van törvényes, kezdeménye-
 zés és minőségi ellenőrzés nemcsak gondolatok megvalósítására. A kiállítás va-
 lában szegedi megmozdult volt, mert az ország minden tájáról jöttek ki-
 állítók. Érdemes a kiállítás személyeinek foglalkozási szerinti megoszlása.
 Sokan hívtak ipari szakemberek mutatott be itt kiváló termékeiket, ha-
 mon birtokok, honvédek, tanácsok, főpapok, hivatalnokok, nagánok,
 képviselők, orvosok, magánállami állami tisztviselők, társulatok, gáza-
 sági egyesületek, kézművesek, ügyvédek, sőt műkedvelők is résztvettek rajta,
 köztük nem egy díjat is nyert! ^{11/}

A kiállított tárgyakat bíráló bizottság vizsgálta felül. Főleg azt mér-
 legelte, hogy milyen fokú a bemutatott áruk technikai fejlettsége, kivitel,
 milyen lehetőségek állnak a tömegtermelés előtt és mennyire állják a vor-
 sonyt a külföldi ipar termékeivel? A kiállítás között 1375 éremdíjat /a-
 rany, ezüst, bronz/, oklevelet és 850 emlékdíjat osztottak ki, ^{12/} 76 mm-
 ká-ellenőrző okmány és 14 ellenőrző oklevél talált gazdára. ^{13/}

A kiállítást legelőször helyen is méltányolták. I. Ferenc József a ha-
 szai iparfejlesztés körül szervezett érdemeiért gróf Károlyi főispánnak a ki-
 pót-rend lovagkeresztjét, Károlyi Károly ipartársulati elnöknek és Károlyi
Józsefnek a koronás arany éremkeresztet adományozta. A kormány 32 személy-
 nek és négy hatóságnak fejezte ki elismerését. ^{14/} A kiállítás teljes anyá-
 gát - Károlyi, Sallási és Szabóczy kiállítási emlékdíjnyelv formájában - 8 feje-
 zethe foglalva - is kiadták. ^{15/}

Az emlékdíjnyelv sokoldalúan elemzi a kiállítás eredményeit, hibáit, te-
 mulásait, de főként a magyar ipar akkori helyzetét. Kiemeli, hogy a faipar,
 éreg, gyurma, liszt, ruházati, bútort, éreg, bőr és a mezőgazdasági gépipar
 versenyképesnek bizonyult. Nálja pont a posztóipar hanyatlása. Az 1946. évi
 iparkiállításra még 15 posztógyár mutatta be termékeit, a szegedi már csak
 három. Hatóság állami támogatás /adományozás, kedvezmények/ tudna a poszt-
 óipar helyzetét segíteni. A ruházati kézműipar termékei viszont /takarók,
 csúszógépek, konyhák, kalapok, szőrmészkészítmények/ jóknek bizonyultak.
 Jelentős fejlődést mutatott a hajlított bútort és a parkettagyártás. Maga-
 nosoktól származó háziipari cikkek alig szerepeltek. Viszont jelentősök vol-
 tak az állami támogatással működő háziipari termékek /tápi gyümölcsök/.

A női kézművisek csöpek ugyan, bár nem praktikusak. A vasiparban a lakatok, részek művészi ízlésről tanuszkodnak. A gyári készítmények / sínek, öntvények, szerelvények, alkatrészek / fejlődésről tanuszkodnak. Mígottuk a kézműipar termékei erősen lemaradtak. A bádogos és részműves szakmában a bemutatott tárgyak kiolégítők. Magas színvonalat bizonyít a fényképészet és a nyomdaipar. A gyufagyártás is versenyképes, viszont a kocsipar fejlődését a magas igényelési idő gátolja. ^{16/}

A kiállításon hiányzik a támad a látogatóknak, amikor a helyenipar termékeit keresi. 1846-ban a hasai helyeniparukból egész gyűjtemények voltak láthatók, most viszont alig akad ilyen a szegedi kiállításon. Hasánkban a helyenipar - és a helyenipartermelés - lehanyaglott. Magobb állami támogatásra volna szükség, mert helyeniparukra évről-évre magas összegek áramlanak ki az országból, pedig csak hasai erőiből is jól elő tudnánk állítani. Hasánkban posztó- és vászonkészítményekre évente 70 millió Ft vándorol ki tőlünk. Külföldi mintára államilag támogatott szövőiskolák felállításával lehetne ezen a bajon segíteni.

1872-ben még 26, de már 1876-ban csak 3 gyár képviselt a hasai cukoripart. Két év alatt - az 1873-as gazdasági válság, a közsé vánterület és a magas adók miatt - 22 hasai cukorgyár szűntette be működését! /Lásd II. fejezet 11/ jegyzetet! /17/

A kiállításból levonható tanulmányok elemeve az 1872. évi ipartörvény revízióján túl /kötelező társulás! / szükség van kölcsöntársulásokra, hitelgyűletekre, amelyekből a kisiparosok kedvező feltételek mellett kaphatnának kölcsönt a megnevezésnek az uszortól, a kisipar egyik rákfenéjétől. Nyersanyagbeszerzési egységek /raktárak/ révén az iparosok kedvező beszerzési áron juthatnának a szükséges nyersanyaghoz, ez segítene rajtuk, hiszen a legtöbbben eladósodtak a kereskedőkkel szemben. Árucserék a nagyipar versenyével szemben jelentősen védelmet. Közsé termelőtársulások állami vagy társulati támogatással beszereshetnének költségesebb gépeket, alkalmasak volnának a nagybani termelésre, a külföldi versenyt részben visszaszoríthatnák, részben maguk is termelhetnének kivitelre. Szervezeti téren pedig a kereskedelem és iparkamarák újjászervezésére van szükség. /Az előzőekben végeredményben a szövetkezeti gondolat megvalósulását látjuk, amelyet a VI. fejezetben részletesen tárgyaltunk! ^{18/}

Ráth Miklós a kiállításról írott tanulmányában ezek olvashatók: „Tett-e Szeged redlikolai palotája kormányunkra is mélyebb benyomást, érezt-e az intéző körökben némi komoly elhatározást a hasai ipar emelése érdekében, nem tudjuk, de hisszük és reméljük. Talán mégis keskeny gondolkozni efelett,

iparosok támogatja a legnagyobb határozottsággal és egyöntetűséggel.^{27/}

As Országos Ipargyűléslet külföldi kiállítások tanulmányozására lé-
tagatásokat szervezett.^{28/} A szűkebb utolsó ötvenes években már annyira elcsapo-
róttak nálunk is, külföldön is a kiállítások, hogy az Országos Ipargyűlés-
let kénytelen volt kitérni. A kormányhoz intézett emlékiratában kifej-
ti, hogy a minisztérium ellenőrizze a hazai kiállítások rendezését és meg-
felelő szervezést, a kiállításokon való részvételre az érdekelteknek te-
mással szolgáljon, és a kiállítások tanulmányait tegye hozzáférhetővé a
köznevelés számára.^{29/} Nemzetközi megállapodások útján rendezni kell a világ-
kiállítások ügyét is. Csak nagyobb időközökben rendezzenek ilyen, mert a
magyar iparosok számára a rajtuk való részvétel túl nagy kiadást jelent e
így nem tudnak azokba bekapcsolódni.^{30/}

As 1876. évi országos iparkiállítás mérlegét a városi közgyűlés is meg-
vonta. As erről szóló polgármesteri jelentést a közgyűlés jegyzőkönyve as
alábbiakban örökítette meg:

„Alkalmunk volt as ország és világ előtt fényes sikerrel és eredmény-
nyel feltüntetni újabb haladásunkat, a tudományt, a művészet, as ipar és
közlekedés érdekében hozott áldozatainkat és fáradozásainkat. Örömmel és büszke-
séggel jelentem emlékeztetve, hogy as ország minden vidékéről egybegyűlést
vendégek olimpiaként emlékeztet meg azon törekvésekről, melyek a város
köznevelése kitűnt a ma már a hazai köznevelés igazságosan ítél, sőt a
várost köznevelés és közgazdasági viszonyainak fogva is a magyar Al-
földnek legilletékesebb központjává ismerte el.”^{31/}

A kiegyezés utáni években szép számmal akadnak Szegeden részint gyá-
korló iparosok, részint iparbarátok újságírók, tanárok, akik a város érde-
teljesebb iparosítása érdekében fáradoznak. As „iparosítás” jelenti ugyan
a korszerű gyáripar kibontakoztatásának előmozdítását is, mégis főként a
kisebbség as immens kapitalizmussal szembeni megtámasztását, megerősíté-
sét, helyzetének biztosítását sejteti as elajta törekvéség.

A 70-es évek országos iparvilágában kivételosen előkelő hely illeti
meg Lakay Jándort. Családjában - dédapjától kezdve - öröklődött a költőve-
rő mesterség. Apja Újszegeden a bírói hivatalt is betöltötte, 1840-ben a
saját házában könyvtári iskolát nyitott.^{32/} 15 éves korában apja oldalán
székelt résztvevő a szabadságharcban. Megsebesült. Félgyógyulása után 4
évig tanulmányt van Európában. Hazatérve előbb apja műhelyében dolgo-
zik. Atyja halála után átveszi as ügyet vezetését, 1877-ben gézszerre rendez-
zi és modern gépekkel szereli föl. A városi tanácsban kérvényt nyújt be, as

melyben természetesen új épületrészekkel bővítéshez kér engedélyt, és azok előkészítéséig a törvényben biztosított adómentességet. ^{33/} Már ekkor 56 szövőgép és 20 szövőgép van, mintegy 80 munkást foglalkoztat. Akad ideje az írásra is. 1869-70-ben 8 származati a Tiszavidéki Ujság-ot, majd később több alkalommal az Alföldi Igazság-ot, de cikkei jelennek meg a Pesti Hírlap-ban, Magyarország-ban és a Hoz-ban. Jó, erőteljes újságírói stílusa van, nemcsak verseikkel vagy közgazdasági tanulmányaival, hanem szemléletes utóleírásaival is érdekes olvasmányoknak számítanak. A Tiszavidéki Ujság cikkcseresatát közli a "A tőke és a munka" címmel. Ebben fejti ki közéleti pályájának megkezdése előtt politikai, társadalmi nézeteit. Ezekben az írásokban szocialistának vallja magát, bár ezek nem lessztek, alaposan átgondolt és rendszerezett megállapítások, sok utópikus elemmel keverednek. ^{34/}

1876-ban kormánysegéllyel Olaszországban tanulmányozza a kender és len termesztést. Közben félkeresi Kossuth-t, akitől ajánló levelet kap főúrnak, Kossuth-nak, aki ekkor Csehszlovákia egy angol társulat Közbiztonság és finanszírozásának a vezérigazgatója. Kossuth Kossuth szellemi vezetője az ekkor, akik a helyi kendertermesztés és feldolgozás minden részletével megismerkedtek. A kormányhoz írott jelentésében különösen a korszerű kendertermesztés modernizációját hangsúlyozza ki. ^{35/}

Az 1875. évi májusi saegedi közgazdasági tanácskozásnak előkészítésében és levezetésében vezető szerepet vitt. Több javaslatát elfogadták. Ekkor gondolt először politikai párt alapításra. Az "iparos párt" vagy "nemzetgazdasági párt" sem a kormánynak, sem az ellenének nem lehetett irány, mert a tervet csakhamar elejtette. /E kísérletért egyébként Kossuth is megértette./ De nem is volt józan remény arra, hogy a Dél-Alföldről induló, nemcsak iparosokból álló és tisztán közgazdasági alapon álló párt befusszon a "közjogi kérdésekkel" foglalkozó parlamentbe. A kormánypárt és az ellenpárt között csakhamar felmereszkedett volna, mint ahogy ebben az időszakban más pártok is feloszlottak, vagy lecsúsztak a parlamenti harcok örömdíjáról. 1875-ben a közjogi ellenpárt sorában találjuk. Közgazdasági olveit azonban nem hajlandó alárendelni a pártfegyvernek. Mikor 1875-ben a képviselői mandátumért a saegedi I. körzetben perondra lép, a szabadelvű Salva Agostomai szemben alulmarad. Három év múlva függetlenségi párti programmal lép föl Battayán, ismét örömdíjtelenséggel. Mikor azonban a Saegeden megválasztott Simonyi Rudolf, a függetlenségi párti elnök lemond a megbízatásáról - és helyette a debreceni mandátumot fogadja el -, pótválasztást rendelnek. Rudolf megválasztásához levélben kéri Kossuth segítségét. Kossuth 1878 augusztus 21-én a sorokban válasza: "Saeged nemcsak Önnek, de mind saját magának is a magyar ipar érdekében is tartozik annak, hogy Önnek

tört nyílcson a törvényhozás terén folytatni azon buzgalmat, melyet ön társadalmi téren a magyar ipar érdekében oly kitűnő szakértelennel s oly ritka tevékenységgel kifejtett.^{36/} Elmarasztalja ugyan Bakay politikai ingatlanságát, taktikáját a kormány és ellenének között, de a kért támogatást megadja. „A függetlenségi párt sok jóles tehetségekkel diszponálhat, de tudommal a megválasztott képviselők között e pártnál ekkorig a Magyar iparos osztály nincs képviselve. Én nagyon kíváncsi vagyok, hogy legyen, s mint-hogy ön mellett nem csak érdem és tehetség, hanem a tekintély s a vezető állás is szól, melyet a magyar productiv munka tényleg kiérdemelt elismerés szerint elfoglal, én határozottan azon nézetben vagyok, hogy Simonyi ur lemondása esetére a függetlenségi párt minden jóles tehetséggel kiérdemelt egyenesen ön van Szeged képviselőjével indicálva.”^{37/} Így Kossuth támogatásával az 1873 novemberében megtartott pótválasztáson, Pulasky József szombathelyi, képviselővé választották. Így került be a dualizmus korában az első iparos képviselő a parlamentbe. ^{37/a}

As önálló vámtérület rendíthetetlen híve. Ő kezdeményezte, hogy az 1873. évi bécsi iparképzésben magyar iparosok is részt vegyenek. Az 1876-os szegedi iparképzés pedig - némi tudással állítva - szinte Bakay személyes műve. A következő évben - szülőhelyi tapasztalatait felhasználva - a párisi világkiállítás szegedvidéki bizottságának elnökevé választották. ^{38/}

Érdemes a gyárban meghonosított háztartási figyelni. Állandó munkások számára 50 Ft értékű segélyalapítványt létesít 5 % kamattal, amelyhez az állandó munkások heti 10 kr-t fizetnek be. Amíg a gyár működik, az állandó munkásokat nem lehet elbocsátani. Napi munkabérük 1 Ft, ehhez kiegészítésként a megállapított fölkülkereset. A rend megsértési kifizetési díjat fizetnek /ittasság, verekedés, elmaradás a munkából, szándékos rongálás, stb./, ezt a segélypénztárhoz osztolják. Ha egy állandó munkás segélyalapja elérte a 200 Ft-ot, azt saját nevére betáblázhatja, vagy 6 % kamattal takarékbba teheti. Ha továbbra is bent tartja a 200 Ft-on felüli összeget, az öregségi segélyalappá válik, 8 % kamattal. A kamatokat negyedévenként az állandó munkások között kiosztják. Elhalálozás esetén a tőke a munkás családjához kerül. A gyári orvos ingyen kezel a munkásokat, gyógyszerét a segélyalapból kapnak. Lábadorog betegek ápolására a segélypénztár napi 3 Ft-ot utal ki. ^{39/}

Külföldi és iparfejlesztő munkásságáért az ipartársulat 1878-ban díszoklevéllel tüntette ki. ^{40/}

As 1879. év nemcsak Szeged városára, hanem személy szerint Bakay névre is végzetes volt. Szépen viruló gyárat az árvis teljesen elpusztította. Életművének megsemmisülése a Tisza szennyes árjában lefolyt Bakay. Igaz, hogy kormánytámogatással sikerült ugyan gyárat újjáépíteni, de ezt az üzemet egy részvénytársaság Kohn vezetésével 180 000 Ft alaptőkével Szegedi Fond., Szövő- és Kötőgyárrá alakította át, amelyből később

360 000 Ft alaptőkével alakult meg az Első Magyar Kenderfonó Rt. /Köhner a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatója volt./ Egy ideig ennek igazgatója volt, majd 1890-ben a megalakuló szegedi Kereskedelmi és Iparkamara másodtitkári állását vállalta el. Az árvis után gróf Tisza Lajos meghívására a város újfépítő királyi bizottságban tanácsosi állás⁴² vállalt, de erről a megbízatásról félév múlva lemondott.

Igazi szakmája a kender feldolgozása. Tanulmányutjainak középpontjában is ez áll, ekkor főleg ezzel a tárggyal foglalkoznak. Herman Ottóval közösen könyvet ír a kender termesztéséről.^{42/} Tíz év múlva, tapasztalatai bővültével új könyve hagyja el a nyomdát, amelyben a feldolgozásra is kitér.^{43/} A hazai kenderfeldolgozás nehézségeit a tiszta kender- és lenstatók, embereségesebb kendertüre^{44/}k hiányában látja. Borsó fiát gépészmérnöknek neveli, akinek kender- és lentörő, tiloló és tisztító gépének nyilvános próbája, amelyre szabadalmat is nyert, 1886 április 4-én meg is végbe.⁴⁵

1887 tavaszán Ujsegeden, a vasúti híd környékén, kenderkikészítő gyár építésére tesz javaslatot. Kb 67 kh területet kér erre a várostól kedvezményesen, örök áron, részletfizetésre, kocsit és gyalogjárda építését, lámpák felállítását és a munkásoknak a hiden vagy ladikon díjtalan áthelcsét a szegedi oldalról. /A községi híd ui. ekkor még nem készült el!/ Évente kb. 1 1/2 - 2 millió Ft jövedelemre számít. Ennek egy része a kender termesztés^{46/} gazdaságának, a másik része a munkásoknak jutna, tehát ezzel a város lakosságának jelentős részét juttatná keresethez. Nyáron már nyíltbeütötte a szomszédokat a vállalkozással, a terveket bemutatta és megismereste a hatósági engedélyt.^{47/} Ezután a környéki gazdaságokat igyekezett megnyerni a kendertermesztés számára. Már 80 gazdaság vállalkozott rá, kb. 200 kh terjedelemben, de ahhoz, hogy a vállalkozás eredményes legyen, legalább 1500 kh termés biztosítására lett volna szükség. Jutalmat tűsített ki a kendertermesztők számára.^{48/}

1886-ban javaslatot nyújtott be a városnak egy mezőgazdasági mintakertészet és földműveléskola szervezésére.^{49/} Két év múlva cukorrépafejlesztéssel és gyáralapítás gondolatával foglalkozik. Szeretné elérni a cukorrépa árának 75 kr-ra emelését, a termelő gazdaságokkal öt éves szomszédos⁵⁰ kíván kötni, akiknek először takarmányt és trágyát kíván biztosítani.

Balogh a hazai és a szegedi iparfejlesztés egyik legtevékenyebb egyénisége. Minden ipari megmozdulásban ott van, és - ott van! Felcserélte fejével, tanul, ír, tanulmányutakat tesz, ötletei vannak, tervet, számít, kidolgozókat szervez, bíráli bizottságokban vesz részt, bíráli és sürget, népgyűléseken széleskörű bank- és vámszabályok, újításokat szervezt...nehéz lenne valóban sokoldalúságát pontosan visszakövetni.

Rövidben autodidakta műveltségével meggyarúsítható, hogy főleg társadalmi, politikai kérdésekben viszont nincsenek megállapodott elgondolásai. Anny-

nyire világos és határozott nézetei vannak az iparról, a gazdasági életéről, annyira tisztátalanok és homályosak viszont politikai, társadalmi elképzelései. Míg a kormányparti Szegedi Híradó az osztályharc szitálásával vidítja, és Kossuth is tartja „socialistikus nézeteitől”, addig ő az Egyesült Ellen-ség és a Függetlenségi Párt között ingadozik, attól függően, hol nyerheti el az áhított képviselőiséget. Az árvis után a kormány szolgálatába áll, bár igaz - Kossuth is megírta -, hogy Szeged újjáépítéséből nem szabad pártügyet csinálni. A várost ért súlyos katasztrófa után Kossuth Bakaynak írott levelében fejti ki részvétét, és ehhez a levélhez 350 arany frankot csatol az árviskárosultak javára. Levelében kifejti: „Szegednek élnie kell, Szegednek nem szabad elviesnie.” A levélhez mindjárt egy 16 oldalas emlékiratot is szerkeszt a város újjáépítéséről és a további vészély elhárításáról. /„Emlékirat Szeged restructioja felől” rendkívül sok hasonlatosságot mutat - bár a két tervvet egyenestől teljesen függetlenül, és egyenestől nagy földrajzi távolságban született meg! - Bakaynak szintén az árvis után készült felgondolásaival, amelynek címe: „Emlékirat Szeged város újjáalakítása érdekében és a Tisza-szabályozás ügyében.” Kossuth levelének sorait e szavakkal zárja: „November pedig mondja meg kérem Szeged népének, hogy az, aki őt egykor a magyar nemzet büszkeségének nevelte, megvárja tőle, hogy e névre magát most is méltónak bizonyítsa.”^{51/}

Bakay túlélt nagy műve, az árvis hullámaiból újjáépített kötélygyára, mely a század utolsó évtizedeiben e szakmában Közép-Európa legjelentősebb vállalatává nőtt. A századfordulón már 800 - 900 munkás dolgozott benne. Soraiából a szegedi munkásmozgalom több vezetője került ki.^{52/}

VIII. Iparoktatásunk fejlődése

A Ratione Educationis /1777/ hatására Szegeden 1779 óta működött a 4 osztályos németi /olasz- vagy nép-/ iskola. Akik ipari vagy kereskedői pályára készültek, kötelesek voltak a 4. osztályt is elvégezni. /Ezt az osztályt ekkor németül polgári iskolá-nak is nevezték./ ^{1/} A helytartóságnak 1795 szeptember 23-i rendelete 22 iparágban kötelezőnek mondta ki a polgári és rajziskola elvégzését. ^{2/} A rajzitanítást a városban Illus /Lap- tan piarista tanár 1799 december 18-án kezdte meg 121 iparosnövendékkel. Utóléva a rajzitanításban résztvevők száma elérte az 500-at. ^{3/} A polgári iskola - most már nem a németi iskola 4. osztályaként, hanem önálló iskolai intézményként - 1819 óta állt a 100 évvel korábban Szegedre települt piaristák vezetése alatt. Háziismereti tárgyakon kívül természetismereteket, technológiát, kereskedelmi levelezést, földmérést, építészeti ismereteket, mennyiségtant, géptant és hidrodinamikát tanítottak. A városi tanács az oktatásban 30 finikai kísérleti eszközt szerezett be, ezen felül még 400 Ft-ot költött különböző műszerekre és mérőeszközökre. ^{4/}

Az ipari szakoktatás Angliában a legrégebbi. Az ipari forradalmat követően már a múlt század elején lehet találni olyan iskolafajtákat, amelyek elsődlegesen ipari képzést nyújtának. Az iskolák többsége - mint az angol iskolarendszer általában - magánkézben van, köztük csak néhány az állami iskola. Franciaországban részint az állam, részint az egyes département-ok tartanak főn ipari jellegű iskolákat. Az európai oktatási rendszerre a holai német hatott erőteljesen, ahol először szerveztek szakiskolákat kizárólagosan ipari képzés céljaira. Ezek elméleti ismeretek mellett a gyakorlatokat is meghonosították. Ez az iskolatípus terjedt el Hémetország egyes államaiban, és Ausztriában is. Ausztria nagyon hamar fölismerte az ipari szakoktatás jelentőségét, ezt állami feladatnak ismerte el és széleskörűen kiterjesztett ipariskolai hálójával biztosítani tudta az osztrák ipar magas színvonalát. Az ipari képzést előmozdító redltanodák száma a Habsburg-monarchiában 1851-ben mindössze 16, de néhány év teltével már /1866/ 73, ebből 25 Magyarországon tanulható. De már 1855-ben Ausztriában 12 ipari szakiskola - nálunk még egyáltalán nincs! - viszont Bajorországban is, és Poroszországban is 26 - 26 ipari szakiskola működik. Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1887-ben /de még mindig Magyarországon nélkül! / 549 finipariskola 55 531 tanulóval, és 335 női ipariskola 17 316 tanulóval segíti elő az ipari szakképzés ügyét. ^{5/}

A szegedi főpolgármesteri polgármesteri társalkodó egylete 1840-ben felvetette „mivósok, mestereknek s kereskedők előkészítésére szolgáló ipariskola” létesítésének gondolatát. Ebben a kőszérhető nyelven tartott okta-

tárat gyakorlati kísérletek egészítéséül ki a csekken szükségesnek vélte a
raja-, minta-, termény- és áruajánlatok beszerzését.^{6/}

As Szegedi Ipari Egyesület többévi előkészítés után 1845-ben nyitotta
meg a 3 évfolyamú mesterinas-iskolát. As egyes évfolyamok tananyaga: 1. osztály:
elemi ismeretek /írás, olvasás, számolás/; 2. osztály: az előző évi
anyag ismételése, hozzákapcsolva történelmi, földrajzi és népszokás mitológia-
/kb. fizikai, technikai/ ismereteket; 3. osztály: az előző évfolyam anyagá-
nak ismételése, illetve részletesebb kifejtése. - As Ipari Egyesület 1846/47.
évi jelentésében hangsúlyozza, hogy a mesterinas iskola nem akar versenytá-
rsra lenni a községi /polgári/ iskolának, hanem „előkészítő, tanács-
adó, újabb fejleményeket ismertető, régi ismereteket felújító, gyakorló
iparosnál szükséges ismereteket ad.”^{7/}

A József nádorról elnevezett Inartanoda 1846. november 1-én nyílt
meg. A megnyitó ünnepségen Szegedi díszmagyarba öltözötten jelent meg.
1856-ban ebből az intézményből kelt életre a Műegyetem.^{8/}

A szegedi felsővárosi polgárság terve ugyan akkor még nem valósult
meg, de 1853-ban a belvárosi elemi iskolában inasiskolát nyitottak. /Mint-
hogy a tanítás rendszeresen folyt - de. az elméleti tárgyak, de. a rajztanítás/
rendszeresen iskolának vagy, mert a két alsó osztályban csak a népiszkolai a-
nyagot gyakorolták, ismételtek, ismétlő iskolának is hívták. /Csak a 3.
osztályban ismerkedtek meg az inasok a számítás, rajz, fogalmazás és könyv-
vitel anyagával. As inasiskola látogatása kötelező volt, ami természetesen
nem jelenti azt, hogy minden inas valóban szorgalmasan is látogatta, viszont
az már igaz, hogy az inas ^{ak}csalnak szabadulhatott föl, ha az inasiskola lá-
togatását bizonyítvánnyal igazolja.^{9/} As az iskolatípus a Bach-korszakban
egy ideig virágzott, de 1865 után hanyatlani kezdett, s minthogy meguk a
céluk is elégedetlenek voltak az eredménnyel, több helyen meg is szűnt.^{10/}

As 1859. évi december 29-én megjelent Inarrendtartás 59. § pénzbírság
terhe alatt kötelezi a mestereket arra, hogy inasikat iskolába járassák.^{11/}

As 1868. évi XXXVIII. tc. - a népiszkolai törvény - az iskolaköteles
kort 6 - 12 évben jelölte meg. Már a Bach-korszakban kötelező volt az is-
métlő iskolák látogatása azoknak, akik a népiszkola 4 osztályát elvégezték,
de tovább nem tanultak. A népiszkola 4. osztálya elvégzése után lehetett be-
iratkozni a polgári iskolába /fiúknak 6, lányoknak 4 osztályt kellett el-
végezniük/. Minthogy Szegeden ekkor már folyt a gimnázium és a reáliskola
építése, amelyek fönntartására a városnak nagy pénzügyi terhet kellett ma-
gára vállalnia, a kormány nem kötelezte Szegedet egyidejűleg polgári isko-
la építésére is. Viszont Horváth Mihály - ekkor Szeged országgyűlési kép-
viselője - 1872 április 23-án választói előtt mondott beszédében hivatko-

sott a kormány ígéretére, miszerint, ha a város igényt tart a polgári iskolára, azt pénzügyileg támogatni fogja. A tiszteletre rendezett lakosok nagy lelkesedéssel becsült a polgári iskolák jövőjéről, amelyeket külföldön is bevditak, sőt, a műiskola mellett Szegednek polgári leányiskolát is követelt. Ilyen előzmények után nyílt meg Szegeden 1873 novemberében, dli-
lani költségen, a polgári fin-, majd egy év múlva a polgári leányiskola is.
12/

As Gratias Insuperavit már 1869-ben megszervezte az alsófokú ipar-iskolát. Az ismétli iskolához hasonlóan az is 3 évfolyamu volt. Az egyes osztályok tananyagát a következőképpen osztották szét: 1. osztályi - az al/udatit/ osztálynak is nevezeték: - lényegében az ismétli iskola 2. al-
só osztályának anyagát /olvasás, írás, számolás/ gyakorolja hetenkint 3-3 órában. A 2. vagy felelősség osztály: ebbe csak azok irathozhattak be, a-
kik előkészítő tanfolyamot, vagy műiskolát látogattak /az 1. osztály a-
soknak volt kötelező, akik ezt elmulasztották/. Anyaga: olvasmányv ós-
tolkodás heti 3, családi megismerés 2, ipari szemlén és könyvelés 2, sza-
badidőni rajz 2 órában. 3. magyar nyelv osztály: /csak az előző 2 osztály
után/ tudományon heti 3, háztartásigény 1, földrajz 1, technológia 1,
szabadidőni és műteni rajz 2, mintás 1 órában. Mindhárom osztályban te-
hát heti 9 óra volt az oktatás időtartama. Tanfolyamainak 36 részét Magyar-
ny Adolf írta, aki három évtizeden át az Ipari egyesület minden összejutásá-
nál megalkalmában résztvett.

Ezek az alsófokú ipariskolák 1901-ben összeolvasztott az ismétli isko-
lával.
13/

As iparoktatás fontosságát a parlamenti pártok is hirdették. Munka-
országban a konzervatívok Rivoli-programja sürgeti az ipari képzítés el-
ismertetését, a Szabadalmi Hivatal pedig az ipari iskolák számára növe-
lését. A magyar pártok - az osztrákoknál jóval később - ismerték föl az
iparoktatás jelentőségét. Magyar parlamenti beszámolója becsüléssel el-
ismeri az iparoktatás fejlesztésének szükségességét, hasonlóan nyilatko-
zik az Magyar Ellenzár 1878. évi manifestuma is, de az Antikommünista Párt
is fontosnak tartja az iparos képzítésének kötelezettségét.
14/

As 1872. VIII. to. meglehetősen sokszavuan intézkedett az inasok
képzéséről. A III. feje. 42. § elrendelte, hogy az „iparos, köteles tanon-
cát ismétli, esti, vasárnap vagy ipariskolába járattatni.” A 82. § 28-tól
200 Ft-ig terjedő bírsággal sújtja azt a mestert, aki a tanonc iskolásta-
tására vonatkozó kötelezettséget nem teljesíti. Nagy hibája a törvénynek,
hogy hiányzik belőle a tanoncképzés fokoztatossága, a vizsgát teljesen mel-
lőni. Csak arra kötelezi a mestert, hogy a tanonccal eltöltött idővel inasnak
bizonyítványt adjon. Többen szemrehányják a törvényhozóknak, hogy a cöl-

rendező - az iparosképzés szempontjából tekintve - jobb volt.^{17/} Minden foglalkozásnál meghatározzák a kapacitást, csak az iparosnál nem. De tudást főleg is elvárnak.^{18/} A nemzetgazdasági 100-as bizottság feliratának 4. pontja azt javasolja, hogy a polgári iskola anyagát 3 évfolyamra csökkentse és az a polgári iskola egyúttal előkészítője lenne az ipari /kereskedelmi és nemzetgazdasági/ szakiskolának.^{19/} Ugyanezt javasolja a polgári, iparos és gazdasági a város törvényhatóságához intézett kérvénye is. Sokat, mint hátrétra szakiskolák, az iparosképzés emelése érdekében szükségesek tartja.^{20/}

Az ipartörvény életbelépése után, 1873-ban, gróf Richy József, az Országos Ipargyűlés elnöke, vidéki ipariszlovák szervezésére 12 000 Ft-ot becsatolt a kormány rendelkezésére. Bejárta az ország városait és 30 nap alatt 76 városban 27 000 ipari tanuló számára vetette meg az elsőfokú ipariszlovák alapjait.

Az Ipargyűlést javaslatára hozta létre a főváros 1873-ban az ipari szlovák.^{21/}

Az ipartörvény revíziója során az 1884. XVII. tc. elrendelte a tanonciskolák szervezését. A tanonc addig köteles iskolába járni, míg az iparosnál tanulmányi ideje tart. /82.§/ A szervezési időt 10 hónapra állapítja meg. Hetenkint 2 alkalommal 2-2 óra községi iskolák oktatására, vasárnap 3 óra rajztanításra fordítandó. A tanítási idő kitűzését az iparhatóságra bízta. /83.§/ A tanonciskolák felüli közvetlen felügyeletet a ker. tanfelügyelőnek támaszt és az elsőfokú iparhatóság látja el.^{22/} /84.§/ Az 1884. XVII. tc. előírta, hogy a tanonciskolák létszáma nagyobb legyen. A század vége felé a tanoncok csak 7%-a nem járt iskolába.^{23/}

Károlyi Sándor állástítség a Magyar Tudományos Akadémia „Az új ipartörvény hatásáról” szóló előadásában az 1884. XVII. tc-et 3 szempontból tartja különösen jelentősnek a/ az iparhatósági szervezet kiépítése; b/ az ipartestületek önkormányzata, és c/ az ipari szakoktatás szempontjából.^{24/} Nem lehet ugyan lebecsülni ezek jelentőségét, de a valóságban korántsem bizonyultak kielégítőnek, sem a két előző intézmény, sem az iparos tanonciskola. A 80-as évek második felében azonban az ország több városában alakultak képzőiskolai jellegű ipari szakiskolák. Ilyen iskolát javasolt Szegednek Stumpfelli Róza, tanoncsári ipariszlovák igazgató, mint elsőfokú „előkészítő iskola” nem létezik oktatásügyi szervezetenként.” Lévay József, csongrádi-megyei tanfelügyelő, női ipariszlovák kíván szervezni, elsősorban a női keresetforrásra alkalmas nőknek tanításra, valamint azért, hogy a nagytömegű idegen - divat- és pipergyártmányok - helyett hazai s a lehetőség szerint szegedi kézművesek kerüljenek forgo-

lomba.^{26/} A II. Országos Iparoktatói Értekezlet Budán /1890/ a tanonco-
oktatás állapotát elégtalannak találja. A minivonal emelése érdekében azt
kérdezi, hogy tanoncoknál csak olyan ifjak jöhessenek számításba, akik az
elemi iskola 4 osztályát már elvégezték - a gyakorlatban az. a tanoncisko-
la I. évfolyama lényegében az elemi iskolai anyag ismételtgetésével telik
el -, és hogy a tanoncisiskolában ne legyen tandíj! Az ipariskolák műter-
méiben az állam és a törvényhatóságok egyformán viseljék a terhet. Az
iparoktatás fölötti felügyeletet teljes egészében a kereskedelmi miniszter
hatáskörébe kell áttelni.^{27/}

Károlyi oly módon képviselte el az ipari szakiskolák gyarapítását, hogy
kormányi körletenként legalább kettőt állít föl.^{28/} A yosonyi kereskedel-
mi és iparkamara az iparoktatás tagozódását 3 fokozatban akarta megvaló-
sítani:

1. alélemtől jellegű szakiskola /iparoktatás elemi, iparáganként/,
2. tanulmányi szakiskola /a tanoncisiskola koraszűntített formájában/,
3. felkészítő tanintézet /minden jelentősebb ipari központban/.^{29/}

Károlyi aranyosát azt javasolja, hogy a tudományos pályára ké-
szülő ifjak, tanulmányaikkal párhuzamosan, naponta 1-2 órai alfoglaltság-
ban egy képezített iparos mellett egy hajlamiának megfelelő szakmát is
tanuljanak ki. Ha később nem is lépnek ipari pályára, mégis rendelkezé-
nek képességekkel, tapasztalattal, a feladók állásba kerülve, érdekük
lenne az iparügyek iránt.^{30/} Modern gondolatként hat az az ötlet is, hogy
a középiskolai oktatás során kötelező legyen egy iparág elsajátítása.^{31/}

Károlyi miniszter a „Budapesti Értekezlet”-ben szükségessé tartja a gimnázi-
umokban a háziipari tanítást.^{32/} Jedlik-Péterffy József, a házi-
ipari oktatás miniszteri biztosa, 1883-tól az alsófokú ipariskolák szem-
vezője és első felügyelője, arra törekszik, hogy a hanyatló háziipar föl-
lendítésére és idegen országok háziipari termékeinek kiszorítására bizonyos
központokban felsőfokú ipariskolát szervez vándor tanítók és tanító-
nők kiképzésére, akik később föl-készségre járva a helyi lakosságot koraso-
rú háziipari oktatásban részesítik, foglalkozást és keresetet biztosíta-
nak a háziiparban dolgozóknak.^{33/} Az Országos Háziipari Értekezlet azt
javasolja 1885-ben, hogy a háziipari termékek ismertetésére és népszerű-
sítésére háziipari és néprajzi múzeum létesüljön.^{34/}

1892. nyarán alakult meg az Országos Iparoktatási Bizottság. Feladata
abban állt, hogy javaslatot tehesse a minisztériumnak, legfőbb fel-
ügyeletet látta el az ország összes iparoktatási intézménye fölött didak-
tikai és gyakorlati szempontból, és állandóan figyelemmel kísérte az or-
szág iparoktatási szükségleteit és fejlődését. Első elnöke Károlyi János

volt.^{35/} 1895-ben megvalósult az erdélyi ipartestületi értekezlet és az Ipar-
egyesület követelése: az ipari és kereskedelmi szakoktatás a vallás- és
köznevelésiügyi miniszteri társaság a kereskedelmi miniszter egyetértésé-
re került, s így az ipari szakoktatás egységesebbé vált.^{36/}

Kereskedelmi iparoktatás elkötelezettséget jelentett. A közok-
tatás- és iparügyi miniszter 1877-ben állást foglalt az iparoktatás három-
szekszetében /lásd fentebb a pessenyi kamara indítványát! / és tanterv helyek
szervezése mellett.^{37/} A szegedi ipartársulat már 1863-ban gróf Eszterházy és
gróf Andrássy iparegyesület elnökeiben, kérvényt juttatott el Szeged
székhelyére feldolgozó iskolák és tanterv helyek kiadására egyetben.^{38/} A kereske-
delmi és iparügyek a minisztérium tudakozására városunkban ipari és köz-
iskolák tanterv helyek felállítását javasolta.^{39/} Milyenek olyan kivétel is,
hogy a tanterv helyek mindenütt ipari iskolák helyi átszervezési és erre
a célra egy új iskolaépületet kell emelni.^{40/} Az Andrássy miniszter 1891
október 2-án először Budán az ipari iskolák kivételén végzett szegedi kül-
földi állami tanterv helyek indítványozott.^{41/}

Hogy nehézséget okozott az iparoktatásban a szakképzett tanárok hi-
ánya. Először először vagy polgári iskolai tanítókat, mint órádjásokat, al-
kalmasnak a tanterv, illetve ipari iskolákban. Nyilván és a tanterv helyek szűke-
sége miatt tanterv helyek szerveztek az ipari jellegű tanterv helyekben
oktatott szakképzésre, hogy az iparoktatás sajátosságának megfelelően szakképzési
formában látható el az egyes tanterv helyek oktatását.^{42/} Különösen az i-

pari iskolákban oly nagy jelentőségű szakképzés színvonalának emelésére tö-
rekedtek. Budán péntekenként részesítette azokat a szakképzőket és
tanterv helyeket, akik véglegesen ipari iskolákban kívántak működni. Indokolt volt
a tanítók fizetésének az emelése is.

Intézkedés történt a szegényebb tanulók tanterv helyekkel való ellátá-
sára.^{43/} A vallás- és köznevelési miniszter rendelkezése minden oktatá-
si intézmény felelősségét, tanterv helyeket és tanterv helyeket csak a helyi öf-
fektől szervezhette be. Dr. Bernáth István, az ipari iskolák országos fel-
ügyelője, az ipari iskolák folyamatosan szakképzési tervekkel látta el.^{44/}

Károlyi egy éven át tanított közismeretet tanterv helyekben. „A
köznevelési miniszter” című elbeszélésében visszaemlékszik arra a pénteken,
aki a tanterv helyeket a padon végigfekve rendszeresen átaludta. Az elbe-
szélés humoros hangvételben ábrázolja az iparoktatást. De az Andrássy i-
parügyi elvet minden kedélyességgel: „...látni kell az iskolában azokat
a szakképzőket, vannak azok, akik az oktatási órákra fáradtan, kimerülve jön-
nek a alvással töltik el a két órát. Miért? Mert a nagy munkától már
teljesen fáradt vannak törve.” /Szocialistákat akarunk-e nevelni, vagy

pedig egy képzett iparos generációt? ^{46/} A Magyar Bizalmi és egy nyilatkozik az esti oktatásról, hogy az eddigi rendszerrel neveljük a szoci-
alistaikat. ^{47/} Bizony, az inassok minden inkább volt, mint irigylésreindító! Miniszter munkájának „létező része” című tanulmánya. Valószínű, hogy nem véletlenül választotta az inas tanulmánya tárgyává, maga is asztalos-
inas volt! - s a fiatalkori élmények mindig tartósak.

A közgyűlés utáni években az ipartársulat javaslatára az iskolarend-
váltásnak a korábban kialakult gazdasági iskolák tanítási ideje mel-
lett foglalt állást. / Vasárnap és. elméleti tárgyak, és. rajzoktatás. ^{48/}
A budapesti ipartársulat a tanoncoktatásról elküldött felhívására a taní-
tási idővel kapcsolatban azt kívánja, hogy az esti órákban át kell térni
a délutánra. ^{49/} László József tanfelügyelő a vasárnapi rajzoktatást is hót-
köznapra áthelyezni, az elméleti tárgyak elő. ^{50/} A tanoncoktatás-
ról indított elkészítést hivathatják a budapesti szertartályos segédok gyű-
lésére, amely - a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890-i kongresszusán
elfogadott elvekhez hasonlóan - Pécs, Brassó és más városok mintájára,
felhívja az iskolai hatóságokat a tanítási órákhoz eddigi este 7-9-ig
tartott időpontjának délután 2-től 5-ig való áthelyezésére. ^{51/} A 70-es
évek elején az Ipari Egyesület közlelte a heti 3 alkalommal az esti órák-
ban történő iparoktatás mellett foglalt állást, „hogy a tanítványok köte-
les tanulmányi a mesterek kísérelve el ne vonassanak a mégis hetenként 9
órát nyújtó munkával. ^{52/} De 1889-ben a fővárosi iparistók
igazgatói az esti oktatási idő megszüntetését követelték, e helyett egy
teljes napot - és az az 4-4 óra fordítandó az elméleti tárgyra, a vasár-
napi rajzoktatás idejéből 2 órát „koddlytantervű tantárgyakra” /torná-
sokra, ének, írodalom/ kell fordítani. ^{53/} Az Országos Ipari Egyesület
azonban hosszú vita után egyhangúan az eddigi rendszer mellett határozott,
amely indokolta álláspontját, hogy a délutáni tanoncoktatás a tanoncotartó
mesterek megkísérelése lenne, megsemmisítve a helyi rendjét, az iparoktatás
és képzésnek /!/, 10 hónap alatt 240 munkára kiesést jelentene s
így követve a munkaadókhoz képestül az iparosok megadottatásával lenne
egyenértékű, veszélyeztetné a versenyképességet, stb. ^{54/}

Az iparoktatásban külön súlyt kap a rajzoktatás. Az Alföldi Ipari
közvetlen tanfolyamot javasol iparos segédok számára. A szabadidő és ut-
szaki rajz mellett teret kell engedni az önálló tervezésnek is. A raja-
oktatásban képzett iparosokat is be akar vonni. ^{55/} A fa- és fémpari so-
gósok 1891-ben oly nagy számmal jelentkezték a rajzoktatásra, hogy gon-
dot okozott a helyiség kiválasztása. ^{56/} A tanfolyam megrendezésében a
minisztérium, a város, az iparkamara és az ipartestület összesen több,

egy VKI-rendelet kiadását sürgeti: amely tanuló 20 főnapnál többet mulaszt, osztályismétlésre utasítandó, a fől nem szabadítható addig, míg legelőbb előadásra eredményt nem ér el. ^{62/} Sürgeti továbbá speciális szaktanítók kiképzését, a tantörvénnyel állítását szaktárgyak tanítására, jó tananyagokat, ipartestületek fegyelmű hatáskörének növelését, a nem utolsósorban a tanítási időnek reggeli órára /1/ áthelyezését. „Nem várható eredmény a napi munkában elcsúszott tanulóktól, kiknek a napi fáradalmak után valósággal aszium az iskola!” ^{63/}

Dr. Kornáth István, az iparoktatás országos felügyelője, a már kilenc éve működő tanoncisiskolákról szóló terjedelmes jelentésében így ír: „...mai helyzetünkben az iparos pálya csaknem kiakadályozott az elcsúszott, vagyontalan, erkölcsötlen, sok kifogás alá eső gyermekek menedékét képezi. Azon legkisebb és bándánód, amely a gyermeket tanulószeve alatt körülveszi, a legtöbb esetben nem alkalmas arra, hogy belőle türeklő, erkölcsös és feladatának tudatával bíró iparost neveljen.” Továbbá: „...a tanoncok, a munkaidőt tekintve, a törvényes védelemben alig részesülnek. Nem ritka eset, hogy a tanonc 16-18 órát ^{64/} dolgozik naponta. Az így elcsúszott tanonccal mit tehet az iskola?”

A budapesti esztorgályos segédok gyűlésén hangzik el, hogy a „tanoncok helyzete már-már tarthatatlan”, a mesterek házi munkák végzésére is fölhasználgák, ütök, verik, koplaltatják. „En csúli a nyomor, a nyomor a bünt.” ^{65/}

Az iparoktatás hatékonyságát kívánták emelni az iparmuseumok. A budapesti technológiai iparmuseumot, amely 1883-ban alakult, a király is meglátogatta, - ahol Trefort háromnegyed órára korcsotul kalamolta -, a teljes elismeréssel nyilvánította a látottakon. ^{66/} A kisipart érintő újításokról, találmányokról a museum - rendszerint a téli hónapokban - szemlélendő bemutatásokat, tanfolyamokat rendezett, hogy az ott elcsúszott munkásokat, oljárásokat az iparoktatás szakmájukban hasznosíthassák. ^{67/} Az Ipari egyesület kezdeményezésére jött létre az Iparművészeti Museum. Erre a célra Pest városa az Andrássy úton telket adományozott. E museum anyagát részint a Nemzeti Museumtól kapta, részint az 1873-as bécsi kiállítás anyagából vásárolták össze. Az egyes iparművészeti technikák történetét képviselő tárgyakból álló gyűjtemény később az Iparművészeti Főiskola épületébe - Lechner Ödön és Pártos Gyula terveiért - került az Üllői útra. A museum igazgatója és megvalósítója Trefort Ágoston volt. 1885-ben Gelléri Már javaslatára jött létre a Kereskedelmi Museum. ^{68/}

Szegeden már a 70-es évek végén fölvetődött az iparmuseum terve. A

kiállítandó tárgyaknak alkalmasoknak kell lenniök az iparos tanulók szemléltető oktatására, haladottabb iparosok továbbképzésére és a mesterek és gyárosok versenyképességének fokozására. ^{69/} Már a múzeum tárgyi becsntása is megtörtént, mikor az egéssz tervet a Tisza árvisé elmosta mindenestül. Az árvis után Schöffler Márton cipősmester azt javasolta, hogy az ipartársulat főeloszlásakor a társulat vagyonának 4/5 részét - kb. 20 000 Ft-ot - iparmúzeum létesítésére fordítsák. ^{70/} Főeloszlást intéztek kiválóbb iparosokhoz és gyárosokhoz, hogy nevesetesebb termékeikből mintadarabokat küldjenek a múzeumnak, s így az iparmúzeum mintagyűjteményével jól szemlélíthető a tanulni vágyók és a külföldiek előtt a magyar ipar helyzetét. ^{71/}

Baross a múzeumokat vasárnapai egéssznapos nyitvatartására utasította, és arra, hogy kisiparosok és munkások számára természetstudományi kísérleteket mutassanak be, szemlélítetők felolvasásokat és előadásokat tartsanak. Munkiskönyvtárak létesítését tervezte s a Budapesten eredményesen működő népoktatási körök mintájára vidéken tanfolyamok rendezésére tett kísérletet. ^{72/}

A Népi Iskolák Társulat kezében ekkoriban indult meg egy mozgalom a magyar ipartörténet tanulmányozására. A központi bizottság elnökevé Rónay Flórist választották. A bizottság felhívást intézett a lakossághoz: minden, az ipartörténetre vonatkozó anyagot, kutasson föl és küldje meg a Nemzeti Múzeumnak. Az anyag fölkeresésébe az ipartársulatok is bekapcsolódtak. Szegedi és vidéke számára Gelléri Már vállalkozott az anyag összegyűjtésére. ^{73/}

1889-ben értesülünk először 300 Ft-os külföldi utasdíj Szentendijéről kereskedelmi vagy ipari pályára készülő ifjak számára, akik külföldi tapasztalataikat, ismereteiket a hazai ipar és kereskedelem javára kívánják felhasználni. ^{74/} Három év múlva Baross kamarai kerületenként hasonló értékben egy-egy ifju számára biztosított külföldi Szentendiját. ^{75/} Még ugyanebben az évben a szegedi kereskedelmi és iparkamara egy 200 Ft-os Szentendiját is alapított. ^{76/} A szegedi iparos ifjusági egyesület tagjai számára pályamunkát tűzött ki, amelynek nyertesét arannyal, ezüst forinttal és oklevéllel jutalmazta. ^{77/}

A vasárnapos munkásságot - nagyon hosszú harsz eredménye! - először kihasználására Baross, sokoldalúval értesített indítványának eleget téve, rendeletet adott ki a munkások vasárnapos oktatására. ^{78/} Népszerűen nyelven olhangzott ismeretterjesztő előadások, felolvasások, képtári és múzeumi tárlatvezetések, természetstudományi kísérletek bemutatása révén szórakoztatva történt az iparos tanulók, munkások és más érdeklődők látékörének a szélesítése. Sikeresnek mutatkoztak ezek a rendezvények, mert a jelentések

szerint a fővárosban több száz munkás látogatta érdeklődéssel.^{79/} A szegedi iparos ifjak önképző- és segélyegyletében már korábban is tartottak felolvasásokat /Ivánkovits János, ifj. Smollány Mándor, Várhelyi József/ a gazdasági ismeretek, történelem, természettudományok köréből.^{80/} Az ipari munkások részére Szegeden az ismeretterjesztő előadásokat vasárnap délután rendezték a főreáliskolában, amelyre a nagyobb vállalatok és gyárak munkásai meghívást kaptak. Az előadások tárgyát plakátokon és a sajtóban előre kösítették.^{81/} Ezenkívül a tanoncok részére rendezett felolvasások időpontját délutánról délutánra helyezték át és így a tanoncok vasárnap délutánja végre teljesen szabaddá vált.^{82/} A felolvasások iparkertészetről, város-történetéről, a szövetkezésről és nemzetgazdaságtanról szóltak és előadók között olyan ismert nevek szerepelnek, mint Gelléri Már, Ruffály Mándor, Reiszner János, Dr. Reményi István és Riesenfelder Imre, más kevésbé ismert alkalmi előadók mellett.^{83/}

Az ipari szakoktatás ügye ipartörténetünknek fájó, évtizedek óta vajdó kérdése. Különös, hogy amikor a Különféle iparos kongresszusok, értekezletek gyakran szóvá teszik ipari szakképzésünknek a kor követelményeitől való lemaradást, és amikor a parlamentben is gyakran elhangzik az ipari szakoktatás fejlesztése, gyakorlatilag vajmi kevés történik ennek érdekében. Nem egyszer éppen azok akadályozzák, akik a leghevesebben követelik! Az iparosok iparfejlesztési, gazdasági reformjavasolataikkal sokszor helyes uton haladtak, de a tanoncoktatás időpontjának kérdésében, amikor rendkívül lelemányosnak bizonyultak a délutáni inasoktatás révén elképzelt hárok felsorolásában, nem tudták megtagadni műhelytulajdonosi, munkaadói /-kiszákmányoló/ mivoltukat. „A tanoncoktatás a kisebb tőkések egyik eszköze volt a nagyobbakkal szemben folytatott versenyben,”^{84/} és sok más egyéb mellett ez a tény is a tanoncok kiszákmányolásának magas fokát bizonyítja. Az iparkertészeti helyszetről fentebb olvasott jelentésben /105-106 oldal/ a tanoncok magas műlástása nemcsak a fiatalok öntudatának hiányával magyarázható, hanem gyakran maguk a kisiparosok fogták munkára tanoncaikat oktatási idő alatt, figyelmen kívül hagyva a törvény idevágó büntető rendelkezéseit. A tanoncoktatásról reformjéről^{85/} írt cikkekben a szerzők egyértelműen a délutáni oktatási idő mellett döntenek, és még nagyon sok év telik el addig, amíg a rendszeres délelőtti tanoncoktatás megvalósul. Sajátságosan a pedagógusok egy része is kitart az esti tanítás mellett - túlóradíjak elvesztését félteni -, de ez is igaz, hogy egy nagyobb részüik lassan éppen az, amely az iparosok meggyőződésedett és saját kártársaik álláspontját, képes lass megváltoztatni.

A kormányzat jó darabig későbbös az ipari szakoktatás kérdése iránt. Az iparosok belső magánügyének tekintti, és úgy nem törődik vele, mint a kisipar sok más egyéb problémájával sem. Csak a 80-as évek második felétől fordul egyre inkább feléje a figyelem. E tekintetben kétségtelen az 1884. XVII. tc. hatása, mely az iparoktatás terén sem mult el nyomtalanul. Egyre többen akadnak felelős férfiak közül - Trefort, Baross, Szabóky, Dr Bernáth István - az Országos Iparregységgel egyetértésben, akik fölismerték a kérdés jelentőségét, és gyakorlatban is sokat tesznek az iparoktatás színvonalának emeléséért. Lassan kiépül az ipari szakiskolai hálózat, tanműhelyek keletkeznek, ipari jellegű múzeumok alakulnak, ahol tanfolyamokat rendeznek, szemléltető bemutatásokat tartanak és valóban sok minden történik, hogy a közvélemény későbbességét e téren is megváltoztassák. E haladás ellenére mégis, ha a nyugatra fekvő iparosabb országokkal összehasonlítjuk helyzetünket - különösen a szomszédos Ausztriával, ahol a kormány az iparoktatás terén is nagyon komolyan fogja föl a feladatát -, még mindig nem elegendő minden, mert akár az iskolák számát, a szakképzett pedagógusok számát - még nagy részük inkább mellékesetnek tekintti, afféle másodállásnak az ipariskolai oktatást -, akár a műszaki felszereltséget, és főként az iskolát látogató tanoncok számát, az összehasonlítás valóban nagyon lehangoló képet nyújt. 1900-ban az ipariskolákba beiratkozott tanoncok száma 131 116, de az ipariskolákról szóló jelentés szerint ebből rendszeresen mindössze 89 273 jár iskolába.^{87/} Mint a korábbi fejezetekben már megvilágított kérdések hűen tükrözték vissza hazánk gazdasági-társadalmi helyzetét, úgy az iparoktatási bajaink is ugyanennek az alapnak a visszetükröződését mutatták. Az uralkodó osztályok - és az ezek hatalmát megerősítő kormány - az állandóan elégedetlenkedő, sérelmeiket panaszó kisiparosokat egy alap alá vették a többi dolgozó osztállyal, a parasztsággal és a munkássággal, amelyeknek műveltségi színvonalbeli felemeléséért úgy nem tettek valami tulsókat, mint ahogy a kisiparosokért sem tettek.

IX. Iparos művelődés

Szakmai tudást az előbbi fejezetben bemutatott intézmények nyújtották a leendő kisiparosoknak. A fölolvadások, előadások, bemutatók és kiállítások alkalmasak voltak arra, hogy a megismerett asztutást bővítsék, most már nemcsak az iparos tanulók, hanem a késő, meglett iparosok számára is. Már Magyarországon a munkások vasárnapi oktatásáról kiadott rendelete előtt asztutásban volt - főként az ifjúsági együletben, de másutt is - az iparoskörben, ipartársulatban vagy másfajta társadalmi szervezeten előadások, fölolvadások rendezése.

As Alföldi Ipari iskoláiban, változatos, és számos cikkeivel különbözőképpen alkalmas volt arra, hogy az iparosok világoselméletét alakítsa, látkörét szélesítse. As Alföldi Ipari mindenekelőtt szakkönyvtár volt ugyan, de az nem zárta ki azt, hogy másjellegű, nem ipari, gazdasági vonatkozású cikkek meg az jelenbensenek benne. Különben a társaság üdvöndött nagy népszerűségnek, amely nemcsak az elbessélt műfajnak adott helyet, hanem minden olyan téma helyet kapott ebben, amely az iparosok érdeklődését felkelthette.

„Iparunk fejlődésének akadályai” c. fejezet szól a gyártás-és-ár. A kövélényben elterjedt ferde nézeteket az iparról, a munkáról több cikk teszi szóvá, és a kétheti munka számára megbecsülést követel. Jókai Már a lapban megjelent elbesséltésben /ki az a munka-kés?/ elmondja, hogy 1868-ban, mint kőfaragó /szobrász/, és is belépett az Általános Munkásegyletbe. Hyáry Pál, Radák Ferenc híresek voltak kőfaragóikról. Egy munkadarabját Jókai elvitte fényezésre egy esztergályoshoz, aki - és eszményesen nem ismerve - 3 Ft munkabért ajánlott fél neki, ha hozzásegődik dolgosai. „Legnagyobb tisztesség a munka, legjobb titulus a mester, a legjobb nemzeti cím: a kőműves címere a műhely-ajtó fölött.”^{1/}

Egy társas nyomtatványgyártásról ad hírt. Kilenek nyomdássa szedte ki ugyanast a szöveget /As új munkái/ két óra alatt. As lett a nyertes, aki a legkisebb idő alatt a legkevésbé hibával szedte ki a megadott szöveget.^{2/} Barany Ottó tárcája /Tudomány és hétköznapi élet/ keszében emlékszik meg arról, hogy a tudomány vívmányait sokan az ember ellen fordítják. „A puszták és ágyuk tökéletesítésére keszik fordítani a tudomány legesőbb vívmányait. Ki ne ismerne manapság Uchatiuszt? Nagy tudós volt. Oly ágyut készített, melynek golyója, ha lecsap, 40-45 embert pusztít el egyszerre! Nagyasszony, negyvenöt embert egyszerre!” - A tudománnyal való visszaélés megbosszulja magát. „A golyó, mely az ellenségnek volt szándva, néha téltévedni emplotól és megöli azt, aki keszeli.”^{3/}

Sok ipartörténeti cikk olvasható a tárcarovatban. Szerezők között országosnevelő történetírók vannak, mint Rónay Flóris, Iskay Arnold, Thaly Kálmán, Reisner János. Az áttekinthető ipartörténet^{4/} - mely több alkalommal és változatban is megjelenik időnkint - sok más mellett, mint érdekesebbek, megtalálhatók az ó- és középkori találmányokról,^{5/} Rina iparjáról,^{6/} a Rákóczi-korabeli iparról,^{7/} a mászatos-évi szerepéről a török hódoltság korában,^{8/} a selyem és cipő történetéről, Guttenbergéről és a nyomdaiparról,^{9/} az iparosifjúságról a csehrendeser idejében,^{10/} a bolosvári iparegyület történetéről szóló leírások is.^{11/}

Tornászetszerzően sok tárcsa foglalkozik hasáék gazdasági helyzetével. Különösen vitatott kérdés az ingaműködés olvának megvalósulása.^{12/} A kénműipar hanyatlása^{13/} mellett érdekes a gőgök szerepének a vinagólata.^{14/} Szóba kerül a kendertermelés^{15/} mellett a Vaskapu szabályozása,^{16/} a pánsnek a takarékosságnak a jelentősége a gazdasági életben,^{17/} az új ipartörvény és az állan és a társadalom feladatai^{18/} mellett a hasai iparokétek fogyasztása, valamint Bosznia és iparunk kapcsolata.^{19/} Külön cikksorozatot jelenik meg „Hók a nemzetgazdaságban” címmel.

A kisiparosok nagy érdeklődéssel fordulnak a technika fejlődésé, a találmányok felé. Bakay Dező gépészműnök - a kőtelgyáros Bakay fia -, több cikket ír a lapban a gőgég jelentőségének a növekedéséről,^{20/} az új energiákról,^{21/} fonó- és szövőgépekről.^{22/} Egy érdekes magyar találmány - a hármasok^{23/} - mellett leírást olvashatunk az acéltoil készítéséről, a Thonet-féle hajlított butorokról.^{24/} Az elektromosság a 80-as években oly magas fokra jutott, hogy fölliamerték szerepét az erőátvitelben,^{25/} megjelent az első villamos vasút^{26/} és az elektromosság maga is egyttal több új iparág szülőanyjává vált.^{27/}

Amikor a király 1883-ban meglátogatta az újáépített várost, Lápót is felkereste. A tápói királylátogatásokról^{28/} és egyidejűleg a tápói hírlapról^{29/} is készült beszámoló a lap hasábjain.

Az Alföldi Iparlan 1889-ben pályázatot hirdetett a a díjazottas pályamunkákat a tárcarovatban lekösülte. Így olvashatunk a jó iparosról,^{30/} valamint másokról leírást egy hősélsz fölszereléséről^{31/} és egy kőtajtón szerény elkészítéséről.^{32/} Ugyancsak pályázati alapon készült el néhány eszege di ipartelen esakaszról leírása. /Reisner Károly asztalosé,^{33/} Fischer Károly „Virágudvara”,^{34/} Pálffy László gyufagyára és Róth Béla kályha- és tetőcserepyára.^{35/} Ugyancsak részletes leírást ad a lap az újonnan megvált ipartechnológiai muszumból is.^{36/}

A tárcsa lehetőséget adott az ingyektatással kapcsolatos fejtegetések-re.^{37/} Történeti visszatekintés^{38/} mellett cikkek foglalkoznak a jelenlegi

iparoképesítés kérdéseivel, szakiskolák és tanulmányhelyek, megindított szaktanfolyamok helyettesítésével.^{39/} szegélytetéssel és szabadítással,^{40/} az angol munkások képzésével^{41/} és a korábbi időben gyakorlatban volt ipari rajztanítással.^{42/} Áttekintést kapunk a világhírlitások történetéről,^{43/} az első budapesti / 1842. és 1843. évi / iparhírlitásról,^{44/} a württembergi^{45/} és müncheni hírlitásokról.^{46/} Teret kap az újságírás,^{47/} az iparosságok utasfogyója^{48/} és a bányamunkások társadalmi intézménye.^{49/}

A céhrendezés idején évenkénti kéresekben volt, hogy a legények, mielőtt reményüket elbocsátották és magukat a céhek főlvetették volna, hosszabb időre tanulmányutra indultak más városokba, más országokba. És a szakma a céhrendezés eltörlése után is még évtizedeken keresztül virágzott. Hosszabb külföldi utazás nemcsak egy legénynek, hanem az egyszerű szegény kisiparos számára is elérhetően állomnak tánt. Ahinek viszont kedves volt a szerencse, nem mulasztotta el, hogy az Alfredi Ingatlan-ban beszámoljon élményeiről, tapasztalatairól. Különösen szívesek Paris-utirajzai. Ahár a Nagyon-Tétreről ír,^{50/} ahár angolai^{51/} vagy olaszországi élményeiről,^{52/} ma is érdeklődéssel olvassuk - egy iparos szemén keresztül - beszámolóját. A természeteti szépségek^{53/} és uti élmények^{54/} szép irói ábrázolása mellett szakmájáról leírta az angol győztesről^{55/} és mint a hosszú különösen közelálló bolognai kenderhikésítő telegról.^{56/}

Emellé az Ingatlan 300 Ft-os ösztöndíjjal tett több országban tanulmányutat és az erről készített beszámolóját „Tanulmány a külföldi ipari szakiskolákról”^{57/} címmel az Alfredi Ingatlan folytatódólagosan közölte. Ekkor számolnak be dél-amerikai utakról,^{58/} az észak-amerikai Utahi rézkészletéről,^{59/} a párizsi munkásokról,^{60/} és a Gittalen /! / esti iskoláiról.^{61/} Több cikk számol be a magyar ifjak külföldi tanulmányutjáról.^{62/}

Az egyik cikk azt bizonygatja, hogy a leghíresebb asztalosok között éppen a magyar iparosok.^{63/}

A társas a kor aléti sajtóban elsőként a szépirodalmi jelentette.^{64, 65/} Néhány ismert író /Jókai, Jean Racine / elbeszélése mellett a többi szerzője nem jelentős. A kor újságírói színvonalán álló elbeszélések a legkülönfélébb területekről vessik tárgyukat. Egyik elbeszélés pl. így kezdik előzményét az illuziót, hogy a „rég jó időkben” csupa gyönyörűség volt az ember élete. A vagyonosoké, a gazdagoké valóban az volt, és ezt a jólétet a dolgozók verítéke teremtette meg.^{66/} A regényes regényekben „Álmok és szerelmek” címmel - szerző megnevezése nélkül - courtes-mahleri stílusban romantikus-szентimentális történet bontakozik ki, sok naivitással és fantasztikus kalanddal ötvözve. Főhőse, egy nárospataki diák, en-

berektől távol, a szabad természetben, egy barlangban él boldog szerelmével. Szerelme tárgyát rövid időre elveszti, majd sok viszontagság után ismét megtalálja. Tanulság: az emberi közösségtől távol nem lehet igazán boldog az ember. ^{67/} Hátborzongatóan igazalmas a szadista Báthory Erzsébet kastélyának titkait leleplező írás. A történeti valóság tragikumát a szerző fantáziájának jóvoltából lírai epizódok enyhítik. ^{68/} Hasonlóképpen rejtelmekben bővelkedő, kalandos történet bontakozik ki a fausti típusú halott-rabló személyné körül, bizonyítva, hogy a nyugat-európai romantika Walter Scott-i és Hugo Victor-i irányzata hazánkban még fél évszázaddal később is hálás olvasókra talál. ^{69/}

az első szegedi iparkidállítás megnyitása előtti napon, amikor Lugossy szegedi szobrát leleplezték, a Szegedi Halálregylet közreműködése fókuszta az ünnepsélyenséget. Hirt kapunk arról, hogy 1889 augusztus közepén városunk határán napon át oroszok dalárkijáratával színhelye volt. 12 vidéki dalárda - soraikban szép számmal képviselve a kisiparosok is! - vett részt a dalostalálkozón. ^{70/}

1891 április 4-én Jókai Mór nyitotta meg a Fisza Szálló kiállításban a Könyvtár Üdön festésiváza rendezte kiállítást. Könyvtár Mihály művein kívül néhány régebbi és újabb festő képei is bemutatásra kerültek. A kiállításnak legnagyobb látogatója volt, sokan fölkeresték a szegedi kisiparosok közül is. ^{71/}

Az Alföldi Magyar a korabeli vidéki folyóiratok szintjén állott. Szaklap lévén a szegedi és délvidéki kisipari társadalom érdekeinek napirenden tartása volt a főfeladata. Hasábjain természetesen az iparosélet mindennapi gondjai, ügyei kerültek terítőkre. Mindemellett kötségtelenül kulturális missziót is teljesített. A maga idejében az írásbeli ismeretterjesztést látta el. Kisiparosok közül akkoriban viszonylag kevesen írtak elő hírlapokra, folyóiratokra s ha máhol nem, legalább az ipartestület társalgójában, vették kézbe a lapokat és tájékozódtak a világ és az iparosélet eseményeiről. A legtöbben a társas kedvéért böngészgették az Alföldi Magyar-ot, de ha már azt olvasták, igen sokan végigfutottak a többi híren is. A kispolgári ízléssel szerkesztett folyóirat - sok más vidéki folyóirathoz hasonlóan - valóban kispolgári szemléletet tükrözött, és kispolgári személynékből ítélte meg pl. a munkaházakat is.

X. Iparosok és munkások

Amikor az iparosok és a munkások közötti kapcsolatokat vizsgáljuk, nem szabad azon elől tévesztünk azt a sajátságos, kettős helyzetet, amelyben a kisiparosok élnek. A kisiparos maga is résztvevő a termelőmunkában, tehát dolgozó, s így a helyzete a munkásokhoz hasonló. Minthogy azonban ugyanakkor a termelőeszközök birtokosa is, inkább a tőkések osztályához huz, s ha alkalmazottakat tart, azokat épűgy kihasználja, mint az ipari tőkések. Sőt, a kisipari műhelyekben dolgozók kihasználtsági fok sokszor nagyobb, mint a gyári munkásoké.

Kisiparosokon kézműiparosokat értünk, még akkor is, ha műhelyben kisebb gépek vannak felhasználva. Bonyolult feladatra vállalkoznak az a kutató, aki az iparos és a munka közötti határvonalat szeretné világosan megvonni. Szegeden a kiegyezés után, sajátosan alföldi ipari fejlődés során találni olyan „iparosokat”, akik 40-50 segéddelel, munkással dolgoznak, s ugyanakkor 8-12 munkással dolgoztató „gyárosokat”. Amikor egy alkalommal a városi tanács ülésén jogászok és közgazdászok többórás vita után nem tudták esetlegesen meghatározni a gyár fogalmát - megkülönböztetendő a kézműipari műhelytől -, Sápi János az iparosokra jellemző csapjárdással így tapintott rá a lényegre: „Gyár az, ami füstöl!” Talajdonképpen helyesen ismerte föl a géngép szerepét a termelésben, mert a gyárat a kis- és középipari műhelytől valóban nem elsősorban az alkalmazottak száma, hanem a szerszámok foka különbözteti meg.

A 70-es évek vége felé az Alföldi Iparban-ban egy¹⁸ több cikk foglalkozik a munkáskérdéssel. A következőkben bőven idéstünk ezekből a cikkek közül, mert belőlük nagyszerűen lehet következtetni a kisiparosoknak - helyzetükből adódó - sajátságos gondolkodásmódjára. Már a tanácsoktatással kapcsolatban volt alkalmunk rámutatni erre a kettősségre: egyfelől sürgették, mint dolgozók, az iparosoképisé sajtójának emelését, másfelől ugyanakkor azonban, mint munkások /kihasználók/ az időpont kérdésekben kitartottak az esti oktatási időpont mellett, s ezzel lényegében megakadályozták a kívánt színvonal előérését.

Galléri Már szerkesztő az Alföldi Iparban-ban megjelent cikkében azt írja, hogy tiszteli a szociáldemokraták törekvéseit, ha azokat tiszta meggyőződés, a munkások sorsán javító szándék vezeti. Nem követi azonban elveiket, mert azokat tévesnek, hordosókat idealistáknak tartja s ha meg akarják valósítani, káráni fog ellenük. Már ekkor elhangzik a később gyakran ismételt vád a munkásokról: Nekik nincs nemzetiségük, nincs haradjuk, nincs vallásuk.^{2/} E cikkre válaszul a Munkás-Heti Krónika s kijelenti, hogy eddig

még soha nem edfolták meg olveiket. Gelléri hajlandó velük vitatkozni, de eddig csak apró cikkekcskékben hullatták el elmemorsáikat, „csak nevetséges dolgokat irtak, de ha egyszer komolyan megismertetik nézeteiket, olveiket és eszméiket, amelyekről csak homályos sejtelmek vannak, amennyiben Önöket sem Marx, sem Lassalleusnak nem tekinthetjük, mi is kilépünk a sikkra és igyekeznünk fogunk Önöket lekütolelni, amennyiben megtöveit és elfogult eszme-utvesztőjükből Önöket kivetselni törekedünk.”^{3/}

Gelléri a nemzetiségén, a hasán az uralkodó osztályok hasafiságát érti, amelyhez a munkásosztálynak valóban nem sok köze van. A vallásra vonatkozólag a marxisták azt tartják, hogy az az uralkodó osztályok hatalmának ideológiai alátámasztása s ilyen értelemben valóban „vallástalanok”. Cikksén ér-szókik, hogy nincs teljesen tisztában a tudományos szocializmus elméletével. Amit a szocializmusról hallott, az inkább utopikus és lassallei hatásokon át jutott el hozzá. De ekkor még az Internacionálón belül sem jutott diadal-ra a forradalmi elmélet.

Az Alföldi Invarian három számon keresztül folytatásos elbeszélést közöl, amelyből főként az tűnik ki, hogy milyennek képzeli a jómódú polgárság a mozgalmai-szervező munkát? /Egy munkás agitátor. - Vogel után G.M./ Egy kül-földről bevándorolt munkás és egy hasai gyáros fia barátságot kötnek. A gyá-ros lánya is vonzódik a jómódú agitátor iránt. A gyáros azonban hamarosan leleplezi az agitátort. Kiderül, hogy pénzért hajlandó elárulni osztályát, s különben is több savaros ügy terheléi lelket, mint pl. a betegségyező pénz-tárból illegális kiutalás. /több esetben hangzik el majd az még a sajtóban!/, toherbe ejtett lány, stb.^{4/} Gyakori fogás az az uralkodó osztályok részéről, hogy mozgalmai vesetőköt sikkasztás vádjával járassanak le elvtársaik előtt. Tipikus, együgyű, multasáradvégi sablonos történet, de nagyon alkalmas arra, hogy irodalmi köntösbe öltöztetve, még a jóhiszemű olvasók is ferde elképze-léseket alakítsanak ki magukban a munkásmozgalom vezetőiről.

S hamarosan megismétlődik a vád. Bunttal nem elbeszélés keretében, ane-lyet a fantázia szüleménányok lehetne minősíteni, hanem Kulinyi Zsigmond, az Alföldi Invarian társaszerkesztője tűzi tollhegyre Ihrlinger Antalt, a Munkás-Heti Krónika egyik szerkesztőjét, mert az óbudai általános munkásogyloet viss-gáló bisottsága szerint övek óta nem számolt el a lapra fordított összegekkel. Ihrlinger lapját nemcsak kétgyolvúnek, hanem kétszínűnek is bélyegzi. A lap-nak és olvasóinak nincs is más céljuk, mint „főlforgatni a társadalmi ren-det.”^{5/} A jövőndőbeli új szerkesztőről, Frankel Leóról, nem tagadja, hogy esive szerint lelkiismeretesen küsi a munkások érdekeiért. „De főlünk Frankel ur meggyőződéséről, olveitől. Aki, mint ő, a párizsi „Commune” alatt miniszter volt, annak nem lehetnek a magyar munkások érdekeivel azonos elvei. Mert a

magyar munkás érdeke nem a pusztítás, de az alkotás, építés.Stb."6/

As Thalingerrel kapcsolatos váddal érdemben nem érdemes foglalkozni. A lap kétnyelvűségét illetően a Munkás-Heti Krónika valóban két nyelven jelent meg, magyarul és németül. Csak akik ninosenek tisztában a munkásnagyon sajátosságával, azok nem képesek megérteni, miért van erre szükség? Magyarországra a nemzetközi munkásnagyon tapasztalatait a hosszak bővítésre és nálunk letelődő idegen eredetű - többnyire német, osztrák - szakmunkások hozták. A kibontakozó magyar gyáriparnak egyre több szakmunkásra volt szüksége a ilyeneket éppen a hazai kapitalizmus fejletlensége miatt nem lehetett éppen a „magyar nemzetiségű” dolgozókból toborozni. De szükség volt ezekre a tapasztalt régalmi emberekre a magyar munkásosztálynak is, akik természetesen nem tudtak magyarul. Németjeiket ezért németül írták, amely a társasban magyar fordításban jelent meg. Krankellal kapcsolatban a szerző még óvatosan fogalmaz, a Kommunben azonban ő is csak a pusztítást látja - a Kommunról kapcsolatos hírek hasámban a polgári sajtón keresztül, eltérítve érzéseket hosszak! -, az új, kisadkmányoldásmentes társadalom felépítésére törekvést már nem vessz észre. Ami a társadalmi rend fel-forgatását illeti, a marxisták nem tagadták, hogy az új társadalom felépítése csak a kapitalista rend megdöntése árán lehetséges.

Különbösen az 1877. évfolyan foglalkozik sokat a szocializmussal. Terjedelmes cikkek elmélkednek, vitáznak - a főként régalmaznak! - a szocializmus ideológiájáról, valamint alapoznak túlsó érveléssel igyekeznek bizonygatni, hogy az efajta mozgalmaknak hasámban nincs gyökere. Ismét a Munkás-Heti Krónika szerkesztőjével, esuttal Kassander Gyulával, polenindl az Alföldi Iparlan cikksírója. A szocialistákat régeszánk, ábrándképek után autókának tarja, akik gyűlöletet apítanak a vagyonos és a szegény, a termelő és nem termelő osztályok között. „Megindítják a negyedrend harost a harmadrend ellen és vivnak don Quichote háborukat a tellal.”7/ Importált eszméimnek nincs talaja hasámban.

A szerző soráiban akaratiannul is fölismeri az osztályhatást, de annak céljával: a kisadkmányolás megasztntetésével, már nincsen tisztában. A kisadkmányolás elleni harc pedig az iparosodottabb országokban - a termelő-erők fejlettsége következtében - is fejlettebb fokan áll, mint nálunk, ahol tulajdonképpen most van kibontakozásban a kapitalizmus. A külföldről érkező munkásnagyalmi tapasztalatokban ezért az „eszmék importálását” látja.

Galléri helyesen idézi Marxot: „A munkásosztály nagy feladata: a politikai hatalom megszédítése.”8/ Gondolatmenetében is helyesen következtet, amikor úgy látja, hogy a szocialisták minden anyagi értéket /föld, szén, gőzerő, gépek/ köztulajdonba akarnak venni. „Es a mestelen kommunizmus.”9/ A szükségletek kiolégítésére vonatkozólag azonban nem talál megoldást, hiszen

ki képes megítélni az egyes ember szükségleteit, mikor minden embernek más a szükséglete? Ha pedig mindent az állam határoz meg és mindenbe beavatkozik, akkor nem a szabadság, hanem a rabszolgaság felé közeledik az emberiség. „Rabszolga volna minden ember, kit az állam - a neki szolgáltatott munka fejében - mint bizonyos eseményeket szokás - kitartana. Az állam az ő feladatunk szerint nem volna más, mint egy nagy dologház, a szabadság kölcsönös idealizmusának minden árnyalata nélkül.”^{10/}

Gelléri helyesen ismeri föl a munkámogalom célját: a politikai hatalom meghódítására irányuló törekvést. A politikai hatalom birtokában a munkásság kiszajátítja a burzsoázia termelőeszközeit, s a termelés szocialista megszervezésével megvalósítja a kiszűrtárvélmánymentes társadalmat. Jelenleg azonban Gellérinek is, és általában a szocializmus polgári bírálóinak fő problémája a fogyasztás. Ez tipikus burzsoa szempont, amely mindent a haszon /profit/ oldaláról néz s nem tudja elképzelni, hogy a szocializmus első feladata a termelés megszervezése, és csak másodlagos kérdés a fogyasztás. A termelés megszervezése pedig a szocializmusban valóban állami feladat, s ez éppen hogy nem a rabszolgaság, hanem az ember teljes felszabadulásához vezet. Államra vonatkozó elképzelésében a platonai eszmé van rá hatással, - amelyben valóban csak a rabszolgák végeztek termelőmunkát -, a „dologház” esetében pedig az 1848-as párizsi februári forradalom után étkezésként megvalósuló „nemzeti műhelyek” kispolgári szocialista képseke hatott.

Frankel személynél foglalkozva - szembeállítva Kacsandorral, aki nyíltan a nagántulajdon eltörlésének a híve -, a lap őt óvatosabbnak tartja. Frankel ut. egy óbudai munkagyűlésen tiltakozott az ellen, hogy pártját kommunisztikus törekvésekkel vádolják. Ez az ellentét azonban látszólagos, mert Frankel föl attól, hogy munkásai előtt az Internacionálé valódi céljait felfedje. De föl a hatóságok leleplezésétől is, és attól tart, hogy munkásainak jó részét - akik leginkább az általános szavazati jog hangsúlyozására gyűlekeztek köréje -, elveszti. Kacsandor idézi: „Nekünk az a törekvésünk: törvényes úton oly időket és viszonyokat előidézni, melyek a társadalmat oly módon fogják átalakítani, hogy a tőke más birtokosai minden kényszer nélkül fogják hásvagyonnak tekinteni a munkásokhoz.”^{11/}

Valójában Frankel és Kacsandor céljai között nincs semmi különbség. Tapasztalat dolgában Frankel gasdagabb, és helyesen járt el, mikor a mozgalmi munkáid nem elsősorban a társadalmi forradalom előkészítésére helyezte a súlyt, hiszen erre a magyarországi viszonyok éretlenek voltak. A szavazati jognak ugyan kétséghívül nagy vonzereje volt a munkások között, mert megvalósulása esetén - erre főleg Németország volt jó példa - egyre több munkások képviselő kerülhet be a parlamentbe, és a munkámogalomnak mégsem az a fő célja, hanem a termelőeszközök kiszajátítása. Abban viszont már Kacsan-

degnél kell utopikus hatást érelnünk, mikor ő úgy képzeli, hogy a tőke birtokosai ebbe minden könnyesség nélkül majd beleegyeznek.

Gelléri kétségbe vonja - s ebben igaza van! -, hogy a tőkésok bányákat, gyárakat, földjeiket szőpénzével átadják. Lassalle kivételével a szocialista párt kiválóságai meg vannak győződve arról, miszerint csak elkészedett harc, ériási vérontás után fog tervük megvalósulni. „Asért üdvözölték hiveik a párizsi Commune öröktűz vizsgálósa; asért kiáltották oly lelkesedve: éljen a commune!”^{12/}

Lassalle valóban osztályharc nélkül, a tőkés állam támogatásával, szövetségek terjesztésével, képezte el a szocializmus megvalósítását. A szocialisták többsége azonban - a forradalmi marx elmélet hatására - nem hitt abban, hogy tőkés állam önként átadja helyét a szocializmusnak, hanem csak a tőkés rend forradalmi uton való fölszámolásával - és egyébként már a Kommunisták Kiáltvány megjelenése óta senki előtt nem volt titok! - lehet felépíteni a kisajánymányolmányok nélküli társadalmat.

Összehasonlítva a külfölddel a hazai viszonyokat, Gelléri derűlő. Nálunk konsolidáltak a viszonyok, majdnem mindenütt méltányos munkabérek vannak, míg külföldön sok helyütt aránytalanul alacsonyabb. A választói joggal kapcsolatban annyit elismer, hogy kiterjesztése indokolt, de elnyeréséhez szellemi kvalifikációra is szükség van. A hosszas fejtegetést így zárja le: „Mit kívánunk a munkásoktól? Legyen bennük egy szikra a haszonságtól s akik es ország területén születtek, legyenek magyarok. Ne tagadják meg hazájukat, ne ábrándossanak „nemzetközi fogalmakról”, mert ki azt, ki hazáját el nem ismeri, haszadrulónak tekintjük. És haszadrulókkal nem alkuszunk.”^{13/}

Gelléri a konsolidált viszonyokról és a méltányos munkabérekéről szólván megjegyzésével téved. Nálunk valóban még nem olyan ólos az osztályharc, mint külföldön, ami a kapitalizmus és a munkásmozgalom kezdeti szakaszával magyarázható. A munkabérek viszont sokkal alacsonyabbak, mint külföldön, ha az ellenük irányuló tiltakozás még nem is annyira szenvedélyes. A haszadrulás sokat onogottott vádja pedig csuttlal is nevetséges. A munkásság kisajánymányoltsága nem kötődik egyetlen nemzetiséghoz sem, - mintahogy a tőke kisajánymányolása is minden országban egyforma - , akik pedig a kisajánymányolás ellen, emberibb életfeltételek megteremtéséért harcolnak, nem lehet őket haszadrulónak tekinteni.

Míg Gelléri csak hallott valamit - többnyire forrából és rosszul - a szocializmusról, de asért nagy bátorsággal támad neki, addig Kisasszony Lassalle alaposabb elméleti felkészültséggel lát a szocializmus boncolgatásához. Hatalmas történelmi áttekintést nyújt a görög filozófusoktól kezdve a keresztény egyházatyákon át Körner Tamásig. Az utopikus és kispolgári

szocialistákat sem hagyja ki, Mazurski és Rósi-jét is jól ismeri. Következtetéseiben azonban különös eredményekre jut a ebben hasonló Hallósihoz. Eke ki is a legnagyobb problémája a gyermekjainak szocializációja kioldozása. Egy - általa elképzelt - nagy államban, amelyben senki pénz, senki kereskedelem, senki magántulajdon, senki magántulajdonos, senki magántulajdonos, marad-e egyáltalán társadalom? „...lehet-e kedve a jobb, erősebb, értelmesebb, szorgalmas munkának ugyanannyi „részesel” beérni, mint a gyengébbnek?”^{14/}

A szocializmus elveit hazai viszonyokra alkalmazva ő is meggyőztetónak találja a helyzetet, hiszen mi tökéletesen ország vagyunk a így nálunk nem lehet a tökéletes elleni. Megismerteti a fenti vádat: a szocializmus a negyedik rend /= a munkásság/ harca a harmadik rend /= a polgárság/ ellen. Mi még azon fáradozunk, hogy egy erős harmadik rendet létrehozunk, nem hogy azt megismerjük. A szocializmust a magyarságtól idegen tannak, vagy még inkább idegen kárnak tartja, amely ellen a legjobb óvóerő a nemzeti eszme és az egyéni szabadság. „A magyar nem féltem én nemzetközi igazság bármely hiányától... Szocializmus és egyéni szabadság, szocializmus és nemzeti eszme pedig oly ellentétek, mint víz és tűz, ezen fogalmak egymást kizárják. Anélkül nem féltem attól, hogy az iparos ifjúság, mely magyar, valaha ezen tanok híve lehessen.”^{15/}

Egy másik értekezésében Eisenstein bölcsességet alapon próbálja igazolni azt a tételt, hogy a szocializmus és a demokrácia kizárja egymást. A szocializmust - nem tökéletes különbséget az utópikus és a marxista között - egyaránt kivételnek tartja, megállapításai nem állják a tudomány bírálatát. Szocializmus és demokrácia között oly ellentétek állnak fent, mint a szabadság és egyenlőség, mint a testvériség és a tulajdon között. A szocializmus jellemző vonása a szabadság tagadása. Akár politikáról, akár nemzetgazdaságról /politikai gazdaságtan/, akár metafizikáról /szociológiáról/ van szó, a szocializmus kénytelen az emberi szabadságot tagadni, mivel mindhárom kategória logikailag szorosan összefügg, és lehetetlen ezek egyikében a szabadságot elismerni úgy, hogy ugyanakkor ne tagadná a másik kettőben. „Korunk szocializmusa a haladás köpenye alatt reactionárius erőket rejtget, mivel a munkaszervezési rendszer, ahogy az legkézzelvezetesebben az internacionális federalista szervezetben és föderációban talál kifejezést, visszavet a rendszerre és a társadalomra a szabad esztétizáció helyett azt korszak-szervezéssel akarja megajándékozni.”^{16/} A szocialisták úgy akarnak a munkások nyomonra segíteni, hogy eltörlik a magántulajdont. De a magántulajdon eltörölése egyértelmű lenne a szabadság elvének kizárásával a társadalomból. Mi „= a szocializmus utópiasszerű és hasznos „egyenlőség- és testvériségnek” ellentététől földhözrakítjuk a tiszta demokráciát, a „szabadság-

gond és igazságosság" bölcsészetiileg indokolt és megtanult erkölcsiségével." 17/

Rönsztáhter lakón terjedelmes eszméletörténeti áttekintésben sok logikai beküzdés, eszifura található. A történelem során felbukkanó szocialistikus-kommunistikus jelenségeket egy kalap alá vessi a tudományos szocializmussal. Tipikus polgári értékelés! A hazai tömegszegénységről szóló megállapítása helyetlenség, hiszen a kapitalizmus kezdeténél tartunk, ezért az osztályharc sem lehet nálunk olyan éles, mint a fejlettebb országokban. A szocializmus és a demokrácia erőltetett szembesíttetésben nem látja meg, hogy a megvalósult szocializmusban demokrácia a dolgozóknak, és diktatúra a volt kisadományozó osztályok ellenforradalmi kísérleteivel szemben, csak ilyen formában lehetséges. A munkaorganizáció rendszerében nem ismeri föl a tervgazdálkodást, a termelés és fogyasztás megszervezését. Ami a párt kassza-szervezetet illeti, Fourier utópikus falansterének képzetétől nem bír szabadulni. A „magántulajdon eltörlése” nem általában érvényes, mert csak a tőke termelőeszközök kisajátításáról van szó! A „tisztá demokrácia” tulajdonképpen polgári demokráciát jelent, ami valóban a burzsoázia diktatúrája a dolgozó tömegek fölött, ezt pedig megdönteni, a munkásosztály elsőrendű hivatása.

Az Alföldi Ipariár-ban megjelent nyílt levél szerint a szociáldemokraták arra törekednek, hogy ne legyen bőve munkás és munkaadó között, sőt, hogy egyáltalán ne legyen munkaadó. A szociáldemokraták bármily alacsony eszűköt is igénybe vesznek, csak hogy a munkások során segítsenek. Arra buzdítják társaikat: hagyd ott a munkát és a munkaadó majd rád szorul! A levelenél a műveltség terjesztéséről várja a társadalmi válaszfalak leomlását. A műveltség biztosít majd helyet az iparosnak a törvényhozásban is. Szakemberek nélkül nem lehet helyes és célszerű ipartörvényeket alkotni. 18/

A cikkíró helyesen ismeri föl az osztályharc jelenlétét a társadalomban. Az osztályharc egyik fegyvere a sztrájk, a munkabeszüntetés, amellyel a szervezett munkások munkaadóikat emberibb munkaviszonyok megteremtésére akarják rábírni. A proletárforradalom kisajátítja az egyéni munkaadó termelőeszközöket, és a szocializmusban valóban az állam, illetve az állami vállalat lesz „a munkaadó”. A műveltség - mint minden osztálytársadalomban - a kapitalizmusban is az uralkodó osztályok szolgálatában áll, csupán ettől várni a munkásság helyzetének jobbra fordulását meglehetősen naiv elgondolás.

Állandóan visszatérő kérdés: van-e létjogosultsága nálunk a szocializmusnak? Sallósziban és Rönsztáhter-ben hasonlóan a legtöbb iparos a tekintetben nemleges választ ad. Rakay szerint sem oly veszélyes nálunk a szociális kérdés, mint amilyené lehetne, ha a felsőbb hatóságok - elég ügyetlenül -

ol nem mérgeztik a helyzetet. Tiltakozik az ellen, hogy a rendőrség -
 csatrák mintára - nálunk is minden csirketűgőt és gyilkost a szocialisták
 között keressen. Védelmébe veszi a szocialistákat a rendőri tuljapások ol-
 lon, akik tisztán az eszméért és a munkásság jölétéért küzdenek.^{19/}

Bakay a szocialisták iránti rokonszenvre annál magyarázható, hogy
 jó 10 évvel később, mikor a Pisgavidi Viaszt szerkesztette, abban egy
 cikksorozatát kösült „A tőke és a munka” kérdéséről. Írásában fölismerte,
 hogy „a politika csak hitvány feltétele a munka és a tőke kérdésének”,^{20/}
 azaz: a társadalomban alapvető a termelőerők fejlődése, minden egyéb, így
 a politika is erre a gazdasági alagra épülő felépítmény egyik része csupán.
 „Mi az ugynevezett szocialistákhoz tartozván azon társadalmi újítóknak csat-
 lakosunk, akik az emberiség jölte kérdést egyedül a társadalmi egyenlő-
 ség alapján véljük megoldhatónak.”^{21/} Bakay külföldi utaságai során ismer-
 kedett meg a szocializmus - főleg utópikus - elméleteivel. A társadalmi
 egyenlőségről vallott nézete is ezt bizonyítja. Közeli őri magához a mun-
 kásokat, hiszen apja műhelyében együtt dolgozott velük. Cikksorozatában a
 közpolgárságnak a szocializmusról vallott szemléletét nyilatkoztat meg.

Bakay Hánder annál magyarázása nálunk mégis a szocializmus terjedé-
 sét, hogy a munkások többen vannak, mint a gyárosok.^{22/} Ővje azonban a mun-
 kásokat az antisocialistáktól, akik a munkások félrevezetésé alatt saját
 szobukot akarják megtölteni. A közös termelés csak az östörténelemben mohe-
 tett végbe, a civilizációban nem. A szorgalmas munkások nem hajlandók el-
 tartani a harókat. /Itt is az olosztás problémája! / Az egyenlő bérésé es-
 sért is kivihetetlen.^{23/}

Bakay nem veszi észre az önkéntesség és a kommunizmus közötti kö-
 lönséget. Az önkéntességben éppen a termelői viszonyok fejletlensége mi-
 att kényszerültek az emberek közös vállalkozásokra, viszont a szocialis-
 must követő kommunizmusban éppen a legnagyobbrendű gazdasági szervezett-
 ség, a tervgazdálkodás, következtében valósul meg közöségi termelés. Az
 egyenlő bérésé elve, mint Bakaynál is a társadalmi egyenlőség, a korabe-
 li munkásmozgalomban is eléggé vitatott kérdés volt, bár nem a szocialis-
 mus előrendű kérdését köpesté.

A munkásmozgalom terjedése, a munkásszöldy szervezethege és követé-
 lései a munkáskérdés felé terelték a politikai pártok figyelmét. Elsősor-
 ban a Német Szocialdemokrata Munkáspárt /góthai programjában/ sok munká-
 védő követelés mellett előtérbe követeli a vasárnapi munka eltiltását. A
 nemzeti monarchisták állami beavatkozással szeretnék a munkásmozgalom ter-
 jedését megakadályozni. A német konzervatívok „hatékony ipari törvényalko-
 tással...a munkások és munkavállalók békés együttműködésének biztosítását”
 követelik. A Keresztény-Szocialis Munkáspárt - vezetője Adolf Stöcker -

elveti a jelenlegi szociáldemokráciát, mint „gyakorlatiatlant, kereszténytelent és hasafiatlant”, de a vasárnapi ^{munka}szünet törvénybeiktatását és a párt is követeli. A Konzervatív Párt Tivoli-programja baleset, rokkantság, öregség és betegség esetére segélypénztárakat kíván. Ugyanakkor „14. A szociáldemokráciához és az anarchizmusnak tartozók ellen, akiknek hasafiatlan törekvései néptünk érdekeit veszélyeztetik, mint az állami rend ellenségei ellen, harcolunk. 15. A lelkiismeretlen sajtóval szemben, amely tennőkeivel az államot, az egyházat és társadalmat alázza, nyomatókészen fellépünk.” A Szabadalmi Népművészt a munkásbiztosítás egyszerűsítését, javítását sürgeti. A Centrum a vasárnapi munkaszünet mellett korszerű munkáslakások, munkaházak építését kívánja az államtól.^{24/}

A magyar országgyűlésben az ellenzéki 48-as és Külsőellenzéki Párt 1894. évi programjában a munkáskérdés olyértelmi kezelését kívánja az államtól, hogy „a társadalom alapjai meg ne ingattassanak, különösen pedig a tulajdon sérthetetlensége csorbát ne szenvedjen.” A Konzervatív Párt 1892. évi kiáltványában Annex már jóval többet kívánt: munkásvédelem törvényeket, bankok által támogatott telepítési akciót, ipari foglalkozások terjesztését, szövetségeket. A Katholikus Népművészt munkatervén részesít a német konzervatívok Tivoli-programjának hatása, részesít a német és osztrák szociálisták, illetve a Rerum Novarum enciklika hatása mérhető le. „Az állam támogatása a kisiparost és a munkást a nagyiparossal és a tőkével való versenyben.” Betegség, baleset és öregség esetére biztosítást, szövetségeket és vasárnapi munkaszünetet követel.^{25/}

Matlakovic államtitkár a munkáskérdésről tartott előadásában nagyon optimistán nyilatkozott. Nálunk – szerinte – a gyárak és a vállalkozók fut a munkás után. A törvényhozás is az ő pártján van. /?/ 1872 óta törvény védi a munkások életét, egészségét, testi épségét. Az ingatlanszék nem szabad megünni. A szociáldemokráciának nincs talaja. Kerekén kijelentés: „Nálunk nincs munkáskérdés!”^{26/} Ez utóbbi megállapítását vette célba a Népszava, megjegyezve, hogy miért vannak akkor viszont nálunk munkanélküliek? A munkanélküli munkásokat Matlakovichoz fogja küldeni, hogy munkáért jelentkezzenek!^{27/}

Matlakovic megállapításai a valódi helyzet tudomásul nem vételén alapulnak. A törvények valóságban nagyon keveset tettek a munkásokért, ha azokat egyáltalán végrehajtották. Amire célos – a munkásbiztosítás és, természetesen pedig az uralkodó osztályok igyekeztek a munkások vállára áthárítani.

A munkanélküliség általános okai: a gépek nagyszámú elterjedése az ipar minden ágában, a taltermelés és az ebből fakadó válságok, a mezőgazdasági népesség anyagi túlmérszabotása és a városokba áramlása.

Lehárteremtésre külföldön ajánlották a munkásszövetítést, takarékpénztárak földállítást, és a tetesölges, vagy hitelenő munkanélküliség elleni biztosítást. Angliában, Németországban főleg a szakaszervezetek gondoskodtak a munkanélküliség segélyezéséről, de több országban segélyalap elteremtésébe - részben a munkások mellett - bevonták a munkaadókat, az államot és a községeket is. Országunkint, szervezetekint különböz a segélyezés mértéke, időtartama és a munkások esetleges jövedelmi hozzájárulása. Több helyen a munkanélküliség elleni biztosítást össze akarták kapcsolni az egyéb /betegség, baleset, öregség elleni/ biztosítással, illetve annal, hogy ezeket a segélyeket egy szervezetbe összpontosítsák.

Milánkban munkások szervezetével, a napi munkaidő törvényes szabályozásával, a vasárnapi munkaszünettel, az iparfelügyelet hatásosabbá tételével, sztrájkjog és a szakaszervezetek támogatásával, de főként az állami munkahelyszövetítéssel próbálták Országunkban a munkanélküliség földrendezését. Egy állami munkahelyszövetítő intézet előjara „a munkaadók munkakindulatát és a munkások munkahelyeztetését átvenni, a jelentkező munkásokat helyhez juttatni, az üres helyeket betölteni s a be nem töltött helyeket, illetve a helyet nem kapott munkások számát jegyzékbe foglalni s a jegyzéket szakszervezethez, gyorsan és a legelőszőbb körben közzétenni úgy Budapestben, mint a nagyobb vidéki városokban.”^{28/} Az Országos Ipari és Kereskedelmi Minisztérium alapján kezdte meg működését 1900 március 15-én a Budapesti Munkahelyszövetítő Intézet, mely ugyan nem állami intézmény, de az állam felügyelete alatt áll. A munkahelyszövetítés ingyenes. Hozsók ipari, hanem kereskedelmi albiznosztalmak is vállal munkahelyszövetítést. Vidéki intézetekkel is kapcsolatban áll. Köszvetítést sztrájk és munkakindrás esetén is folytat.^{29/}

A munkahelyszövetítés Országban a munkahelyszövetítő előrendő feladatai közt tartozott. Ezen kívül természetesen sok egyéb munkahelyszövetítő kérdésel is foglalkoztak /jogi tanácsadás, betegsegélyezés, ipari és munkahely statisztika, pályaválasztási tanácsadás, tanfolyamok szervezése, munkanélküliség segélyezése, stb/. A kamardikat egyes városok, illetőleg kantonok anyagilag is támogatják. Országunkban először Mazzini javasolta 1876-ban munkahelyszövetítő létesítést. Eleinte az olasz proletariátus önkéntes szervei voltak, melyek fölött a hatóságoknak még ellenőrzési joguk sem volt. Minthogy azonban a kamardik rendszerint a városi tanácsoktól komoly anyagi dotációban részesültek, és a függetlenség illuzórikusnak bizonyult. Mindazonáltal nagy népszerűségnek örvendtek és a múlt század utolsó évtizedeiben az olasz proletariátus szellemű tevékenységet folytató szervezetei voltak. Különösen a milánói kamara szervezeti felépítése volt nagy hatással a többi város kamardjára, amelyben csaknem mindegyik a milánóihoz hasonlóan építette föl kamardját. 1876-ban még csak 25 kamara működött Olaszország-

ben, de számuk a századfordulóra koroton megduplázódott. Szűkebb körű tevékenységükhöz tartozott a munkabérvetítés, munkás statisztika vezetése, véleményezés munkavédelmi ügyekről, ilyen törvények végrehajtásának ellenőrzése, munkások és munkavállalók közötti vitás kérdések rendezése, szövetkezések terjesztése, stb. Minthogy azonban politikával nem foglalkozhattak és a hatóságoktól támogatást fogadtak, valóságban a burzsoázia felügyelete alatt állottak.

As számuk képviselőháiban többször nyilatkoztak a munkásoknak létesítésének szükségességéről, de tárgyalásra egyszer sem került sor. A javaslat sem a polgári pártokat, sem a munkásokat - főleg a kamarak szervezőit és hatáskörére vonatkozóan - nem előgítette ki.

Nálunk érdekes módon a II. szakszervezeti kongresszus /1901/ foglalt állást a munkásoknál nevében a munkásoknak mellett. Határozati javaslatában „A kongresszus kimondja, hogy szükségessé tartja a munkások élet-
 bővítő érdekében kellő megóvhatása szempontjából a munkásoknak haladéktalan felállítását, melyek a kereskedelmi és iparkamarak mintájára a ezek székhelyein szerveztetvén, ezekhez hasonlóan és vélek egyidejűen minden, a munkásokat érdeklő törvényhozási és községi intézkedés megtétele előtt erre nézve véleményezésre felkérressenek a általában felügyeleti és tanács-
 hozási hatáskörrel bírnak; továbbá elhatározza a kongresszus, hogy addig is, míg a munkásoknak ügye törvényhozásilag rendeztetnek, lépéseket tesz Budapest székesfőváros tanácsánál, hogy a munkásszervezetekkel egyetértve tegye meg saját hatáskörében a szükséges előmunkálatokat a központi munkáskamara létrehozására, mely a többieknek követendő mintául lesz hivatva szolgálni.”^{30/}

A szakszervezetek előtt nyilván a külföldi - elsősorban az orosz - munkásoknak tevékenysége állott, mert célkitűzéseiben is szinte ugyan-
 azt követeli, ami ott már megvalósult. De ez egyúttal azt is jelentené, hogy a munkásoknak nálunk is a burzsoázia befolyása és felügyelete alá helyezés /pl. a fővárosi munkáskamara létrehozásában és a tényleges o-
 gáson világoz/. Erre nem véletlenül a századforduló táján kerülhetett sor, amikor is a hazai Szociáldemokrata Párt vezetőségében - és a befolyás a-
 alatt álló Szakszervezeti Tanácsban is - a reformista, opportunisták irány-
 zat körül főként, amely késő a burzsoáziával együttműködni. A burzsoázia-
 nak megfelelőbb munkásszervezetet nem is tudott volna senki sem ajánlani a szakszervezeti kongresszuson kívül, mert pl. Gelléri pontosan ugyanígy képzelte el a munkásoknak, ti. kereskedelmi és iparkamaraként szerve-
 zve, s - tulajdonképpen ezek alá rendelve. Az Országos Iparosvesztet Kam-
 házi Szakszervezeti Tanácson véletlenül a minálai munkáskamara 1900. évi szabály-
 sata alapján dolgozta ki a megvalósítandó magyar munkáskamara szabályzatát.

A szakszövetség melegen ajánlja a fővárosi tanács figyelmébe „a szaktanácsosok közléseit, hogy működése alkalmas helyiségek átengedése és pénzbeli támogatás által elősegíttessék, külön hatásköri felügyelet mellett a munkásoknak a munkaszövetség hivatalos, törvényes képviselői lehessenek. Ezt a „társadalmi bére megvétele és a polgári egyenjogúság érvényesítése szempontjából is szükségesnek” tartja a megvalósulását a kormányzati és szakszervezeti fogja. ^{31/}

Márka próbálja azonban Matkovic a munkáskérdést egyszerűen letagadni, és megismételni. Sőt, most már nemcsak az ipari munkások körében, hanem az alföldi is! A cikkszerző megdöbbentőnek találja, hogy tősgyökeres magyar munkások mennyire fogékonyak a szocialista agitátorok népbolondító ártásai iránt. Nem érti, hogy az alföldi munkások tulajdonképpen miért elégedetlenkednek, hiszen nincs okuk panaszra. „Amely munkás a nyári 3-5 hónapos munka - igaz, hogy megfeszített munka - által egész évi szükségletét becsapozhatja, mi oka lehet annak panaszra?” ^{32/} Helyteleníti a cikk, hogy illetékes helyen a mezőgazdasági munkások sorával senki sem törődik, s így ők lelkiismeretlen szocialista agitátorok kezébe kerülnek. „Fehér gondoskodás, ápolás csak osztályunk; humánus intézkedések létesítése részükre, ellensúlyozásul a szocialista agitációnak; ezek fogják a fölmerült problémát teljesen megsemmisíteni.” ^{33/}

A cikkszerző nem látja meg, hogy a tősgyökeres magyar mezőgazdasági munkások élete ugyanolyan, mint a határon túli társaié. A kisadományozás elleni harc nem egy bizonyos nemzetiségre korlátozódik, a külső harc - nemzetiségre való tekintet nélkül - külső harcot kíván. Ha igaz is, hogy a szerencsésebbek 3-5 hónap alatt meghorogsznak maguknak az egész évi szükségletet, de bizony az nagyon szegényes kereszt! És az év többi hónapjában mit csinálnak? Munka nélkül nyomorognak! Helyes volna, ha a társadalom törődne az agrárproletariátussal. Amíg eddig sem törődtek vele s így az osztályharc nem tempult, hanem élesedett.

Egy másik cikkszerző a parasztok igazságában látja az igazságot. Minthogy aratáskor a mezőgazdasági tudatában van erője nélkülözhetetlenségnek, olyan követelésekkel lép föl, a földbirtokossal szemben, amelyeket az - önmaga megkérőztetése nélkül - ki nem elégíthet. Jelentésekre hivatkozik, amelyek hírére adják, hogy Berekegyháza, Mágócsa, Törökmenesén oly megalomnak jelei tapasztalhatók, amelyek azonban „az országban és határon túl paraszti szociális hitörök természetével.” ^{34/} Föl sorolja a cikk azt is, hogy a hatóságok milyen csonkított-katonai erővel próbálják a hárs megalom terjedését megállítani, miközben mindig eredményes az, mert pl. Törökmenesén a mezőgazdasági munkásoknak gátló a munkásokkal az eredeti 1/14 helyett 1/11 részben - minden 11. rész az arató - olvassák a munkát.

„Mindenesetre kívánatos, hogy a közigazgatási hatóságok az ilyen természetű vészedelmes munkásmozgalmat már a kezdet stádiumában elfojtsák; és kívánatos, hogy a csendőrség a maga respektusát kéltő erejével mindenhol megtartsa mag őtör figyelmét.”^{35/}

A cikkíró az aratócentrájukra céloz, amelyek az agrárproletariátus harci eszközei voltak a nagybirtokok ellenében. Különösen a Viharszekten volt az agrárproletárok ^{elcs}centrályháza a 90-es évek elején. Igen, hogy az uralkodó osztály ezek letörésére több alkalommal nemzetiségi - főleg salc-vár-parancsokat hozatott, akiknek életminvétele még a magyar parancsoknál is alacsonyabb volt, és ez nem mindig volt lehetséges. A parancsi osztályharc néha - mint a törökminisani példa bizonyítja - ért is el, meg lehetőséget sorány eredményeket is, amelyek ugyancsak az osztályharc életfődsét mutatják. A cikkíró teljesén reakció javaslatot terjeszt elő írásban, mikor a csendőrség respektusát emlegetve az uralkodó osztályok terrorjének fokozását követeli.

Akkor azonban jószemből megfigyelők is, akik tisztában voltak annal, hogy „csendőri respektussal” nem lehet utjót állni a szocializmus terjedésének. Az ipartörvény revisiójának tárgyalásakor Júdzsi Béni, a Függetlenségi Párt legtekintélyesebb tagja, emlegetett a törvényhozókat arra, hogy a párisai komün bukásakor a hazai munkások is gyászoltak. A fővárosi sajtó nagy részével azonban - amely szerint nálunk nincs talaj a kommunizmusnak - ideát a Központi és a Munkás-Kronik-ból. Nem tartja kielégítő mértékűnek a megtorlást, hanem eszébejuttatja a panaszok orvoslását és a kivénaságok teljesítését. A félvilágosításban kibővíti kére a sajtó, az iskola és az egyház. Törvényben kell megemlíteni a munkások munkaidőjét, a vasárnapi munkaszünetet, gondoskodni kell a szociálisellátás jért munkásokról halasztéhistenítés utján, valamint óvageyik és árvaik támogatásáról. „Azon lapok ellenesúlyozására, amelyek méltelyt terjesztenek, jó lapokról és jó egyesületekről kell gondoskodni. Ilyen intézkedésekkel kell elejét venni a szocializmusnak.”^{36/} A maga részéről kére támogatni a munkások minden méltányos kívénaságát.

Júdzsi rokonszenvenvel figyeli a munkások sorait, a dualista parlamentben az egyedüli, aki a munkások ^Eirányában a legmesszebbmenő méltányosságot tanúsít. Elitéli az államhatáron erőszakos intézkedéseit. Elhelyett gyekerlati tetteket, intézkedéseket követel a munkásság helyesének megjavítására. Ugyancsak polgári irányítás alatti sajtót javasol a munkáscsotály meggyezésére, és olyan szociálisjogi jogot, amely nem érinti a fennálló társadalmi rendet, és lecserezi az osztályharcot.

Bonczákra szaktanácsosokhoz kérdőzték a munkások halaszt elleni his-

szociális. Ismét Imre Németh volt az, aki a tanácsadókra, mint a legérdekesebbet, a munkások képviselőit is, fontosnak tartotta megítélni. Ebben támogatott Imre javaslatát, sőt akart egy résztvevőt, aki a szociális munkások mellett dolgoz - tehát a szociális - munkákat is részben meg kellene vizsgálni a biztosításban. Ekkor az állásfoglalásnak csatlakozik az Alföldi Ismerő is: „...ki kell jelentenünk, hogy az általános kötelező biztosítás hívei vagyunk, még pedig a gyárak és a munkások által köztudott és egyaránt figyelembe vettétek mellett.”^{37/}

Az 1972. évi VIII. tv. 69.-a arra kötelezi a munkaadókat, hogy az - meikben munkavédelmi beavatkozásokat szerveznek Szl. Munkaadókat azelőtt munkaadó 300 Ft-ig terjedő pénzbíráddal sújtható. Ennek ellenére a munkavédelmi beavatkozásokat csak kevés esetben alkalmazzák.^{38/}

A biztosítás megvalósításában szociális munkások van szükség. Nagyobb városokban szakmánként lehetne ilyeneket létrehozni, kisebb helységeken a dolgozók együttesen szervezhetnének segélypénztárt, amelynek felügyelőit munkaadók és munkavállalók között 1/2-1/2 el. A gyárakban és a városi tartozók segélypénztárt létesíteni.”^{39/} Munkahelyváltásokkor az előző munkahelyen beíratott hozzájárulás jogosulttá teszi a munkavállalót új munkahelyén is a biztosítási szolgáltatásokra.

A balesetbiztosítás ügyét 1939/1939-ben az Országos Ismerő több alkalommal tárgyalta. Elve az volt, hogy elsőbbséget kell biztosítani a betegség esetében biztosításnak, csak aztán jöhet a balesetbiztosítás ügye. A segélypénztártakat országos szervezetre kell szervezni és állami felügyelet alá helyezni. /Nincs szükség külön baleseti segélypénztárakra! A biztosítás költségeit az a munkaadó finanszírozza. Súlyt kell helyezni a balesetek megelőzésére, ehhez pedig a gyárak felügyelői intézmény új szervezetre és hatáskörök kiegészítésére van szükség.^{40/}

A 60-as évek vége felé egy gyárfelügyeleti jelentés beszámol arról, hogy a nagyobb gyárakban a munkások betegség esetére való biztosítása - önkéntes alapon - megvalósult, a baleseti biztosítás azonban még ritka, a fogynak és hátrébb szorítottak nem tudnak a munkások között megbeszélteni. A gyárfelügyeleti különös gondot viselnek a baleset elleni védekezésnek, főleg a munkahelyeken.^{41/}

1989-ben a magyar jogszabályok foglalkoznak a munkabiztosítással. Horváth László, budapesti bír. ítéletbíró, a tanácsok elnöke, a jogszabályok nevében javaslatot terjeszt elő, melyben követeli a baleseteket szenvedett munkásoknak törvényes szabályozott kötelező biztosítását; azt ki kell terjeszteni mindenkire a munkásokra, akiknek munkahelyükön vagy testi épségükben veszélyeztetni; a törvény ne csak a dolgozó munkásokra vonatkozzon, hanem azokra is, akikről a munkások gondoskodnia

kell; a biztosítás vonatkozásuk a gyógyításra, esetleg a temetési költségekre, továbbá az életjáradékra; a biztosítási díj elsősorban a munkaadót, és csak kisebb részben a munkást terhelje; a biztosítás érvénye feltétlen és meg nem támadható, a biztosítási összeget nem lehet lefoglalni, eladlogosítani vagy másra átruházni.^{42/}

Míg az Alföldi Ipari cikkekben a biztosítási díjat a gyárosok és a munkások közt egyenlő arányban akarja megosztani, az Országos Iparügyi lap pedig azt kívánja, hogy ezt egyáltalán ne a munkaadó finanszírozza - azaz teljes egészében a munkást terhelje! -, addig a jogászygylés az előző véleményekkel szemben határozottan pozitív lépést tett bízva részről a finanszírozási kötelezettségekre vonatkozóan.

Ugyanebben az időpontban a Budapesti Általános Munkás Beteg-szalvó Egyesület segélypénztárának küldöttsége is fülkeresi Barost emlékiratával. Ebben arra kéri a minisztert, hogy a betegsegélyezés ügyét kapcsolja össze a rokkant és elszegedett munkások ellátásával, és a kötelező betegsegélyezési biztosítást terjessze ki a mezőgazdasági munkásokra is. Mindaddig, amíg ezekről törvény nem készül, országos segélypénztárakat létesítsen. A küldöttség Barostól megelégedéssel távozott.^{43/}

Az Alföldi Ipari már 1888 végén behatóan ismerteti azokat a tervezeteket, amelyek a gyári munkások és alkalmazottak balasat elleni biztosításáról készültek. Egy ilyen javaslat védőberendezések kötelező használatát írja elő a testi épséget veszélyeztető gépeknél, berendezéseknél, és hangsúlyozza, hogy a törvényt a legnagyobb szigorral kell végrehajtani. A gyárak felügyeletét ki kell vonni az iparfelügyelő hatásköréből, és a védőberendezések használatának ellenőrzését és a törvény végrehajtását a gyári felügyelőkre kell bízni.^{44/}

Egy, a törvényjavaslat előkészítésével megbízott, szakmánsokból álló bizottság végzett a munkások, tanoncok létszámáról, az elessekről és balasetekről, esonkolásokról, balasat következtében beállott halálazásokról. Megállapítja, hogy a legtöbb balasat faszagunkáló gépek mellett történt, Ezt követik az orvátviteli gépek csoportja, illetve az ágai sérülések.^{45/}

A törvényjavaslatot előkészítő tárgyalásokon ismét Irányi Dániel hangját hallani: „A törvény kötelezné a gyárosokat, hogy minden balasatért kárpótlási kötelezettséget vállaljanak bizonyos összeg erejéig.”^{46/} Ezelőtt az elsőfokú iparhatóság illetékes dönteni.

A felmérés kimutatja, hogy jelenleg a gyáraknak csupán 15 %-a gondoskodik a balasetet szenvedett munkások ellátásáról. /Összesen ez kb. a munkások 30 %-át jelenti./ A legtöbb gyárban hiányoznak a védőberendezé-

sok, a legtöbb sérülést ezek hiánya okozza. Az előterjesztés értelmében azonban minden esetben a munkaadót kell felelőssé tenni, ha munkásoknak valami baja történik. Viszont a munkaadó joga - francia példára nem állni, hanem természetesen megvédeni! - biztosító társaságai munkásait biztosítani. A munkaadó a kártalanításból származó költségvesztését maga is vissontbistósíthatja. Ha a biztosítások csapórodnak, a társaságok alacsony befizetési díjtételekkel is megelégednek. Fenntartja a jogot a minisztériumnak, hogy kijelölje azokat a biztosító társaságokat, amelyekről a munkásbiztosítás lebonyolítható. 47/

A vissontbistosítás lehetőségével a tökélet tehát nem éri kihasználás. A munkások baleseti ügyéből burssza pénzügyi körök még hasznot is húzhatnak!

Magyarországon csak akkor kezdik a vitát a biztosításról, mikor Németország évekkel ezelőtt a maga részéről már megvalósította. 1883-ban a betegbiztosításról, 1884-ben a balesetbiztosításról hoztak törvényt, és 1889-re megvalósult a rokkantsági és öregsgi biztosítás is. Az ezekkel kapcsolatos költségek a munkásokat és a munkaadókat megosztva terhelték. 48/

A betegsegdíjazásról az Országos Ipartestületben tartott esztendőszabadság szerint a munkások ipartestület vagy gyári segélypénztárhoz kötelesek tartozni. Olyan helységeben, ahol egyik sincs, a kerületi segélypénztár az illetőhez. A kötelező segélypénztár mellett önkéntesen más segélypénztáraknak is lehetnek tagjai, de ennek fizetésére a munkaadó nem kötelezhető. Ipari tanulóira nem terjed ki a betegsegélyezés, de a szakszövetség meghiúsításakor el kell dönteni, hogy kit illet az ápolási kötelezettség: a mestert-e, a műlőket-e, vagy a gyárat? 49/

Ugy látszik, a törvényhozásban is az Ipartestület álláspontja győzött, mert bár már előbb tárgyaltak a balesetbiztosításról, mégis a betegség esetén biztosításból született meg hamarabb törvény.

Hosszas előkészítés és számos módosító javaslat előzte meg „Az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről” szóló 1891. évi XIV. tc-et. A segélyezés magában foglalja 20 héten belül az ingyenes orvosi kezelést, a gyógyszerek és segédesszközök ingyenes használatát, 3 naptól 20 hétig terjedő táppénzt, gyermekágyi és temetkezési segélyt. A munkaadó azonban a törvényben előírtnál nagyobb segélyt is nyújthat. A segélyezés vonatkozik a balesetekből kifolyó halálesetekre is, lehetővé teszi az ingyenes kórházi ápolást, mialatt a hozzátartozóknak a táppénz felét kell kifizetni. A biztosítás 1/3-a a munkaadót terheli, míg a 2/3-ot a biztosított béréből kell levonni. Hangsúlyozza, hogy a törvénnyel ellenkező szakszövetség munkaadó és munkavállaló között tilos és érvénytelen.

A 26.§ előírja a munkaadónak, hogy a munkába lépőt 8 napon belül köteles az illetékes segélypénztárnál bejelenteni, amelynek elmulasztásával súlyos büntetés terheli a munkaadót. A VI - XII. fejezetek felsorolják a betegsegélyes pénztárak fajtáit /kerületi, vállalati, gyári, építési, ipartestületi, bányá-betegsegélyesek, ún. „társulások”, és magánegyesületek útján létesíthetők/.^{50/} A törvény értelmében a szegedi Általános Munkás Betegsegélyes Egyesület Betegsegélyes Pénztár-ja alakult át.^{51/}

A törvény értelmében a szegedi ipartestület is létrehozta betegsegélyes pénztárát. Az alapsabályok értelmében a biztosításra kötelezett járuléka a munkabér minden Ft-ja után 2 kr-ban nyert megállapítást. Ezt a munkaadó fizeti be, de 2/3-át utólag a biztosított béréből levonja. Azoknak a biztosítottaknak, akik bért nem kapnak - pl. tanoncok, gyakornokok -, a biztosítást teljes egészében a munkaadó vállalja. Keresettel nem bíró családtagokat a bérösszeg feléig lehet biztosítani. Csak a pénztár által kijelölt orvos és gyógyszerár szolgáltatásai vehetők igénybe.^{52/}

Még a törvény előkészítése idején egy budapesti munkágyűlés felszólította a kormányt arra, hogyha a betegség esetére való kötelező biztosítás megvalósul, ezzel az Általános Munkás Betegsegélyes Pénztárt bízza meg.^{53/}

A törvény megalkotását a munkáság egyáltalán nem fogadta lelkesedéssel. Az Ipáregyesület panaszkodik, hogy rendszeresen ismétlődő megalkodások félrevesztik a munkásokat és megakadályozták a törvény érvényesítését. A valóságban a munkások és segédok az ellen tiltakoztak, hogy a biztosítási járulékok 2/3-át a munkaadók levonták a bérükből, ők maguk csak kisebb részt vállaltak a biztosítási terhekből. „A vállalati betegsegélyes pénztárak a munkabérfosztogatásnak és a munkások helyhez kötöttségének voltak az eszközei, s ezért harcolt ellenük a munkásoktársulat.”^{54/}

1889-ben a gyáripari munkásoknak 73 %-a tartozott valamilyen betegsegélyes pénztárhoz. A kisiparban azonban 200 ipartestület közül mindössze 52-nek volt betegsegélyes pénztára. Mikor 1891-ben a törvény kötelezővé tette a biztosítást, a vállalati segélypénztárakat meghagyta. Ekkor 453 segélypénztár működött az országban. 77 vidéki segélypénztár közül azonban 36 állandó deficittel küzdött. A biztosítási rendszer annyira elaprózódott volt, hogy alig válthatta be a törvényben megállapított célkitűzéseit.^{55/}

Már a kormány a balesetbiztosítási törvényt már 1889-ben előkészítette, de a bűnszövetség a vele járó terhektől nem akarta magára vállalni, ezért erre csak a betegsegélyes törvény után került sor. „Az ipari és gyári alkalmazottaknak baleset elleni védelméről” szóló 1893. évi XXVIII. tc. konkrétan megjelöli azokat a rendelkezéseket, amelyeket baleset- és egész-

ségvédelem terén az egyes iparágakban szükségesnek tart. Végrehajtása azonban a tökéletes ellenállás követelményében, és a kormány erőlytelen, büntetéseket nélkülöző eljárása miatt csak nagyon töredékesen valósult meg a gyakorlatban. ^{56/}

Az I. szakszervezeti kongresszus /1899/ a törvénnyel kapcsolatban azt kívánja a kormánytól, hogy világosan írja elő, milyen szakszervezetek kell védőberendezéseket alkalmazni? A gépek melletti védőberendezések után gondoskodni kell világos, szellős munkahelyekről is, különösen olyan üzemekben, ahol egészségre ártalmas anyagokkal dolgoznak /pl. vegyiparban!/. Az iparfelügyelet terjedjen ki a kisiparra is. Az iparfelügyelő a munkaadó tevékenységében halgassa meg a munkásokat. Külön intézkedésekre van szükség az építőiparban és a bányá- és kohómunkásoknál. Szakszervezetekben a felügyeletbe a munkásokat is be kell vonni. ^{57/}

Az Országos Iparveszélyesítő a balesetek megelőzésére, a biztosítási rendszernek a munkások számára való megismertetésére és a munkáság művelődési intézményeinek látogatására kidolgozta az Iparszakszervezeti /Szakszervezeti /Munka tervét, mely a szakszervezetekre is valósult. A munka 3 osztályra tagolódik. Az I. osztály a balesetelhárítási rendszereket, védőeszközöket ismerteti; a II. osztály csoportosítja a nevelési, művelődési lehetőségeket, munkaszervezések, takarékpénztárakat, hitelintézményeket; a III. osztály a különféle segélyezési rendszereket mutatja be. ^{58/}

Már az 1894. évi XVIII. tc. 121.§-a elrendelte a gyár-felügyelet megszervezését. A betegség- és balesetbiztosítási törvény megnövelte a gyár-felügyeleti intézmény jelentőségét. Az Országos Iparveszélyesítő egyetértett annal, hogy a felügyeleti rendszert az összes ipari üzemre - a kisiparra és a háziiparra is - ki kell terjeszteni. Azt azonban kivihetetlennek tartotta, hogy a gyár-felügyelők fele a munkásokból kerüljön ki, ahogyan azt az I. szakszervezeti kongresszus kívánta. Annal hártja el a munkások bevonását a gyár-felügyeletbe, hogy a teendőik ellátásához sokkal magasabb kiképzésre van szükség, mint amivel a munkások rendelkeznek. ^{59/}

1887-ben 3 gyár-felügyelőt neveztek ki, akik - bár nem voltak ipari szakemberek - 1888/1899-ben 938 ipartelepet vizsgáltak meg. A Magyarországi Általános Munkások III. kongresszusán azt követelte, hogy „a gyárak felügyelete, egy iparhatósági község vezetése alatt, kizárólag a különböző szakszervezetek tartozó munkásokra bízandó, akik ennértani működésükben hatósági meghatalmazással és végrehajtó hatalommal ruháztatandók fől.” ^{60/}

Az Országos Iparveszélyesítő 1897-ben az iparfelügyeleti intézmény újjászervezésére előterjesztést dolgozott ki. Ebben azt javasolja, hogy a község -

ponti iparfelügyelet számára meg, és ehelyett a kereskedelmi és iparkamarák területén legyenek felügyelvek. Ezek ne csak ellenőrző köregek, hanem az iparosok és munkások barátai, tanácsadói legyenek. Különösen arra törekedjenek, hogy a munkáskérdés számos kellemetlen oldalai a gyakorlatban ki ne fejlődjenek s ezáltal most már mindenféle esakósággal folytatott igazgatások tényleges alapot ne találjanak.^{61/} A burzsoázia a gyárfelügyeleti intézményt politikai rendőri feladatokra akarta felhasználni.^{62/}

Gelléri már 1891-ben javasolta, de csak 1897-ben valósult meg, Munkásügyi Szakszövetség szervezése az Országos Ipartestületben. Elnöké Matkovics Sándor volt. Ulósein a munkások sáép sádmával, különösen a Szakszövetség képviselői, vettek részt. A szakszövetség minden a munkáságot foglalkoztató kérdést megtárgyal. Ilyenek voltak: a munkanélküliség, és elhárításának módjai, biztosítási ügy, munkaházak, munkásokasszónák, szövetkezetek, népkönyvtárak, munkaviszonyok szabályozása, munkaközvetítés, munkügyi törvényhozás, a munkás részesedése a vállalati haszonból, stb. A szakszövetség határozathozatal előtt mindig kibérte és meghallgatta a munkások véleményét, javaslatát.^{63/}

A szakszövetség a szakszövetség Hauschlossz Marcell javaslatára foglalkozott a munkások gyülekezési jogának a biztosításával, a sztrájkjoggal, /sztrájkra a munkások anyagilag is tehessenek előkészületeket, nyilvános szádmái és hatósági ellenőrzés mellett/, fontosnak tartotta, hogy az olyan testületekben, amelyek munkásügyekben tanácsadással vannak megbízva, a munkások a munkásákkal egyenlő szádmányban vehessenek részt. Munkügyi kérdéseken túl a szakszövetség sokat foglalkozott szakszövetségi /munkások tálterhelése, tudóvása elleni küsdelen, alkoholizmus, naphási otthonok/ kérdéseivel.^{64/}

Ott alakult meg utoljára a fentihez hasonló ügyosztály, ahol leghearsabb kellett volna létrehozni, ti. a kereskedelmi minisztériumban, mert es lenne a hivatott elásorban ilyen kérdéseket vizsgálni, 1899-ben, iparfelügyeleti és munkásádmái szakszövetség néven. Lényegében hasonló volt a feladata, mint az Ipartestület Munkásügyi Szakszövetségének, de esen túl figyelemmel kellett kísármie még a külföldi iparügyi és munkásvédelmi törvényhozást, és a munkásmozgalmakat.^{65/}

As osztályhaza újabb, de sorrendben a betegságlyozást megelész, eredménye a vnádmási munkassámet törvénybe iktatása.

Hémetországhban a Bismarckot fölvdító Ganri kancellársága idején a megerészódött szociáldemokrácia a bíredalmi gyűlésben folytatta a munkásvédő törvényhozást. Így került sor a vasárnapi munkassámet törvénybe foglaltására, az iskoláskorú gyerekek gyári foglalkoztatásának eltiltására, a

nők munkaidőjének napi 11 órában maximálása, és a progresszív jövedelemadó bevezetése. ^{66/}

Ausztriában is már 1885-ben megvalósult a vasárnapi munkaszünet. ^{67/}

Hogyan jellemez az Országos Ipargyűlés véleménye, illetve indoklása arról, hogy miért járult hozzá a vasárnapi munkaszünethez? Mert az már az iparos államokban megvalósult, s ily ügyekben „legelőszörűbb a prevenció, az ily könnyes kérdések oly időben rendertessenek, amikor a kérdés előre állítva nem lévén, higgadt megfontolással intézhető el bizonyos oldalról jövő presszió nélkül.” A törvényben felsorolt kivételek lehetővé tették a munkaadóknak, hogy „minden jogosult ipari órák megóvassék”, s így szerencsére nem ellenesték annak törvényerőre emelését azok sem, akik közgazdasági vagy más technikai szempontjából különben nyilván nem rokonszenvesnek és intézkedésnek.” Az Ipargyűlésben két álláspont állt egymással szemben a vasárnapi munkaszünet kérdésében: 1. szükségesnek tartja a munkások egészségügyi, kulturális és munkaerőjének megújítása /pihenés/ szempontjából; 2. „a munka szabadságának” mindenemmel megszorítását az iparra nézve károsnak tartja. ^{68/}

Az 1891. évi XIII. tc. az ipari munkások vasárnapi szüneteltetéséről - a vasárnapokon kívül Szent István napját is, mint nemzeti ünnepet, munkaszüneti napnak nyilvánítja - tulajdonképpen csak az elvet iktatja törvénybe, mert 63-éle jogcímen ad lehetőséget a vasárnapi munka folytatására. /Ide tartoznak az egyedül dolgozó kisiparosok is! ^{69/} Az Alföldi Ipargyűlés

ben máris ropánkodó hangok hallatszanak. Ezek szerint a vasárnapi munkaszünet legjobban a kisiparost és a kiskereskedőt sújtja, aki így évente 500-600 Ft-tól esik el. Legalább délig engedélyezni kellene az árusítást. ^{70/} Dr. Bernáth István előadása szerint viszont a vasárnapi munkaszünetet ki kellene terjesztetni a szellemi munkásokra is. Az ifjúmunkások érdekében a törvény teljes szigorát követeli a munkaszünetet megsértővel szemben, és azt javasolja, hogy a gyári felügyelők jelentéseikben térjenek ki arra is, hogy a vasárnapi munkaszünet milyen befolyással van a termelésre, a munkások bérére, egészségre és életére. ^{71/}

Az I. munkaszervezeti kongresszus /1899/ határozatában követeli, hogy az 1891. XIII. tc.-et szigorúan hajtsák végre. Az olyan iparágakban dolgozóknak, ahol az iparág sajátossága miatt vasárnap is kell a munkát folytatni, a hét egyik napján 36 órák megszakításlan pihenőidőt kell biztosítani. ^{72/} Az eredi apostolok a vasárnapi munkaszünet megvalósításáért és a 10 órák munkaidőért küsdének. Ezenkívül a gyári Vagongyár dolgozói még 1897-ben is a vasárnapi munkaszünetért sztrájkoltak. A munkásoktálynak a valóságban még hosszú harcot kellett folytatnia, míg a törvényben biztosított

vasárnapi pihenőideje valóra vált.^{73/}

Nyugati példák alapján nálunk is egyre erőteljesebb kívánság a munkaidőnek törvény alapján egységes megállapítása. Az Alföldi Ingerlen szerint est nálunk nem lehet megvalósítani, hiszen a kisiparosoknál a munka néha öcsésorlódik, míg máskor alig akad munkája. Míg másutt es időnk lehet, nálunk egyenesen hiány, mert olyan társadalmi kérdéseket is fölvetne, amelyek még nem léteznek. Csak az ipar helyes kifejlődése után lehetne erre gondolni, miután más közgazdasági nehézségeink is megoldást nyertek.^{74/}

Hétszoroságban a munkaidő a szomszédos országok táján általában még 11 óra, de számos iparágban már csak 10 órát, sőt egyes helyeken 9 órát dolgoztak. Ez a népet munkásság életszinvisonalának emelkedésével járt.^{75/}

As 1894. XVIII. to. a munkanapot 16 órára korlátozza, másfelől a munkasszűnettel. As átlagmunkaidő Budapeston 12 óra, vidéken 14-16 óra. Jellemzően a kisiparban általában hosszabb, mint a győriparban! A munkásság szűréseket ebben az időben még a 10 óra - ritkábban a 9 óra - munkanapért folynak, de 1890 május 1-től már egységesen - a II. Internacionális határára - a 8 óra munkanapért.^{76/}

A vasárnapi munkasszűnethez hasonlóan az Összesen Ingerlen természetesen nem helyesli a 8 óra munkanapot sem, kb. ugyanolyan indokok alapján, mint ahogyan a vasárnapi munkasszűnethez is csak nagy nehezen járult hozzá. A 8 órá^{át} nem tartja elegendőnek a kisiparos megélhetésének biztosítására. As egyén ^{legszűrebb} megélhetésének megsemmisítését látná abban, ha az valóra válna. Minthogy az egyes iparágak között sajátos különbségek vannak, - éppúgy, mint a mezőgazdaságban sem lehetséges a 8 óra munka - köptelenség minden iparág számára egységes munkaidőt meghatározni.^{77/}

As 1894. évi ipartörvény a gyermekmunka idejét 10 éves kortól napi 5 órában, 12-14 éveseknek 10 órában, 14-16 év között 12 órában állapítja meg, de délelőtt is, délután is félóra, déltől pedig egy óra pihenőt rendel.

As I. szakszervezeti konferencia revázió alá akarja venni a törvény idevíg rendelkezéseit és azt követeli, hogy 14 év alatt gyermekeket a gyárakban egyáltalán ne alkalmazhassanak, 14 és 18 év között napi 6 óra munkaidő legyen. Hőket és gyermekeket az éjjeli munkától teljesen el kell tiltani, ugyanintén csaknak egészenükre ártalmas üzemekben való alkalmazását is.^{78/} As éjjeli munkát az ipartörvény 63.§ és 115.§ már a 16 éves aluli munkásokra tiltotta, de a munkások ezt a korhatárt 13 évre akarják fölemelni.

As Összesen Ingerlen a 14 éves aluli gyermekmunka tiltását határozottan kéromnak tartja. Ap ipari munkára való előkészítést már a 14 éves kor előtt el kell kezdeni. Ugyanakkor egyetért assal a javaslattal, hogy fiatalokunkat ne alkalmazhassanak éjszakai munkában, illetve olyan

munkakörben, amely testi fejlődésüket, egészségüket veszélyezteti.^{79/}

Eltér az előadottak bizonyítják, a kisiparosok - és legilletékesebb szervezeteik, az Angol Kereskedelmi és Manufaktúra Társaság - és a burzsoázia a vasárnapi munkaszünet, a munkaidő és a gyermekmunka alkalmazása kérdésében egyértelműen rendeltetés álláspontot foglalt el. A túlmunka és az ekkoriban virágzó női és gyermekmunka kiaknázása a profitvesztés fő forrása volt. Akkoriban az idevágó törvények is - amelyeket az uralkodócsaládok hoztak - inkább a kiaknázottak érdekeit védtek, semmint, azokat, akiknek érdekében hozták. A törvények, amelyeket nem mindenütt hajtottak végre következtetesen még a gyárfelelőseket ellenére nem, különben is rengeteg kivételt soroltak föl és így a munkaadóknak könnyű volt kijátszani azok eredeti rendeltetését.

Az oroszok Szociáldemokrata Pártjához tartozó alakuló gyűlése már szerepelt a 9. évi munkaidő és május 1-ének megünnepelésének kezdéséig.^{80/} A Magyarországi Ipartestület körlevélben figyelmezteti a vidéki testületeket arra, hogy mostantól mindenfelé alakuló szakszervezetek és szakszervezetek tulajdonképpen „Harc a munkaidő ellen. Kevés munkaidő, sok bér. Tehát világos szocialistikus jellegű ténykedést fejtenek ki.”^{81/} Javasolja az iparosoknak, hogy az ilyen szakszervezetekbe szervezkedő segédeknek ne adjanak munkát.^{82/}

Az iparosszervezetek magukra tették az osztályharc gazdasági offenzíváját a munkaidőre és a munkabérré vonatkozóan, a gyári munkásokhoz hasonlóan. A szakszervezetekbe szervezkedő segédekkel szemben ugyanakkor a kisiparosok is szolidaritást vállaltak, amikor - és ebben csatlakozott a segédei ipartestület is - valóban a szakszervezetbe tartozó segédeknek nem adtak munkát.

Amikor az 1872-es gazdasági válság hatására a fővárosi gyári munkások 3/4 részét elbocsátották a akiket megtartottak, azoknak is lecsökkentették a napi bért, a munkaadók az intézkedés ellen csak az osztályharc fegyverével, a sztrájkkal tiltakozhattak. Az Alföldi Ipari és Kereskedelmi Társaság ir az elbocsátott munkások sorsáról. Szakmunkások kénytelenek utcánprét ragadni, vagy rakodómunkásoknak állni, kevéske ingóságok mögött kénytelenek állni. 8000 munkás csak két napot dolgozik hetenként.^{83/} A lap kisiparos cikkirője, most, amikor nem a tulajdonos, hanem a dolgozó szemszögéből nézi a helyzetet, e - gyüttérrel a munkanélküliekkel.

Később arról értesülünk, hogy a kereskedelmi miniszter megragadta jóváhagyását a segédei munkaadóknak képzés- és tanegyesületi szakszervezetei alapozásával, mert az egyik pont értelmében a sztrájkoló munkások megsegítését is terve vették, ami törvényellenes.^{84/} „A munkások sztrájkolásának divatja, de veszélyes betegséggé kezd válni - kiváltképpen a művelt munkásoknál.”^{85/} Külföldi, svickai, Rajna-vidéki és westfáliai bányászati munkásokról tudósít a lap.

„Vesszedelmes jelenségek, de amelyeken az államkormányok erőfírel segíthetnek. Legyen enél a humanizmus. Gondoskodjék az állam a munkásokról; lehetetlen kénytelen sorokban; védje jogait, de ennel szemben követeljen tőlük rendet és szigorú fegyelmet.”^{86/} Kettősség mutatkozik meg ebben az álláspontban: 1. munkavéde törvényeket követel, amely forma szerint a legtöbb állam törvénygyűjteményébe már bekerült; 2. az állami terror felvetését követeli, mert a munkások - bár jogukat törvények biztosítják - mégis sztrájkolnak. A cikkszerző nem veszi észre, hogy az állam a burzsoázia osztályállama, és éppen az a burzsoázia kénytelen az osztályharc hatására a munkásoktól jogainak törvénybefoglalására, - és éppen az a burzsoázia nem hajtja végre a maga haza törvényeket. Ha pedig nem hajtja végre, a munkások kénytelenül a sztrájk segyverésben nyulni, hogy a burzsoáziát kénytelenül törvényben foglalt jogainak alámondásra.

A „sztrájk kálváriáján” valóban nagy munkásokkal foglalkoztak a sztrájkokhoz, mert az állam nem védte meg jogait. A pittsburghi vasúti munkások sztrájkja véres atrocitásokba torkollott, a a kirendelt katonai erő alig tudták elnyomni.^{87/} A viktorianus aranykor idején Angliában közel egy millió munkás sztrájkol. Az angol állam a sztrájkok hatás alatt kénytelen az ifjúmunkások és a nők munkaidőjének korlátozásáról tárgyalni.^{88/} A „sztrájk kálváriáján” - tehát az iparosodottabb országokban - a munkásoktól szervezottsége, egyesítés fellelése néha megátallásra kényszerítette az uralkodó osztályt.

A sztrájk „divat”, de veszedelem betegsége” itthon főként a 60-as évek második felében mutatkozik ki igazán. A fővárosi hullám-munkások munkási sztrájk után akorjék a 11 óra munkaidőnek 10 órára lecsökkentését követelni.^{89/} A munkások sztrájkját - természetesen - német szociálisták munkások agitációjának tulajdonítják. Kinyomásra tetemes katonai segítséget kellett kirendelni. A sztrájk célja bérfelmérés és a munkaidő lecsökkentése. De a sztrájk okairól olyan hangok is hallhatók, hogy a munkásoknak nagy összegekkel kellett hozzájárulniuk a nyugdíjalapban, a ha valaki az alacsony munkabér miatt kilép a vállalatból, nyugdíjjogosultságot is elveszt. ^{90/} A hadiszállás sztrájkja - amelyben az első napi 90 segédhez másszor már 200 csatlakozott - az 1,80-as munkabérnek 2 Ft-ra csökkentését akarta kiharcolni. Csak akkor voltak hajlandók ismét munkába állni, ha minden munkás teljesíteti követeléseket. A mesterek előbb ugyan teljesíthetetlennek találták a követelést, de mégis el kellett fogadniuk a segédek feltételeit s így az a sztrájk sikerrel járt.^{91/} Ugyancsak sikeres volt a hadiszállás sztrájkja, akik az addigi helyi rendszernél minélterre átváltástól a munkaadarabonként admatott

bőrűnek 6-10 %-os fölemelést követelték.^{92/} De már a kolosvári sztrájk-
koló szabványokkal szemben föllépett az államhatóság, s ipari kihirdetés
címén fejenként 20 Ft pénzbírsággal sújtották őket.^{93/} A budapesti nyomdász-
szövetet a belügyminiszter fel akarta oszlatni, mert pénznek egy részét -
az alapszabályokkal ellentétben - sztrájkadókra fordította.^{94/} Sztrájkot
kardott az orvosi építésén dolgozó 250 köfő. A temesvári sztrájk
bognárjai a béremelés mellett az alkalmi munka megszüntetéséért szálltak
sikra.^{95/} A bihar-megyei fekete-erdő-i üveggyárban tömegek munkásszervezés-
nek a csendőrség beavatkozására vetett véget.^{96/} A fűvéri népsztrájk^{97/}
sztrájkjával egy időben a patronáti szabványban is bérmegállást kezdő-
tek. Az állam gondolkodására itt is jellemző: esetleges szavargásokra két
század katonaságot helyeztek készenlétbe.^{98/} Az Oravica melletti Anin-
hánrtelenen 2700 bányász tette le a csáknyát. Négy század katonaság és
38 főnyi csendőregység megerősítésében Szegedről is kirendeltek 25 csendőrt.^{99/}

A hazai kapitalizmus kibontakozása, a kizsákmányolás - és vele párhuzamosan az osztályharc-fokozódása, a nagy házmunkák következtében a munkanélküliség növekedése és a munkásság osztályi szerveződése következtében kitűnt, hogy a magyar munkásság is ugyezen tudja forgatni a sztrájk fogverőt. A sztrájk okként a burzsoázia természetesen a külföldi szocialista agitátorokat tünteti föl, és elnyomásra igénybeveszi a burzsoázia állam erőszakos szervezetét, a csendőrséget és a katonaságot. Néhány esetben viszont - mint pl. a budapesti csizmadiák-sztrájkjánál - ha az egységes fellépés, szervezottség és elhatározottság megvan, a sztrájk eredményeket is tud fölmutatni. Az utóbbi esetek ehhez azonban még meglehetősen ritkák.

A II. Internacionálé mája 1-én a munkásság nemzetközi szolidaritási ünnepévé nyilvánította, munkássággal egybekötve.

Az első budapesti mája 1-én - 1890-ben - az Alföldi Magyar Tudósí-
tója és egyik levelezője 8 hasábon keresztül szívesen be olvasóinak. A be-
csatolásból kitűnik, hogy az uralkodó osztály nem tithetetlen föllelenni te-
kintett a nagyszabású demonstráció elő. A tudósítók már az előkészületekről
/százalék, jelzések, szervezés/ is tájékoztatnak, a nagygyűlés lefolyását
pedig részletesen - néhány hosszabból hosszabb időre - ismertetik. A munká-
sok az imponáló felvonulással, a gyűlés higgadt és nyugodt lebonyolításával
nemcsak az irántuk táplált előítéleteket semmisítették meg, hanem ellenfe-
leiket is megdöbbentették. „Valóban ily nyugodtságot, ily tiszteletet par-
csoló higgadságot csakis a romlatlan és józan gondolkodású magyar munká-
soknál lehet találni. Ki hitte volna, hogy egy 50-60 ezer főnyi tömeg, a-
mely méltányos jogainak kivívásáért verődik össze, százalék alatt, szesz-
val, lelkesedéssel és hittel, ily méltóságteljesen viselje magát a gyűjtő
szónokoknak, a Marschallaise várkavarné dalának elhangzása után.”^{100/}

Szegeden ebben az évben csak a nyomdások ünnepelték meg május 1-ét, ekkor még csak nekik volt a Magyarországi Általános Munkáspárt politikai irányvonalát elfogadó szövegeztük.^{101/}

De már a követendő május 1-éről szóló jelentések nem annyira dörö-
lődtak. Az osztrák kereskedelmi miniszter - értesítünk az Általános Munkáspárt
ból - 1891-ben körlevelet intézett az iparvállalatokhoz, hogy ne engedélyez-
sék munkásainak erre a napra a munkaszünetet, mert a munkások az Általános választójog
követelésének alátámasztására politikai tüntetést tar-
tassanak.^{102/}

A munkáskérdés „sajnos... embertelen vesztők között kommunizmus fo-
jalt és szociális téren bár tovább barjászt a a vagyonközösség esélye in-
gere alatt az utóbbi években csaknem ijesztő mérvet öltött.”^{103/} A mun-
kásongalon sikerének titka - a cikkíró szerint - a pillanatnyi elégedet-
lenség. Régen a munkás a póster családjához tartozott, ma csak a munka ré-
vén áll vele kapcsolatban. „A béke és művelődés fegyverével kell odahat-
munk, hogy a vörös május /!/
oltatassék a hogy emberi jogát és kötelessé-
gét minden munkás megismerje.”^{104/}

Az első budapesti május 1-éről meggyújtató a lap beszámolója. Az osz-
trák fejlettebb munkásongalon esuttal nem gazdasági, hanem politikai cél
- a választójog megszerzése - érdekében szervez tüntetést. Ez ismét alko-
lon arra, hogy megőriztesse a kispolgárt és névlegesen vissza a csehországi
családi jellegét. A kapitalizmus fejlődése azonban szétfejtette a cse-
hszlovákot a most már a munkaadó és munkás valóban csak a munkapiacra talál-
koznak, ahol a munkás kénytelen áruba bocsátani, egyetlen vagyonát: a mun-
kaszerejét. S minthogy a céhekkel együtt a vízfűtés is eltérített, kényte-
len jogúért harcolni a munkaadóival.

Együttérzéssel ír a lap a budapesti Munkáspárt 1891. má-
jus 7-i üléséről, amely után egy tisztagi küldöttség arra kérte a belügymi-
nistert, hogy a május 1-i tüntetések miatt elbocsátott munkásokat a vál-
latok vegyék vissza.^{105/}

A Viharszék viszont kevésbé dörö hírek érkezik. Az ipari mun-
kások szándékát a hatóságok elhárították, a munkáskör elnökét és jegyzőjét
lecsukták, s emiatt munkáskérdésük szándékába törtek ki. Rövidesen a ka-
tonaság és a csendőrség alig bírta megfékezni a tömeget, amely szembesült
a karhatalommal. Hasonlók elkerülésére a lap azt javasolja, hogy a „szar-
gások díprófétáit kell ártatlanná tenni” a a munkásig helyzetének ja-
vítására törekedni.

A viharos jelenségek az agrárproletariátus nyomorának fokozódásá-
val függnek össze. A nagyfokú munkanélküliség, az alacsony napszám elvi-
selhetetlenné tette a mezőgazdasági munkások életét, s érthető, hogy a szo-
ci-

cialista eszmék - kinevezésményeltetésük megszüntetésére - nálunk is meghallgatásra találtak.

A követhető évi május 1-ére a hatóságok külföldön is, nálunk is felkísültek. A párizsi munkások nagyszabású május 1-ére kísültek, s a környék 20 ezer főnyi helyőrséget, 3 lovas egységet, 7000 rendőrt és 2000 főnyi republikánus gárdát soraként állított fel. Vidéken is hasonló intézkedésekre került sor. Számos elfogató parancsot adtak ki, több házkutatás történt.^{107/} Itthon a rendőrfőkapitány megtiltotta a munkásoknak a május 1-e megünneplését.^{108/} Sándor Szendrői belügyminiszter megújította tavalyi rendelkezését, ezzel indokolva, hogy "a békés, dolgozni kívánó munkások munkájukban zavartalanul és a tiltások rendszerezésére vonhatódnak" s ezért május első napján semmilyen körmenetek, felvonulások s ilyféle utcai tüntetések, sen gyűlések tartása...nem engedhető."^{109/}

De hiába volt a főkapitány és a belügyminiszter tilalma, a munkások külföldön is, itthon is megünnepezték a nemzetközi együttartozás napját - még pedig a legnagyobb fegyelmességekben és teljes nyugalomban. Szegeden 1892-ben a cipész asszociáció az újszegedi Kálvária-ligeten ünnepelte reggeltől estig.^{110/} Az Alföldi Lap ezen tudva, bár korántsem előzött a társadalmi helyzettel, megállapítja, hogy a munkások érdekében az utóbbi években sok minden történt. A munka és a munkások állása nem megváltozott, bejárva foglalkoznak az ország vezetői, megbeszéli jövőjét s ha szükséges orvoslást nyernek, ezen osztály lesz a hazafias legelőcsőben.^{111/}

Az uralkodó osztályok tehát felkészültek arra, hogy május 1-én meglesse ne érje őket, de a munkások állása nem hagyta magát provokálni. Az Alföldi Lap-ban a cikk szerzője tipikus kispolgári előzetességgel szinte már ideálisnak találja a munkások helyzetét. Megállapítja, hogy a törvényhozás nemmi mindent tett már a munkásokért, de azt természetesen elhallgatja, hogy minden már nagyon kevés, főleg, ha a törvényeket a burzsoázia áthágja, vagy egyáltalán végre nem hajtja.

A munkavédelem törvények / betegségdíjazás, balesetbiztosítás, vasárnapi munkaszünet / kiharcolása után a munkásoknak újabb előzetességek vannak. „A munkások nem egyedül társadalmi és anyagi helyzetük javítását követelik, ők az már részt követelnek sok fontos politikai jog gyakorlásában s ehhez szívesen ragaszkodnak.”^{112/} A cikkíró rájön arra, mire Gallé már korábban rájött /lásd a 116. oldalt!/, hogy a munkások állása a politikai hatalom megragadása, mert csak ennek birtokában lesz képes a kinevezésményeltetés megszüntetésére.

Belgiumban általános választójogot, Párizsban 8 óráos munkaidőt követelnek. A társadalom mindenütt forrongásban van. „Számok kúsznak össze

ellen, osztályok osztályok ellen a érdekek az érdekek ellen." ^{113/} Alföldi mintára nálunk már a szociáldemokrata munkások is munkakörüket alakítanak, szociáldemokrata politikát csinálnak. A lap megbotránkozik azon, hogy a kisiparosok között is akadnak olyanok, akik május 1. megünneplése mellett emelik föl szavukat. ^{114/}

A cikk szerzője világosan látja az osztályharcot, s helyesen tapint rá a lényegre. Osztályok és érdekek küdenek egymás ellen valóban; a munkások azért, hogy megszabaduljanak a kizsákmányolástól, a munkaadók azért, hogy a dolgozók kizsákmányolását és az ebből származó profitot megakadályozzák. Számunkra még az is érthető, ha kisiparosok is május 1. mellett nyilatkoznak, mert a segédok és a bormunka vállalkozásra kényeskedő kisiparosok érdekei azonosak a gyári munkások érdekeivel.

1892 tavaszán gimnáziumunk minhelye volt a főváros. A jelenlevők egy része tiltakozott az 1884. évi XVII. tc. azon bekezdése ellen, amely a kisiparosokat ipartestületbe lépni kötelezi. Helyette gyűlési testületet, társadalmi minhelyeket /!/, szakajtót, tanácsgy rendeséft követelik. Május 1. megünneplést is elfogadták. ^{115/} A társadalmi minhelyekre vonatkozó javaslat vagy a kispolgári szocializmusra vagy arra vezethető vissza, hogy a felszólaló ezt ösztönözési vagy azonosítja a szövetséggel, amin azonban nem lehet csatlakozni, hiszen az időben még nincs a szövetségeknek kialakult szervezete, illetve a már működő szövetségek nem mindig dolgoznak kielégítő eredménnyel.

1887 áprilisában rendezett gyűlési munkajogi szövetség nálunk is az általános titkos választójog mellett foglalt állást. Az Alföldi József cikkírója úgy véli: alapveteliséggel rendelkező, nagykorú, városi segédok számára a szavazati jog adósság nélkül is megadható. ^{116/} A választójogért való harc a korabeli munkamozgalomban elterjedt jelenség volt. A kapitalizmusnak viszonylag békés korában, mikor Európában a 70-es évektől a századfordulót követő 1910-es évekig nem folytak háborúk, a különösen a német szociáldemokraták sikere, akik a századfordulón a bajorlandi gyűlés legnagyobb pártját alkották, továbbá a II. Internacionáléban s általában a munkamozgalomban terjedő reformizmus azt a hiedelmet keltették a munkásokban, hogy a szocializmus osztályharc, forradalom nélkül is, a választójog kiterjedésének következtében is megvalósítható. Ez az opportunista elmelet ugyanakkor megfelelt a burzsoázsiának is, mert alkalmas volt az osztályharc lecsengésére.

A párizsi és nagyvárosi munkagyűlések a szavazati jog mellett a gyári törvények megalkotására törekedtek. Az erről beszámoló írás emlékeztet arra, hogy London a nemzetközi szocializmus főszékhelye, innét kezdődött a propaganda a társadalmi rendet felforgató eszmék. A belgiumi munká-

mozgalomra utal, ahol is a munkásság és katonaság fegyveresen csapott össze a „polgárvér festette e mintafélt virányos téreit.” „A művelt világ megdöbbenne vette tudomásul a munkások lázadását, amely formasszerű hadüzenet volt a tőke, a birtok, az állami élet szétárgató szálait magában egyesítő társadalmi rend ellen. Harctérre változott az elpusztult gyárak környéke.” ^{117/}

Hidba tessék gaty tárgyává a szocializmus eszméit, hidba hirdetik megvalósíthatatlanságukat az uralkodó osztályok, a tanok mégis terjednek. A lap ezt elsősorban a propagandának és a tömegek művelatlenségének tulajdonítja. Az eszme eszmék terjedése külföldön érthető, hiszen ott fejlette gyáriger és nagyszámú munkásság van, de nálunk nincsen és így nem tudja a szocializmus eszméit meggyarítani. „Valamire való gyár- vagy közműiparunk ugyan nincs, de van minden lételemet nélkülöző szociális kérdéseink.” ^{118/} Két évtizeddel ezelőtt nem hitte volna senki a lap olvasói közül, hogy nálunk is megismerkedhet a szocializmussal. Ma pedig már földosztó is akad közöttük. Jellemző módon mindezt a kormányt kárhatalmátja, amely a kérdésben époly türelmes, mint a nemzetiségi ingatlanság szemben. /1/ „A mi munkásaink nem előgednek meg a kenyérrel, társadalmi tényezőként kívánnak szerepelni.” ^{119/}

Az osztályharc élesedése a század utolsó évtizedeiben valóban nem egyszer vezetett összeesapásra a kárhatalommal. Jól látja a cikkíró, amikor a nagintulajdon és a kisemizettek háborúját ábrázolja. Ugyanakkor ellentmondásba keveredik, amikor a szocializmus terjedését a munkások művelatlenségével magyarázza. Hiszen éppen a „művelt külföldön” – sokszor használt kifejezés az a lap hasábjain – aszerint annyira a munkáscsapat, hogy csak kárhatalommal tud a burzsoázia vele szembenállni, mégsem tudja a szocializmus eszméinek terjedését meggátolni. A hasai földosztó megalom ugyan még nem szocialista jelenség, hanem annak bismenitőke, hogy az 1848-as polgári forradalom, amely földosztotta ugyan a jobbágyokat, de a telek nélküliségek nem osztott földet, s azok most így akarnak megkötésai alaghoz jutni. Viszont igaz, hogy a munkásság osztályharcra börténésnek mutatható az agrárproletariátus ilyen irányú harcához. S végül, hogy a munkásság nálunk társadalmi tényező kíván lenni, ebben a hasai munkásmegalom feleltetebb azokaságának földosztása mutatható meg.

A szocializmus nem egyéb – egy másik szerző megfogalmazása szerint –, mint az előgedetlenségéből fakadó gyűlölet a tőke és azok iránt, akik az ipart nagyban ürik. A szocialista előtt minden társadalmi réteg gyűlölet tárgya, amely a maga keresete után kényelmesen él. ^{120/}

A gyűlölet nem önmagától keletkezett, hanem annak földosztásából, hogy a munkáscsapat a tőke kinsákmányolja, és hogy a kenyérlékel szemben a dolgozóknak joga van az emberi életre. Lassallei ferde elképzelés

visszatér az a kijelentés, hogy a munkáscsúfoly előtt minden társadalmi résztvevő gyűlés tárgya. /A munkáscsúfolyon kívül minden társadalmi csúfoly „egyetlen reakció tömeget alkot.”/

Kelencsényi - értesülünk a lap tudósítójától, 1991 március 8-án tartott üggyűlésen a munkások elhatározták, hogy szociáldemokrata munkáspártba tömörülnek, és május 1-ét megünnepelik. ^{121/} Egy hét múlva megtudjuk a lapból, hogy a Magyarországi Általános Munkáspárt Átalakult Szociáldemokrata Pártjává. Az alakuló gyűlés végén Rudolf Bruckner elítelték és a Munkáspárt-t átszervezték. ^{122/} Rudolf Bruckner több helyen szociáldemokrata alakultak. Megállapították az évenkénti naprendezést. Munkások csak az vállalhat, aki tagja az egyesülésnek. ^{123/} A fővárosban egymást érik a gyűlések, kongresszusok, szakszervezetek alakulásai. A lap szerkesztő szerint az ilyen gyűlések mögött szociáldemokrata íratók állnak, akiknek ügyes propagandával már a mestereket is sikerült belevonnuk a mozgalmába. Legutóbb az asztalos kisiparosok nyíltan kimondták a szociáldemokratizmus való csatlakozását. ^{124/}

Míg a 70-es években a hazai munkásság felvilágosításának vagyunk a tanúi, addigra a 90-es évek eseményei azt bizonyítják, hogy végtelenül a munkásság csúfolyi szerveződése, kiépíti az ország minden részében szervezeteit, amelyet az agrárszervezetek is utána.

Hogyan tanulmányozz ugyanerről a kérdéssel az uralkodó csúfolyon belül a „szociáldemokrata blokkal” szembenálló szociáldemokrata /nagybirtok/ véleményét meghallgatni: „A nagyipari vállalatokban összpontosult tömegek kompozitum jellegűül fogva jórészt az egész világon társul kiterjedtekben, sőt tömörültekben, és egy nagy és versengő hatalmat képvisel, mely a szocializmust és kommunizmust rejti magában. E kiterjedt ország versenyére törekvés a tömörültség kisipari, hogy később az évek folyamán megállapításával ártogatók a fogyasztást.” ^{125/} Az agrárszocializmus terjedésének okait a budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentésében így magyarázza: „Az ipar fejlesztésére mind is inkább szükségünk van, mert bizonyos mennyiségű, melyek feltűnése, már parancsokból utalnak bennünket új erőfeszítésre ezen a téren, a csak kőst leginkább felkelti figyelmünket az „agrárszocialista” mozgalmak. Az „agrárszocializmus” egyik mozgató oka az. Éppen a ...munkáskülönbségben lehet keresni.” ^{126/} Míg Rudolf Bruckner jobbról támadja a monopóliumokat és világosan látja törekvéseit, amikor az agrárszocializmus érdekeit védelmezi, a budapesti iparkamara viszont az agrárszocializmus terjedését egyetlen okra akarja visszavezetni, a ebből az iparfejlesztés szükségességét következteti ki, holott a parasztság előgedetlenségének a munkáskülönbség csak egyik oka csupán.

A lap követi a munkámogalom külföldi megnyilvánulásait is. Grass országban is szocialista szervezkedésnek jöttek a nyomra, amely a birod-

len teljes felforgatást vette elő. Hamis utlevéllel külföldi isgatók-
nak sikerült behatolniuk, sűrűnra kedvező időpontban, mikor is a hadsereg
nagy része a Balkánon van. ^{127/} Angliában a mongolok sikerének lehet elköny-
válni, hogy a legközelebbi választásokon 20 kerületben munkásokat jelöltek

képviselőkként. ^{128/} A parisi munkásokkongresszuson, melyen a német lieb-
knicht-et nagy szívvelgyasszaggal fogadták és a kongresszus elnökevé is meg-
választották, az 1893. évi május 1. nagymeggyűlésén minden eddiginél nagyobb-
szabásra tervezték. ^{129/} A szocialisták berlini évi naggyűlésén Bebel jelen-
téseben - amelyben kitért a „Vorwärts“-re és a pénzügyi helyzetre - tilto-
kozott az ellen, hogy a mongolokban új lapok és szövetségek alakuljanak. ^{130/}

Az oroszországi hírek természetesen a burzsoá sajtó követítésével
jutottak el hozzánk. Valószínűleg anarchoista-anarchizik összekötődésről
van szó, amely ki akarja használni az orosz-török háború miatt a hadsereg
leltéttségét. Az angol munkásokszövetségnek a jele, hogy a par-
lamenti választásokra munkásokképviseletet jelölnek. Bebel pedig szembeáll
az olyan kísérletekkel, amelyek a párt erejét csökkentik.

A munkáskérdés jelentőségét - némi kétséssel - az egyház is fölismere-
te és kísérletet tett, a maga módján, megoldására. Szegeden már 1860-ban
- mint az V. fejezetben láttuk - leányvervást alakul egyházi vezetés a-
latt. Hasonlóan a létrehozása írásban a 80-as években Nagyváradon Rakt-
sor szövetség ipartestületi elnök. ^{131/} XIII. Leó pápa egy francia munkások-
rúndoklatban intézett beszédében a régi kézműves testületek föltámasztá-
sát indítványozta, amelyek az egyház sugallata alatt egyaránt gondoskod-

tak a munkások lelki és anyagi szükségleteiről. Némely munkás - hamis ta-
nok hatás alatt - a nagyon szűkös helyzetben látja bajaira a gyógyasort.
Azra figyelmezteti a munkásokat, hogy a munkásokat testvéreknek tekint-
sék és gondoskodjanak róluk, a munkásokat pedig türelmeire inti munkások-
ikkal szemben. ^{132/} Két év múlva részletesen kifejté a munkáskérdésről el-
veit a „Rerum novarum“ kezdetű, meghatározó körlevélben, és még ugyanez
év karácsonyán nagy beszédében sürgeti a munkások és munkások közötti vi-
sszonyok javítását. ^{133/}

A pápa tehát a középkori éhsésszörvénnyel visszaállítását kívánja, amikor
is az egyház befolyása még töretlen volt. Ha a munkások mindig testvérek-
nek tekintették volna a munkásokat, akkor egyáltalán nem is lett volna
munkáskérdés. A munkások viszont legyenek „türelmesek“, csak nyugodjanak
bele a fennálló állapotokba. A „Rerum novarum“ enciklika ugyan olaszországi
bizonyos gazdasági változások szükségességét, ugyanakkor hirdeti a túlsó
és a munka érdemesességét - ami elképzelhetetlen, csak a fennálló ka-
pitálisista rendet védelmébe venni a forradalmi munkásokszövetséggel szemben.

A „Serum novarum“ elveit igyekeztek megvalósítani Európa katolikus országain /Belgium, Franciaország, Ausztria/ megalakuló kereszténysocialista egyesületek, pártok és a keresztény szakszervezetek. Ezek a munkásérdeket a kapitalista rend érintetlenségű hagyásával, társadalmi reformokkal akarták megoldani, és ideológiájukkal is hathatósan akadályozták a forradalmi munkásmozgalom elterjedését.

Figyelemreemlítő javaslatok születtek az párizsi katolikusok 1889. május 1-2-i bécsi naggyűlésén. Olcsó munkáslakásokat sürgettek, hatékony erkölcsi védelmet a munkások tulajdonságaival szemben, a munkaidő maximalizálását, munkavédelmi törvények végrehajtásába és ellenőrzésébe a munkások küldöttjeit is be akarták vonni, követelték a kormányzattól a női munkásoknak teljes eltiltását / és a férfiaknak korlátozását! / az éjszakai munkában; javasolták, hogy a vállalkozókat kötelezzék kiadódókat /az: bölcsődék, illetve napközi otthonok/ felállítására, ahol a munkások gyermekeit a munka tartama alatt elhelyezhetik. ^{134/}

A bécsi naggyűlés konkrét, pozitív tetteket követel az államtól, bár a követelések egy részét már korábban a socialista munkásmozgalom is sürgette.

Az ALZSÉDI Ipariár két hétenapon keresztül, cikksorozatban, az a szerkesztő Dr. Schläpfer Lőrinc nagyvárosi püspök beszédét, aki a nagyvárosi iparon ifjúsági munkások- és betegsegélyezés egyetemes szociális szempontjait használta fel arra, hogy az iparosokkal a pápai enciklika főbb megállapításait ismertesse. Beszédében a tökélet és a munkát elválaszthatatlannak tartja a csúcs város is szentesítették. A 8 órai munkaidő követelésében is - mint az Ipariárság - a „a munka szabadságát“ látja veszélyeztetve. A munkások joga van annyi munkát vállalni, amennyit - egészsége veszélyeztetése nélkül - elbírnak és családját eltarthatnak. Ha a munkaidő megrövidül, csökken a termelés, és árásághoz vezet, amely éppen a kisiparosokat érintendő mértékben. Ugyanakkor elítéli a tökélet, amelynek felhalmozása egy kézen csak egyetlen ember nyomonjár, a így az osztályok elleni gyűlöletnek is a forrása. „A szociáldemokraták ...tagadják Isten létét, tagadják a lelkek halhatatlanságát, megtagadják a tulajdonjogot és helyette az egyetemes birtoklást állítják; szüntelenül igyekeznek a keresztény hitet megsemmisíteni, a gyermeknevelést ki akadják venni a szülők kezéből.“ Az egyháznak azt kívánja, hogy „a tökéletet meg kell szüntetni a hajlékaihoz, a munkának pedig ne legyen tulajdonosa és tulajdon által ne semmisítse meg saját életforrását.“ A munkások számára hangsúlyozza, hogy a „munkások megérdemelt bért visszatartani égbekiáltó bűn!“ Úgyja őket attól, ne hogy a munkásokat teherfeszítésekben erőszakkal, csalással vagy uszításokkal megrövidítsék. A munkásokat pedig arra figyelmezteti, hogy „pontosan és

híven végessék munkájukat, melyre magukat szabadon és igazságos szerződés-
sel /1/ kötelezték, a munkadót sem személyben, sem vagyonában ne káro-
cítsák, jogainak védelmében az erőszaktól tartózkodjanak." ^{135/}

A püspök beszédében a 8 órai munkaidővel kapcsolatban helytölen kö-
vetkeztetéseket von le. Viszont helyesen látja, hogy egyesek között a
gazságnál, a tőke felhalmozása okozza a dolgozók nyomorát, illetve ennek
viszaghathatóságát az osztályharc fokozódását. A szocializmusokrácia vallás-
talansága nem új dolog. A házaság kérdésében a munkások valóban elítélik
az értéken alapuló polgári házasságot, a gyermeknevelésben pedig szűke-
sét érzik az olyan intézményeknek, amelyeket éppen az osztrák katolikus-
ok is követeltek /bőlesíték/. Minthogy a munkások szerint a tőke és a mun-
ka nem egyenlő mellett, hanem egymással szembenáll, köztük kibékíthetetlen
ellentét van ezért a munkások a nagántulajdonban lévő tőke kisajátításá-
ra törekvesnek. Bár elítéli a tőkés családrendszert, amelyekkel hi akar-
ják forgatni a munkásokat, a végén mégis a munkásokat arra figyelmezteti,
hogy jól dolgozzanak, azaz munkájuk révén a tőkés profitja biztosítva
legyen.

A munkást a vasárnapi munkaszünet viszonyai ámságának, mint embert.
A vasárnapi munkaszüneteknek az a célja, hogy "a munka a vasárnapi korcs-
mázstól, vagy hasonló romboló művelletektől elvonassék." A lap cikkírója
ast javasolja, hogy a vasárnapi előadások és főlelvadások társai változa-
tosak legyenek - a történelmi, természettudományiak mellett vallási tár-
gyak is szerepeljenek -, és igazodjanak a munkások értelmi közszükség-
hez, műveltségéhez. Csak a vallástalan munka az előgedetlen, az irigy
és az ilyen látszó állandó munkatársait is. "Csak azon elemek, melyek
ket szocialistáknak szoktunk nevezni; pedig nem egyebek a szerencsétlenek,
mint a vallástalanok természetesen fiai." ^{136/}

A cikk szerzője tehát ast követeli, hogy a vasárnapi munkaszünetet
arra kell felhasználni, hogy vallási tárgya előadásokkal a munkásokat az
uralkodó osztályok iránti engedelmességre, sorukba beletörődésre nevel-
jék, s az ellenséges való lázadás pedig büntülést keltsen bennük.

Hig az egyház a vallástalanságot, addig a világi közvilág - a
melyben az irányító természetesen az uralkodó osztály - a használatlan-
ság rója föl a szocialisták fő bűnének. Egy szegedi géplakatos a bud-
pesti szervenőket "közponai, használatlan agitátoroknak" nevezni, akik né-
vesenadságot húznak el a munka orra előtt /betegségilyesé/, de a végén
ott van a horegi a szocializmus. ^{137/} Egy másik elmesíttatás szerint minden
társadalmi törekvés célja: a tőke és a munka kibékítése. Olyan szervezetet
kell létrehozni, amelyben munkaadó és munkavállaló egyaránt helyet kap,
mert mindkettőnek érdekei kösűnek. /1/ A józan iparos ifjaknak a "szellen-

„irgany szájúak, a boldogságot kímélő agitátorok” a legnagyobb ellensé-
gei.^{139/} A „szocializmus korszaka” 1978 márciusján kongresszust tartott,
amelyen támadta érte a szegedi iparosifjúsági együletet. Ez viszont, mint
az újságos hazai iparosifjúsági egyesületek vezérösszeje, kijelentette, hogy
„ezen munkások törekvéseiben semmi könnök, azokat nemcsak nem fogadjuk el,
de határozottan visszautasítjuk is,” és kéri a közvéleményt, hogy az iparosifjúsá-
gi egyesületeket, amelyekben iparossegítők vannak, különböztessék meg a
munkásegységektől.^{139/}

Ugyancsak a szegedi iparosifjúsági egyület körlevélben figyelmezteti
testvérösszejeit, hogy a különböző munkásmozgalmak nemcsak a munkáso-
sály szervek javításán fáradoznak, hanem „a legnagyobb mértékben foglalkoznak egyi-
köt, a hazai szervekkel, iparkodnak a hazaiakat csatlakozni lakóikból kirtani,”
és kéri a testvérösszejeit, hogy a legközelebbi közgyűlésen adjanak kife-
jezést hazafias érzelmeknek, a itéljenek el minden hazafiatlan törekvést.^{140/}

A hazafiatlanság régi vádjával kapcsolatban arra kell gondolnunk, hogy
a munkásozály azóta minden országban könnök. Az ellene való tiltakozás sem
lehet egyetlen nemzetiség sajátja. A hazai munkásozályon később valóban
valtak nálunk olyan szervezetek, amelyekben munkások és munkások együtt
voltak, természetesen a munkások vezetése alatt. Az uralkodó osztályok
azonban nálunk is, külföldön is többször megpróbálták életrehozni olyan
szervezeteket könnök is, ahol a munkások és a földesek egy szervezetbe tö-
mörülnek, és csak a kiskörmök ahol sem maradhattak tartózkodnak. A szegedi i-
parosifjúsági egyület tiltakozásával kapcsolatban azt kell tudnunk, hogy az
az egyület a kiskörmök szervezése és az egyház befolyása alatt állott, s
az említett körlevelet is vezeték figyelmeztet. Az uralkodó osztályok ha-
zafiatlansággal szocializmus szembesítették a munkásozály hazafiatlanságot: „Az igazi
hazafiatlanság egyetül és kiskörmök az, ha a földesek, az ellenségeskedések,
rágalmak és gyarmatizmus ellenére - sőt, dacolva minden veszéllyel, minde-
nünket kiskörmöknek eszt, hogy hazánkban a lehető legnagyobb szabadságot,
szellemi és anyagi jólétet biztosítsanak.”

A szocialista munkásozályon helyi szervek a szakszervezetek voltak. A
szakszervezetek szakszervezetek, azaz egy szaksz munkásoknak egyes szerve-
ze kiterjedt szervezetei, a szakszervezetek nálunk nem voltak. /Majd csak
Közl. Közlöny engedélyezte./ Az I. szakszszervezeti kongresszus könnökéssé
tette a munkások számára a szakszszervezetek támogatását terjesztést. A munkáso-
vetítést a szakszszervezetek feladatává tette. Határozati javaslatban követelte
a kormánytól, hogy helyre hatályon kívül azokat a rendeleteket, amelyek
a munkásozályon szervezést, megállapítást gátolják, engedélyezze a gaz-
dasági hátré céljára a gyűjtéseket, és a szakszszervezeteknek legyen joguk arra,
hogy sztrájk esetén tagjaikat az egyület pénztárából megállapítsák.^{140/}

A kongresszus elhatározta, hogy a szakegyleti szervezkedést kiterjeszti az egész országra. A szakegyletek egymás közt is kapcsolatot tartanak fenn, munkafélkölí és utassegélyt fizetnek tagjaiknak, munkabeszorítást látnak el, gondoskodnak a tagok szellemi és szakmai képzéséről. Az ekkor megalakuló Szaktanács ellenállási pártj létesítését határozta el, amelyből sztrájk esetén a munkásokat segítyesik. A szakegyletek működése, a szaklapok kiadása és a sztrájkok fölötti felügyelet a Szakszervezeti Tanácsot illeti. ^{141/}

A szocialista szakegyletek terjedése visszacsorította az iparos ifjúsági egyleteket.

Szegeden az 1873-ban tartott osztrák-magyar nyomdászkongresszus eredményeként alakult meg „Segedi város könyv- és könyvadás segédeknek segélypártára”. Az egylet célja - mint a neve is mutatja - kizárólagosan a tagok segélyesése /betegség, utassegély, temethetési/ volt, tehát még nem szocialista szakegylet. Az egylet 1888-ban csatlakozott a „Magyarországi Könyvnyomdások és Betűöntők Egyleté”-hez. Csak 1890-re lett szocialista szervezetté, mint az országos nyomdászszakszervezet helyi csoportja. 1891-ben bekapcsolódott a vidéki nyomdászszerkesztő hálóba és kivonta a 9 óráos munkaidőt. ^{142/}

A budapesti cipész-szakegylet és A cipész c. szaklap hatására 1891 őszén alakult meg a szegedi cipészek és csizmadiák szakegylete. A szakegylet 1892 május 1-én egyszemélyes munkasszikkal tüntetett a hatékony munkavédelmi törvények és a proletár nemethetőség mellett, ^{politikai} tehát célként is kiadott. A szaktanács terén eredményt ért el, mert szaktanfolyam céljára sikerült a szakegyletnek megszereznie heti egy alkalommal a városi elemi iskola egyik tantervét. Az a kísérlete viszont, amelyben az ipartestületől a szita-munka eltörlését kérte, nem járt eredménnyel. ^{143/}

Am 1892 nyarán rendezett országos szabókongresszus határozatot hozott arról, hogy amíg a kormány országos szervezet létrehozását nem engedélyezi, helyi szakegyleteket kell alakítani. Ennek hatására jött létre 1892 őszén a „Szegedi szabó kisiparosok és munkások szakegylete.” Mint az elnevezése is már utal rá, a szakegylet a segédek mellett a mestereket is igyekezett beszervezni. Sok szabómester u.i., bár formailag önálló volt, nagyobb szabócégekhez „bedolgozott”. Lényegében egy jobbnál jobb iparos alkalmazottjának számított. A bedolgozás az otthon-munka egyik válfaja volt. ^{144/}

Az Astalosok Szaklaja hatására - mint a cipészeknél - indult meg a szegedi astalosmunkások szakegyleti szervezkedése 1891-ben. Minthogy az alapszabályokba nem vették föl, hogy „a szakegylet sztrájkolhat nem segélyeshet”, a belügyminisztérium nem engedélyezte, csak mintán ennek e-
leget tettek, alakulhatott meg hivatalosan 1894 februárjában a „Segedi

szakszervezetek munkáspárti szakszervezete", vidéken elsőnek. A szakszervezet elsőként az alapszabályok már pontosabban rögzítették, mint a cipészeknél. Hogy melyik helyesnek volt, a szakszervezetek a tagok anyagi érdekeinek megvédésére és a jogvédelemre.^{145/}

Eddig inkább a kisipari szakszervezetek dolgoztak tömeges szakszervezetekbe. A 90-es évek végén már kísérlet történt arra, hogy szakszervezeti munkásokat szervezzenek szakszervezetekbe. A Szegedi köztársasági munkások szakszervezete 1897-ben alakult, főként a volt Bakay-kendőgyár munkásait és a kisiparban dolgozó nagyszervezetet akarta bevonni. A hazai fő- és másodiparban az első szakszervezet az egész országban. Céljai és feladatai hasonlóak voltak az előbbi szakszervezetekhez, de nagyon lényeges különbség az, hogy a városban elsőként a gyári munkások megszervezésére törekedett. Mégsem sikerült - az első szakszervezetekkel szemben -, mert a gyárigazgató, Miklós Fülöp, a szakszervezet vezetésében dolgozó munkásokat elbocsátotta.^{146/}

A Szegedi vas- és fémipari munkások szakszervezete is 1897-ben alakult meg. A szegedi vasipari munkások szociáldemokrata alapon szervezkedtek és munkájukkal elősegítették a helyi országos szervezet, a Vas- és Fémipari Szervezet /1903/ létrejöttét.^{147/}

A 90-es évek közepén a szociáldemokrata eszmékkel kapcsolatban nem álló néhány politikamentes, csak munkássággal foglalkozó szakszervezet /szakszervezet és könyvkötő szakszervezet/ alakult meg.^{148/}

A nemzetközileg szervezkedő munkássággal szemben az uralkodó osztály igyekszik a "hazafias munkásságot" oszlatni. Egy ilyen jellegű nagyüzemi munkásság - bár néhány szocialista rendszervező előjából elvezetett a hallgatóság sorában, közül az Alföldi Ismeretlen - egyhangúlag kizárta a céltalan utcai tüntetéseket, tiltakozott május 1. megünneplése ellen és kijelentette, hogy hazafiaságukat nem adják föl semmilyen propagandának. "Mind a törekvéseket a hazai törvények keretén belül kívánják megvalósítani."^{149/}

Ezen előzmények után jött létre, az önmagukon való segítése érdekében, a Nemzeti Demokratikus Munkáspárt. Már 1891 áprilisában hangzott el május 1. megünneplése és az internacionális szocialisták törekvései ellen.^{150/} 1892-ben az Alföldi Ismeretlen cikkírója két munkáspárti beszéd: egy nemzeti demokratáról és egy internacionális szocialistáról. Az előbbi egy jellemző, mint amelynek tagjai magyarok, magukat hazafiasnak vallják, céljaikat békés úton, törvényes eszközökkel akarják megvalósítani. Az utóbbi pártnak külföldi összeköttetései vannak, államhatárokat nem ismernek, sem nemzetiséget, a hazafiasgot pedig alárendelik céljaiknak. A két párt között első május 1., majd a segélynyújtások ügye körül támadt összeköttetés. A nagyváradi ipartestület körlevele figyelmeztet, hogy az szocialista baj-

tegetők most már nemcsak a tőke, de a sokkal szerényebb méhely ellen is fordultak.^{151/} El is határozták, hogy a szocialista üzemekkel foglalkozó munkásoknak nem adnak munkát.^{152/}

A Kanadai Demokratikus Munkáspárt nacionalista alapon álló kisipari párt, amely a kisiparban dolgozó magyar munkások egy részét foglalta magában. Szemben álltak a dualizmussal, elvetették az osztályharcot és a munkások nemességiségét. A kisipar fejlesztésétől várták az ország nagy-tőke visszaszorítását. A hatóságok anyagilag is támogatták a „hasafias és békés” gondolatot, mert azt remélték, hogy vele sikerül visszaszorítani a szociáldemokrata párt befolyását. A párt azonban a munkásmozgalomban nem tudott gyökeret verni, szervezetei elnéptelenedtek és a számszerűsítés fokozatosan megszűntek.

Hosszan követték az Alföldi Magyar hasábjain keresztül a kisiparosoknak a munkáshírdésben tett megnyilatkozásait. A kisiparosok állásfoglalása ebben a hírdésben, és a munkásmozgalomban fűződő kapcsolatai, nem egyértelműek. A kisiparos fél a gyáripar versenytől, amely előbb-utóbb tönkretesz, de még jobban fél a szocializmus terjedésétől. Ideológiailag tájékozatlan, véleményében a burzsoázia álláspontját követi. Fél a forradalomtól, mert úgy látja, hogy az megfosztja termelőeszközöitől épügy, mint a nagytőkét, tehát existenciáját félti. A munkásvéde intézkedéseket /bontás, segélyezés, vasárnapi munkaszünet, ipari szakoktatás/, mint dolgozó, helyesli, de mint a méhely és termelőeszközök tulajdonosa - és ha esetleg alkalmazottakat is tart -, ellenük foglal állást, mert ezekben keresete csökkentését látja, és megakadályozza alkalmazottainak hatékonyabb kiszkimunkáltságát. Az Alföldi Magyar - mint elsőszóban kisipari érdekeltségű szemlélet - is átvette a burzsoázia nézeteit: a szocializmust a magyarságtól "idegen kór"-nak fogja föl, szervezést lelkiismeretlen agitátoroknak tartja, akik "idegen eszméket" akarnak a jószem magyar munkások között elhínteni. A szocialistákat "vallástalancoknak", "hasafiatlancoknak" igyekeznek bemutatni, akik azért szítanak előgedetlenséget, hogy "felforgassák a társadalmi rendet." Sokszor rokonaszemlélik a munkások - a köztük a megsegédnáségi munkások - nehéz helyzetével, a mikor egyrészt jó és hatásos törvényeket követel az államtól, azt is elvárja tőle, hogy kemény kézzel vessen véget az "agitációnak", azaz karhatalmi erővel törje le a forradalmi gondolatokat. Hatalmuknak Nyugathoz viszonyított tökésekény jellegére utalva igyekezik letagadni a munkáshírdést, ugyanakkor értetlenül áll a szocialista eszmék térhódításával szemben. Végül soron tehát a kisiparos állásfoglalása nem sokban különbözik a burzsoáziaétól. Főlisméri ugyan a segítés szükségességét, de ésszerű megoldást kötelessége - dolgozó és tulajdonos! - miatt nem tud nyújtani.

XI. Iparosok és a nagyvilág

As Alszöldi Lapok nem csupán csaklap, amely kizárólagosan közgazdasági és ipari-események kérdéseivel foglalkozik, hanem hetenként hírt ad minden olyan eseményről, amelyről feltehető, hogy a kisiparosokat érdekli. Több, mint negyedszázadot magába foglaló hagyomány az, amit a lap hasábjain magunk előtt látunk - kisipari megvilágításban.

A Tisza árvíz a múlt században gyakran nyugtalanították a város lakosságát. 1830-ban, 1845-ben, 1853-ban kilépett a medréből és a környező települések egy része víz alá került. A 60-as években ismételtén kellett, főleg a tavaszi áradások idején, a magas víz ellen védekezni, töltéseket emelni. Ekkor is, és a következő évben is - 1876-ban - a város alig szabadult meg a pusztulástól. A víz elcsúszta a hajóhid láncait és erősen megrongálta a tépő védőtöltést. A lap 1876 március végén hírt hoz a növekvő árvízveszélyről. Több ezer iparos és iparosifja dolgozik nappal a gátak erősítésén a város külső részén, éjjel pedig őrszolgálatot látanak el a töltések mellett. Az iparosok és segédek munkálatait Rakay Róbert, Higasi László, Kobák Károly, Horváth János és Rainer Ferenc irányítják. A városban ugyancsak minden munka szünetel. Több iparos a védelmi munkálathoz önkéntes pénzadománnyal járul. Az iparosok választmányi ülésén jegyzőkönyvben örökítette meg tagjainak a víz idején tanúsított helytállóságot: „A polgárkórhívott kötelességük tudatában leltek jutalmat.”^{1/}

Három év múlva ismét több ezer munkás dolgozik a töltéseken. Különösen a Hatos torkolatának közelében emelkedik gyorsan a víz szintje. A lap hanguliyosa - az ismétlődő áradásokra utalva -, hogy a Tisza szabályozása körül előrelátható és határozottabb cselekvésre van szükség.^{2/}

1879 március 9-én a lap felhívást küld:

„Szeged iparosaihoz!

A város parancsát éljük. A Tisza folyón rohamos áradásával mindögyre nagyobb ternyonul fölöttünk a víz, mely városunkat előtérrel fenyegeti. Szeged sorsa mostra van bízva a közel áll az óra, minden minden polgára a védelem munkájára szólíttatik. Szeged város iparosága mindig nemcsak megfellelt polgári kötelességnek. A víz idején elsőként dolgozott. Ha a hatóságok munkára szólít: a város iparosága ma is, minden a város nagyobb arányú munkáján, legyen az első között a város védelmében!”^{3/}

Ugy is történt. Az iparos ifjusági egyesület testületileg vett részt a védelmi munkában. Az egész ipartársulat Rainer Ferenc elnök irányításával, kb. 500 iparos és 200 munkás, szabadsátlansul a töltések erősítésén fáradozott.

A szerkesztő így ír: „Alig tudnak megőzni annyi figyelmet és nyugodtságot, hogy sokott módon lépjenek községünk elő a hét végén.” Nem tudom, az egész város: lány, asszony, gyerek, férfi és így a töltésben látható.^{4/}

Es az önfelföldözés munka azonban már ekkor nem bizonyult elegendőnek. A folyó március 5-én átmenetileg a petresi töltést, 7-én Algyő és Tápé is víz alá került, 12-én, a végzetes éjszakán pedig, Őthalomnál átmenetileg a vasuti töltést, és így valószínűleg káthattamatta a várost.

1877 tavaszán az orosz-török háború kitörésekor - emlékeve arra, hogy a magyar szabadságharc után milyen sok magyar tizedt átmenetileg hajlékra a török birodalom területén - a kormányzat rohamosra a törökök mellé állt. A lap arról tudósított, hogy egy török ifjúsági küldöttség 30 ezer ember fogadott nagy lelkesedéssel a szegedi vasútállomáson.^{5/} Augusztus 5-én tízezer ember gyűlt össze a városházán előtt, hogy meghallgassa Klauzál tábornok beszédét. Klauzál „minden szava, minden kifejezett érzelme, mely a török nemzet iránti szeretetét tolmácsolja, a község körében százszoros visszhangra talált.”^{6/} Amikor török győzelemről érkezik jelentés, féltve menet vonul végig a városon, banketteket rendeznek a török hadsereg tiszteletére, tévizekben úszalnak török barátaikat. Egy a városházán előtt rögtönzött népgyűlésen Rakay méltatta a győzelem jelentőségét.^{7/}

Egy év múlva Románia-Hercegovina nemzetállam hozza igálomba a lakosságot. Az Alföldi Invaszió elitéli az okkupációs háborút. „Szállhatjuk-e végig ezen hosszú, végtelenségig bonyolultnak, melyekbe a keleti kérdés legújabb stádiumában beemléket juttatni fog? Elképzelhetjük-e az áldozatok áránai mérvét, melybe nekünk a kénytelen-kelletlen jéték kerülni fog?”^{8/}

Az okkupációs céljára 60 millió Ft-ot utalványozott ki a kincstár. Es az államháztartás annyi, amennyit egy év alatt a hazai ipar fejlesztésére fordítanak. Ha ez az összeg bővebb iparfejlesztésre lenne fordítható! - szájt föl a szerkesztő az írásstala mellett.^{9/}

Március 15. harmincadik évfordulója hoz közeledve, méltatja a lap annak a jelentőségét. E fényes dátumot sok esemény követte azóta, de a nemzet évkönyveiben vajmi kevés száma a fényes lap. Amit az ősek hársában nem tudtak kivívni, azt az utódoknak kell munkával megszerezni.^{10/} Es az évfordulónak szinte az egész ország - így Szeged is - megünnepelte augusztus 25-én. A városházán többen levélben keresték föl, a nagy számú résztvevőket.^{11/}

A kivándorlás okát a munkahányban, a kismérvű foglalkoztatottságban látja sok kisiparos. Itthon nincs munka, nincs elegendő gyár, amely foglalkoztatottságot biztosítana a munkanélkülieknek. Az ország északi terü-

leteiről főként Amerikába, az Alföld déli és keleti részeiből, Erdélyből pedig Rómába felé fordulnak a munkanélküli nép.^{12/} A monarchia new-yorki főkonsuljának jelentése szerint az Amerikába bevándorlás terén haddak az első helyen áll. Az Alföldi Igazság rámutat arra, hogy a bevándoroltak közül mennyien csalódtak, és haza kívánnak menni.^{13/}

Különösen az olyan színmagyar népesség, mint a sáskalyok kivándorlása, aggasztó és tereli magira többisten a közigyelmet. Rekonia Gungály, Baross Mihály, Káth Miklós, Jánosik-Péterffy János és mások a sáskaly vidékeken létesítendő ipartelepítéssel, illetve a háziipar fellendítésével akarnak gátat vetni e szomorú folyamatnak. Baross egy földműves iskolát és katonaképzőt is szeretne felállítani a Sáska-földön. Az ipartelepek vezetőinek figyelmét felhívja a sáskaly munkások kiváló munkaszerjére, és kéri, hogy munkaszerzésüküket közülük fedezzék, kivándorlásukat pedig állítsák meg.^{14/} A kormányzat is tess érdeklődik néhány - nagyon szerény - lépéssel. A pénzügyminisztérium a vajdasági vasgyár közelében 30 km területet sajátított ki, amelyen munkáslakóházakat építtetett sáskaly munkások számára.^{15/}

A lap rendszeresen beszámol az országos politika fontosabb eseményeiről. 1892 végén Magyar miniszterelnöki kinevezésekor a liberális eszmék diadalát ünnepeli, amelyiben Magyar megbízatását csak a kötelező polgári hűség bevonatásának feltételével fogadta el. Sátoraljanhely város az első polgári színművész miniszterelnököt díszpolgárává választotta a város közgazdasági fejlődése körül szerzett érdemeiért.^{16/}

Baross János nemzetgyűlésének 25. évfordulóját tiltatva a lap megállapítja, hogy „a lefolyt 25 év a nemzet aranykorába számítható...mert békés fejlődésre fordíthatjuk a lefolyt negyedszázadot.” Utal arra, hogy máholnap megvalósulva láthatjuk eszméket: haddak a kelet kapuja less.^{17/} Az évforduló alkalmából a budapesti kereskedelem és iparkamara 100 arannyal jutalmazandó pályamunka megírására szólítja fel az úgy iránt érdeklődőket, amely Magyarország ipari intézményeit tárgyalja.^{18/}

A honfoglalás ezredik évfordulójához készülve pedig a magyar német és építés egyet kívánja megörökíteni a magyar gyáripar történetét.^{19/} A milléniumi nemzeti kiállítás megrendezésére elkészült az 1892. évi II. to., azintugy a kiállítás programja is, a kereskedelem miniszter pedig ki-neverte az intéző bizottságot.^{20/} Az Alföldi Igazság felhívja jelent meg az ipartestületekhez és egyesületekhez, hogy az évforduló alkalmából helyi kiállításokat rendezzenek. „Mi sem lenne néltöbb ezen a napon, mint a munka ünnepése.”^{21/}

Az 1896. év nemcsak jubileumi és arra készülő ünnepségek között folyt

le, hanem az élet árayoldalai orlősen lecsökkenették a regyegia fányét. A szegedi kereskedelmi és iparkamara fölőhívta a minisztérium figyelmét az Alföldön rohamosan terjedő brachonfra és gyermekhalandósagra. Az émi-
al eredeti holera ellen, amely már a fővárost is elérte, a belügyminisz-
térium hathatós intézkedéseit sürgette.^{22/}

Sociális érdekről tesz tanácsot néhány alapítványi biz. Helysz.
Ezreng város munkási részre 5000 Ft-os alapítványt tett az iparegye-
sületnél.^{23/} A Helysz.-főlc 50 000 Ft-os alapítvány kezdetének 1/15 ré-
szből önkibijukon kívül elszegényedett szegedi kisiparosok, illetve kis-
kereskedők részesülhettek.^{24/}

Az Alföldi laplap küldöletű cseményeihez fűződő kezdetérgől álli-
tottunk össze - mintegy keresztmetszetben - a múlt század 70-es, 90-es é-
veire jellemző korrajzot.

XII. Gyakorlati iparfejlesztés

As eddigiekben az iparfejlesztés érdekében kibontakozó országos és helyi gazdasági hiányosságokat igyekeztünk követni. A sorra vett kérdések boncolgatása után tűnt fel főként a kérdés: mi az, ami ebből - az Alföldi Inger lap hasábjain végigvonuló - szellemi vajdából testet öltött, az iparfejlesztő mozgalmából valószínű vált? Nem ártatjuk meg² a tudásunkat azonnal, hogy a megművelt eredményeket az Alföldi Inger agitációsójának tulajdonítsuk, de hogy e lapnak az eredményekben része van, azt nem lehet kétségbe vonni.

A lap ugyan mindvégig a kisiparosok hangjának szócsőve, de az első évfolyamok megjelenése óta itt a városban belül is nagy átalakulások történtek, s ha azt vizsgáljuk: mit tett az állam vagy a gazdasági politikai gyakorlatban a hazai és helyi ipar felvirágztatására, akkor a választ a 90-es években már nem annyira a kisipar, mint a nagyüzemi kézműipar és az egyre nagyobb tökéletes juttató gyáripar körében kell keresnünk.

As Alföldi Inger igyekszik eloszlatni azt a hiedelmet, hogy az Alföldön nem lehet ipart létrehozni. Ingeri közszellem kialakítását sürgeti. Fél kell kutatni: milyen telepítő tényezők állnak /nyersanyag közelsége, fogyasztó népesség/ rendelkezésére, és adott vidék milyen iparágak kialakítását teszi lehetővé? ^{1/} As ingeri előadók számára kiadandó utasítás - az ipari szakoktatás mellett - kötelezettségüké teszi működési körzetükben az ipartelepítés lehetőségeinek feltérképezését, anyagi támogatás megszerezését, új ipari intézmények felállításával kapcsolatos javaslatokat. ^{2/} A gépgyártásra vonatkozólag azt ajánlja, hogy egy gyár a versenyképességet úgy tartóssa fenn, ha kevés gépfajta előállítására szakosítja magát. ^{3/} Gróf Eszterházy János, az Országos Ipartestület elnöke is, az 1935. évi iparkiallításra a bemutatandó termékek praktikuságát, tömeggyártási lehetőségeit és közszükségleti jellegét hangsúlyozta a bíráló bizottság előtt. Hallgatni kívánja elbíráláskor az olyan tárgyakat, amelyek a ráfordított idővel, erővel és fogyasztási költségekkel viszonyban arányban, amelyek csak ritkasági jellegűekkel bírnak. ^{4/}

Mintegy hatékony a közös válságterület és az ország gazdasági életének az állami intézkedésekkel kapcsolata miatt nem ártott a védővámok politikával, hatékony volt tudatosan az állami ipartámogatás eszközökkel folytatni.

A 70-es években még nem beszélhetünk tudatosan átgondolt, tervezett iparfejlesztésről. 1963-ban pl. a magyar állam mindössze 1064,14 Ft-ot fordított az iparfejlesztésre, de ebből korábban 1000 Ft jutott az ipar-

oktatásra, - arra is szükség volt! - így a tulajdonképpeni iparfejlesztésre egy év alatt mindössze 64,14 Ft maradt.^{5/}

Magyar- és Közép-Európa fejlett ipari államai már a 70-es években részt vettek a védővám-rendszerre, a kelet-európai országok közül Brazília és Románia a 80-as években, Szerbia és Bulgária a 90-es években között több törvényt az állami ipartámogatásról.^{6/}

az Országos Ipari Egyesületben Hudony Samu főleg az államháztartás tartós deficitjével és a tulajdonosi állással érvelt az állami ipartámogatás szükségessége mellett. Az Ipari Egyesület azt kívánja a kormánztól, hogy az állami vállalatok beszerzésnél /állami és törvényhatósági, honvédség és a közös hadsereg ránk eső része, vasutak felszerelése/ a hazai ipart részesítsék előnyben; minden új ipartelep - tekintet nélkül az iparág minőségére - 10-15 évi mentességet kapjon a ház- és a földadó alól; új iparág meghonosítása esetén még a jövedelmi adóalól is 10-15 évi mentességet nyerjen. Házunk elsősorban a textilipar és a gépgyártást kell hatékony állami támogatásban részesíteni; az utóbbit azért, mert „az iparág minden más iparág fejlődésének előmozdítására jelentős befolyást gyakorol.”^{7/}

Az 1881. évi XLIV. tc. „a hazai iparnak állami kedvezmények által való erősítéséről” 15 évi adómentességet biztosít azoknak a gyáraknak, amelyek modern technikával vannak felszerelve és az országban eddig nem készített iparcikkeit állítanak elő. Ezt a kedvezményt kiterjesztették az élelmiszeriparban, a mezőgazdasági gépiparban és a textiliparban már működő vagy ezután létesülő új gyárakra is.

1882-1883 között ezeket a kedvezményeket 236 új és 187 már működő gyár vette igénybe. Jellemző iparnak szerkesztésre, hogy ezek 81 %-a szeszifáde volt, és mindössze 3 textilgyár.^{8/}

Az 1890. évi XIII. tc. bővíti az állami támogatást. Az eddigi kedvezmények mellett az újonnan létesülő gyárak konsztantos állami hitelt is kapnak. Az állami szubvenció a létesítendő gyár alaptőkéjének 1/10 - 1/3-ig terjedhet. A pénzügyi műveletek lebonyolítására hosták meg az 1890. évi XIV. tc-et „a magyar ipart támogató pénzügyi intézkedéseknek adható kedvezményekről.” Ezt a feladatot az ekkor alakuló Magyar Kereskedelmi és Iparbank 65 millió Ft alaptőkével /kapta.^{9/} Az állami iparfejlesztés finanszírozása 1881 és 1890 között évente 126 000 Kr., 1891 és 1896 között már 487 000 Kr.

Az 1899-ben megalkotott 3. ipartámogató törvény értelmében 9 év alatt kerekén 9 millió Kr állami szubvenció jutott a gyáriparnak. A támogatásban részesülő gyárak megoszlása itt már kedvezőbb, mert 198 gyárból 45 textil-, 34 vegyipari, 37 vas- és gépgyár, és csak 28 szeszifádevető igénybe a kedvezményeket. Az 1881. évi ipartámogató törvény kedvezményeit főleg a közép- és kisipar vette igénybe.^{10/}

fejlesztésre buditotta; megjegyeztem: „Milyen egy magyar főnemes ipart alagit, eszolgdiatot topa mondak és példával jár elől, melyet nem lehet eléggé nagyra becsülni.”^{17/}

Póha az Alföldi Magyar elítélte a boszniai okkupációt, csakhamar fölismerve, hogy a tényben milyen nagyvessé gazdasági lehetőségek rejlenek. Figyelmezteti a magyar iparosokat, hogy a kedvező piacokat vegadják meg, mert az osztrákok miris szervezkednek. A helyzeti előny, a szomszédság, a mi javunkban van. Versenyképessé kell tennünk országunkat, hogy az okkupáló seregek nyomában annecsházzsuk a Keletet, és ott jelentőseket emelhesünk versenyképes ipari termékekkel, melynek segítségével a kereskedelem és ipar magyar legyen ott és biztosított.

Hogy és fontos misse vár iparunkra Keleten. Adja Isten, hogy azt be-
tölthessék!”^{18/}

Hétfő évi múlva a kereskedelmi három költséggvetési tárgyalásokon Thaly Kálmán a keleti piacok intenzívebb lefoglalására figyelmezteti a képviselőket. Lichy János arról ugyancsak a Balkán-félsziget ipari meg-
hódítását ajánlja a minisztereknek.^{19/}

Hogy mez évi nyarán a szegedi és aradi raktárakénteként tagjai kirán-
dulást terveznek a Philippopolisban megrendezendő kiállításra. „... a ki-
rándulás egyedüli célja a keleti iparviszonyok és a keleti piac tanul-
mányozása a cunak alapján térítelalás kiállítás a magyar ipartermeket ré-
szére.

A Keletre magyar jelensé tehát az már nem pusztán frásis, hanem a vi-
szonyok által teremtett hányasorhelyzet. S a jelensé az már nem áras bor-
asztos mond, hanem egy határozott törekvés irányt jelöl meg.

Amé lass a Kelet piaca, aki hamarabb meghódítja.”^{20/}

Az imperializmus korában mindig nem egyedülálló jelenség! A cikk vi-
lágszem meg is indokolja a Keletre való gazdasági terjeszkedést: minthogy
Nyugaton a magyar ipari termékek elhelyezésére nincs kilátás, az ottani
sokkal fejlettebb iparviszonyok miatt, viszont a Keletnek ipari fejlet-
lensége ugyancsak parancsolónak előírja, hogy az a terület a magyar ipar
piacává legyen.^{21/} A lap előgedetten nyugtázza, hogy Máltától már Konstan-
tinápolnyig a kereskedelmi múzeumnak vannak fiókjai, Ugyanokozok létesül-
tek Boszniában és Hercegovinában, előnyös kereskedelmi szerződést kötöt-
tunk Szerbiával, már csak Románia van hátra. A monarchia fő piaca: a Bal-
kán.^{22/} A cikkíró később nem veszi észre, hogy elgondolásával a Balkánt
úgy függő helyzetbe akarja hozni az Osztrák-Magyar Monarchiától, aho-
gyan korábban - és részben még az időben is - Magyarországgal függőt-
lástól.

A gyakorlati iparfejlesztés sorában elsőkelő helyet foglalnak el azok

találmányok, hírlapok, amelyekkel a segedi iparosok is hozzájárultak a
technika és ipar fejlődéséhez. Kunzeletor János segedi úr és egy pósta-
 tisztával együttműködve a Morse-féle távirógépet kétféle alakította át.
 A korábbi szerkesztet a papírszalagon csak domboru jeleket hagyott hátra,
 amelyek nem voltak mindig jól olvashatók. A kétféle forgótárcsája jeladé-
 kor két fontot tartalmazó vályuba ír, és a mozgó papírszalagon jól lát-
 ható pont- és vondejelek keletkeznek. G. V. Richter látszerész forgótárcsá-
 lákat szerkesztett kereketek számára, ^{25/} Konczai Mihály asztalos új típusú
 mágneslógépet. ^{24/} Golyási Gusztáv petróleum-ábró készítőjével a párizsi
 világhírlapban világhírreket szerkeszt magának és a segedi iparosoknak. ^{25/}
Holmér Márton lakatos asztali takaréktűzhelyet készített. ^{26/} Áuer János
 őrnagy olyan órát szerkesztett, amely katonai menetlések alkalmával a
 a pontos idő mellett a megtett út hosszát is méri. Órájának egy mintapé-
 lőnyét fölajánlotta a királynak, aki egy 36 gyémántos safir mellett vi-
 szonosta a segedi iparos ajándékát. ^{27/} Baráncs János - a később világ-
 hírvé vált székmeister atyja - hordozható légzsák- /gáz/ lámpát talált föl. ^{28/}
Dr. Rudolffy János orvos újfajta légzőkészüléket /respirátort/ állított
 elő. ^{29/} Gróf Lajos borítékos levélpapírjára kapott egyévi szabadalmat. ^{30/}
Baráncs János kender- és lenszövőgépet, Keller Sándor újfajta ebédész-
 talt készített. ^{31/} Segedi találmány Konczai János és Jurát János kisa-
 óráló malma. ^{32/} Schuller Már mesterséges trágójára /műtrágya/ nyert egyévi
 szabadalmat. ^{33/}

A lap figyelemmel kíséri a jelentősebb hazai és külföldi találmányok
 sorát. Ez időben szabadalmassza Báry - Bláthy - Zsigmondy szinkron-
 váltóáramú motorját. ^{34/} Kohentstein osztrák úrnak hajlítható üveganyagot
 állított elő. ^{35/} Egy angol gépész olyan gépkocsit szerkesztett, amely pet-
 roleum-gázzal működik. ^{36/} Hirt kapunk arról, hogy Bell Boston és New York
 között vezetékben emberi hang továbbításával kísérletezik. ^{37/} Edison egy
 nap alatt 20 szabadalom iránt nyújtott be kérvényt. ^{38/}

A segedi származású Rudolffy Sándor építész, az Alföldi Ipari
 munkatárs, 1892-ben előzmények megkezdésére kért engedélyt a főváros
 polgármesterétől, egy - az Andrássy-ut elejétől az Iparosarnokig megépí-
 tendő - földalatti vasút tárgyában. ^{39/}

As országgyűlésen többen - Bláthy József, Bláthy Károly - javasolják, hogy
 a hazai ipar támogatása érdekében minden állami, hatósági szükséglet elő-
 állításával magyar iparosokat bízzanak meg. ^{40/} /Ilyenértelmű javaslatot
 már az Országos Iparügyi is előterjesztett az 1891. évi iparfejlesztő
 törvény megalkotása előtt/ Tratort Anton vallás- és közoktatási mi-
 niszter, rendelkezéssel utasítja a főigazgatóságokat, hogy minden oktatási
 eseményt - évről-évre - csak hazai cégekkel vásároljanak. ^{41/}

Hamarosan azt is elrendeli, hogy a VMI részére történő építkezéseknél csak hazai iparosok pályázhatsanak. ^{42/} Ezefort az a személyiség, aki a hazai iparpártolást a maga munkakörében a legkövetkezőtesetben vitte keresztül.

Szeged, alföldi területen helyekedvén el, népességének nagyobb része a mezőgazdaságban tevékenykedik. Az Alföldi Inaslan nem feledkezik meg erről a tényről, hiszen az itt telepített inas is földművelő jellegű, tehát szoros kapcsolatban áll a mezőgazdaság fejlődésével. A 80-as években inasrik főleg egyre többen az alföldi homokban rejlt gazdasági lehetőségeket. Cikkük foglalkoznak az alsó- és felsőtenyzi homokszivattagon telepítendő szőlő várható eredményeivel. Kb. 3500 - 3600 ki-nyi területnek szőlőkkel telepítése a vasut mentén hamarosan Szegedet innét horvátoké delni kőszonttá teheti. /A IV. század közepén az volt!/^{43/} Javaslja, hogy a városi földesből kiszáraztat csaknak ki a bőrök között, akik szőlőművelésre vállalkoznak. ^{44/} Megelőződéssel állapítja meg a lap, hogy a földművelésügyi minisztérium éppen ebben az időben is hasonló ügyben, nevesetesen magyar bérletosztály megteremtésén fáradozik, amelyből idővel jócskán kőszbirtokos osztály alakulhatna ki. ^{45/} Ugyanakkor a minisztérium pályázatot hirdetett meg az Alföldön erdők telepítésére. ^{46/} Szeged környékén jóval korábban Kisa Ferenc erdőműnök - aki később a homoki erdők telepítése körüli érdemeiért a „szegedi erdők atyja” címet nyerte el - ^{47/} bungsólkodása folytán történtek ilyen irányban sikeres kezdeményezések. A szőlő- és gyümölcsösállítást segítő elő - az éntésben kiírt - Megszelki János terve a duna-tiszai csatorna megépítéséről. ^{48/} A bécsi Ferenc-csatornyvisének fölhasználasa lehetővé tenné kb. 250 ki-on a risztermelőt, ha a termelő a csatornát fenntartó részvénytársasággal a viszhasználat ügyében meg tudna egyezni. ^{49/} 1877-ben Szarvason Sarlay János tanár indig előállítással kísérletet tesz. A kormány nris mérlegeli, hogy a kísérletek eredményeképpen van-e lehetősége a területnek egy indigó- ^{50/} gyár fölépítésére? A szekszárdi helytartóviszati felügyelőség ingyen helyengubókat ad azoknak - értesülünk az Alföldi Inaslanból -, akik operfával rendelkeznek vagy ilyet ültetnek. Válaszja az előnyeit annak, hogy milyen hasznos mellékjövedelmet jelent az idősebbekhez, nőnek, gyerekeknek egyaránt, és az állatot is nyersanyaghoz juttatja. ^{51/}

Mit tesz a szegedi polgárság saját városa fejlesztésére, szőlítésére? Már 1876-ban Kisszékessy Henrik mérnök elkészítette a tervét - és a modelljét is megismerkesztette - a Széchenyi-téren fölállítandó színháznak. ^{52/} A szegedi ipartestület beadvánnyal fordul a városi községőhid létesítése ügyében. ^{53/} 1891-ben Fodor János árucaznak megépítését ajánlja az ipartestületnek. Egy év múlva meghirdeti a város pályázatát gőz-

fürdő megépítésére.^{55/} 1891 januárjában már működik Budapest és Szeged között a távbeszélő, egy év múlva Szeged - Temesvár - Arad között is kiépül a távbeszélő hálózat.^{56/} Szeged és a Délvidék között megnövekedett forgalom teszi indokolttá a második közúti híd megépítését, amely a Béni krt. és a Temesvári krt. között ívelné át a Tisát.

A MÁV nyomatványainak ellátásában 3 szegedi nyoma vett részt. /Ez-szültek között kapcsolatban áll az Alföldi Iparlappal/^{57/} és az en nem teljesen érdektelen: a haditengerészet állandó főelmi cikketként megjelenik a szegedi tiszonyon, és a szegedi háziipar szinten is nagyarányú megrendeléshez jut.^{58/}

A kereskedelmi minisztérium 1891. évi kimutatásában Szeged városának az országban a 3. helyen áll Budapest /346/ és Pozsony /45/ mögött. Városunk az ország 3063 gyárából 37-et mondhat magának.^{59/} Az 1890-i népszámlálás szerint Szeged lakossága: 85 569 fő. Ebből ipar- és kereskedelemben 26,5 % dolgozik, 39,22 % őstermelő. Hagypén az alkalmi munkából, napenkéntől fölök magas 20 %-a. A csak iparban foglalkoztatottak száma: 9358.^{60/} Bőve a gyáripar térhódítása városunkban is feltartóztatatlan, a század végén még mindig jelentős a szegedi házi- és kézműipar: vízi malmok, bőgő hajók készítése a Tisza melletti rakparton, papucsosok, kőműs-, sábo-, tulipános ládakészítők, csappanfűzők, tarhonyosok, talicska előállításával foglalkozók.^{61/} Az utóbbi szakma a folyószabályozások, ármentesítő munkálatok alkalmával lendült föl. 1895-ben 10 ezer db talicska került Szegedről kiviteltre.

A kiegyezés utáni időkben a fa feldolgozás alakítja a szegedi ipar nagyszámú tötelet. A fűrészüzemvártás a 80-as évektől fejlődik erőteljesen és a századforduló táján a város egyik vezető nagyipari ágazata lett. Ekkor 4 nagy fűrésztelep működött, 26 fűrészszel. Nemcsak helyi szükségletre termeltek, hanem távoli, sőt külföldi piacokra is szállítottak.^{62/} Lengyel László bútorgyáros „advári szállító” címet nyert. Székely Lajos már nek a Mátyás-utcai telken parkettgyárat épített.^{63/} A város folyók mellett, fekvése /Tisza, Maros/ kedvező előtér volt a hajóépítő ipar számára. A folyókon leosztott fa nagy részét ugyan az építőipar használta föl, de a tiszai nagy szállító hajók századok óta fából készültek és az ehhez szükséges faanyagot ugyancsak a tutajok szolgáltatták. A vasmal építhető uszályok terjedése azonban erősen visszatartja a nagyszámú tiszai hajóépítést. Míg 1880-ban egy-egy nagy hajógyárnak 100 hajója is van, 10 év múlva már a szegedi partok mentén alig találunk összesen 100 fából készült hajót.^{64/} A hidépítésk kialakulása a 80-as években terjedő alföldi szállító-
lepitésekkel függ össze.^{65/} A szegedi hídépítésk világhírt bizonyítja, hogy 1892-ben a török kormány nagyobb mennyiségben rendelt kocsikat sze-

gedi iparosoknál. Különösen a - a szőlővel közel egyidőben az alsóoldi honokra telepített - almefa szolgáltatott jó nyersanyagot a bogároknak. Minthát, bérkocsik, rugós kocsik formájában évente kb 60-70 ezer Ft jövedelmet jelentett a kocsigyártás a szegedi bogárok számára. ^{66/}

Az Alsóoldi Ismeretlen figyelemmel kíséri a szegedi gyárpar fejlődését már csak azért is, mert több nagyüzem itt is, mint sok más helyen az országban, kis-, illetve kőszepiari keretektől fejlődött idővel gyárrá. Bár a kisipar a benne foglalkoztatottak számát tekintve túlsúlyban van, de a termelési értéket tekintve a gyárpar már Szegeden is megelőzi a kőszepi- és kisipart.

A vasipari Szegeden a Pálfi-Testvérek vasöntődjé képviselte, amely 1911 óta működik néhány évig szövetkezet formájában is működött, a szász végén 8000 q vasutat állított elő. A vasúti javítóhely 3000 munkással dolgozott. A szegedi-révisi javítóhelyet is hamarosan a MÁV vette birtokába, két nagy új épülettel bővítette, hasznosítandó munkasort foglalkoztatva. ^{67/}

A Scheibner-Pönnel bővíti a nagyüzemi helyi mesterek /tindok, csizmadiák, papucsszobák, nyergesek/ számára félkészárakat gyártott, évente 25-30 ezer darabot. Nagy fellendülést biztosított a szegedi bőrparosoknak a kőszepi hadsereg és a honvédség számára rendelt szallitások, amelyeket nagyobb mértékben szövetkezetek bonyolítottak le. ^{68/} A textiliparban a 70-es években a nagyüzemi Balmaz Antal-féle kartonfestőgyár a legjelentősebb, amelyben közel 100 ember dolgozik, munkabéruk 75 kr és 1 Ft 25 kr között változik. A már többször említett Balmaz-gyár köteles műhelyből nőtt nagyszámú. A kenderkikészítés terén egész sor reformot hozott meg. Amerikába is szállította termékeit. A 90-es években főkeverőállomásai voltak Páldán, Hódmezővárosban, Komáromban. Az ugyancsak Balmaz által az új-szegedi part mentén elgondolt kender- és lenkikészítő tervét a Magyar Kender és Lenipar Rt. valósította meg. Ezt az üzemet Balmaz és tan 6 ártatómunkanővel rendelkező, 87 géppel és 600 munkással dolgoztató szövetgyárrá fejlesztette, mely szövetanyagot, évente 1 millió m kender- és lenszövetet termelt. ^{69/}

Az élelmiszeriparban első a malomipar. A város 126 malma többségében kisipari jellegű /visi-, szőlő- és un. szász-malom/, csak 12 működik gésszerűvel. Évente 1 millió 200 q az élelmény. A malmok közül idővel a Black Reinhardt és fia a környék legnagyobb ilyen üzemévé nőtt, napi 1500 q élelménnyel, jelentős exporttal. ^{70/} A 40-es években alapított szeszgyárat az árvia teljesen elpusztította. Az új gyártelep virágkora az 1892. év volt, amikor is 39 046 hl szesz volt a termelés mennyisége. Minthogy nagy veszteségekkel dolgozott, 1893-ban zárolta. Megmentésével a szeszipar termelése Szegeden a tisedre esett vissza. A 90-es években két kisebb likőrgyár /inkább csak kisüzem/ mellett egyre jelentősebbé válik Balmaz Miksa likőrgyára, mely az ország minden részébe, sőt exportra is szállít, szilvepálinkát, törkölyt és likőrt. ^{71/}

Szalánci elcáallításán ekkoriban öt gyár is dolgozott, de csak Pick Mihály bizonyult versenyképesnek és időtállónak. Sz a gyár is azonban az eszelőforduló körül az osztrák tőke birtokába került.^{72/} A szegedi élelmiszeriparban 2500 körül van a foglalkoztatottak száma.

1892-ben Karrer János a belvárosi tenetű közelében vásárolt telken tégla és kerámiaipart épített.^{73/} A mulatósádvégi nagy építkezések a városban biztosították ezeknek a gyáraknak a működését. A Wiener Gasindustrie Gesellschaft és az Imperial Continental Gas Association tőkéjével tételesen hasznukban a Habsburg Birodalom Villamosítási RT. A szász végén a szegedi gásgyár is emek a RT-nak a birtokába került. A gásgyár 1892-ben 38 km csatlakozással rendelkezett és 690 192 m³ gázt állított elő. Lehetővé tette a város utcai gázvilágítását, sőt motorok működéséhez is szolgáltatott energiát. 1893-tól kezdve villanyvilágításra is berendezkedett.^{74/} A Felner-féle textilüzem helyén jön létre a dobányvizi - állami közelében -, amely 700 munkást - többségükben nő - foglalkoztat. Termelése az 1885-1 3 millióról 1899-ben 26 millió szivar- és cigarettára emelkedik.^{75/} A Pálffy-féle szivarüzem évente 300 ezer csomag gyufát termelt.^{76/}

A gyárak egy része - főleg a korábban alapítottaké - általában kézműves műhelyből, kisüzemből nőtt, egyre több és újabb gépek beállításával, gyártd. A század vége felé már jelentkeznék a tőkével rendelkező részvénytársaságok, amelyek modern ipari üzemeket hoznak létre, többszáz munkást foglalkoztatva. A régebbi vállalkozások nagyon viselik a helyi kisipari hagyományok terheit, nehezen tudnak nagyüzemmé fejlődni, kisüzemi jellegük is csak nehezen tűnik el. A "gyáros" ezekben még nem vált el világosan a "mester"-től. Alföldön lévén az üzemek többsége mezőgazdasági-feldolgozó ipart mutat, de van néhány olyan üzem is, amely már nem kizárólag helyi nyersanyagot munkál meg. Ki kell emelni, hogy a szegedi ipar termékei között - a kisiparé és a kisiparé között is! - milyen nagy számban vannak olyanok, amelyek távoli országoknak, sőt országhatárokon túli, szükségletek kielégítésére szolgálnak.

Külföldön a század vége felé egyre több párt, intézmény, vállalat és társadalmi szervezet sürgeti az olcsó munkásoknak, munkásnépnek építést.^{77/} Az Országos Iparügyi Bizottság a munkásosztály nyomorának egy fő okaként a lakáshiányt nevezi meg. Pályázatot hirdetett, hogy "megfelelő, olcsó, egyszerű lakások mind nagyobb tömegben állítsanak elő."^{78/} A pályázat két változatot jelölt meg: 1. Budapesten, a sűrűn beépített területeken csoportokba /bárházakba/; 2. Elővárosi kertek családi házak. A tervezés irányadó szempontjai: alacsony építési költség, lakáysűrűség, egészséges otthoni környezet.^{79/}

A század utolsó negyedében egyre több ösztönzést, buzdítást kap a hazai iparfejlesztés. A pápai születésű Zimmermann János lovas, aki apja műhelyében lakatossegéget tanult, Chemnitz-ben gépgyárat alapított. 25 év alatt 15 000 szerszámgép hagyta el a gyárat, amelyben eser munkás dolgozott. Világkiállításokon több I. díjat, aranyérmet, rangos kitüntetést kapott. Széplővárosának, Pápának, évi 600 Ft fizetéssel rajtanári állást szerezett. A hazai háziipar fejlesztésére Igának, Háromasárnak, Pannony-nak 47 000 K értékben ajándékozott gépeket. ^{80/}

A 70-es években kisiparosok panaszkodnak Szegeден, hogy milyen sokféle címen kapni kitüntetéseket, nemességet, de a jól végzett ipari munkának nem jár semmiféle elismerés. Németországban - és másutt is - az ipari érdemeket is jutalmazzák. /II. feje. 17.o. 55-56. jegyzet! / Hány év múlva azonban az Alföldi Ipari arról tudósítja olvasóit, hogy a szegeди ipartársulat disszokmányal tüntette ki azokat a szegeди és vidéki iparosokat, akik a hazai ipar fellendítése körül érdemeket szereztek. /Uj iparágat honosítottak meg, új eljárásokat dolgoztak ki, úszniket korszerűsítették, versenyképes termékeket állítottak elő, stb./ A szegeди iparkiállítás után Rainer Erika és Rakov Hándor kapták meg elsőnek az ipartársulat disszokmányát. ^{81/}

As Gradszka Ipari egyesület pályázatot hirdetett önkéntes iparosok számára eszt- és bronzérem elnyerésére. A pályázat feltételei: új ipari eljárás feltalálása, új iparág meghonosítása, minőségi munka a kivitelezésben, versenyképesség, kiváló termelés, ipari közfoglalkoztatás. As Ipari egyesület igen kiváló érdemekért aranyérmet is adományozhat, de erre pályázni nem lehet. ^{82/}

As Ipari egyesület nemcsak önkéntes iparosokat, hanem munkásokat is jutalmazott. Azok a gyári szakvezetők vagy munkások, akik ugyanazon a munkahelyen hosszabb időt töltöttek, munkájukkal és magatartásukkal érdemeket szereztek, eszt-, bronzéremmel és elismerő okmányokkal jutalmazta. 22 év alatt /1870-1892/ 365 munkás részesült ilyen jutalomban. ^{83/}

As Ipari egyesületnél többen tettek /Szabóky Adolf, Posner Károly, Walser Ferenc, stb/ ajánlatot, amelynek keretéből - az alapszabályokban megállapítottak szerint - iparos ifjakat és munkásokat rendszeresen jutalmaztak. ^{84/}

A Magyar Textilgyárosok Egyesületének elnöksége szerint azok a munkások, akik megismerés nélkül ugyanazon gyárban dolgoznak, 5 év után 200 Ft, 10 év után 500 Ft húsgjutalomban részesülnek.

As Gradszka Ipari egyesület tett javaslatot arra is, hogy az arra érdemes munkások legfelsőbb kitüntetésben részesüljenek, mert „az érdemes munkások

kis fölszámolás abba a kategóriába, mely a többi jelen polgár számára nyitva van." ^{85/} 1897 óta az Ipari Egyesület évről-évre fölterjesztést tett hosszabb idő óta dolgozó munkások legfelsőbb kitüntetésben való részesítésére. 1898 és 1908 között 43 munkás kapott a királytól kitüntetést. ^{86/} De már az Ipari Egyesület javaslatára előtt értesültünk hasonló kitüntetésről az Alföldi Ipari-tól: „Öfelső Harsány János budapesti hangszerkészítő munkásnak, ipari munkássága elismeréséül, az osztott érdemkeresztet adományozta. Feltűnik az az első eset, hogy ilyen cimen munkás kitüntetést kap.” ^{87/}

A szegedi iparügyek felkarolásában, az iparosítás eszméinek építésében és terjesztésében oly kiváló férfiaknak vannak elvitathatatlan érdemeik, mint Gelléri Már, az Alföldi Ipari első szerkesztője, városunkból elkerülve is elsősorban lapszerkesztő, ipari történetíró a végül az Országos Ipari Egyesület igazgatója; vagy Bálinyi Rezső, a lap társszerkesztője, aki Reinert nagyszabású város-történeti monográfiáját „Szeged új kora” c. kötetével kiegészíti az árva után újjáépült Szeged bemutatásával; vagy a Reinert-fivérek /Ferenc, Miklós, János/, mindnyájan szakmájukban kiváló iparosok, sok dicsőre szakember került ki kezüik alól, de elsősorban Reinert Ferencnek van a szegedi iparosok között a legnagyobb tekintélye és népszerűsége, mert ő az iparoskör, az ipartársulat, az ipartestület, a szegedi kereskedelmi és iparkamara megalakulásakor az ipari osztály elnöke, aki nélkül iparügyben Szegeden semmi nem történik. Érdemeiért Bakayval együtt kapja meg az ipartársulat díszokmányát, Ferenc Jánostól pedig a hazai iparfejlesztésben kifejtett tevékenységért a királyi-rend lovagkeresztjét; vagy Bálinyi Miklós, az iparos műveltség terjesztője, később fővárosi építész; vagy ifj. Szabolcsy Miklós kereskedelmi iskolai tanár, néhány éven át az Alföldi Ipari szerkesztője; és Szabolcsy Miklós, aki főként az iparosok rajnoktatásának színvonalbeli emelésén fáradozott; de most mégsem az ő tevékenységüket - és rajtuk kívül még hányan vannak! - részletezzük, hanem egy olyan férfit kell most magunk elé idéznünk, aki ugyan nem szegedi, s a városnak vele talán kevés személyes kapcsolata van, de akinek hatása, tekintélye és népszerűsége a szegedi iparoság előtt, egészen haláláig, feltétlen és töretlen. Ez: Boross Mihály.

Boross 1886 végén vette át hársó Károly Mihálytól a külkereskedelmi minisztérium vezetését, de csak halála előtt három évvel kerülték társadalmába az ipar és kereskedelem ügyei. Már ekkor országos tekintéllyel rendelkezik, de a szegedi kisiparosok és idősebb fogva kezdének jobban fölfigyelni személyére. Mindjárt az iparügyi társas átvétele után - mielőtt fontos

döntéseit //kereskedelmi és iparkamarák fejlesztése, ipartámogató intézkedések, munkások betegsegélyezése, stb./ meghozta volna, kikérte az iparosok véleményét.

Rozsa - nem ártatlansággal kapta a „magyar Colbert” jelölést - az iparfejlesztést országos méretekben tervezte. Olyan gyáraknak, amelyek eddig Magyarországon elő nem állított termékeket gyártottak, vagy amelyeknek a hazai ipar megteremtése körül különös jelentőségük volt /fémipar, vegyészet, konzerv-, textil-, bányaiipari, stb/ meggondolandó állami kedvezményeket biztosított, a 15 évi adómentességen túl még bizonyos más adómentek /kereseti, kasszai pótlék, kamrai illeték, díjvédelem, stb./ alól is felmentést adott. Új gyárak alakulásánál a MÁV az ipartelepre építési anyagok, gépek és alkatrészek szállítása után csak békültségi díjazásból követelt. A kedvezményekben részesült gyárak esetleges későbbi kiszámítását megtiltotta.

Már hivatal átvétele után egész sor eredmény jelai munkásságot: munkások betegsegélyezése, vasárnapi munkaszünet, muszáj beutazók, kiállítások, kísérletek, a szabadalmi ügy rendezése, a fent felsorolt gyárak alapítására kedvezmények, a vándoripar korlátozásáról szóló törvényjavaslat, a kamrai hálózati kiépítése, illetve bővítése. ^{88/} Ekkor lett Szeged is kamrai központ, amelyet hiába kívényezett már a 70-80-as években. „Munkálkodás a lános, türelmetlen alkotások munkássága volt. Mintha érezték volna, hogy rengeteg mulasztást kell helyreigazítani a neki rándásokra kevés idő fog jutni.” ^{89/}

Mivel itt helyünk életművének elemzésére, csak a szegezi kisiparosok -
ra gyakorolt hatását szeretnénk pár vonással fölírni. Amikor az áradás-
szabás életbelépett és - főleg centrál részről - rengeteg támadás érte Rozsát,
a szegezi iparosok aláírták biztosították őt táviratban támogatásuk-
ról. ^{90/} Rozsa hívja életre az Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanácsot,
megteremteti az országos kereskedelmi és ipari alapot, hogy a kisiparosok
vagy kisipari szövetségek kedvezményesen juthassanak munkagépekhez. U-
tolas aláírása éppen a Szegezi Bányászati Szövetkezet hasonló jellegű kér-
vényére adott kedvező válasza olvasható. ^{91/} A „vasminiszter” jellemében
is olyan egyéniséget mutatott az iparosoknak, amelyet az ritkán lát-
tatt: pontosság, szigorú kötelezettség, következetesség, erő, széles-
körű érdeklődés, szorgalom. Nem ismerte a megtorpanást a nehézségek előtt.
Az centrál államvasutak magyarországi szakaszának megváltása, posta és
távírás egyesítése, szaktanfolyamok szervezése, vizsajai osztály felállí-
tása a külkereskedési minisztériumban, kereskedelmi múzeumok alapítása, Or-
szágos Inzertencia, Fiume kiépítése a magyar tengerhajósá számára, részvé-
tel kereskedelmi szervezetek munkálataiban, keleti piacok felkutatása

nagyr tornások számára, keleti akadémiák, az eszteróves jubileumi kiállítás megrendezésére törvényjavaslat készítése, - nehéz lenne alkotásait mind végig követni. „Mindon nagyítás nélkül mondhatjuk, hogy a magyar elem megerősítésére Széchényi István gróf óta senki nem tett annyit és senki nem működött oly sikerrel, mint Boross Sándor.” 92/

Széchényi művét folytatta abban is, hogy a Vasvári szabályozásnak munkálatait személyesen ellenőrizte. Itt halt meg a ennek szövődésévéként végzett vele a halál 44 éves korában. Meghalt „élete delfin, alkotásai kedvelője.” 93/ Boross Sándor tenetése óta a magyar nemzet részvétele és fájdalma nem nyilvánult meghatóbban, mint Boross tenetése alkalmával. Meglátásom, hogy az egész ország gyászol.

A keresztjére méltán ezt lehetett volna írni: itt nyugszik Magyarország első munkása. 94/

Szeged iparossága az első volt, mely Boross életműve iránt nagyszabású emlékműnapélyon róta le hagyatékát a magyar iparügyek elsővonalbeli harcosa iránt. Az Emlékműnapélyon kifejezésre jutott az iparosság legnagyobb fokú ragaszkodása az alkotó személye iránt, amelynek életében is számos tanujelölt adta. Szegedi kapcsolataiban hangsúlyozták Boross támogatását a helyi szövetségeknek, a Bakay-kohlergyár újjáépítésére és az újszegedi kenderkikészítő és kender-lemezgyármunkáinak juttatott állami kölcsönöket. Szobra felállítására a szegedi iparosok jelentős adományokkal járultak hozzá, hiszen Jókai tiszti jellemzőit Boross - a szobrot országos gyűjtésből szereztek felállítani a Keleti-pályaudvar előtt a ehhez 6 fogalmata a felhívást - teljes mértékben átértékelt:

„A hatalmas alak, aki életében mint Atlasz hordosta vállán hazáját, hordozza azt az óraszobor alakjában is az idők végtelenségéig!” 95/

Szeged iparossága a kiegyezés utáni években szívesen fáradozott a hazai és helyi ipar fölemelésén. Ez a lelkes tevékenység azonban csak részben hozott - bár egyáltalán nem lebecsülendő - eredményt. Az erőteljesebb iparfejlesztés legelső akadályja maga a kiegyezés társasága - a későbbi vánterület - volt. Az Alföldi Ipari háttérjain követők végig ezt a küzdelmes korszakot, kiragadva belőle azokat a szempontokat, amelyek az iparfejlesztés terén a legégetőbb megoldásra váró kérdések voltak. Amikor a szegedi kisiparosok állító vánterületért és nemzeti bankért, a kor színeiben álló ipari törvényhozásért szálltak ki és iparkiallítását rendeztek,

lényegében a kiegyezés lassításán fáradoztak. Ha tekintetbe vesszük azt a körülményt, hogy az Alföld lakosságának többesége a 48-as politikai hagyományokat követte, ezt a megatartást természetesen is tartjuk.

Nem feledkezhettünk meg ennek a küdelenségnek - már többször említett - kettősségéről, néma ellentmondásosságáról. Kisvárosok fáradoznak az ipar emelésén, holott a koraszeli ipar, a tömegtermelés, a gyárak tulajdonképpen a kisvárosok alattlik. Ipart akarnak ide az Alföldre, a Tisza partjára, ahol a város határában már a végtelen homokszivattyú birodalma kezdődik. De a homokot a szegediek birtokukba veszik, a természetadta lehetőségeket kihasználják s egyre több kőszén szórja ég felé ipartbizonnyatő füstjét. Nem halt el másfél évtized s Mikszáthnak az érvis pusztulását szemlélő kirdly szájába adott jóslata: „Szeged szebb lesz, mint volt/”, valóra vált. Az újjáépült város minden tekintetben - inaz tekintetben is! - városiasabb, modernebb és szebb lett a Tisza habjai közt elmerült régi vároznál. S hogy ez a város ilyen formában épült föl és egyre imasodott, abban hervasztatlan érdeme van a város és hasája főlenelésén fáradozó szegedi iparos polgárságnak.

J E G Y Z E T E K

I. fejezet

- 1/ Gelléri Már /1854-1915/ 1872-től szerkeszti az Iparosasszövetség közlönyét, a Boti Pósta-t, 1873-tól a Kézműiparosok Lapját. 1874-ben tér vissza Szegedre, megindítja az Alsóldi Iparias-ot. 1876-ban a szegedi iparképzés tithára. 1879-ben Budapestre megy, szerkeszti az Magyar Ipar és Kereskedelmi Lap-ot, majd a Magyar Iparosok Lapját. 1880-ban az Országos Iparügyiület tithára, szerkeszti annak hivatalos lapját, a Magyar Ipar-t. 1896-ban a milléniumi kiállítás tithára, az Országos Iparügyiület igazgatója. A magyar szakírók 1902-ben alapított egyesületének elnöke.
- 2/ Az Alsóldi Iparias mutatványsszáma 1874. XII. 20-án jelent meg. Szerkesztői: Gelléri Már és Kulinyi Zsigmond. A szegedi általános ipartársulat, az iparosok köre és az iparos ifjúsági egyesület hivatalos közlönye. 1875. IV. 3-tól alcímében: Közgazdasági Hetikönyv. Alatta megőcsitve: ...és a debreceni iparos ifjúsági egyesület hivatalos közlönye. 1875. VIII. 14-től előbbiekhez: ...és 1876. évi országos magyar ipar-, termény- és állatképzés hivatalos közlönye. 1876. VII. 3-tól felolós szerkesztő: Gelléri Már. 1876. X. 14-től előbbiekhez: ...és aradi első általános ipartársulat... 1877. januártól fejlődés: A szegedi ipartársulat, polgári, iparos és gazdasági kör, a hőmésővárdhelyi és kecskenéti iparügyiület, az aradi első általános ipartársulat, a szegedi, debreceni és kecskenéti iparos-ifjúsági egyesület hivatalos közlönye. 1877. VI. 10-től utóbbi így módosult: ...és összes magyarországi iparos ifjúsági egyesület... 1879. III. 9-től felolós szerkesztő: Lévy Ferenc. Az árvis két és fél évig megőcsitja a lap tevékenységét. 1881. XII. 17-én jelenik meg az új mutatványsszáma. Szerkesztő: Bakay Hándor, pénztárnok: Privény Pál, ellenőr: Maróczy József. - Jelige: Munka és Tudomány. Az évfolyamok számoként is újraszámol. Az 1882. évfolyam, mint új I., az 1883., mint új II. évfolyam, stb. körül nyilvántartásba. De már az 1891., - hozzáadmitva az árvis előtti évfolyamokat is - mint XVII., és az 1892., mint XVIII. évfolyam körül besorolásra. 1882. VI. 24-től ellenőr: Golyóai Gusztáv. 1884. XI. 22-től ideiglenes szerkesztő: ifj. Samollány Hándor polgári iskolai tanár. Bakay azért vált meg - átmenetileg - a szerkesztéstől, mert küste és az ipartársulat választmánya között nézeteltérések merültek fel. Ettől kezdve szerepel a fejlődés lapulaiságaként a Szegedi Ipartársulat. 1885. VI. 20-tól felolós szerkesztő: Sz. Kovács Pál. 1886. januártól főszerkesztő ismét Bakay Hándor, felolós szerkesztő ifj. Samollány Hándor, főmunkatárs Babós Elek. - Alatta: A szegedi a több hazai ipartársulat és ifjúsági egyesület hivatalos közlönye. Megjelenik minden vasárnap. - Jelige: Munka és Tudomány! 1887. III. 13-tól Samollány visszalép, és Babós egyúttal ideiglenes felolós szerkesztő is. 1887. VII. 10-től felolós szerkesztő: Palotás Faustín. 1888. IV. 1-től felolós szerkesztő: Tóth Béla. 1888. X. 28-tól felolós szerkesztő: Bakay Hándor, főmunkatárs: Babós Elek. 1889. I. 27-től alcímében: ... s az országos iparos-asszövetség hivatalos közlönye.

1889. III. 24-től a lapbizottság tagjai: Csikós Ignác elnök, a szerkesztő, a kiadó, a testületi pénztárnok: Horos Lajos, Andrányi Lajos, Bába Sándor és Harcsány József. - A szerkesztőben beállott személyi változásokat ugyan-
es a szám indokolja.

1889. VI. 2-től a lapbizottság megszűnt, egyszemélyi felelős szerkesztő
ismét ifj. Samuillány Sándor, a lap megszűnéséig.

1891. XI. 1-től az alcímbe: a szegedi ipartestület, a szegedi iparte-
stület bérigari szakosztálya nyersanyagraktározóvethesete és a szegedi fa-
/tutor/ipari raktározóvetheset a többi ipartestület, iparos ifjúsági egy-
let a iparosokról hívatatos közlönye. Alul később: Elismerő oklevél. Szeged,
1891.

A lap az 1892. évi XVIII. évfolyammal - váratlanul és eddig ismeretlen
okból - megszűnt. Több példány, illetve évfolyam nem található sem a
szegedi könyvtárban, sem a helyi állami levéltárban.

3/ Hírfő kiadó: A szegedi iparosság története 12. old. - A kereskedőkkel
együtt az a szám 350 fölött van. Viszont nincsenek benne a hajós-, mol-
nár-, halásziparral foglalkozók. Sokkal előkelőbb iparos élet volt ekkor
Szegeden, mint a szabadságharc előtti években. /Reisner János: Szeged
története. III. kötet. 450.o./

4/ Reisner id.m. 451.o.

5/ Reisner id.m. 473.o. - Az 1828. évi országos összeírás szerint az adó-
fizetők 1/9-e /1090/ kézműves. A város lakossága ekkor: 32 725 fő. /Oltvai
Ferenc: Szegedi múltja írott emlékeiben 109.o./

6/ Reisner id.m. 474.o. - Nem számítanak be a statisztikába az ún. „szabad
iparágak” /molnárok, hajósok, fenyves, szőlőművelés, szőlőszőlők, stb./
és a népiipar adatai. /Lásd még a 6/a jegyzetet a 22. sz. mellékletben/

7/ Oltvai id.m. 118.o. - A Takarékpénztár az említett cél mellett még az
ússzóra letérítésre, takarékpénztárra, tőkegyűjtésre és különféle vállalkozá-
sok kölcsönökkel való megindítására is szolgált.

8/ A Tisza mellett azonban még a szabadságharcig megmaradtak a folyó en-
giját felhasználó vízimalmok.

9/ A gámgázár 1869-ben a Magyar Általános Hitelbank tőkéjével részvény tár-
sossággá alakult át. A „Légasszony”-gyárat 1865-ben egy német cég alapította.
Oltvai id.m. 161. és 164.o.

10/ Ilyenek: az Iparügyek, Technológiai Lapok, Szövetkezés, Kézműiparosok
Lapja, Magyar Ipar és Kereskedelmi Lap, Magyar Iparosok Lapja, Ipar és Ke-
reskedelem, Magyar Ipar.

11/ Gazdasági ügyekkel sokat foglalkozott a helyi lapok közül a Szegedi
Néplap és az Alsóvárosi Néplap. Természetesen sokat írtak közgazdasági
kérdésekről a szegedi és környéki munkások is.

12/ Alföldi Iparlap, 1875. IV. 3.

13/ A lap munkatársai még az előbbieken kívül: b. König János Odesszai közgye-
temi tanár, országgyűlési képviselő /Budapest/, Stumpfoll Ede ipariskolai
igazgató /Kecskemét/, dr. Horváth János ügyvéd /Budapest/, Löwy Adolf tanár-
jelölt /Szeged/, Páral Bertalan gyári tisztviselő /Budapest/, Poloni Lajos
ipartestületi elnök /Kecskemét/, Bóry Kálmán ipartestületi elnök /Győr/,
Bancsúr Simon ipartestületi elnök /Békés/, Katona Sándor ipariskolai i-
gazgató /Kecskemét/, Kabók Imre iparos-ifjúsági együleti titkár /Szeged/,
Károly Mihály ipartestületi jegyző /Békés/, Balás Imre lapaszerkesztő /Sze-
ked/, Baráthy János ipartestületi jegyző /Kecskemét/, Szegedi Lajos
közjegyző /Budapest/, Gábor József iparosokról elnök /Budapest/, és még
több ipartestület, ipartársulat, iparkamara, budapesti technológiai muze-
um és állami közép-ipariskola alkalmazottai, illetve tanárai.

14/ A szerteszétjárásból Gelléri néhány alkalommal személyesen is fölkereste Terinóban Kossuthot. - A 70-es évek végén Kossuth és Bakay között folyt le néhány levélváltás.

15/ Alföldi Iparlap. Olyan programfőle. II. évf. 27. szám. 1. oldal. 1876. VI. 24. - A jegyzetek számolásában a római szám az Alföldi Iparlap évfolyamát, az arab szám az évfolyam példányszámát, és ugyancsak arab szám a példány oldalainak számát. Jelenti. A példányszámok halmozása a szokásos módon történik.

16/ Az „Alföldi Iparlap”. II. évf. 51. szám 1. o. 1894. XII. 20.

17/ Iparos olvasóinkhoz. III. 26. 1894. VI. 28.

18/ Fölhívás a hazai ipartestületekhez, iparos ifjúsági egyletekhez, iparosokhoz és iparbarátokhoz. V. 12. 1. o. 1896. III. 21.

19/ T. Olvasóinkhoz. XVIII. 1. 1.o. 1892. I. 3. ↑

20/ Behívásöntő. VIII. 22. 1-2. o. 1889. VI. 2. ↑

21/ Az országos iparos értekezlet munkanyaga. VII. 37. 1-2.o. 1888. II. 7.

22/ Uo. és: Ezen lapok olvasóközösségéhez helyben és vidéken. VII. 14. 1.o. 1888. IV. 1.

6/a Az 1870-es népszámlálás adatai szerint Magyarországon lakossága 15 417 091. Ebből az iparral foglalkozók száma 646 964, a lakosság 4,19 %-a.

Geogr. és Tervez. és Tervez. megyékkel együtt - a közösen felfeltett ipari megyék közé tartozik. /A lakosság 6-8 %-a él iparból! / Személyi lakosságának 9,5 %-a él iparból és kereskedelemből. /Kétféle kérelem: Hazánk és népe. 175. és 209. o./

II. fejezet

1/ Miért szorult háttérbe a hazai ipar? I. 1. 2.o. 1875. I. 1.

2/ dr Szilágyi László: A kisipari szövetségi mozgalom Magyarországon a felszabadulás előtt. 3., 7., 64.o.

3/ Szilágyi id.n. 61-63.o.

4/ Lásd 1/ jegyzetet!

5/ A magyar nyersanyag minőségi hanyatlásáról. III. 16. 1.o. 1894. IV. 19.

6/ Egy kis reflexió. IV. 2. 1.o. 1885. I. 10.

7/ Uo.

8/ A tömeges termelés harca. Új folyó II. évf. 4. 1.o. 1893. I. 27.

9/ A szegedi iparosok köre 1875 aug. 6-án tartott rendkívüli közgyűlésének kérvénye a pénzügyminiszterhez és a képviselőházhoz. I. 30. 1.o. 1875. VIII. 7.

10/ Az adózás reformja. XIII. 12. 6.o. 1892. III. 20.

11/ Sándor Vilmos: A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867 - 1900. 111-112.o.

12/ Egszítési iparosaink anyagi hanyatlásának és tömegesítésének okai.

I. 1. 2-3.o. 1875. I. 1.

13/ Matlekovics Sándor /szül. 1842./ Ugyv. 1867-ben lép a kereskedelmi minisztérium szolgálatába. 1880-ban államtitkár. Képviselő, egyetemi magántanár. Szakmai tevékenységét tárgyalásokon vármegyei szakszervező. Különösen az iparjogalkotásban vitt jelentős szerepet /új ipartörvény, vízjogi, bányatörvény/. Ő készítette elő "az iparnak nyújtandó állami kedvezményekről" szóló törvényjavaslatot. Támogatta a hazai ipari tanmúhelyek rendezését, a kereskedelmi múzeum összeállítását. Az 1885. évi országos kiállítás rendezéséért a Szent István-rend kiskeresztjével jutalmazták. A kultúrminiszternek szervesítője. /Gelléri Márk: A magyar ipar uttörője. 282-285/

- 14/ A magyar iparosok hitelviszonyairól. Új folyam II. évf. 2. l.o. 1883. I. 13. és: Kereskedelmi és iparkamarák jelentése az 1891. évről. IV. Sopron. XVIII. 32. 2-4.o. 1892. VIII. 7.
- 15/ Miért nem lehet Magyarországnak gyáripara? Új folyam II. évf. 19. l.o. 1893. V. 12.
- 16/ Uo.
- 17/ Keleti Károly: Hazánk és népe. 176-177.o.
- 18/ Lásd 29/ Kereskedelmi és... /Mutatis mutandis, nem egészen alaptalanul - részben még ma is! - fennáll ez a jelenség./
- 19/ Iparunk érdekei. VIII. 20. l.o. 1889. V. 19.
- 20/ Keleti id.művében éppen egy szegedi iparos cikusból idéz. 219.o.
- 21/ Lásd a 19/ jegyzetet!
- 22/ Egy kis reflexió. IV. 2. l.o. 1885. I. 10. Visszatérítés a csehok ellen. XVIII. 46. l.o. 1892. XI. 12.
- 23/ Kossuth az iparügyekről. 1889. V. 12.
- 24/ Ismét az "Országos Ipargyesületről". Új folyam II. 3. l.o. 1883.I.20.
- 25/ Kereskedelmi és iparkamarák jelentése 1891-ről. II. Szeged. XVIII. 19. 4.o. 1892. V. 8.
- 26/ A Bornfeld-féle monopólium és a kamarák. VI. 26. 8.o. 1887. VI. 26.
- 27/ Mai számunk. VI. 27. 3.o. 1887. VII. 3. Ezt a kisipari szövetségekről szóló VI. fejezetben részletesen tárgyaljuk.
- 28/ Lásd a 25/ jegyzetet!
- 29/ Híradás, vándoripar. XVIII. 38. l.o. 1892. IX. 18.
- 30/ Uo.
- 31/ Gelléri Mór: Ötven év a magyar ipar történetéből. 520-525.o.
- 32/ Lásd 29/ jegyzetet!
- 33/ Lásd a 19/ jegyzetet!
- 34/ Vándorúgyek. XVIII. 38. 6.o. 1892. IX. 18.
- 35/ Babós Elek: Szeged és a fegyencipar. IV. 12. l.o. 1885. III. 21.
- 36/ A fegyencmunka versenyt okoz az iparosoknak. 1892. V. 15.
- 37/ Az "Alföldi Iparlap" tekintetes szerkesztőségének Szegeden. VII. 25. 3.o. 1889. VI. 17.
- 38/ Bulékirat a magyarországi rabunkák rendezése tárgyában. VI. 19. 2-3.o. 1887. V. 8.
- 39/ Lásd a 25/ jegyzetet!
- 40/ A hazai fegyenciparról. XII. 16. 1-2.o. 1884. IV. 19.
Az értekezlet adatai szerint 23 iparágban 2128 fegyenc dolgozik. Munkájuk során a kintstár javára kerestek 92 033 Ft 60 kr-t, önmaguknak 27 455 Ft 83 kr-t, összesen 119 172 Ft 43 kr-t. 500 fogoly 1500 hold föld megművelésével, 2000 gyümölcsfaültető kosarak készítésével foglalkozott. - Hasonló határozatokat hozott a II. Ipartestületi értekezlet Aradon: Fegyencipar csak félkészterményeket állíthat elő. Csak oly állami szükségletek előállításával foglalkozhat, mely nem versenytárs a szabad iparnak. /Gelléri: 50 év...520-25.o./
- 41/ Felirat a fegyencipar ellen a szegedi ipartestület részéről. XVII. 41. 2-3.o. 1891. X. 11.

- 42/ Dr Wolfgang Treue: Deutsche Parteiprogramma 1861 - 1961. 67., 80-83.o.
- 43/ Gelléri Már: Szociális napi kérdések. 425.o.
- 44/ Hódony ass a csángó és székely kivándorlás kérdésében. Új folyam II.évf. 16. 1. 1893. IV. 21.
- 45/ A kivándorlásra csábító hirdetésményeket tartalmazó pénzes levelek konstatálása...VIII. 1. 5.o. 1892. I. 3.
- 46/ A székelység érdekében. XVIII. 40. 6.o. 1892. I. 2.
- 47/ A földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium költségvetése 1885-re. IV. 4. 1.o. 1885. I. 24.
- 48/ Közelebb kell hozni egymáshoz az ipart és a földművelést. Új folyam 1-es évf. 34. 1.o. 1882. VIII. 19.
- 49/ Hagynékos járatapások. III. 36. 3.o. 1877. IX. 9.
- 50/ Munka és ipar. III. 36. 1.o. 1877. IX. 9.
- 51/ Iparunk fejlődésének akadályai. XVII. 9. 1.o.
- 52/ Lásd 48/ jegyzetet!
- 53/ Gentry és ipar. VI. 28. 1.o. 1887. VII. 10.
- 54/ Félelem a munkától, hajlam a tudományos pályára. M.K.L. IV. 5. 1.o. 1885. I. 31.
- 55/ Lásd a 48/ jegyzetet!
- 56/ Uo.
- 57/ A kereskedelmi miniszter nyilatkozatai. XVIII. 43. 1.o. 1892. X. 23.
- 58/ Trofors Ágoston /1817-1888/ 1872-től haláláig vallás- és oktatásiügyi miniszter. Alsófokú ipariskolákat /inasiskolákat/ létesített, beosztásvezetője volt a középipariskolának. Rajztanár-képzőt, iparművészeti tanodát alapított. Újjászervezte az iparművészeti múzeumot, fejlesztette a technológiai múzeumot, a polgári iskolákban tanulmánytervet hívott életre. Iparos segédek és munkások részére szaktanfolyamokat indított /építő, fűtő, gépkészítő, malom/. A Műipar-egylet alapítója és elnöke. "Művészeti Ipar" névvel folyóiratot indított. A dualizmus korában a maga hatáskörében a legtöbbet tette gyakorlati téren a hazai ipartámogatására. Gelléri: A magyar ipar uttörői. 273-275.o./
- 59/ Háni iparunk, tekintettel a nagyiparra. VIII. 9. 2-6.o. 1892. XII. 28.
- 60/ Uo.
- 61/ "Csak magában Páris iskoláiban 1113 gyalupa, 300-nál több esztorgapad és közel 100 lakatos sutu működik." 1892. III. 6.
- 62/ Háni iparunk, tekintettel a nagyiparra. XVIII. 10. 2-4.o. 1892. III. 7. Részletesen lásd a VIII. fejezetben!
- 63/Gelléri Már: Hetven év a magyar ipar történetéből. 815-823.o.
- 64/ Iparosok képviseltetéséről a törvényhozásban. I. 2. 2-3.o. 1875. I. 10.
- 65/ A városok és a polgári élet. XVIII. 32. 1.o. 1892. VIII. 7.
- 66/ A magyar kereskedők országos értekezlete Szegeden. V. 18. 2.o. 1886. V. 2. Azaz: mennyivel lehetne növelni adók formájában az állam bevételeit?
- 67/ Hivatalos körök közömbössége a magyar ipar iránt. 1888. VII. 22.
- 68/ Közgazdasági képviselő. XVIII. 1. 1.o. 1892. I. 3.
- 69/ Az öt éves jóváadás. VI. 26. 21.o. 1887. VI. 26.
- 70/ Az osztrák-magyar vámtarifa revízió kérdése. I.évf. 21. 1882. V. 20.

- 71/ Hérei Gyula: Magyar iparfejlesztés 1790 - 1848. 237-238.o.
- 72/ Hérei id.m. 240.o.
- 73/ Lásd a 70/ jegyzetet!
- 74/ A nagyváradi ipartestület megalma az iparosok konzusának lecsállítása érdekében. XVIII. 22. 5.o. 1892. V. 29.
- 75/ A magyar képviselőház költségvetési tárgyalásai ipari és közgazdasági szempontból tekintve. VI. 4. 2-3.o. 1897. I. 23.
- 76/ Lásd a 68/ jegyzetet!
- 77/ Vesszőelmoz jelenségek orvoslása. VII. 30. 1.o. 1888. VII. 22.
- 78/ Ivánkovits János felszólalása a költségvetés tárgyalásakor. VIII. 20. 2.o. 1889. V. 19.
- 79/ Ipar és politika. Új folyam II-ik év 3. 1.o. 1883 I. 20.; és: Iparosok képviseltetéséről a törvényhozásban. I. 2. 2-3.o. 1875. I. 10.
- 80/ Iparosérdekeink képviseléről. /Követválasztás előtt/ IV. 27. 2.o. 1878. VII. 6.
- 81/ Új képviselők. IV. 48. 1.o. 1878. XII. 1.
- 82/ Hudrony Soma 1871- 1897 között az Országos Ipari egyesület igazgatója. A Budapesti Munkáshérség Egyeslet elnöke. A "Magyar Újság", "Anyagi érdekeink", "Magyar Ipar" szerkesztője, több más lapnak közgazdasági munkatérse, közgazdasági szakírója, ipariskolai tankönyvek szerzője. Két ízben országgyűlési képviselő, az ipartörvény reviziójának előadója. Sokat tett a kiállítások népszerűsítésére érdekében, szövetkezeti terjesztésért, az iparnak nyújtandó állami kedvezmények elnyeréséért, munkásbiztosítási kérdésekben és munkások építéséért. Készen áll a nyilvánosság nyilatkozott közgazdasági képességeiről. - /Gelléri Mór: A magyar ipar uttörői. 301-304.o.; és Gelléri: Hetven év...937.o./
- 83/ Lásd a 69/ jegyzetet!
- 84/ A magyar iparosok hitelviszonyairól. Új folyam II-ik év. 2. 1.o. 1883. I. 13.
- 85/ Uo.
- 86/ Magyarországi áruforgalma Ausztriával és más országokkal 1891-ben. XVIII. 39. 1-2.o. 1892. IX. 25.
- 87/ Csikós Gyula: Húsiiparunk, tekintettel a nagyiparra. VIII. 9. 2-6.o. 1892. XI. 28. - Hasonló feladat lett volna ez, mint ami ma megvalósul a politechnikai oktatásban.
- 88/ Kossuth az iparügyekről. 1889. V. 12.
- 89/ Kereskedelmi és iparkamarák...XVIII. 32. 2-4.o. 1892. VIII. 7.
- 90/ Lásd 57/ jegyzetet!
- 91/ Gátl Endre: Adatok Szeged 1859-60. évi történetéhez. 27.o.
- 92/ Kisvárosi iparosaink anyagi hanyatlásának és tönkrojtásának okai. I. 1. 2-3.o. 1875. I. 1. /Lásd részletesebben a VI. fejezetben!/
93/ Lásd a 89/ jegyzetet!
- 94/ Egy kis refleksió. IV. 2. 1.o. 1885. I. 10.
- 95/ A kézműipar és gyáripar közötti határvonalak. Új folyam 1-és év. 15. 1.o. 1882. IV. 8.
- 96/ Halálharang és bölcsődal. VIII. 8. 3-4.1. 1889. XI. 17.
- 97/ Uo.

- 98/ A magyar ipar akadémiai. Új folyam II-ik évf. 11. l.o. 1883. III. 17.
 99/ Lásd a 94/ jegyzetet!
 100/ Gentry és ipar. VI. 28. l.o. 1887. VII. 10.
 101/ Lásd a 92/ jegyzetet!
 102/ Szaktanácsokások iparunk érdekében. VIII. 31. l.o. 1889. VII. 28.
 103/ Lásd a 74/ jegyzetet!
 104/ Lásd a 81/ jegyzetet!
 105/ Ivánkovits János beszéde a költségvetés tárgyalásakor. VIII. 20. 2.o. 1889. V. 19.
 106/ Szilágyi id.m. 8., 65-66.o.
 107/ Berend - Ránki: Az ipari forradalom kérdéséhez Kelet-Északkelet-Európában. 42.o.
 108/ Sándor Vilmos: A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867-1900. 515-515.o.
 109/ Szilágyi id.m. 60.o. - Magyarország lakossága 1900-ban 16 838 255. Az iparban dolgozók száma összesen: 1 849 279. Ebből a kisipari munkáság száma: 432 091. /Sándor id.m. 602.o./
 110/ Szilágyi id.m. 61.o.
 111/ Nérel Gyula: Magyar politikai pártprogramok. 28.o.
 112/ Szilágyi id.m. 14-15.o.
 113/ A szegedi iparosok rendkívüli kongresszusa. I. évf. 30. l.o. 1875. VIII. 7. -
 Már Bokros Gyulanak a nemzetiségi vidékeken létesítendő ipar érdekében mondott beszédéhez az Alsódi Iskolák hozzáfűzi, hogy a kormányparti képviselők közül is egyre többen állítják, hogy Magyarország csak az állami vállalkozás mellett virágozhatik föl. /A földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium költségvetése 1885-re. IV. 4. l.o. 1885. I. 24./

III. fejezet

- 1/ Corpus Juris Hungarici /Magyar Törvénytár/ 1836 - 1868. törvények
 2/ Uo.
 3/ Uo.
 4/ Uo.
 5/ Uo.
 6/ Gelléri: Ötven év... 29-30.o.
 7/ Gelléri: Ötven év... 419-423.o.
 8/ Gelléri: Ötven év... 433.o. - A kereskedelmi miniszterhez beérkezett 26 szaktestület "a jelenlegi állagot mellett", és csak 5 nyilatkozott ellene. Az ellene nyilatkozó vélemények sem saját meggyőződésből származtak, hanem kimutathatóan Hadnagy Soma: "Vándor és Magyarország közgazdasági újításervevénye" c. könyvének érveire hivatkoztak.
 9/ Gelléri: Ötven év... 430-432.o.
 10/ Nérel: Magyar politikai pártprogramok. 37.o. - A nempláni 12 pontra vonatkozólag lásd: Nérel: Magyar polgári pártok programjai. 84-89.o.
 A Johannelli Ellenszék /1875-1878/ tagjai önkiszolgáló, nagybirtokos arisztokrácia, részben liberális nagybirtokosok soraiból kerülnek ki. Az alapító báró Sennyey Pál visszavonulása után Apponyi vezetésével alatt már erősen eltávolodtak a feltétlenül udvarházi, önkiszolgáló irányvonalától. /Nérel: 363.o./

11/ Egyesült Ellenárk /1878-1880/ Annonyi Albert gróf vezetése alatt konzervatív nagybirtokosokból, liberális volt köznépmeséi birtokosokból, közhitelintézményekből és liberális értelmiségiekből állott. A meglehetősen vegyes társadalmi tagozódás és különböző nézetű képviselői csoport nem sokáig tudott a magyar parlamentben hatékony pártfényezés lenni. /Hárci: A magyar polgári pártok programjai. 359-360/.

12/ Az ipar a törvényhozásban. I. 41. l.o. 1875. I. 23.

13/ Uo.

14/ Nemzetgazdasági igényeink csoportosítása érdekében. I. 5. l.o. 1875.

II. 10.

15/ Uo.

16/ Határozati javaslat külön vánterület ügyében. I. 15. 1-2.o. 1875.V.8.

17/ Uo.

18/ Uo.

19/ A szegedi közgazdasági tanulmányok. I. 16. l.o. 1875. V. 10.

20/ Délutáni ülés május 9-én. I. 17. l.o. 1875. V. 10.

21/ A szegedi mozgalmakról. I. 19. 2.o. 1875. V. 22.

22/ Uo.

23/ A vámpolitikai áramlat. I. 25. l.o. 1875. VII. 3.

24/ Az önálló vánterület híveihez. I. 48. 3-4.o. 1875. XII. 11. - További kívánások: erőteljesebb közúti és vasutépítés; parlagi földök művelés alá vétel; országutak mellett gyümölcs- és operfák ültetése /utóbbi a helyom-hernyótenyésztés érdekében/; a kichartai-újvási-halasi-szegedi csatorna megépítése, a bányai "Aranka" csatorna újraszatása; olvasott koloti pi-
acok visszacsatolása.

25/ Az önálló vánterület érdekében. - A szegedi ipartársulat kérvénye.

I. 48. 2-3.o. 1875. XII. 11.

26/ Uo. és: Az országos magyar nemzetgazdasági 100-as bizottság kérvénye.

I. 49. 2-3.o. - Hasonló értekezési felirattal foglalt állást a váci általános ipartársulat, a miskolci általános ipartársulat, a salgógyári csik-
máti ipartársulat, a verpeléti vegyes ipartársulat, az egri és kecskeméti
ipar egyesület és az egri általános ipartársulat. - A váci általános ipar-
társulat. II. 8. l.o. 1876. I. 8. A miskolci általános ipartársulat. II.
13. l.o. 1876. I. 15. A verpeléti vegyes ipartársulat. II. 12. 3.o. 1876.
III.18. Eger város összes iparosainak kérvénye. II. 9. 2.o. 1876. I. 29.
A kecskeméti ipartestület. II. 6. 2.o. 1876. II. 5. A bank és vánterület.
III. 17. l.o. 1877. IV. 29.

27/ Az önálló magyar vánterület híveihez I. 48. 3-4.o. 1875. XII. 11.

28/ Uo.

29/ Uo.

30/ Uo.

31/ Az önálló vánterület érdekében. II. 4. l.o. 1876. I. 22.

32/ Uo.

33/ Uo.

34/ Uo.

35/ Uo.

36/ Az önálló vánterület ügye a budapesti kereskedelmi és iparkamarában.

II. 11. l.o. 1876. III. 11.

- 37/ A várnagygyűlés. II. 18. l.c. 1876. IV. 29.
38/ Uo.
39/ Sándor Vilmos: A nagyipar fejlődése Magyarországon 1867-1900. 59-60.o.
40/ A költségvetés pontonatai. II. 21. 2.o. 1876. V. 13.
41/ Lásd a 39/ jegyzetet!
42/ Az Elbáték kolozs 615 junkerek, kőszépbirtokosok az 1848-as forradalom előtti állapotok visszaállítására törekedtek. 1876-ban a jobboldali orvok kezefogása céljából megalapították a Német Konservatív Pártot. - A Német Konservatív /Német/ Párt /1866/ a junkerek azon csoportját foglalja magában, akik a mezőgazdaságban rátértek a kapitalista fejlődésre, helyeselték az ipar támogatását és támogatták Bismarckot. A junkerek első csoportjával ellentétük miatt kiléptek a Konservatív Pártból és megalapították a fonti pártalakulatot. 1878-ig a két konservatív frakció nagyjából azonos arányt képviselt a Reichstagban, de 1878-tól kezdve a Német Konservatív Párt került fölénybe, és ezt a fölényt az első világháborúig megtartotta. /Tokody - Niederhauser: Németország története. 192 - 200.o./
43/ Sándor id.n. 60-62.o.
44/ Az önálló vámtarület mellett. II. 26. 1-2.o. 1876. VI. 17.
45/ Újabb védőváltási megállapodás. II. 67. 2.o. 1876. XI. 26.
46/ Iparügyi törvények. II. 64. 2-3.o. 1876. XI. 5.
47/ Az újabb vámtarifák, új folyam 1-2. évf. 9.sz. 1882. 25. 1.o.
48/ Kossuth a külön vámtarületről. 1884. VII. 24.
49/ Kossuth az iparügyekről. 1884. VII. 5. Gelléri Kőr: Az újabb ipari megállapodás körülményeiről. 30.o.
50. Az Magyarország ipari és mezőgazdasági szempontból tekintve. III. 42. 41.o. 1884. X. 18.
51/ Uo.
52/ Gelléri: 50 év...440-443.o. - Gelléri: 70 év...140-143.o.
53/ Gelléri: 70 év...139-143.
54/ Az "Iparügyek" o. lap felhívására 1896-ban megkérdesett 64 gazdasági egyesület közül 56 az önálló vámtarület mellett, és csak 5 a közös vámtarület mellett nyilatkozott. Az arány éppen megfordította a jó 20 évvel korábbiak. - Iparügyek, 1896. jan. 15. - Lásd még a 8/ jegyzetet!
55/ Sándor: A nagyipari fejlődés Magyarországon. 3838.o.
56/ Uo.
57/ Sándor id.n. 567.o.
58/ Sándor id.n. 382-385.o.
59/ Az ipar a törvényhozásban. I. 41. 1.o. 1875. X. 23.
60/ Gelléri: 50 év... 412-419.o.
61/ Gelléri: 70 év...183.o.
62/ Gelléri: 50 év...416.
63/ Az 1872-ik évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés képviselőházaának naplója. VII. kötet. Budán, 1873. 11.o.
64/ A nemzetgazdasági tanácsokmány előkészítő bizottságának körlevele. I. 13. 1.o. 1875. IV. 24. és: A mezei gazdasági tanácsokmányok. I. 16. 1.o. 1875. V. 10.
65/ Uo., és: Előzetes követelmények előtt...I. 6. 1.o. 1875. II. 20.

- 66/ Az országos magyar nemzetgazdasági 100-as bizottság kérvénye. I. 49. 3.o.
1875. XII. 18.
- 67/ A banktörvénytől. I. 42. 1.o. 1875. X. 30.
- 68/ Uo.
- 69/ A banktörvénytől. I. 43. 1.o. 1875. XI. 6.
- 70/ A szegedi népgyűlés. II. 18. 2.o. 1876. IV. 29.
- 71/ Lásd 40/ jegyzetet!
- 72/ A bank- és pénzügyben. II. 23. 1-2.o. 1876. V. 27.
- 73/ A banktörvényben. III. 6. 2.o. 1877. II. 11.
- 74/ A válság be van fejezve. III. 8. 1.o. 1877. II. 23.
- 75/ Ráth Károly /1838-1908/ Szegeden született. Budapesti kereskedelmi és iparkamara elnöke. Gyáros, országgyűlési képviselő, a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja. Több iparos szervezet létesítője, elnöke. Jelentős a tevékenysége több belügyi és külügyi kiállítás megszervezésében, ezekben nemcsak, mint szervezet, hanem bíráló bizottsági tag is működik. Több törvényjavaslat szerzője, tarifa-szakértő. A technológiai múzeum egyik életrehívója. Több ipari szaklapnak /Késmiparosok Lapja, Ipartársulati Lapok, Iparügyek/ szerkesztője. - Galléri: A magyar ipar uttörői. 294-300.o.
- 76/ Ráth Károly országgyűlési képviselő becsülete a banktörvényjavaslat tárgyalásában 1877. I. 30-án; és 1877. XI. 4. III. évf. 44.sz.melléklet.
- 77/ Hírek és apróságok. Népgyűlés...III. 47. 3.o.
- 78/ Uo.
- 79/ Hírek és apróságok. Népgyűlés. III. 49. 1877. XII. 9.
- 80/ Az iparosok az autonóm vámtarifa ellen. III. 52. 2-3.o. 1877. XII. 30.
- 81/ Borend-Ráth: Az ipari forradalom kérdéséhez...45-46.o. - Ilyenek az 1863-ban alakult Román Bank, Szerbiában az 1883-ban létesült Nemzeti Bank. - A bankrendszer fejlődése - többnyire nyugati, de már csehrák-magyar tőkével is - általában lassú, csak a századfordulóra élelőül áll. Lengyelország orsz. megszűlése alatti területén a 70-es években szaporodnak el a bankok.

IV. fejezet

- 1/ Vogel Sebastyán 1816-ban 130 munkást alkalmazott! - "Kiváltságolt üzem" működéséhez kaptak engedélyt újítások, találmányok miatt pl. Csisch András lőszeli találat, Gebrecht Frigyes kassai kalapos, Kemenczer János ^ppesti tűzár, Remold Károly és Kávé Ferenc /előbbi tűzfocskendőt, utóbbi újfajta borlepároló készítményt talált föl/. - Márai Gyula: Magyar iparfejlődés 82-93.o.
- 2/ Ottó Sós: A német kézművesek történetéből. Iparosok olvasására. Lampel Róbert kiadása. Budapest, 1902. 82-88.o.
- 3/ Márai id.e. 216.o.
- 4/ Lippay István: Az ipartestületekről...79.o.
- 5/ Lippay id.e. 80.o.
- 6/ Lippay id.e. 82-83.o.
- 7/ Lippay id.e. 80-84.o. és Márai: Magyar iparfejlődés 376-377.o.
- 8/ Szilágyi: A kisipari szövetségi mozgalom...14.
- 9/ Lippay id.e. 84-90.o.
- 10/ Lippay id.e. 90-94.o.

- 11/ Gelléri: 60 év...473.o.
12/ Gelléri: 60 év...473-474.o.
13/ Iparhatóságok első fokon községekben a szolgabíró, rendezett tanácsu városokban a városi tanács, törvényhatósági joggal felruházott városokban a rendőrkapitány; másodfokon táj. városokban a városi tanács - másutt az alispán; harmadfokon maga a minisztérium.
14/ Magyar Törvénytár 1872. VIII. tc.
15/ Iparbizottság Szegeden. 1877. V. 27. III. 21. 2-3.o. Iparbizottság szabályrendelete.
16/ Az ipartörvény módosítására benyújtott előterjesztés. I. 15. 2-4.o. 1875. V. 8.
17/ Gelléri: 50 év...474-477.o. /Elsőfokozatban lásd a VI. fejezetben!/
18/ Az ipartörvény revíziója tárgyában. II. 8. 1.o. 1876. II. 19.
19/ Madrony: Indoklás az ipartörvény módosításáról szóló törvényjavaslathoz. II. 11. 1-3.o. 1876. IV. 11. és: Hilt: A magyar iparosság története 44-116.o.
20/ Lásd a 16/ jegyzetet!
21/ Várnóczy és kereskedelmi szerszámokról szóló 1867. XVI. tc.
22/ Az ipartörvény módosítása. I. 31. 1.o. 1875. VIII. 14.
23/ Lásd a 16/ jegyzetet!
24/ Szakbizottsági ülések. I. 17. 2.o. 1875. V. 10.
25/ Törvényjavaslat az ipartörvény módosításáról. II. 9. 2-3.o. 1876. II. 26.
26/ Madrony: Indoklás...II. 11. 1-3.o. 1876. IV. 1.
27/ Madrony: Indoklás...II. 12. 2-3.o. 1876. IV. 8.
28/ Gelléri Márk: Az 1876. évi országos ipar-, termény- és állattenyésztési előterjesztés. 84. o.
29/ Gelléri: Képzési előterjesztés...93-96.o.
30/ Gelléri: 50 év...513-517.o.
31/ Egy régebbi kérelem sorsa. Új folyam 1-66 év 1-2.o. 1882. III. 4.
32/ Uo.
33/ Ráth Károly előterjesztése az iparoktatás ügyében. Új folyam II-ik év 28. 1.o. 1883. VII. 14.
34/ Lippay: Az iparintézményekről...95-99.o.
35/ Gelléri: 70 év...32.o. és Gelléri: 50 év...482.o.
36/ Az ipartörvény javaslata. II. 50. 1.o., II. 51. 2-3.o. 1883. XII. 15., 22.
37/ Az új ipartörvényjavaslat. III. 7. 1.o. 1884. II. 16.
38/ Az országos ipari értekezlet. III. 8. 3.o. 1884. II. 23.
39/ A magyar képviselőház tárgyai a magyar iparügyben. III. 10. 1-2.o. 1884. III. 8.
40/ Magyar Törvénytár. 1884. évi XVII. tc.
41/ Gelléri: 50 év...485-487.o.
42/ Lippay: Az iparintézményekről...99-102.o.
43/ Gelléri: 70 év...115-116.o.

44/ Gallóris: 50 év...520-521.o.

45/ Jégyszéknyv. VII. 32. 5-7.o. 1892. II. 16.

V. Fejezet

1/ Johan Slesar: Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz Josef I. 211.o.

2/ Slesar id.m. 215-223.o.

3/ Konok Sándor: Az ausztriai-magyar monarchia statisztikai kézikönyve. 319-320.o.

4/ A Centrum-frakció azon a napon alakult meg a Reichstagban, amikor Bismarck birodalmi kancellár lett, azaz 1871. március 21-én. /A név onnan ered, hogy képviselői a Reichstag házának polcsarait foglalták el./ Célja: az állami centralizáció helyett decentralizáció, a katolikus egyház befolyásának növelése és szövetség Ausztriával. Főmegtámaszt a délnémet parasztság, a kispolgárság, a munkásság egy része adta, de poroszellenes magatartása miatt népszerű volt Bismarck-Lötharingiában és a longyel lakosság körében. A párt mögött pénzügyileg a sajtószaki és vetélliai burzsoázia állt. A pénzügyi háttér ellenére a 70-es években a néptörzsek előtérbe kerülése az egykori konzervatív-katolikus többsévé a किसानok pártjává vált. A párt hamarosan a birodalmi gyűlés egyik legerősebb pártja lett. A pártba állt szavazatok száma a szűnszerűl előtt elérte a másfél milliót, utána pedig 2 millió fölé emelkedett. Minthogy a 80-as években a többi konzervatív párttal együtt a szavazatok többségét szerezte meg, किसानok kénytelen volt a Centrummal szövetségre lépni. /A socialistaik elleni fellépés külsőben is meggyesett a Centrum érdekkel. / Bismarck előtt összehívatta, majd teljesen meggyesztette a "kultur-karc"-ot. Az Centrum a gyarmatpolitikára fordítandó hitelek kérdéskörben együttműködésre is hajlandó volt a socializmusokkal, mert ettől tartott, hogy az adócsökkentés a किसानok körében elégedetlenséget váltanának ki, és pedig a párt népszerűségének összehívása vanóthet. /Többség-meggyesztés: Németország története. 202-212.o./

5/ Dr Wolfgang Krause: Deutsche Parteiprogramme 1861-1961. 62.o.

6/ Krause id.m. 70.o.

7/ Krause id.m. 79.o.

8/ Márcs: Magyar politikai pártprogramok. 29.o.

9/ Lippay: Az ipartestületokról...94-98.o.

10/ Lippay id.m.90.94.o.

11/ Magyar Törvénytar 1872. VIII. to.

12/ Uo.

13/ A "szegedi ipartestület" ügyrendje. I. 32. 3-4.o. 1875. VIII.21.

14/ Kiseb és aprócégek. A "szegedi ipartestület". III. 13. 3.o. 1877. IV. 22.

15/ A szegedi "ipartestület" jelentősége. III. 7. 1.o. 1877. II. 13.

16/ Kiseb Kiseb Interpellációja az ipartörvény reviziója tárgyában. II. 8. 1.o. 1876. II. 19.

17/ Az Országos Ipargyűlés törvényjavaslata az ipartörvény módosításáról. II. 9. 2-3. 1876. II. 26.

18/ Kiseb: Indoklás...II. 11. 1-3.o. 1876. IV. 1.

19/ Egy régebbi kisebelen csera. Új folyam 1-26 év 1-2.o. 1882. III. 4.

- 20/ Az ipartörvényjavaslat. II. 50. 1.o., II. 51. 2-3.o. 1883.XII.15.,22.
- 21/ Lippay: Az ipartestületekről...26.o.
- 22/ Az 1884. XVII. tc. és az Országos Ipari Értékeslet. XII. 8. 3.o. 1884. II. 23.
- 23/ Egyhangulag kibontatott. XII. 34. 1.o. 1884. VIII. 23.
- 24/ A szervenkedés kérdése. XII. 29. 1.o. 1884. V. 17. - Dr. Richy János, az Országos Ipari Egyesület elnöke. Külügyi tanulmányutjai során a vízépítést, a csatornázást tanulmányozta. 1868-ban kidolgozta az Alföld csatornázási tervét. E munkájáért Szeged városa díszpolgárává választotta. Javaslatot dolgoz ki a textilipar fejlesztésére. Az iparkutatást anyagilag is támogatja. 1879-ben a nagyikortú szénmezőhárvári kiállítás elnöke, 1881-ben a női ipar kiállítás elnöke, 1885-ben egyik rendezője a budapesti országos kiállításnak. Három expedíciót szervezett Kelet-Ázsiába, amelyről gazdag régészeti, néprajzi, botanikai anyaggal tért haza. /Gelléri: A magyar ipar uttörői 290-93/
- 25/ Biliz: A szegedi iparosok története. 132-139.o. és Halinyi: Szeged új kora. 669-670.o.
- 26/ Halinyi id.n. 309-311.o.
- 27/ Ipartestületi Ugyek. A szegedi ipartestület alapszabályai. 1888. IV.8.
- 28/ A szegedi ipartestület munkakönyvetítő intézete. VI. 23. 4.o.1887.VI.19.
- 29/ A szegedi ipartestület sajlója. XII. 2. 5.o. és: A szegedi ipartestület évi jelentése 1891-ről. XVIII. 7. 2-3., 1891. I. 11. és II. 1.
- 30/ Uo.
- 31/ Az iparosok társas kiemelése. VI. 29. 6.o. 1887. VII. 17.
- 32/ A szegedi ipartestület évi jelentése 1891-ről. XVIII. VII. 2-3.o. 1892. II. 1.
- 33/ A szegedi ipartestület működése. 1889. V. 26.
- 34/ Lippay: Az ipartestületekről...26.o., 99-102.o.
- 35/ Lippay id.n. 103-105.o.
- 36/ Gelléri: 50 év...520-525.o.
- 37/ Gelléri: 70 év...740.o. - Edünk az első világháború után mégis létrejött a Kőműves Kamara. - Azt a szerepet, amelyet Németországban a Handwerkskammer töltött be, az 1932. VIII. tc.-el létrehozott Ipartestületek Országos központja, töltötte be. - Lippay: Az ipartestületekről...121-122.o.
- 38/ Lippay id.n. 110-121.o.
- 39/ A Szegedi Híradásban Vass Pál állásfoglalása. - Hírek. A szegedi gazdaság jövőjével...II. 58. 2.o. 1876. XII. 3.
- 40/ Dr Radó Dezső - Dr. Rönig Alajos: A kereskedelmi és iparkamarák hatáskörében és a külvilágban. 14.o.
- 41/ Tonelli Sándor: A szegedi kereskedelmi és iparkamara ötvenéves története. 4.o.
- 42/ Radó-Rönig id.n. 43-169.o.
- 43/ Tonelli id.n. 4.o. - A 40-es években a kamaráról leíró képek: Magyar iparfejlesztés 237-238.o.
- 44/ Rönig Sándor id.n. 322.o.
- 45/ Tonelli id.n. 5-7.o. - Gelléri: 50 év...499-501.o.
- 46/ Gelléri: 50 év...495-496.o.
- 47/ Tonelli id.n. 11-17.o.
- 48/ Az október 5-iki szaktanácskozás. VIII. 40. 1.o. 1899. X. 6. és Gelléri: Az újabb ipari mozgalmak köréből. 190-191.o.

- 49/ Kereskedelmi és iparkamarák. XVII. 1. 1.o. 1891. I. 4.
- 50/ Uo.
- 51/ Tonelli id.n. 17-20.o.
- 52/ Közigazgatási intézmények. - Kulinyi id.n.669.o.
- 53/ Kereskedelmi és iparkamarák jelentése 1891-évi. XVIII. 21. 2-4.o. 1892.V.22.
- 54/ Tonelli id.n. 20., 159-175.o.
- 55/ Az országos magyar iparegyesület ujjszervezése. I. 39. 2.o. 1875. X. 9.
- 56/ Gelléri: 70 év... 9-10.
- 57/ Uo. - Koszták előbb az Iparegyesület vezetésére Szechenyit szeretne volna megnyerni, de miután az "Ausztriával való vegyesüzemességükkel" fogva rendkívül kényes természetű, és nem akarja vele a gazdasági téren viszonyukat kiélesíteni, nem vállalta a vezetést. Csak emiatt került Batthyány Lajos felkérésére a sor. - Gelléri: 50 év...329.o.
- 58/ Gelléri: 70 év...10.o.
- 59/ Az országos iparegyesület jövő évi működési köre. XVII. 25. 1-4.o. 1891. VI. 21.
- 60/ Gelléri: 50 év...147-150. és 412.o.
- 61/ A szegedi osztály elnöke: Kőrös Benjámin, jegyzője: Aigner Ferdinánd, pénztárnos: Polnayer Antal. - Gelléri: 50 év...147-150.o.
- 62/ A Társaság első részvényesei között szerepel 500 Ft értékű részvénnyel a szegedi Klausál Gábor és Szilber Antal. Gelléri: 50 év...160-184. és 234-258.o.
- 63/ Gelléri: 70 év... 15.o.
- 64/ A Magyar Országos Iparegyesületnek 1868-ban 1700 tagja volt. Erdélyben - főleg a szék területén - már korábban is voltak iparegyesületek. Ezek tagjainak száma 1868-ban 751. - Konok id.n. 319-320.o.
- 65/ Konok id.n. 319.o.
- 66/ Gadl Endre: Adatok Szeged 1859-68. évi történetéhez. 36.o.
- 67/ Kulinyi id.n.305-306.o.
- 68/ Hírek. A polgári kör bucsuestélya. II. 65. 3.o. 1876. XI. 12. - Hírf id.n. 122-123.o.
- 69/ A szegedi iparos ifjak község és segély egylete. XVIII. 13. 4.o. 1892. III. 27.
- 70/ A szegedi iparos ifjusági egylet alapszabályai. II. 15. 2-3.o. 1876. VI. 10.
- 71/ Segédeink érdekei. III. 15. 1.o. 1877. IV. 15.
- 72/ Uo.
- 73/ Az iparos ifjusági egyletek vándorgyűlései. II. 64. 1-2.o.1876.XI. 5.
- 74/ Az iparos ifjusági egyletek vasvári vándorgyűlése. III. 23. 2-3.o. 1877. VI. 3.
- 75/ A b.-csabai vándorgyűlés. A vándoregylet évi jelentése. 1878.VI.10.1-3.o.
- 76/ Gadl Endre: Válogatott dokumentumok a szegedi ipari munkások asszociációinak szervezkedésének történetéből 1890-1900. 14.o.
- 77/ Gelléri: 50 év...608-609.o.
- 78/ Gelléri: Szociális napi kérdések. 402-405.o.

79/ Gáll Endre: A szegedi ipari munkásság 1905 előtti szakmai szervezkedésének néhány kérdése. 6.o. - Gáll: Adatok Szeged... 36.o. - Gáll: Válogatott dokumentumok...14.o.

VI. fejezet

- 1/ Golléri: 50 év...526-527.o.
- 2/ Uo.
- 3/ Uo.
- 4/ Az iparkamarák és a hadifelszerelés. I. 46. 2.o. 1875. XI. 27.
- 5/ A szövetségés jövőjéről. XVIII. 28. 2.o. 1892. VII. 10.
- 6/ L.Morton: Az angol nép története. I.k. 454-455.o. - Ilyen volt a hulli Malomlőles Szövetség 1795-ben és a devonporti Egyesületi Malom 1817-ben.
- 7/ Uo.
- 8/ Szilágyi: A kisipari szövetségi mozgalom...10.o.
- 9/ Az angol szövetségek évi gyűlése. XVIII. 28. 4.o. 1892. VII. 10.
- 10/ Morton id.m. 455.o. és Szilágyi id.m. 11.o.
- 11/ A rochdalei szövetség előjáratai és alapsabályai. XVII. 39. 3.o. 1891. III. 16. és a 9/ jegyzet.
- 12/ Tokody-Hiederhauser: Hémotorság története 182.o. és Lappay: A kisipari hitelügy története és reformjának módja. 21.o.
- 13/ Szilágyi id.m. 9-11.o.
- 14/ Treue: Deutsche Parteiprogramme. 60.o. és 66.o.
- 15/ Treue id.m. 79-84.o.
- 16/ Marx: A tőke. I. kötet. Budapest, Szikra, 1949. 822.o.
- 17/ Szilágyi id.m. 5-7.o.
- 18/ Mérei: Magyar iparfejlesztés. 244-245.o.
- 19/ Golléri: 70 év...15-16.o.
- 20/ Golléri: Az újabb ipari mozgalmak köréből. 31-32.o.
- 21/ Szilágyi id.m. 17.o.
- 22/ Szilágyi id.m. 52-53.o.
- 23/ Szilágyi id.m. 19.o.
- 24/ Golléri: 50 év... 513-517.o. és Szilágyi id.m. 20.o.
- 25/ Ráth Károly interpellációja az ipartörvény revíziója tárgyában. II. 8. 10. 1876. II. 19.
- 26/ Ipartörvény javaslata. II. 50. 1.o., II. 51. 2-3.o. 1883. XII. 15., 22.
- 27/ Magyar Törvénytár. 1884. XVII. tc. 126.§
- 28/ Ipartestületi Ugyek. VII. 15. 6.o. 1888. IV. 8.
- 29/ Szilágyi id.m. 21.o.
- 30/ A katonai szükségletek szállítása. II. 3. 1.o. 1876. I. 15. - Heyduk Ambrus: Az országos iparos szövetség és iparosaink. II. 28. 1-2.o. II. 29. 1-2.o. 1876. VII. 1., 8.
- 31/ Ráth Károly: A hadifelszerelés és a hazai ipar. III. 12. 1-2.o. 1877. III. 25.
- 32/ Golléri: 50 év...528-529.o.

- 33/ Katonai szükségletek és a magyar ipar. IV. 23. 3.o. 1878. VI. 9.
- 34/ A szolnoki ipartársulat keszmenyozése a nyersanyag bessorsását illetőleg. III. 12. 2.o. 1877. III. 25.
- 35/ Jegyzőkönyv. XVIII. 22. 4.o. 1892. V. 29.
- 36/ A nagykereskedelmi csismadékok nyersanyagbessorsásai szövetségének alapsabályai. III. 42. 2-3.o., 43. 2-3.o., 44. 2-3.o. 1877. X. 20., 28., XI. 4.
- 37/ Ipari raktárszövetség Budapeston. XVIII. 1. 5.o. 1892. I. 3.
- 38/ A budapesti értekezlet tárgyai a sajtó terén. VI. 14. 4-5.o. 1887. IV. 3.
- 39/ Iparos-szövetségeinkről. XVII. 5. 3.o. 1891. II. 1.
- 40/ Kis örök egyesülés. XVII. 25. 1.o. 1891. VI. 21.
- 41/ Szilágyi id.m. 22.o.
- 42/ Iparraktárszövetségeink kölcsönügye. XVIII. 42. 1.o. 1892. X. 16.
- 43/ Iparosok, szövetségeink VII. 37. 6. 1888. IX. 7.
- 44/ Szövetségi tervezet. VII. 37. 6.o. 1888. IX. 7.
- 45/ Lapunk főszerkesztője. VII. 6. 7.o. 1888. II. 5.
- 46/ Az országos iparszövetség alapsabályai. VII. 48. 4-6.o. 1888. XI. 25.
- 47/ A szegedi bőripari szövetség. VI. 12. 8.o. 1887. III. 20.
- 48/ Iparosok és kereskedők. XVIII. 11. 1.o. 1892. III. 13. - Az ipartestület bőripari szakosztálya, nyersanyagraktárszövetsége. /Kulinyi: Szeged új kora. 671.o./
- 49/ Bőripari szövetségünk. XVIII. 30. 4.o. 1892. VII. 24.
- 50/ Tízszor forintnyi munka Szeged bőriparosainak. XVIII. 5. 1.o. 1892. I. 31.
- 51/ Kulinyi id.m. 671.o.
- 52/ A hazai bőriparról. XVIII. 17. 4.o. 1892. IV. 24.
- 53/ Ipari szövetségek ügye. XVIII. 20. 4.o. 1892. V. 15.
- 54/ Szilágyi id.m. 55-57.o. - Ebből a szövetségből a szénadforduló után mellőshajtásként egy termelőszövetség is kifejlődött. A nyersanyagbessorsó szövetséget résztvevő a közszállításokban /honvédségi, rendőrségi bakkon és csimma/. Az egyre bővülő termelő tevékenység arra indította a szövetségi tagokat, hogy megalakítsák az "Első Szegedi Cipő-, Csizma és Papucsos Termelő Szövetség"-et. Ez a termelő szövetség mindvégig kapcsolatban maradt a nyersanyagbessorsó szövetséggel, amely a termelés számára kedvező feltételekkel szállította a nyersanyagot.
- 55/ Uo.
- 56/ Szövetségi megállap. 1892. I. 3-4.o.
- 57/ Szegedi fa-/butor/ raktárszövetség. Kulinyi id.m. 671.
- 58/ Uo. és: A szegedi ipartestület évi jelentése 1891-ről. XVIII. 7. 2.o. 1892. II. 14. - Az ipari szövetségek eredményei láttán egy kiskereskedelmi, jellegű szövetség is alakult. A szegedi szállodások, kávézók, vendéglátók és kocsiműhelyek ipartársulatának szállásforgató szövetsége 1894-ben alakult meg és változatlanul szép eredményeket ért el. Évente kb 600 ezer üveg szikvizet állít elő. Tagjainak - 300 db 30 Ft befizetett részesjegy után - évente jeltűs osztályt fizet. A bessorsó szövetségek fajtájába sorolható.
- 59/ Állandó iparos árucarnok. Új évf. II. évf. 44. sz. 2-3.o. 1883. XI. 3.
- 60/ Lappay id.m. 50-56.o.
- 61/ Lappay id.m. 56.o. és Szilágyi id.m. 32.o.

62/ Lippay 12.o.

63/ Borond - Bánki: Kőszép-Kélet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. 78.o. és Borond-Bánki: Az ipari forradalom kérdéséhez Kélet- Délkelet-Európában. 45-47.o.

64/ Borond - Bánki: Kőszép-Kélet-Európa... 102.o. és Borond - Bánki: Az ipari forradalom...45-47.o.

65/ Lippay 14.n. 20.o.

66/ Lippay 14.n. 66.o.

67/ Lippay 14.n. 32-33.o.

68/ Lippay 14.n. 34-35.o.

69/ Lippay 14.n. 46.o.

70/ Lippay 14.n. 62.o. és Szilágyi 14.n. 28-31.o.

71/ A szegedi önszerveződés ^{egylet} ~~szövetkezet~~, mint szövetkezet. XVIII. 46. 5.o. 1889. II. 17.

72/ Iparraktározószövetkezeti tanácsok Szegeden. XVIII. 10. 1-3.o. 1892. III. 6.

73/ Magyar ipar és a szövetkezés. XVIII. 12. 4.o. 1892. III. 20.

74/ Fölvilágosítások. XVIII. 13. 1-2.o. 1892. III. 27.

75/ "Szövetkezeti értekezlet". XVIII. 9. 1-3.o. 1892. II. 28.

76/ Uo.- Az ipari szövetkezetek eredményességét jelöli, hogy a kőszepi hadsereg és a honvédség mezőgazdasági szükségleteinek ellátására "Magyar gazdasági hadseregellátási szövetkezet" is napvilágot látott, sőt, néhány év múlva az ország számos mezőgazdasági egyesületei szövetkezetbe tömörültek. Még ugyanebben az évben városunkban egy "vendéglő szövetkezet" is alakult 72 alapító taggal. Ittvétolnál a borok minőségét egy bizottság állapítja meg, amely az árat is megnevezi. A tagok kötelesek borukat a megállapított áron eladni, a fogyasztó kőszepi pedig jutányos áron jut kap élvezhető italt. - Magyar gazdasági hadseregellátási szövetkezte. VII. 41. 3-5.o. 1888. I. 7. - Mezőgazdasági események napjára. XVIII. 15. 4.o. 1892. IV. 10. - Új szövetkezet. XVIII. 49. 4.o. 1892. XII. 4.

77/ Az I., II. és III. Internacionálé. 13.o.

78/ 14.n. 39.o.

79/ 14.n. 39.o.

80/ Szilágyi 14.n. 4, 21, 17-18, 24-25, 44, 51, 54-55.o. Dr. Kordányi Eszternek már a szénadforduló után, 1912-től, volt az OKH vezérigazgatója. Az általa említett 100-nál több szövetkezet már az 1910-es évekre vonatkozik. A tárgyalás alkalmán azonban még nem érte el a szénnek a szénát. Kordányi, a bankeszköz, tisztán polgári szempontból /pénzügyi, ügyviteli/ bírálja az OKH-n belüli kisipari szövetkezeti rendszert. - Továbbá: Szilágyi 14.n. 28, 16, 63. oldalak.

80 a/ Lenin: A szövetkezetekről. /Lenin művei 33.kötet. 467-475.o./

81/ A szövetkezés jövőjéről. XVIII. 28. 3.o. 1892. VII. 10. Iparosaink szövetkezése. - Kérei: Magyar politikai pártprogramok. 29-30., 62., 253-254.o.

82/ A "Nemzeti Párt" Apponyi vezetésével alakult 1892-ben, agrárius, konzervatív földművelő elemekből. A "nemzeti" követelőzők tulajdonképpen 67-es alapon álló demagóg, álhatalmi és szocialista frakciókat jelentenek. A párt tagjai 1899-ben beolvadt a Szabadelvű Pártba, de 1903-ban onnan kiléptek, és 1904-ben újjászerveződtek. - Kérei: A magyar polgári pártok programjai. 370.o.

83/ A Népművelés a szövetségekről kialakított nézetét jól jellemzi Prohászka Ottokár: "A szövetségek annak a keresztény elvnek az érvényesülését sürgetik, hogy a munka termése legyen a munkásé, a munka gyümölcse legyen a termelőké és ne önelégültség folyton hűbe a háltlanoké kővetítse. A kővetítse az élcsé...". - Hírei: Magyar politikai pártprogramok. 181.o. és 179.o.

84/ Szövetségek jövőjéről. XVIII. 26. 2.o. 1892. VII. 10.

85/ Ivánkovits János apát-plébános ur beszéde. XVIII. 4. 1.o. 1892. I. 24.

86/ Ivánkovits János beszéde a hitványvetés tárgyalásakor. VIII. 20. 2.o. 1889. V. 19.

87/ Hangok a programbeszédok között. XVIII. 3. 3.o. 1892. I. 17.

88/ Lásd 85/ jegyzetet!

VII. Fejezet

1/ Gelléri: Az 1876. évi magyar országos ipar-, termény- és állatképzés emlékhelye. 43-44.o.

2/ Sicker id.m. 227-243.o. és Gelléri: Képzési emlékhelye.

3/ Oltnai: Szeged múltja írott emlékekben. 114-115.o.

4/ Gelléri: 70 év... 12-13.o. és Gelléri: 90 év... 48., 74-77.o.

5/ A szegedi országos ipar és terményképzés. I. 7. 1.o. 1875. III. 1.

6/ Képzési emlékhelye. 374.o.

7/ Országos képzési előtervezet. I. 22. 1.o. 1875. VI. 12.

8/ Szeged nagy napjai. II. 39. 1.o. 1876. VIII. 22.

9/ Dr. Szabóky Adolf piarista tanár. 1848-ba nemetör volt. Különösen az ipari szakoktatásban tűnt ki. Tanfolyamokat írt, a mesterségek iskolája egyik kezdeményezője. Logógyógyítókat szervez, szakmai tanfolyamokat indít. Szegediek műveiből évente rendezett képzéseket. Országos képzéseken is közreműködött. Iparoktatástípusokat szerveztetett. Előbb az Országos Ipar-egyesület "képzési bizottság"-ának elnöke, majd az Ipari egyesület alnöke. 1888-ban az szerveztette az "Iparlap"-ot. /Gelléri: A magyar ipar utóévi. 276-281.o./

10/ Szeged nagy napjai. II. 55. 2.o. 1876. IX. 13.

11/ Képzési emlékhelye. 105-264.o.

12/ Reimer: Szeged története. III. köt. 475.o.

13/ Képzési emlékhelye. 366-367.o.

14/ Országos képzési kitüntetések. II. 67. 2.o. 1876. XI. 26.

15/ A képzési emlékhelye. II. 70. 3.o. 1876. XII. 17.

16/ Képzési emlékhelye. 47-67.o.

17/ Képzési emlékhelye. 69-75.o. és 93-96.o.

18/ Képzési emlékhelye. 86-87.o.

19/ Képzési emlékhelye. 91.o. 374.o.

20/ Képzési emlékhelye. 82.o.

21/ A párizsi képzésen. III. 39. 3.o. 1877. IX. 30.

- 23/ Szeged iparosai a párisi világtérleten. IV. 27. 3.o. 1878. VII. 6.
- 24/ A jövőévi országos kiállítás. No.
- 25/ A király és az országos kiállítás. IV. 4. 1-2.o. 1885. I. 24.
- 26/ A szegedi kiállításban. III. 51. 1.o. 1884. XII. 20.
- 27/ Baross Gábor emlékezete. XVIII. 24. 2.o. 1892. VI. 12.
- 28/ Gelléri: 50 év...499-411.o. - 1873-ban az Iparegyesület 150 magyar munkást küldhetett Bécsbe a kiállítás tanulmányozására. 1876-ban Münchenbe 4 iparosnak, 1878-ban Párisba szintén négynak tette lehetővé a kiállításra kijutást. Később ugyanígy az alsó-ausztriai, altonai, stb. kiállításokra is támogatta a kintazást. Ugyanakkor viszont külföldi testületeket látott vendégül hazánkban.
- 29/ Gelléri: 50 év...405.o.
- 30/ Gelléri: 70 év...89.o.
- 31/ Reimer id.m. II. köt. 289.o.
- 32/ Gelléri: A magyar ipar uttörői. 164-167.o.
- 33/ Oltvai: Szeged múltja írott emlékekben. 177.o.
Kötélgvár gőzerőre. III. 15. 3.o. 1877. IV. 15.
- 34/ Papp János: Kossuth levelei Bakay Hándorhoz. 223.o.
- 35/ Bakay Hándor...II. 67. 1-2.o. 1876. XI. 26.
- 36/ Papp id.m.228.o.
- 37/ Papp id.m. 229.o. - Az első valóban iparos képviselő Frattner-Márolyi István nyomdász volt, aki Pest városának képviselőjeként vett részt 1847-48-ban a pozsonyi országgyűlésen. Ez azonban még a rendi országgyűlések körébe tartozik. /Gelléri: A magyar ipar uttörői. 201./
- 38/ Hírek és apróságok. - A párisi kiállítás szeged-vidéki bizottsága. III. 14. 2.o. 1877. IV. 8.
- 39/ Egyenlőség és háziarend Bakay Hándor gyárában. 1875. XII. 19.
- 40/ Iparos-ünnepély. IV. 49. 3.o. 1878. III. 8.
- 41/ Sándor: A nagyipari fejlődés Magyarországon. 330.o.
- 42/ Bakay Hándor - Herman Ottó: A kender termesztése. 1877.
- 43/ Egy közgazdasági érdektű szakirodalmi munka előleges ismertetése. VII. 21. 7-8.o. 1888. V. 20.
- 44/ A magyar háziipar és a kendertermelés. III. 1. 1-2.o. 1877. I. 7.
- 45/ V. 14. 6. 1886. IV. 4.
- 46/ A magyar gyáripar fejlődésének nehézségei. VI. 24. 1-2.o. 1887. VI. 12.
- 47/ A szegedi kender beváltó telep ügye. VI. 31. 7.o. 1887. VII. 31.
- 48/ Termelőink és a kendertermelés. VI. 34. 7.o. 1887. VIII. 21.
- 49/ A szegedi mezőgazdasági mintakertészet és földműves iskola érdekében. V. 2. 3-4.o. 1886. I. 10.
- 50/ A kultur-növények termelése és a mezőgazdasági gyárak felállításán. VII. 49. 3.o. 1888. XII. 2.
- 51/ Oltvai id.m. 178-179.o. és: Péter László: Bakay Hándor arcképeiben. 153-155.o.
- 52/ Oltvai id.m. 177.o.

VIII. fejezet

- 1/ Reimer id.n. III. köt. 265.o.
- 2/ Id.n. 269.o.
- 3/ Uo.
- 4/ Id.n. 279.
- 5/ Honok id.n. 325-326.o. és Österreichisches Statistisches Taschenbuch. Szilágyi id.n.13.o.
- 6/ Reimer id.n. 325.o.
- 7/ Galléri: 50 év...78-98.o.
- 8/ Vig Albert: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben. 150-151.o.
- 9/ Vig id.n. 184-185.o.
- 10/ Reimer id.n. 297-298.o.
- 11/ Vig id.n. 185-186.o.
- 12/ Reimer id.n. 311.o.
- 13/ Galléri: 50 év...354-355.o. - „Iskolák csak olyan városokban állítanak, ahol redltanodák vagy gymnasiumok léteznek, melyeknek tanárai némi bért díj mellett ily ipariskolák vezetését és oktatási eljárását magukra válladják a melyeknek tornai ingyen használtaték.”
- 14/ Ignácus Antiasemita Párt az antisemita gondolkodás elemeit tömörítette. Vezetői: Istócsy Győző és Simonyi István /Verhovay, Sandvich/. Programja a gentry, a városi és falusi konzervatív képviselői és kishivatalnoki réteg fellegását tükrözte. Az 1884. évi választásokon 17 képviselő küldtek a parlamentbe, de a következő években befolyásuk egyre hanyatlott és 1896-ban, Istócsy visszavonulásával a párt fel is bomlott. Programja 3.pontja: „A korlátlan iparszabadság megszűntése, kötelező ipartársulatok életbeléptetése és a képzés köllése ujján.” - Méri: A magyar polgári pártok programjai. 145., 371.o.
- 15/ Froue id.n. 79-84.o. és Méri: Magyar politikai pártprogramok. 299., 48., 313.o.
- 16/ Magyar Törvénytár. 1872. VIII. to.
- 17/ Az ipartörvény módosítása. II. I. évf. 32. 1-2.o. 1875. VIII. 21.
- 18/ A képzés kérdésében. Új folyó II-ik évf. 23. 1.o. 1883. VI. 9.
- 19/ Az országos magyar nemzetgazdasági 100-as bizottság kérvénye. I. 49. 2-3.o. 1875.XII. 18.
- 20/ Ipari, kereskedelmi és földművelési szaktanoda.III.12.2.o.1877.IV.1.
- 21/ Vig id.n. 197.o. és Galléri: 70 év...24-25.o.
- 22/ Magyar Törvénytár. 1884. XVII. tv.
- 23/ Vig id.n. 231.o. - A szerző idéní Fernand Barbier, a francia képviselő alelnök, aki szerint ugyanabban az időben Franciaországban több, mint félélmillió tanonc nem jár iskolába.
- 24/ Az ipar tudományos érdekei az Akadémia előtt. VI. 14. 1887. IV. 3.
- 25/ Ipariskolák Szegednek. VII. 21. 1-3.o. 1888. V. 20.
- 26/ Műipar egyesület és műipariskola Szegeden. V. 21. 1.o. 1886. V. 23.
- 27/ Ipari szakoktatásügyünk.XVII. 51. 4.o. 1891. XII. 20. és Galléri: 50 év...523-525.o.

- 28/ Ipari szakiskolák. XVIII. 25. 1.o. 1892. VIII. 28.
- 29/ Gombay és ipar. Ipari szakoktatás. XVIII. 15. 6.o. 1892. IV. 10.
- 30/ Müller Miklós aranyos javaslata. VI. 28. 1-2.o. 1887. VII. 10.
- 31/ Ipari oktatás, párhuzamosan a községi iskolai oktatással. VI. 36. 3.o. 1887. IX. 4.
- 32/ A miniszter levele. VI. 41. 1.o. 1887. X. 9.
- 33/ Az iparoktatást és a háziipart terjesztő felvidéki egyesület. II. 2. 1-2.o. 1876. I. 8.
- 34/ Cellári: 50 év...519.o.
- 35/ Országos Iparoktatási Tanács. XVIII. 49. 6.o., 50. 1-3.o. XVIII. 50. 1892. XII. 4., 11.
- 36/ Cellári: 70 év...53.o. és Cellári: 50 év...355.o.
- 37/ Az iparoktatás szervezése. III. 13. 1.o. 1877. IV. 1.
- 38/ Felsőbb ipartanoda és tanulmány. Új folyam II-ik év. 52. 1.o. 1883. XII. 29.
- 39/ A kereskedelemügyi miniszter...XVII. 50. 5.o. 1891. XII. 13.
- 40/ Ipariskolai bizottságunk. XVIII. 6. 4.o. 1892. II. 7.
- 41/ Iparoktatásunk reformálása. XVII. 41. 1-3.o. 1891. X. 11.
- 42/ Iparos tanonciskoláink 1890-91-ben. XVIII. 19. 1-2.o. 1892. V. 8.
- 43/ Uo.
- 44/ Profert vállas- és kőszaktanási miniszter. VI. 19. 2.o. 1887. V. 8. és XVII. 15. 4. 1891. IV. 12.
- 45/ Magyar Ipar. Iparos szakiskoláink az 1888-89. tanévben. XVII. 2. 3.o. 1891. I. 13.
- 46/ Az iparos tanulók iskoláztatásának idejéről. XVIII. 26. 1-2.o. 1892. VI. 26.
- 47/ Uo.
- 48/ Az iparostanulók vasárnap oktatása. II. 9. 1.o. 1876. II. 26.
- 49/ György Aladár: Az iparos-tanoncok oktatása Budapesten. II. 13. 1.o. 1876. III. 25.
- 50/ Szakszerű rajzoktatás a műiparos-tanulók részére. VII. 16. 1.o. 1888. IV. 15.
- 51/ A tanonc-oktatásról. XVIII. 30. 1-2.o. 1892. VII. 24.
- 52/ Cellári: 50 év... 365.o.
- 53/ Cellári: 70 év...46-47.o.
- 54/ Az oktatási idő az alsófokú ipariskolákban. XVIII. 24. 3.o. 1892. VI. 12.
- 55/ Tanfolyamok iparossegédok részére. XVII. 10. 1-2.o. 1891. III. 9.
- 56/ Iparos segédok rajztanfolyama Szegeden. XVII. 15. 5.o. 1891. IV. 13.
- 57/ Jelentés az iparossegédok szegedi szakrajztanfolyamának 1891/92-évi /első/ tanévéről. XVIII. 27. 3-5.o. 1892. VII. 3.
- 58/ Helyi hírek. Állandó tanonc- és segéd-munkaadókat Szegeden. VIII. 26. 6.o. 1889. VI. 30.
- 59/ A szegedi iparos-tanonciskola. XVII. 22. 6.o. 1891. V. 31., és Iparos-tanonciskoláink. XVIII. 20. 6.o. 1892. V. 15.
- 60/ Az ipari tanulók. - Kulcsfűzők. I. 36. 4.o. 1875. IX. 18.
- 61/ Beszervezők az iparos tanulók tanfolyamairól szóló minis-teri jelen-

- 44/ére. XVIII. 51-52. 5.o. 1899. 22., 29.
 62/ Uo.
 63/ Iparos-tanonciskoláink 1890-91-ben. XVIII. 191 1-2.o. 1892. V. 8.
 64/ Uo.
 65/ A tanonc-oktatásról. XVIII. 30. 3-4.o. 1892. VII. 24.
 66/ Országos hírek. III. 2. 4.o. 1885. I. 10.
 67/ Gelléri: 70 év...51-52.o.
 68/ Gelléri: 50 év...519.
 69/ Az európai iparmúzeumok befolyása a miénk fejlődésére. III. 21. 1.o. 1877. V. 27.
 70/ Iparmúzeum Szegeden. III. 43. 2.o. 1894. X. 25.
 71/ A magyar iparmúzeumok kérdésköze. Új folyam 1-ső év. 25. 1.o. 1882. VI. 17.
 72/ A munkások vasárnapi szünete. XVIII. 2. 5-6.o. 1892. I. 10.
 73/ A magyar ipar története érdekében. III. 16. 3.o. 1877. IV. 22.
 74/ Külügyre szánt átmeneti ösztöndíj. VIII. ~~45. 1-2.o. 1889. II. 10.~~
 Később bizottsági ülés...XVIII. 2. 4.o. 1892. I. 10.
 75/ Utasítási ösztöndíj egy iparosnak. XVIII. 1. 4.o. 1892. I. 3.
 76/ A kereskedelmi és iparkamaráról. XVIII. 10. 4.o. 1892. III. 6.
 77/ Pályázati felhívás. III. 5. 3.o. 1877. II. 4.
 78/ Munkás-elfordások. 1891. XI. 27.
 79/ Országos hírek. - A munkások vasárnapi oktatása. XVIII. 9. 6.o. 1892. II. 28.
 80/ Felvilágosít az iparos ifjak önképző- és segélyegyletében. XVII. 16., 21. 5.o. 1891. III. 19., IV. 19.
 81/ Az ipari munkások részére rendszeres vasárnapi felolvasások. XVIII. 40. 5.o. 1892. X. 2.
 82/ Alapfokú kereskedelmi iskolákban...XVIII. 11. 5.o. 1892. III. 13.
 83/ Felolvasások. III. évf. 26. 2., 30., 3., 52. 3.o. 1877. VII. 1., VII. 29., III. 16.
 84/ Sándor: A nagyipari fejlődés Magyarországon. 624.o.
 85/ Ipari szakiskolák és szaktanítók. XVIII. 14. 1.o. 1892. IV. 3.
 86/ Szilágyi id.n. 73.o.

IX. Fejezet

- 1/ Jókai: Mi az a munkás? III. 4. 2.o. 1877. I. 28.
 2/ Az új munkásai. XVIII. 26. 2-3.o. 1892. VI. 26.
 3/ Horvath Ottó: Tudomány és hétköznapi élet.
 4/ Böhm Flóris: Egy darab ipartörténet 1716-ból. III. 13-15. 1877. IV. 1, 8, 15.
 Borna György: Egy darab ipartörténet 1800-1830. II. 12. 3.o. 1876. III. 18.
 Japolyi Arnold: Az iparról. III. 35-37. 1877. II. 2., 9., 16.
 Japolyi Arnold: A magyar ipar történeti fejlődése. III. 51. 2-7.o. 1877. XII. 23.

Rumfalvy Hándor: A magyar kézműipar történeti vázlata. I. 14-16. 3.o. 1875. V. 1., 8., 10.

Rumfalvy Hándor: A külföldi ipar történeti vázlata. II. 22-27. 1876. V. 20., VI. 3., 10., 17., 24.

5/ Paral Bertalan: Az ókori találmányok áttekintése. II. 29-30. 1876. VII. 8.12. A későbbkor nevezetesebb találmányai. VI. 35. 4-5.o. 1887. VIII. 28.

6/ China ipara az ókorban. VI. 32. 2-4.o. 1887. VIII. 7.

7/ Thaly Kálmán: Hazai iparunk II. Rákóczi Ferenc korában. II. 14. 2.o. 1876. IV. 1.

8/ Reissner János: A másodszor-ésk a török uralom korában. - Kutatmányaim. Helyi hírek. 3.o. 1874. XII. 20.

9/ Rumfalvy Hándor: A selyem története. I. 27. 4.o. 1875. VII. 17.

A cipő története. Uj folyas 1-es évf. 9. 3-4. 1882. II. 25.
Gutenberg és a nyomdaipar története.

10/ Kabók Imre: A lakatos ifjúság gyűlése /auflag/ a csehrendeser alatt. I. 43. 2-3.o. 1875. X. 23.

Kabók Imre: Az iparos ifjúság a csehrendeser alatt. 1875. I. évf. 2. 30. 2-3.o., 39. 2-3.o.

11/ Török István: Egy /kolonistári/ iparregylot története 1860-1885-ig. 1889. VI. 25.

12/ Eisonstädter Lukács: A szabadság elve a nemzetgazdaságtanban. III. 527. 1877. II. 4., 11., 18.

Eisonstädter Lukács: A demokratia viszonya a nemzetgazdaságtanhoz. V. 1-6. 1879. I. 5., 12., II. 9.

Sörös Lajos: A nemzetgazdaság alkotórészei és azok történelmi fejlődése. III. 35. 2-3. 1877. IX. 2.

Gárdi: A régi csehrendeser és a szabadipar közötti különbség. Uj folyas II. évf. 26. 2.o. 1883. VI. 30.

13/ Hoyduk Ambrus: A kézműipar hanyatlásának általános okai. II. 35-36, 47. 1876. VIII. 5, 13, X. 23.

Ivánkovits János: Az ipar helyzete napjainkban. V. 2-3. 2-4.o. 1886. I. 10., 17.

14/ Hacker Ferenc: A gépek és a közlekedési eszközök befolyása az iparra. II. 12. 2.o. 1876. III. 18.

15/ Kondortermelés. VI. 48. 2-3. 1887. XI. 27.

16/ A Vaskapu szabályozása. VI. 44. 5. 1887. X. 30.

17/ Csorváth János: Bank, bankjegy és papírpénz. III. 27-29. 1877. VII. 8, 15, 22. A hulladék értékesítése az iparban. III. 34. 2-3.o. 1877. VIII. 26.

Hoyduk Ambrus: A takarékoság. II. 58., 60., 62. 1876. IX. 30., X. 7., 21.

Könyves Tóth Kálmán: A takarékosadgról. /Smiles könyvének átdolgozása./ III. 50. 1-2.o. 1877. XII. 16.

18/ Dr Heltai Ferenc: Az újipartörvény és az állam és a társadalom feladatai. 1884. VII - VIII.

Dr Heltai Ferenc: Az ipartörvény és teendőink. 1884. VIII - X.

19/ Hadrony Soma: Honi iparcikkeink fogyasztása. II. 31-33. 1876. VII. 15-22. Paral Bertalan: Bosznia és az ipar. IV. 50. 3.o. 1878. XII. 15.

20/ Bakay Dezső: A gőzgép előhaladása. Uj évf. II. évf. 3. 3.o. 1883. I. 20.

21/ Bakay Dezső: Hajtőerők és eszközök. Uj évf. 16. 2.o. 1883. IV. 21.

22/ Bakay Dezső főnö-, és szövőgépgépzési tanulmány jelentése. III. 21. 1.o. 1884. IV. 14.

Golyósi: A kőtűgépek és azok termőképességei. II. 6-7. 3. 1883. II. 10., 17.

- 23/ Kaposvádi Károly: Egy magyar iparos találománya. II. 8, 9, 11, 16.
1883. II. 24., III., 3., 17., IV. 21.
- 24/ A Thonet-féle hajlított fa butorok. III. 40. 2.o. 1877. X. 7.
- 25/ A villamoság legújabb oszloái. II. 46. 2.o. 1883. XI. 17.
A villamos erő átvitele és jelentősége az iparban. II. 48. 6. 1883. XII. 1.
- 26/ Az első villamos vasút. VI. 49. 2-3.o. 1887. XII. 4.
- 27/ Dr Kiss-György: A villamoság, mint újabb iparágak szülőanyja. I. 51.
2-3.o. 1882. XII. 16.
- 28/ Bakay: A kártya Tápén. II. 42. 1. 1883. X. 20.
Bakay: A kártyatálcák. II. 43. 2. 1883. X. 27.
- 29/ Bakay: A tápói kártyaipar. II. 31. 1.o. 1883. VIII. 4.
- 30/ Francs József: A jó iparos. VIII. 3. 2-6.o. 1889. I. 13.
- 31/ Francs József: Egy katonai hátsó fűzővel. VIII. 5. 2-5.o.
1889. I. 27., II. 3.
- 32/ Szabolcsy Károly: Egy fűzővel, léccel /goffelt/ oszlop, két-
ajtó szerény elkészítésének leírása. VIII. 8. 2-5.o. 1889. II. 17.
- 33/ Rainer Károly asztalos ipartelepe Szegeden. VIII. 15. 2-6.o. 1889. IV. 14.
- 34/ Fischer Károly "Virágábrák"-a. VIII. 16. 2-3.o. 1898. IV. 21.
- 35/ Egy szegedi ipartelep. /Pálffy Lipót gyufagyára/
Tóth Béla kályha- és tetőcsatorna-gyára Szegeden. VIII. 13. 2-3. 1889. V. 5.
- 36/ A magyar technológiai ipar-múzeum tárgyai. 1883. VIII-XII. hónapok.
- 37/ Winkler Soma: Az iparos oktatásról. III. 40-43. 1877. X. 7, 14, 20, 28.
- 38/ Oltványi Pál: A népoktatási ügy Magyarországon a múlt a jelen időkben.
1884. IV. - VIII. hónapok.
- 39/ Gépközlők és autók tanfolyama a budapesti Állami Kőműv-ipartanodában.
I. 21. 2.o. 1882. V. 20.
- 40/ Szegődtetés és szabadítás. III. 37. 1-2.o. 1877. II. 16.
- 41/ Az angol munkás helyzete. VI. 37. 2-3.o. 1887. IX. 11.
Bakay Dezső: Az angolok ipari tanulása. V. 1. 2-3.o. 1886. I. 3.
- 42/ Iparosok rajzátvitel a régi időkben. XVII. 15. 2-3.o., 16. 3-4. 1891. IV. 12, 19.
- 43/ Világjárók története. III. 34. 3.o. 1877. VIII. 26.
- 44/ Pesti kiállítások 1842. és 1843-ban. II. 66. 2.o. 1876. XI. 19.
- 45/ Összehasonlító jelentés a württembergi ipar-kiállításról. I. 1. 2.o. 1882. I. 1.
- 46/ Bakay: A müncheni kiállítás. II. 36. 1-2.o. 1883. IX. 8.
- 47/ Láptay Pál: Az öngyertya készítése. I. 18. 2-3.o. 1875. IV. 3.
- 48/ Kádár László: Iparos-szolgák utasfogadása. I. 12. 2-3.o. 1875. IV. 17.
- 49/ A bányamunkások társadalmi intézménye. II. 13. 2.o. 1876. III. 25.
- 50/ Bakay: Egy nap a Magyar-Tátrában. I. 36. 2.o. 1882. IX. 2.
- 51/ Bakay: Az angol gyorsvonaton. Műtárgygyűjtemény. Új folyan. 3.o. 1881. XII. 17.
Wabersch Béla: Levél Angolországából. I. 8. 2.o. 1882. II. 18.
A Szent Pál-templomban. I. 19. 2.o. 1882. V. 6.
- 52/ Hogy utazik a szegény vándorlagos Velencébe? I. 4. 2-3.o. 1882. I. 21.
Bakay: Olaszországból. I. 6. 2.o. 1882. II. 4.
Utazások: Budapesttől Bolognáig - Bolognától Milánóig - Milánótól
Zürichig. II. 36-38. 1883. IX. 8, 15, 22.
- 53/ Utazás a Rajnában. I. 1. 3.o. 1882. I. 1.

- A tengerparton - Pompeji romjai között. I. 3. 2. 1882. I. 14.
- 54/ Egy út a tengeren viharban. I. 5. 2-3.o. 1882. I. 28.
A fényesnek képzelt olasz városok iparos ületei az utódn. I. 17. 4.
1882. IV. 22.
- 55/ Egy angol gyárban. I. 1. 2.o. 1882. I. 1.
- 56/ A bolognai kenderkikésmű intézet. II. 35. 1.o. 1882. IX. 1.
- 57/ Samoilény Károly: Tanulmány a külföldi ipari iskolákról. XVIII.
33-43. 1892. VIII - X. hónapok.
- 58/ Rakovina József: Délamerikai utasírom. 1884. I. 26., II. 29., III. 8.,
IV. 5., V. 17.
Kovács Pál: Amerikából. II. 9., 11., 12. 2-3.o. 1883. III. 3., 17., 24.
H. Károly: Egy év a messze országokban. I. 29-32. 1882. VII. 15, 22, 29.
VIII. 5.
- 59/ Amerikai üzleti hirdetések. VII. 1. 2-5.o. 1888. I. 1.
- 60/ Láptay Pál: A párizsi munkás életmódja. II. 11-12. 2.o. 1876. III. 4.
Egy párizsi omnibusz tetején. I. 23. 2.o. 1882. VI. 3.
- 61/ Diamantes esti órák Párizsban. I. 32. 4.o. 1875. VIII. 21.
- 62/ Láptay Pál: Magyar ifjak külföldi utasításairól. II. 6. 2.o. 1876. II. 35.
- 63/ Glócs Károly: Kik a leghíresebb asztalosok Bécsben? II. 3. 2.o. 1876. I. 15.
- 64/ Jókai Mór regyegő fantáziájának egy ipari érdekű alkotása. II. 6. 2.o.
/Budapest/ 1883. II. 10.
- 65/ Jean Rameau: A vetélytársak. VIII. 21. 7.o. 1892. V. 22.
- 66/ An elmúlt jó időről. XVIII. 1. 2-3.o. 1892. I. 3.
- 67/ Álmódoró szerelme. XVII. évf. 1. számtól /1891/ a XVIII. évf. 14-ig /1892/
- 68/ Sader-Masoch után szabadon: Nádasdy Brassóbot grófné, avagy az örök if-
juság. IX. évf. /1890/ 20-26.
- 69/ Haumann Róbert: A halotttrábló. IX. évf. /1890/ 27-50.
- 70/ A szegedi országos dalártnapok befejeződött. VIII. 34. 8. 1889. VIII. 25.
- 71/ Éptérkép Szegeden. XVII. 15. 1891. IV. 12.

I. fejezet

- 1/ Kiss Ferenc-Tonelli Sándor-Szigethy Vilmos: Szeged. 204.o.
- 2/ Gelléri Mór: Iparos ifjuság és a szociáldemokrácia. III. 22. 1.o. 1877. VI. 3.
- 3/ Nyílt levél a „Munkás Heti Krónika” szerkesztőjéhez. III. 32. 3.o. 1877. VIII. 11.
- 4/ Egy munkás agitátor. III. 37-39. 1877. 9., 16., 23. 2-3.o. /G.M. = Gelléri Mór/
- 5/ Balinyi Zsigmond: Szocialisták megalma. III. 11. 2.o. 1877. III. 18.
- 6/ Uo.
- 7/ A szocializmus és a szocialisták hazánkban. III. 45. 2-3.o. 1877. XI. 11.
- 8/ Uo.
- 9/ Uo.
- 10/ Uo.
- 11/ Uo.
- 12/ Uo.
- 13/ Uo.

- 14/ Eisenstädter Lukács: A szocializmusról. III. 31-34. 2.o. 1877.VIII.5-26.
- 15/ Uo.
- 16/ Eisenstädter Lukács: A demokrácia viszonya a nemzetgazdasághoz. V. 2. 2.o. 1879. I. 12.
- 17/ Uo.
- 18/ Kélt levél t. Bakay Mándor urhoz. III. 25. 2-3.o. 1877. VI-24.
- 19/ A szocializmus Magyarországon /Bakay Mándor/ I. 37. 1.o. 1882.XI. 9.
- 20/ Papp János: Kossuth levelei Bakay Mándorhoz. 223.o.
- 21/ Uo.
- 22/ Kunfalvy Mándor: Gyári- és bányáipar. III. 26. 1-2.o. 1877. VII. 1.
- 23/ Kunfalvy Mándor: A magyarországi álszocializmusról. IV. 38. 3.o. 1878.II.22.
- 24/ Freue id.n. 62., 66-68., 79-84.o.
- 25/ Hírei: Magyar politikai pártprogramok. 307., 62., 164-173.o. és Hírei: A magyar polgári pártok programjai. 316-319.o.
- 26/ Matlekovics a munkásokról. XVIII. 37. 3-4.o. 1892. XI. 20.
- 27/ Matlekovics és a munkások. XVIII. 49. 4.o. 1892. XII. 4.
- 28/ Gelléri: 70 év...632.o.
- 29/ Gelléri: 70 év...634-635.o. és Gelléri: Szociális napi kérdések 11-244.o.
- 30/ Gelléri: Szociális napi kérdések. 424., 483.o.
- 31/ Gelléri: Szociális...292-496.o. és: 70 év...630.o.
- 32/ Alsódi munkásokkal. XVII. 26. 1.o. 1892.VI. 28.
- 33/ Uo. - Tóthkőny István: „Az alsódi szocializmusról” címmel szintén közzétett egy cikkeszereset ebben az időben.
- 34/ Alsódi munkásokkal. XVIII. 28. 1.o. 1892. VII. 10.
- 35/ Uo.
- 36/ Az ipartörvény további tárgyalása az országgyűlésben. III.17.1.o.1894.IV.26.
- 37/ A munkások baleset elleni biztosítása tárgyában történt szaktanácskozások. VII. 52. 4.o. 1888. XII. 23.
- 38/ Mándor: A nagyipari fejlődés Magyarországon. 617.o.
- 39/ Mándor: Az ipari munkások segélypénztára kérdéséhez. I. 47. 1-2.o. 1882. XI. 16.
- 40/ Gelléri: 50 év...592-597.o.
- 41/ A gyárfelelősgyelet. VI. 52. 2-3.o. 1897. XII. 25.
- 42/ A magyar joggyűlés és a munkásbiztosítás. VIII. 40. 2-3.o. 1889. I. 6.
- 43/ A budapesti általános munkás beteg-segélyező egyesület. VIII.46.6.o.1889.II.6.
- 44/ Gyári munkások és alkalmazottak baleset elleni biztosítása. VII. 52. 3-4.o. 1888. XII. 16.
- 45/ Lásd 37/ jegyzetet!
- 46/ Uo.
- 47/ Uo.
- 48/ Tóthkőny-Miedderhanseri: Főnökségi története. 211.o.
- 49/ Gelléri: 50 év...597-598.o.
- 50/ Kulinyi id.n. 305.o.
- 51/ Gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyesedésként. XVII.21-24.

1891. V. 24., 31., VI. 7., 14.

51/ Kulinyi id.n. 305.o.

52/ A szegedi ipartestület betegsegélyző pénztárának alapsabályai. XVIII. 18. 123.o. 1892. V. 1.

53/ Sándor id.n. 647.o.

54/ Sándor id.n. Uo. és: Gelléri: 50 év...598-599.o. Az Országos Iparegyesület normákat dolgozott ki az ipartestületek számára. Átlagos 6 Ft heti-bért számítva 12 kr fizetendő a segélypénztárba. Ebből 8 kr-t a segédek, 4 kr-t a munkadók fizetnek. A segédeket 2 kategóriába sorolták: 1. "Felnőtt" 2. 18 éven aluliak /nők és inasok is idetartoznak!/. Utóbbiak csak 4 kr járulékot fizetnek. - A segédek ellátásairól: "Rendszeres megfigyeléssel álltak az ipartestületek szemben, mely a legtöbb helyen anélkülösen ellentétbe helyes az ipari munkásokat a munkadókkal. A legtöbb testület már eddig is beleunt ebbe a meddő küzdelembe, hogy a munkás segédeket arra nézve felvilágosítsa, miképen félre vannak vezetve s hogy a munkadók éansetlenül kiszorítják a munkások javán fáradoznak a segélypénztárak létesítése körül."

55/ Sándor id.n. 647-649.o.

56/ Sándor id.n. 647.o.

57/ Gelléri: Szociális...417-418.o.

58/ Gelléri: Szociális...440-445.o.

59/ Gelléri: 50 év...607.o.

60/ Sándor id.n. 626.o.

61/ Gelléri: 70 év...605-606.o.

62/ Sándor id.n. 618.o.

63/ Gelléri: Szociális...439.o. és: 70 év...533-534.o.

64/ Gelléri: Szociális...445-446.o.

65/ Gelléri: Szociális...401.o.

66/ Tokody-Niederhauser id.n. 218.o.

67/ Sándor id.n. 627.o.

68/ Gelléri: 50 év...599.o.

69/ Magyar Törvénytár. 1891. évi XIII. tc. „Az ipari munkások vasárnapi szüneteltetéséről.” XVII. 17. 1-2.o. 1891. IV. 26.

70/ Kiket sujt legjobban a vasárnapi munkaszünet? XVII. 44. 5.o. 1891. I. 4.

71/ Vasárnapi munkaszünet. XVIII. 10. 5.o. 1892. III. 6.

72/ Gelléri: Szociális...417-418.o.

73/ Sándor id.n. 628.o.

74/ Munkadók nemzetközi meghatározása. I. 28. 1.o. 1892. VII. 8.

75/ Tokody-Niederhauser id.n. 236.o.

76/ Sándor id.n. 619.o.

77/ Gelléri: 50 év...605-606.o.

78/ Gelléri: Szociális... 416-417.o.

79/ Gelléri: 50 év...606-607.o.

80/ Szociáldemokrácia. XVII. 15. 5.o. 1891. IV. 12.

81/ Iparos szakszervezetek. XVIII. 26. 6.o. 1892. IX. 4.

82/ Uo.

- 83/ A fővárosi munkaviszonyokról. I. 34. 1.o. 1875. IX. 4.
- 84/ Hegyvidéki fővárosi. XVIII. 47. 3.o. 1892. XI. 20.
- 85/ A munkások sztrájkjairól. VIII. 21. 9.o. 1889. V. 26.
- 86/ Uo.
- 87/ Munka-tervezés. III. 31. 3.o. 1877. VIII. 5.
- 88/ Munka védelme. XVIII. 17. 5.o. 1892. IV. 24.
- 89/ Munkaerő a fővárosban. VI. 17. 3.o. 1887. IV. 24.
- 90/ Országos hírek. - Fővárosi a közszolgálatok...VIII. 33. 5.o. 1889.VIII.18.
- 91/ Budapesti munkások sztrájkja. VIII. 33. 7., és 40. 5.o. 1889. IX. 22. és I. 5.
- 92/ Készenléti sztrájkja. VIII. 25. 7.o. 1889. VI. 23.
- 93/ Megtartott sztrájkok. XVII. 16. 5.o. 1891. IV. 19.
- 94/ Országos hírek. - A budapesti munkások sztrájkja...XVII.35.5.o.1891.II.13.
- 95/ Készenléti sztrájkja. XVIII. 27. 6.o. 1892. VII. 3.
- 96/ Készenléti sztrájkja. XVIII. 28. 5.o. 1892. VII. 10.
- 97/ Készenléti sztrájkja. XVIII. 28. 5.o. 1892. VII. 10.
- 98/ A fővárosi munkások sztrájkja. XVIII. 19. 5.o. 1892. V. 8.
- 99/ A petrovarói sztrájk. XVIII. 30. 5.o. 1892. VII. 4.
- 100/ Legnagyobb sztrájk a kontinensen. XVII. 49. 5.o.
- 101/ IX. 18. 4-6.o. 1890. V. 4.
- 102/ Gedei András: A szegedi ipari munkások 1905 előtti szakmai szerveződésének néhány kérdése. Acta Historica. Tomus XII. 8.o.
- 103/ Május 1. érettségi. XVII. 15. 5.o. 1891. IV. 12.
- 104/ Május első. XVII. 18. 1-2.o. 1891. V. 3.
- 105/ Uo.
- 106/ A budapesti munkások sztrájkja. XVIII.19.5.o. 1891. V. 10.
- 107/ Május elsője. XVII. 19. 5.o. 1891. V. 10.
- 108/ Május elsője. XVIII. 18. 4.o. 1892. V. 1.
- 109/ Munkaadói sztrájkok naplójára. XVIII. 16. 3.o. 1892. IV. 17.
- 110/ Május elsője. XVIII. 17. 4.o. 1892. IV. 24.
- 111/ Gedei András: Megtartott dokumentumok a szegedi ipari munkások szociális szakmai szerveződésének történetéből 1890-1900. Acta Historica. Tomus XIII. 11-12.
- 112/ Május elsője. XVIII. 16. 1.o. 1892. IV. 17.- Munkaadói sztrájkok naplójára. XVIII. 19. 5.o. 1892. V. 3.
- 113/ Május elsője. XVII. 17. 1.o. 1891. IV. 24.
- 114/ Uo.
- 115/ Uo.
- 116/ Uo.
- 117/ Uo.
- 118/ Uo.
- 119/ Uo.
- 120/ Uo.
- 121/ Uo.
- 122/ Uo.
- 123/ Uo.
- 124/ Uo.
- 125/ Uo.

- 116/ Országos munkás értekezlet. VI. 16. 3-4.o. 1887. IV. 17.
- 117/ Munkágyűlések. VI. 44. 1.o. 1887. X. 30.
- 118/ A szocializmus terjedése hazánkban. VI. 46. 1-2.o. 1887. XI. 13.
- 119/ Lásd 117/ jegyzetet!
- 120/ Ételmeleg-e vagy kényeser? VIII. 31. 3.o. 1889. VIII. 4.
- 121/ Magyar szociál demokraták. XVII. 11. 6.o. 1891. XII. 15.
- 122/ Szocialisták gyűlése. XVII. 13. 5.o. 1891. XII. 29.
- 123/ Honognak a munkások. XVII. 14. 5-6.o. 1891. IV. 5.
- 124/ Munkágyűlések a fővárosban. XVIII. 32. 6.o. 1892. VIII. 7.
- 125/ Sándor id.n. 378.o.
- 126/ Sándor id.n. 389.o.
- 127/ Szocialista mozgalom Oroszországban. III. 39. 3.o. 1877. IX. 30.
- 128/ Kulcsoldi hír. - A munkásokról...XVIII. 5. 4.o. 1892. I. 31.
- 129/ A marseillei munkás kongresszuson...XVIII. 40. 6.o. 1892. I. 2.
- 130/ Szocialisták éves gyűlése. XVIII. 47. 5.o. 1892. XI. 30.
- 131/ Katholikus legény-egylet Nagyváradon. VI. 48. 5-6.o. 1887. XI. 27.
- 132/ Kulcsoldi hírek. - A pápa multkoriban...VIII. 43. 6.o. 1889. XI. 3.
- 133/ Közgazdasági események naptára. XVIII. I. 3.o. 1892. I. 3.
- 134/ Vegyes hírek - Az osztrák katholikuskok. VIII. 18. 7.o. 1889. V. 5.
- 135/ Beszéd a munkásokról. XVII. 36 - 41. 1891. IX és X. hónap.
- 136/ A munkások vasárnapja. XVIII. 12. 1-3.o. 1892. III. 20.
- 137/ Munkások mozgalma. 1878. VIII. 18.
- 138/ Iparos ifjúsági egylet és fiatal munkás-egylet. 1878. IX. 1.
- 139/ Hírek és apróságok - „Nemválasztók kongresszusa”. IV.17.3.o. 1878.IV.28.
- 140/ A hazafias segédi iparos ifjúsági egylet. 1892. I.18. XVIII. 3.sz.
Galléri: Szociális....419-421.o.
- 141/ Galléri: Szociális...414-415.o.
- 142/ Gadl - Tom. XIX. 6-9.o. és: Oltvai:Seged multja írott emlékekben.
168-170.o.
- 143/ Gadl - Tom. XII. 13.o. és Tom. XIII. 10-11., 20-21.o. - Szita-munka:
.../otthonról munka/. Ha az iparos nem tart fenn színhelyt, hanem olyan
segédekkel alkalmas, akik otthon, lakásukon, dolgoznak. A nyersanyagbeszer-
zésről és a szerszámokról a segédek gondoskodnak, az alkalmas iparos a
kész termék eladásáról gondoskodik csupán. Ezzel megtakarítja a színhely-
fenntartás költségeit, - kevesebb adót fizet! - a munkabérek pedig a
lacsónyira szeríthetők, mert egyáltalán elcsigázatlanul dolgozó segédek nem
tudnak vele szemben fellépni. A szita-munka a kisipari kisérletnek e-
gyik eszköze a múlt század végén. - Gadl - Tom.XIII. 21.o.
- 144/ Gadl - Tom. XIII. 15-16.o., és Tom. XIX. 16-17.o.
- 145/ Gadl - Tom. XIX. 14.o.
- 146/ Gadl - Tom. XIX. 18-19.o.
- 147/ Gadl - Tom. XIX. 19-20.o.
- 148/ Gadl - Tom. XIX. 20.
- 149/ Hazafias munkások tüntetése. XVII. 16. 6.o. 1891. IV. 19.
- 150/ Uo. 1a: Fülhívás Magyarországi összes munkáscsapatok.XVIII.31.41o.1892.VII.31.

151/ Hazai szocialisták. XVIII. 40. 1.o. 1892. I. 2.

152/ Helyi hírek - Ipartestületünk előljárásai...XVIII.38.5.o. 1892.IX.18.

II. fejezet

1/ Az alsóoldali vasútvonalon épülőben lévő vízvédelmi töltéshez. II. 15. 3. 1876. IV. 8. Szegedi iparosok a vízveszélyben. II. 18. 4.o. 1876. IV. 29.

2/ Az árvízveszély. V. 10. 3.o. 1879. III. 2.

3/ Szeged iparosaihoz. V. 9. 3.o., 10. 3. 1879. 2. 9.o.

4/ Lásd a 2/ jegyzetet!

5/ Hírek és apróságok. III. 17. 2-3.o. 1877. IV. 29.

6/ Hírek és apróságok. A népgyűlés. III. 32. 2.o. 1877. VIII. 11.

7/ Hagyszerű kivilágítás. III. 33. 1.o. 1878. VIII. 18.

8/ A "csatátér". IV. 33. 1.o. 1878. VIII. 18.

9/ Uo.

10/ Március tizenötödike. III. 11. 3.o. 1877. III. 18.

11/ A hét eseményei. - Koscutth Lajos nagy hasznokfiának... VIII. 35. 8. 1889. II. 1.

12/ Ipar és közművelődés. XVII. 18. 2-3.o. 1891. V. 3.

13/ Forgalmunk Amerikával. 1892. VII. 31. - Kivándorlásra készülő iparosoknak. I. 39. 5.o. 1875. I. 9.

14/ Székely kivándorlás. XVII. 7. 5.o. 1891. II. 15.

15/ Székely munkások telepítése. XVII. 35. 6.o. 1891. VIII. 30.

16/ A kormány világ. XVIII. 46. 5-6.o. 1892. XI. 13.

Övölő Mekerlénnek. XVIII. 47. 4.o. 1892. XI. 20.

17/ Huszonöt év. XVIII. 24. 1.o. 1892. VI. 12.

18/ Ipari pályakérdés. XVIII. 27. 6-7.o. 1892. VII. 3.

19/ A millénium emlékének...XVIII. 1. 5.o. 1892. I. 3.

20/ A milléniumi kiállítás. XVIII. 51. 1-3.o. 1892. XII. 18.

21/ Fülhívó a testületekhez és iparegyletekhez az ezredéves jubileum tárgyában. 1889. VIII. 18.

22/ Készlet kasszáink jelentéséből. XVIII. 38. 4.o. 1892. IX. 18.

23/ Minisiteri elismerés. XVIII. 4. 6.o. 1892. I. 24.

24/ Szegény iparosok részére. XVIII. 8. 5.o. 1892. II. 21.

III. fejezet

1/ ~~As alsóoldali vasútvonalon épülőben lévő~~ Hol és miként kell Magyarország iparát segíteni? I. 25. 1.o. 1882. VI. 17.

2/ Ipari előadók utasítása. I. 37. 1-2.o. 1882. IX. 9.

3/ Gőpipar, vasöntések. I. 22. 3.o. 1882. V. 27.

4/ Gróf Richy Jenő reformtervezése. II. 42. 2.o. 1883. I. 20.

- 5/ Sándor: A nagyipari fejlődés Magyarországon. 27.o.
- 6/ Berend-Ráiski: Az ipari forradalom kérdéseiről...61-62.o. és: Késő-Kelet-Európa gazdasági fejlődése...104.o.
- 7/ Sándor id.n. 320.o. és: Celléri: 50 év...457-460.o.
- 8/ Berend-Ráiski: Késő-Kelet-Európa...103.o.
- 9/ Uo. és Sándor id.n. 365.o.
- 10/ Berend-Ráiski: Késő-Kelet-Európa...103.o. és Sándor id.n.320.o.
- 11/ Az 1881. évi 44-ik tc. értelmében a magyar iparnak nyújtandó állami kedvezmények. - Paprikagárdipar. I. 22. 2-3.o. 1883. X. 20.
- 12/ Magasabb eszmék töredékei a nemzeti gyáripár létesítése tárgyában. III. 1. 1.o. 1884. I. 5.
- 13/ A belvizeket elvezetendő folyóparti víz-vezető gépek nagyobb értékesítése tárgyában. II. 36. 1.o. 1883. IX. 8.
- 14/ A kenderfonógyár újraszervezése. XVIII. 32. 7.o. 1892. VIII. 7.
- 15/ Újra épülő szegedi gyár. XVIII. 36. 6.o. 1892. IX. 4.
- 16/ Havi bucsu. XVIII. 32. 2.o. 1892. VIII. 7.
- 17/ Hosszú az Esterházy-cognacról. XVIII. 31. 6.o. 1892. VII. 31.
- 18/ Ipari missziók az occupatio után. IV. 34. 1.o. 1878. VIII. 25.
- 19/ A kereskedelemügyi tárcza költségvetésének tárgyalása. XVIII. 25. 2.o. 1892. VI. 19.
- 20/ Mit keresnek a magyar iparosok Keleten? XVIII. 17. 1.o. 1892. IV. 24.
- 21/ Uo.
- 22/ Kelet. XVIII. 33. 1.o. 1892. VIII. 14.
- 23/ Gyakorlati iparítás - Javított forgó-készülék kirekatok számára. XII. 40. 3.o. 1877. I. 7.
- 24/ Gyakorlati iparítás. - Új találmánya mágorló. XII.44.3.o.1877.XI.4.
- 25/ A petroleum-cégek. I. 8. 3.o. 1892. II. 18.
- 26/ Asztali takaréktűzhely. I. 14. 2.o. IV. 1.
- 27/ A király ajándéka egy iparos részére. I. 45. 3.o. 1882. XI. 4.
- 28/ Magyar találmány. IV. 13. 3.o. 1878. IV. 21.
- 29/ Szegedi találmány. XVIII. 7. 5.o. 1892. II. 14.
- 30/ Szegedi találmány. XVIII. 3. 5.o. 1892. I. 17.
- 31/ Szegedi találmányok szabadalmaztatása. XVIII. 17. 3.o. 1892. IV. 24.
- 32/ Szegedi találmány szabadalmaztatása. XVIII. 46. 4.o. 1892. XI. 13.
- 33/ Szegedi találmányok szabadalmaztatása. XVIII. 18. 3. 1892. V. 1.
- 34/ Szabadalmazott magyar találmányok. XVIII. 2. 7.o. 1892. I. 10.
- 35/ Új üveganyagot...XVIII. 1. 3.o. 1892. I. 3.
- 36/ Petroleum, mint hajtóerő. 1891. I. 4.
- 37/ Különfélék - A téviró új oszlopja. II. 62. 3.o. 1876. I. 21.
- 38/ A washingtoni szabadalmi hivatal. II. 34. 3.o. 1883. VIII. 25.
- 39/ Földalatti vasút. XVIII. 48. 4.o. 1892. XI. 27.
- 40/ Állami szubszidiák és a hazai ipar. 1876. XII. 3. A hazai iparnak nyújtandó állami kedvezményekről. I. 8. 1.o. 1892. II. 18.

- 41/ Minisiteri rendelet. IV. 10. 1.o. 1895. III. 7. és VI. 1.o. 1897. I.2.
- 42/ Heszlián minisiteri intézkedések. V. 12. 1.o. 1896. III. 21., 1897. V.1.
- 43/ Kiss - Tonelli - Szigethy: Szeged. 7.o.
- 44/ Bayer Henrik: Bortermelés a honokban. XVIII. 15. 1-2.o. 1892. IV. 10.
Szőlőtelepítés a honokban. XVIII. 17. 2-3.o. 1892. IV. 24.
- 45/ Országos hírek - Magyar bérletosztály. XVIII. 6. 5.o. 1892. II. 7.
- 46/ A futóhírek megkötése. XVIII. 12. 6.o. 1892. III. 20.
- 47/ Uo.
- 48/ Egy duna-tiszamenti csatorna. XVII. 2. 1.o. 1891. I. 11.
- 49/ Bortermelés a Bácskában. XVIII. 2. 6.o. 1892. I. 10.
- 50/ Hírek és apróságok - Indigó-gyár Szarvason. III.33. 3-4.o. 1877. VIII.19.
- 51/ Egy új jövedelmi forrás Szegeden. VIII. 27. 1.o. 1899. VII. 7.
- 52/ Hírek - Állandó eszűhős. II. 68. 5.o. 1876. XII. 3.
- 53/ Körvágóhidat Szegednek. VII. 32. 3.o. 1888. VIII. 5.
- 54/ Árucarnok Szegeden. XVII. 23. 5.o. 1891. VI. 7.
- 55/ Gőzfűtő-tervrajzok Szegeden. XVIII. 1. 6.o. 1892. I. 3.
- 56/ Telefon Budapest és Szeged között. XVII. 2. 5.o. 1891. I.11., 1892. XI.27.
- 57/ Szegedi nyomatulajdonosok. XVIII. 6. 5.o. 1892. II. 7.
- 58/ A szegedi tiszony. XVII. 1. 5.o. 1891. I. 4.
- 59/ Szeged gyárpara. XVIII. 48. 6.o. 1892. XI. 27.
- 60/ Kulinyi: Szeged új kora. 586.o.
- 61/ Kulinyi id.n. 247-248.o.
- 62/ Gáll: Válogatott dokumentumok...30.o.
- 63/ Kulinyi id.n. 613.o. és: Parketgyár Szegeden. XVIII. 33. 5.o. 1892. VIII.11.
- 64/ Kulinyi id.n. 610-611.o.
- 65/ Id.n. 612-613.o.
- 66/ Id.n. 613.o.
- 67/ Id.n. 614-616.o.
- 68/ Id.n. 615.o.
- 69/ Id.n. 622.o.
- 70/ Id.n. 623.o.
- 71/ Id.n. 624.o.
- 72/ Id.n. 627-628.o. és Sándor: A nagyipari...458.o.
- 73/ Új gyártelep. XVIII. 18. 4.o.
- 74/ Kulinyi id.n. 630-631.o. és Sándor id.n. 437.o.
- 75/ Id.n. 634.o.
- 76/ Id.n. 632-633.o.
- 77/ Treue id.n. 89.o.
- 78/ Gelléri: 70 év...650-651.o.

- 79/ Uo. - Az utóbbi típus a pestkörnyéki falvakban valósult meg. A pályázatok nyertesei: 1. díj: Weissner Alajos főmérnök; 2. díj: Blány Ferenc budapesti építőmester; 3. díj: Szeculér Sándor budapesti építész.
- 80/ Zimmermann János lovag, a magyar háziipar megmentője. XII. 10. 1-2.o. 1877. V. 6.
- 81/ A „szegedi ipartársulat” disszekciójai. XII. 45. 1-2.o. 1877. XI. 11.
- 82/ Gelléri: 70 év... 942.o.
- 83/ Gelléri: 50 év... 601.o.
- 84/ Gelléri: 50 év... 601-602.o.
- 85/ Gelléri: 70 év... 632.o.
- 86/ Gelléri: 70 év... 690-694.o.
- 87/ Egy munkás kitüntetése. XVIII. 39. 4.o. 1892. IX. 35.
- 88/ Új gyáraknak adandó állami kedvezmények. VIII. 45. 1.o. 1889. XI. 10. A vándoripar korlátozásáról szóló törvényjavaslat. VIII. 47. 1-3.o. Kormányi ügyek. 4-5.o. 1889. XI. 24.
- 89/ Bárcza Baross Gáborról. XVIII. 21. 2-3.o. 1892. V. 22.
- 90/ Szeged tüntetése Baross mellett. XVII. 5. 5.o. - Baross ovációk. XVII. 6. 1.o. 1891. II. 1., 8.
- 91/ Baross utolsó előlépése. XVIII. 21. 4. 1892. V. 22.
- 92/ Szobrot Barossnak! XVIII. 21. 1.o. 1892. V. 22.
- 93/ + Baross Gábor. XVIII. 20. 1-3.o. 1892. V. 15.
- 94/ Lásd 89/ jegyzetet!
- 95/ Fülhívás a Baross-szoborralapra való adakozásra. XVIII. 45. 1.o. 1892. XI. 6.

